

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СУХИХ АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

Гриф

Прим. № _____

УДК 94(477.82)"1941/1944" :355.244.1(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ Й
УКРАЇНСЬКИМ ПОВСТАНСЬКО-ПІДПІЛЬНИМ РУХОМ НА ВОЛИНІ
У РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)**

07.00.01 – історія України

(03 – гуманітарні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. Ю. Сухих.

Науковий керівник – **Трофимович Володимир Васильович**, доктор
історичних наук, професор

Острог – 2019

АНОТАЦІЯ

Сухих А. Ю. Протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині в роки німецької окупації (1941–1944 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України» (032 – Історія та археологія). – Національний університет «Острозька академія». Острог, 2019.

У дисертації здійснено комплексне дослідження протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині в роки німецької окупації.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці актуальної та недостатньо дослідженої проблеми в сучасній історичній науці. Зокрема:

- комплексно досліджено протистояння між радянськими партизанами й українськими повстанцями на Волині;

- висвітлено боротьбу за ідейний вплив на населення між більшовицькими партизанами й українськими націоналістами;

- проаналізовано списки особового складу радянських партизанських з'єднань, які діяли на Волині, завдяки чому встановлено дані про рівень їх підтримки місцевим населенням, а також територіальне місце походження їх бійців;

- показано, що українським націоналістам вдалося здобути підтримку мешканців краю;

- проаналізовано ескалацію протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом;

- висвітлено боротьбу за терени впливу та продовольство;

- підраховано втрати, а також інтенсивність збройних зіткнень протиборчих сторін.

Висвітлено на широкій фактологічній основі:

- роль розвідувального та контррозвідувального забезпечення радянських партизанів, ОУН і УПА;

- агентурну діяльність ворожих сторін;

- ставлення мешканців краю до радянських партизанів і українських націоналістів;

- вплив міжпартизанської війни на становище місцевого населення.

На початку німецько-радянської війни державно-партійні органи УРСР відчували значні труднощі в розгортанні партизанського руху на Волині, що було пов'язано із невідповідністю, відсутністю підтримки місцевого населення та спротивом українських націоналістів.

Радянські чинники випередили ОУН (б) в організації та розгортанні партизанського руху на Волині. Роботу у цьому напрямку першими розпочали НКВС і ГРУ ГШ ЧА. Для них Волинь була стратегічним регіоном проведення розвідувально-диверсійної діяльності.

Варто відзначити, що у другій половині 1942 р. найсерйознішим супротивником для радянських підрозділів у лісових просторах Рівненщини були невеликі відділи та боївки УПА Б-Б. Значний вплив на ескалацію протистояння між повстансько-підпільним рухом і більшовицькими партизанами мали домовленості про нейтралітет, укладені між підрозділами Т.Бульби-Боровця та загonom НКВС СРСР «Переможці» й 12-м батальйоном Житомирського партизанського з'єднання. Через низку подій нейтралітет було порушено, що прискорило загострення протистояння між ними.

Творення УПА й активне розширення діяльності повстанських відділів створювало передумови загострення взаємин із радянськими партизанами, які розглядали Волинь як терен своєї стратегічної діяльності. Наростання конфлікту між українськими повстанцями та радянськими партизанами відбувалося в результаті збройних сутичок, які виникали на основі того, що націоналісти захищали волинські села від пограбування та тероризування місцевого населення, у тому ж числі червоними партизанами. Важливим чинником, що спонукав до зіткнень, була також ідеологічна несумісність і

кардинально різні цілі партизанської антинімецької боротьби, які ставили перед собою повстанці та більшовицькі партизани.

Втрати особового складу, які несли партизанські загони, зумовили те, що весною 1943 р. остаточно було сформовано позицію УШПР стосовно боротьби з українськими націоналістами та їх відділами на Волині, засвідчивши ціль державно-партійних органів УРСР розгромити противника, який прагнув відірвати Україну від їх впливу, створивши у перспективі окрему самостійну соборну державу.

Здійснивши аналіз списків особового складу Ровенського партизанського з'єднання № 1 і № 2, а також Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання, можемо стверджувати, що радянські партизани мали достатню підтримку в окремих р-нах Волині у роки німецької окупації.

Встановлено, що нужденне населення досить часто підтримувало радянських партизанів. Однак, дилема вибору, котрим партизанам надати підтримку, стояла серед цивільного населення досить гостро. Протистояння, що розгорнулося між радянськими партизанами й українськими повстанцями, розділило населення Волині на два ворогуючі табори, де відчутну більшість становили прихильники упівців, оскільки останні були переважно вихідцями з тутешніх сіл.

Загалом, радянські партизани відчували складності у боротьбі з українським повстансько-підпільним рухом, який мав широкі зв'язки з місцевим населенням, намагався задовольнити його інтереси, а також забезпечити захист від терору гітлерівських окупантів.

Недружелюбність жителів ставала на заваді радянським партизанам сповна розгорнути свою діяльність на Волині. За відсутності належної підтримки українського населення радянські партизани все активніше контактували з місцевими поляками.

Діяльність радянських партизанів і українських повстанців була підпорядкована не лише військово-політичним цілям, які ті перед собою ставили, але значною мірою ідеологічним принципам, відповідно, більшовизму

та українського інтегрального націоналізму. Останні були ворожі один одному, оскільки, перш за все, по-різному розглядали вирішення національного питання.

Боротьба за ідейний вплив на населення, яка розгорнулася між радянськими партизанами й українськими націоналістами на Волині відбувалася на полі зіткнення їх агітації та пропаганди, спрямованих на мобілізацію, здобуття лояльності та підтримки місцевого населення, а також дискредитацію в його очах представників ворожої ідеології.

Агітація українських націоналістів була успішніша, ніж їх ідеологічних противників на Волині. Попри те, що радянські партизани отримували забезпечення для організації активної пропагандистської й агітаційної діяльності, вона не приносила потрібного результату.

Доведено, що боротьба за терени впливу розгорнулася між радянськими партизанськими з'єднаннями й упівськими відділами, які стаціонарно діяли переважно в одній місцевості. Партизани, намагаючись дезорганізувати тил гітлерівців шляхом активної диверсійної діяльності на залізниці, розглядали спротив українських націоналістів у р-нах, де пролягали останні, чинником, який міг суттєво завадити виконати поставлені УШПР завдання. Зважаючи на це, вони неодноразово у другій половині 1943 р. здійснювали протиповстанські операції у р-нах, прилеглих до залізничної магістралі, з метою розчистити їх від українських націоналістів, аби диверсійні групи мали можливість діяти. ОУН та УПА, навпаки вважали диверсії особливо шкідливими, тому чинили завзятий спротив партизанським загонам та їхнім диверсійно-розвідувальним групам. Крім того, проникнення останніх у терени повстанського запілля неминуче провокувало загострення протистояння.

Розвідка та контррозвідка українських повстанців і радянських партизанів відігравала важливу роль під час протистояння між ними. Військова розвідка радянських партизанів у порівнянні з розвідкою повстансько-підпільного руху була краще організована, проте обом «лісовим арміям» не вдалося здобути

суттєвих даних, попередити важливі заходи противника, а також завдати йому значних втрат (за виключенням кількох випадків).

Контррозвідка протиборчих сторін попереджала, виявляла та запобігала небезпеці, яку несли розвідувальні й агентурні заходи противника, а також внутрішні нестійкі елементи. У формуваннях радянських партизанів ця діяльність відбувалася значно активніше та результативніше, ніж у відділах УПА.

Встановлено, що агентурна діяльність більшовицьких партизанів, спрямована на розробку українського повстансько-підпільного руху, приносила переважно локальні результати. Незважаючи на наявність агентурних розробок, радянським партизанам не вдалося за допомогою їх завдати суттєвих втрат ОУН і УПА. Прибуття ж опергруп НКДБ УРСР у деякі партизанські з'єднання УШПР, які діяли на Волині, лише частково покращили агентурну діяльність останніх. Своєю чергою, ОУН і УПА, перш за все, забракло досвідчених кадрів для створення агентурних позицій у радянських партизанських формуваннях, де була добре організована контррозвідка.

Боротьба за продовольство між червоними партизанами й українськими повстанцями була результатом збройного протистояння між ними. За відсутності постачання продуктів харчування радянські партизани заготовляли його, у тому числі, використовуючи українських націоналістів і населення, котре тих підтримувало, здійснюючи сплановані господарські операції чи здобуваючи продовольство у результаті боїв з упівськими відділами. Реквізуючи продукти та майно лояльного українським націоналістам населення, вони свідомо завдавали повстанському запліллю значних економічних втрат. Крім того, такі дії стосовно українського селянства варто вважати економічними репресіями чи своєрідними каральними операціями. Увага радянських партизанів до сіл, які були під впливом українського повстанського руху була прикута ще й тому, що ті були у значно кращому господарсько-економічному становищі, ніж терени, їхньої дислокації.

Встановлено, що терор радянських партизанів проти цивільного населення був достатньо поширеним явищем на Волині. Оскільки українські повстанці володіли більшою підтримкою місцевого населення, щоб вплинути на його психологічний стан, а також націоналістичного підпілля, червоні партизани цілеспрямовано знищували осіб, пов'язаних з українським повстансько-підпільним рухом.

На відміну від радянських партизанів, вибіркові вбивства здійснені українськими націоналістами, зазвичай, були спрямовані проти окремих осіб, які виявляли свою протиповстанську чи антиукраїнську позицію.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наявний у дослідженні фактологічний матеріал, теоретичні висновки й узагальнення можуть бути використані при подальшому вивченні партизанського руху, історії спецслужб, як на території Волині, так і України; написанні монографій, підручників; у процесі проведення лекцій і семіранських занять у вузах; у краєзнавчій роботі. Результати дослідження можуть використовуватися як у системі військової освіти, так і у виховній роботі з особовим складом Збройних Сил України.

Ключові слова: радянські партизани, український повстансько-підпільний рух, українські націоналісти, повстанці, протистояння, німецька окупація, ідеологія, пропаганда, агітація, місцеве населення, розвідка, контррозвідка, агентура, продовольство, терор, Волинь.

SUMMARY

Sukhykh A.Yu. Confrontation between the Soviet Partisans and the Ukrainian insurgent-underground movement in Volyn Region during the Period of German Occupation (1941–1944). – Qualifying scientific thesis on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate (Ph.D.) of Historical Sciences in the specialty 07.00.01 "History of Ukraine" (032 – History and Archeology). – The National University of Ostroh Academy. Ostroh, 2019.

A comprehensive study of the confrontation between the Soviet partisans and the Ukrainian insurgent and underground movement in Volyn region during the years of German occupation has been carried out in Thesis.

Scientific novelty of the research lies in the development of actual and insufficiently studied problem in modern historical science. Namely the following:

- confrontation between the Soviet partisans and Ukrainian rebels in Volyn region has been investigated comprehensively;

- struggle for ideological influence on the population between the Bolshevik partisans and Ukrainian nationalists has been highlighted;

- lists of personnel the Soviet partisan units that operated in the Volyn region have been analyzed, thanks to what data concerning the level of their support by the local population, as well as the territorial location of their fighters have been established;

- it has been shown that the Ukrainian nationalists managed to get the support of the local population;

- escalation of the confrontation between the Soviet partisans and the Ukrainian insurgent-underground movement have been analyzed;

- fight for the territory of influence and food supply has been described;

- losses, as well as the intensity of armed clashes of the opposing sides have been calculated.

According to broad factual basis the following has been described:

- role of intelligence and counterintelligence support of the Soviet partisans, the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army in mutual confrontation;

- agent activity, which was used by the opposing sides;

- attitude of inhabitants of the Region to the Soviet partisans and Ukrainian nationalists;

- impact of inter-partisan war upon the situation of local population.

At the beginning of German-Soviet War, the state party authorities of the Ukrainian SSR experienced significant difficulties in the deployment of the partisan

movement in Volyn region, which was due to the lack of training, lack of support of the local population and resistance of the Ukrainian nationalists.

The Soviet factors outpaced the Organization of Ukrainian Nationalists (Bandera Movement) in organizing and deploying a partisan movement in Volyn region. Activity in this direction was initiated first by the People's Commissariat of Internal Affairs and the Central Intelligence Directorate of the General Staff Office of the Red Army. For them, Volyn was a strategic region for conducting intelligence and sabotage activities.

It is worth noting that in the second half of 1942 the most serious opponent for the Soviet units in the forest expanses of Rivne region were small departments and T.Bulba-Borovets military units of the Ukrainian Insurgent Army.

Significant influence on the escalation of the confrontation between the rebel-underground movement and Bolshevik partisans had an agreement concerning the neutrality concluded between the units of T. Bulba-Borovets, Unit "Pobiediteli" of the People's Commissariat of Internal Affairs of the USSR and the 12th Battalion of the Zhytomyr Partisan Unification. After a number of events, neutrality was violated; such circumstances accelerated the aggravation of the confrontation between them.

Foundation of the Ukrainian Insurgent Army and active expand of the activities of rebel divisions have created a background for aggravation of relations with the Soviet partisans, who considered Volyn region as location of their strategic activities. Growing conflict between Ukrainian insurgents and Soviet partisans occurred as a result of armed clashes that arose on the basis of the fact that the nationalists protected Volyn villages from looting and terrorizing the local population, including by the red partisans. The important factors that prompted the clashes were the ideological incompatibility and radically different goals of the partisan anti-German struggle, which were set forth by the rebels and the Bolshevik partisans.

Losses of personnel by the partisan groups, caused that in spring 1943 position of the Ukrainian Staff Office of Partisan Movement concerning fight against the Ukrainian nationalists and their departments in the Volyn region was finally created, which proved the goal of state and party authorities of the Ukrainian SSR to crush the

opponent who sought to tear off Ukraine from their influence by creating a separate independent and unified state.

Having analyzed the lists of personnel of the Rivne Partisan Units № 1 and № 2, as well as Chernihiv-Volyn Partisan Unit, we can say that the Soviet partisans had sufficient support in some regions of Volyn during the German occupation.

It has been established that the poor population often supported Soviet partisans. However, the dilemma of choosing the partisans to support was quite acute among the civilian population. The confrontation unfolded between the Soviet partisans and Ukrainian insurgents, divided population of Volyn into two warring camps, where a significant majority were supporters of the Ukrainian Insurgent Army, as the latter were mainly residents of the local villages.

In general, the Soviet partisans experienced difficulties in the fight against the Ukrainian insurgent-underground movement, which had extensive ties with the local population, tried to satisfy its interests, as well as to provide protection from terror of Hitler's occupiers.

Unfriendliness of the inhabitants became an obstacle to Soviet partisans to expand their activities in Volyn region. In the absence of proper support of the Ukrainian population, Soviet partisans increasingly contacted with local poles.

Activities of the Soviet partisans and Ukrainian insurgents were aimed not only to the military and political goals that they set for themselves, but to a large extent to the ideological principles of Bolshevism and Ukrainian integral nationalism, respectively. The latter were hostile to each other, because, first of all, they considered the solutions to the national question in different ways.

Struggle for ideological influence upon the population, which unfolded between the Soviet partisans and Ukrainian nationalists in Volyn region, took place on the battlefield of their agitation and propaganda aimed at mobilizing, gaining the loyalty and support of the local population, as well as discrediting in people's mind representatives of hostile ideology.

Agitation of Ukrainian nationalists was more successful than their ideological opponents in Volyn region. Despite the fact that the Soviet partisans were provided

for the organization of active propaganda and propaganda activities, they did not bring the desired result.

It has been proved that the struggle for the territory of influence unfolded between the Soviet partisan formations and units of the Ukrainian Insurgent Army, which operated permanently mainly in one area. Partisans, trying to disorganize the home front of Hitler's troops by active sabotage activity on the railroad, considered resistance of the Ukrainian nationalists in regions where such railroad located, as a factor which could significantly prevent carrying out the task set by the Ukrainian Staff Office of Partisan Movement. Despite it, they repeatedly in the second half of 1943 carried out operation against insurgents in the districts adjacent to the railway line with the purpose to free them from the Ukrainian nationalists in order diversionary groups had the opportunity to work. Organization of the Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army on the contrary considered diversions especially harmful and therefore showed persistent resistance to partisan groups and their diversionary and intelligence groups. In addition, the penetration of such groups into the territory of the rebel underground inevitably provoked an aggravation of the confrontation.

Intelligence and counterintelligence of the Ukrainian insurgents and Soviet partisans played an important role during opposition between them. Military intelligence of the Soviet partisans, compared to the intelligence of the rebel-underground movement was better organized, but both "forest armies" were unable to obtain significant data to prevent important activities of the enemy and to inflict significant losses (except for a few cases).

Counterintelligence of the warring parties warned, demonstrated and prevented danger which carried reconnaissance and intelligence measures of the enemy, as well as internal unreliable elements. In formations of the Soviet partisans, this activity took place much more actively and effectively than in the departments of the Ukrainian Insurgent Army.

It has been established that the agent activity of Bolshevik partisans directed on development of the Ukrainian insurgent and underground movement brought mainly

local results. Despite the presence of intelligence development, the partisans failed to cause significant losses to the Organization of Ukrainian Nationalists and Ukrainian Insurgency Army. Arrival of the operation groups of the People's Commissariat of State Security of the Ukrainian SSR in some partisan formations of the Ukrainian Staff Office of Partisan Movement that operated in the Volyn region, only partially improved the intelligence activities of the latter. In turn, the Organization of Ukrainian Nationalists and Ukrainian Insurgency Army, first of all, did not have enough experienced personnel to create intelligence positions in the Soviet partisan formations, where counterintelligence was also well organized.

Struggle for food supply between the Soviet partisans and the Ukrainian insurgents was the result of armed confrontation between them. In conditions of absence of food supplies, Soviet partisans gathered it, including using Ukrainian nationalists and the supported population, carrying out planned economic operations or getting food as the result of battles with the Ukrainian Insurgency Army departments.

Requisitioning products and property of population loyal to the Ukrainian nationalists, they consciously put to insurgent underground considerable economic losses. In addition, such actions against the Ukrainian peasantry should be considered as economic repression or a kind of punitive operations. Attention of the Soviet partisans to the villages that were under the influence of the Ukrainian insurgency was also up to date because they were in a much better economic situation than the territory of their dislocation.

It has been established that terror of the Soviet partisans and Ukrainian rebels against the civilian population was quite common in Volyn region. Since the Ukrainian insurgents had more support from the local population and influence on its psychological state, as well as on the nationalist underground, the red partisans purposefully destroyed persons associated with the Ukrainian insurgent underground movement.

Unlike the Soviet partisans, selective murders committed by the Ukrainian nationalists, usually, was directed against individuals who showed their viewpoint against insurgents or anti-Ukrainian position.

Practical significance of the results obtained lies in the fact that actual material, theoretical conclusions and generalizations existed in Thesis can be used while further study of the partisan movement, the history of special services, both in the territory in Volyn and Ukraine; preparation monographs, textbooks; during lectures and seminars at the universities; in local history work. The results of research can be used in the system of military education and educational work with personnel of the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: Soviet partisans, Ukrainian insurgent-underground movement, Ukrainian nationalists, rebels, opposition, German occupation, ideology, propaganda, agitation, local population, intelligence, counterintelligence, agents, food, terror, Volyn.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті в наукометричних виданнях

1. Сухих А. Ю. Командир Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова І. І. Шитов: морально-психологічний портрет. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2016. Вип. 25. С. 105–113.
2. Сухих А. Ю. Початок ескалації протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2018. Вип. 27. С. 117–125.
3. Сухих А. Ю. Суспільно-політичні настрої місцевого населення Волині в контексті протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом під час німецької окупації. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 1. Історичні науки. С. 108–112.

Статті у фахових виданнях

4. Сухих А. Ю. Боротьба Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова проти військової округи УПА «Заграва» (1943–1944 рр.) *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2014. Вип. XXXIX. С. 149–155.
5. Сухих А. Ю. Боротьба за продовольство як форма протистояння між українськими повстанцями та радянськими партизанами у 1943 – на початку 1944 рр. (на прикладі військової округи УПА «Заграва»). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2015. Вип. 24. С. 60–73.
6. Трофимович В. В., Сухих А. Ю. Боротьба за терени впливу між рівненськими радянськими партизанськими з'єднаннями й УПА (1943–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 27. С. 135–150.
7. Сухих А. Ю. Розвідувальна, контррозвідувальна й агентурна діяльність рівненських радянських партизанських з'єднань у боротьбі з ОУН (б) і УПА (1943–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 28. С. 46–59.

Публікації, які додатково відображають матеріали дисертації

8. Сухих А. Ю. Особливості стилю партизанської війни Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова у другій половині 1943 р. *Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-технічної конференції (Львів, 14–15 травня 2015 року)*. Львів, 2015. С. 286.
9. Сухих А. Ю. Ескалація протистояння між українськими націоналістами та радянськими партизанами на Рівненщині (перша половина 1943 р.). *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть» (Житомир, 22 травня 2015 року)*. Житомир, 2015. С. 127–129.
10. Сухих А. Ю. Українське село – об'єкт тиску радянських партизанів та УПА на Волині. *Актуальні питання гуманітарних наук: матеріали I*

Всеукраїнської наукової конференції (Острог, 18 травня 2016 р.). Острог, 2016. Вип. 6. С. 80–85.

11. Сухих А. Ю. Взаємини між поляками та Тернопільським партизанським з'єднанням ім. М. С. Хрущова в контексті протистояння з УПА. *Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху XX століття (до 75-річчя Поліської Січі та 95-річчя Другого зимового походу».* Житомир, 2016. С. 84–88.

12. Трофимович В. В., Сухих А. Ю. Мудраченко М. Друга партизанська бригада 1942–1944: від партизанщини до партизанства. Вінниця, 2015. 568 с. [Рецензія] *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Історичні науки». Острог, 2017. Вип. 26. С. 143–146.

13. Сухих А. Ю. Виявлення та реквізиції радянськими партизанами упівських продовольчих складів на Волині (січень – березень 1944 р.). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії. Науковий збірник. Випуск 63. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 24–25 жовтня 2017 року, м. Любомль.* Луцьк, 2017. С. 454–457.

14. Сухих А. Ю. «Союз за розрахунком»: взаємини між радянськими партизанами та церковнослужителями на Рівненщині у роки німецької окупації. *Матеріали IX Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м.Житомир, 3–4 листопада 2017 р.): Збірник наукових праць.* Житомир, 2017. С. 55–58.

15. Сухих А. Ю. Діяльність СБ ОУН на Новоград-Волинщині у роки німецько-радянської війни. *Возвягль – Звягель – Новоград-Волинський у часовому зрізі тисячоліть.* Харків, Київ, 2017. С. 327–331.

16. Сухих А. Ю. Терор радянських партизанів проти цивільного населення у контексті протистояння з українським повстансько-підпільним рухом на Волині (1943–1944 рр.). *Великий терор і масові репресії в Україні (1920–1950 рр.). Всеукраїнська наукова конференція (Львів, 8 червня 2018 р.).* Львів, 2018. С. 51–53.

17. Сухих А. Ю. Організація проведення радянськими партизанами господарських операцій на Волині під час німецької окупації. *Матеріали X Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 16–17 листопада 2018 р.): Збірник наукових праць*. Житомир, 2018. С. 247–249.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ .	28
1.1. Стан наукової розробки теми	28
1.2. Джерельна база	42
РОЗДІЛ 2. ПРОТИБОРСТВО МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ Й УКРАЇНСЬКИМИ НАЦІОНАЛІСТАМИ В ІДЕЙНІЙ СФЕРІ.....	55
2.1. Ставлення мешканців краю до радянських партизанів і упівців.....	55
2.2. Боротьба за ідейний вплив на населення.....	74
РОЗДІЛ 3. ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ Й УКРАЇНСЬКИМИ ПОВСТАНЦЯМИ.....	93
3.1. Ескалація протиборства (1942 – перша половина 1943 рр.).....	93
3.2. Боротьба за терени впливу (друга половина 1943 – перша половина 1944 рр.)	113
3.3. Застосування розвідувальних і контррозвідувальних заходів	133
3.4. Агентурна діяльність	151
РОЗДІЛ 4. МІСЦЕВЕ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ Й УКРАЇНСЬКИМ ПОВСТАНСЬКО- ПІДПІЛЬНИМ РУХОМ.....	167
4.1. Боротьба за продовольство між радянськими партизанами й українськими повстанцями.....	167
4.2. Терор проти цивільного населення	184
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	203
ДОДАТКИ.....	288

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АК – Армія крайова

АН – Академія наук

1-а УПД ім. С. Ковпака – Перша Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу С. Ковпака

АУ СБУ ВО – Архів Управління Служби безпеки України у Волинській області

АУ СБУ РО – Архів Управління Служби безпеки України у Рівненській області

БШПР – Білоруський штаб партизанського руху

БРСР – Білоруська Радянська Соціалістична Республіка

ВЛКСМ – Всесоюзний Ленінський комуністичний союз молоді (Комсомол)

ВО – військова округа

ВР – Верховна рада

ВРХ – велика рогата худоба

ГВШ – Головний військовий штаб

ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України

ГРУ ГШ ЧА – Головне розвідувальне управління Генерального штабу Червоної армії

ГК – Головна команда

ДАВО – Державний архів Волинської області

ДАЖО – Державний архів Житомирської області

ДАРО – Державний архів Рівненської області

ДКО – Державний комітет оборони

ДРГ – диверсійно-розвідувальна група

ЖПЗ – Житомирське партизанське з'єднання

ЗПЗРО – з'єднання партизанських загонів Рівненської області

КІВВВ – Комісія з історії Великої Вітчизняної війни

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

КПЗУ – Комуністична партія Західної України

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки
ОУН (б) – Організація українських націоналістів під проводом С. Бандери
ОУН (м) – Організація українських націоналістів під проводом А. Мельника
ПЗУЗ – Північно-західні українські землі
ПРК – підпільний районний комітет
РКУ – райхскомісаріат «Україна»
Р-н – район
РНК – Рада Народних Комісарів
РОКМ – Рівненський обласний краєзнавчий музей
РОШПР – Ровенський обласний штаб партизанського руху
РПЗ – Ровенське партизанське з'єднання
РП ОУН – районний провід ОУН
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
СБ ОУН – Служба безпеки Організації українських націоналістів
УНДП – Українська націонал-демократична партія
УНРА – Українська національно-революційна армія
УПА – Українська повстанська армія
УПА Б-Б – Українська повстанська армія Т. Бульби-Боровця
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
УШПР – Український штаб партизанського руху
ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДВР – Центр досліджень визвольного руху
ЦК – Центральний комітет
ЦШПР – Центральний штаб партизанського руху
ЧА – Червона армія
ЧВПЗ – Чернігівсько-Волинське партизанське з'єднання

ВСТУП

Актуальність дослідження. Протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині залишається однією з малодосліджених і контроверсійних сторінок німецько-радянської війни. Суспільний інтерес до теми визначає тривала завуальованість комуністичною ідеологією та марксистською історіографією об'єктивного змісту та особливостей підпільної та партизанської боротьби у волинському регіоні. Сучасні ж дослідження поступово долають міфологеми радянського часу відносно діяльності червоних партизанів і відкривають нові сторінки українського визвольного руху.

Наразі в історичній науці сформувався твердження, що протиборство між радянськими партизанами й українськими самостійницькими формуваннями відбувалося переважно у військовій сфері. З цим варто погодитися лише за умови, що збройна боротьба між двома «лісовими арміями» була результатом суперечності в ідеологічному та суспільно-політичному аспектах. Окрім цього, досі повною мірою не розкриті форми цього протистояння, вплив міжпартизанської війни на місцевих жителів, застосування УПА та радянськими партизанськими формуваннями розвідки, контррозвідки й агентури у взаємному протиборстві. Актуальним залишається питання з'ясування втрат упівців і червоних партизанів.

Зважаючи на те, що Україна на сучасному етапі своєї історії зазнала збройної агресії Російської Федерації, а на Донбасі триває операція Об'єднаних сил, важливим, з погляду сьогодення, є вивчення досвіду партизанської війни, оскільки вона може виступати складовою неконвенційних операцій і дій, які отримали загальну назву «гібридна війна». Тому на основі аналізу протистояння між радянськими партизанами й упівцями доцільним є, по-перше, виробити сучасну концепцію керівництва й оперування підрозділів спеціального призначення. По-друге, удосконалити на основі прикладів повстансько-партизанської боротьби середини ХХ ст. навчання оперативного

мистецтва офіцерського та рядового складу української армії. По-третє, встановити причини та подолати дисциплінарні порушення серед військових формувань, які діють в тилу ворога та виробити механізми їх попередження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у рамках науково-дослідної теми кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» «Актуальні проблеми української історії та історіографії модерної доби» (державний реєстраційний номер 0113U007061).

Мета дослідження – комплексне висвітлення взаємин між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині у роки німецької окупації (1941–1944 рр.).

Для реалізації визначеної мети поставлено **завдання** дослідити:

- особливості становлення радянського партизанського та українського повстансько-підпільного рухів на Волині та перші контакти між ними;
- ескалацію протиборства між радянськими партизанами й українськими націоналістами;
- ставлення мешканців краю до більшовицьких партизанів та українських повстанців;
- рівень підтримки місцевим населенням червоних партизанів і УПА на Волині;
- динаміку вступу в партизанські формування вихідців із Волинської та Рівненської областей;
- пропаганду та агітацію радянських партизанів і українських націоналістів на Волині;
- особливості боротьби за ідейний вплив на населення між зазначеними протиборчими сторонами;
- причини і перебіг боротьби за терени впливу та продовольство;
- втрати радянських партизанів і українських повстанців у обоєпільних сутичках;

- розвідку та контррозвідку радянських партизанів та упівців у протиборстві;

- агентурну діяльність ворожих сторін;

- вплив протистояння між червоними партизанами та УПА на становище місцевого населення.

Об'єктом дослідження є радянський партизанський та український повстансько-підпільний рухи у період німецько-радянської війни на терені України, а його **предметом** – протистояння між ними на Волині під час німецької окупації (1941–1944 рр.).

Географічні межі відповідають етнографічним кордонам Волині, які включають сучасні Волинську та Рівненську, західну частину Житомирської, північ Тернопільської та Хмельницької областей України (див. Додаток II).

Хронологічні межі охоплюють період від 22 червня 1941 до липня 1944 рр. Нижня хронологічна межа визначається часом нападу гітлерівської Німеччини на СРСР і початком встановлення окупаційного режиму на Волині, а верхня – остаточним вигнанням з останньої німецьких загарбників. У підрозділі про агентуру автор виходить за вказану хронологію, що впливало з намірів з'ясувати обставини формування та функціонування радянських агентурних позицій в ОУН (б) і УПА.

Методологія дослідження. Основою дослідження є принципи наукової об'єктивності та історизму. Вони, по-перше, дозволили дослідити суперечність протистояння між радянськими партизанами та українським повстансько-підпільним рухом. По-друге, викласти матеріал у логічній послідовності та взаємообумовленості фактів, виявити конкретно-історичні обставини ескалації та збройної боротьби між протиборчими сторонами, викласти загальний перебіг протистояння, критично використати широку джерельну базу, наукові праці та з'ясувати погляди істориків на досліджувану тему.

У роботі використані історичні та загальнонаукові методи дослідження. Зокрема, завдяки аналізу та синтезу вдалося комплексно проаналізувати джерела, встановити на їх основі складові зазначеного протистояння, вивчити

різні факти та дати їм характеристику. Метод узагальнення дозволив розглянути у сукупності різні аспекти протистояння між радянськими партизанами та українськими повстанцями, а також зробити обґрунтовані висновки.

Важливими для формування положень дисертації були методи індукції та дедукції. Завдяки першому можна отримати висновок на базі окремих фактів, що допомогло під час аналізу суспільно-політичних настроїв населення Волині у контексті протистояння між червоними партизанами та українськими повстанцями. Дедукція, яка передбачає перехід знання від загального до одиничного, дозволила частково висвітлити відносини між радянськими партизанами та польським населенням Рівненщини, терор більшовицьких партизанів проти нелояльного населення та вибіркові вбивства осіб, які виявляли свою протиповстанську чи антиукраїнську позицію, здійснені українськими націоналістами.

Серед власне історичних методів при вивченні протистояння між радянськими партизанами та українським повстансько-підпільним рухом на Волині значну роль займають історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-системний. Зокрема, завдяки історико-генетичному методу послідовно розкрито ескалацію та збройну боротьбу, відтворено причинно-наслідковим чином аспекти взаємодії між радянськими партизанами та українськими націоналістами.

Історико-порівняльний дав можливість зіставити збройну, суспільно-політичну, пропагандивну, розвідувальну, контррозвідувальну й агентурну діяльність протистояючих сторін, визначити соціально-економічні причини підтримки цивільного населення оунівців і радянських партизанів, ідеологічну несумісність останніх, а також порівняти регіональні особливості радянського партизанського руху на Волині у різних теренах.

Історико-системний метод дозволив комплексно розглянути, відтворивши особливості та розвиток, протистояння між радянськими партизанами та українським повстансько-підпільним рухом, що доповнює загальну

багатовимірну картину повсякденного життя волинського соціуму під час німецької окупації та загалом функціонування партизанського руху, підконтрольного державно-партійним органам СРСР, та українського визвольного руху.

Для встановлення кількості волинян в особових складах РПЗ № 1 і № 2, а також ЧВПЗ використовувався статистичний метод, який дозволив здійснити підрахунок даних про час вступу в загін бійців, їх географічне походження, рівень освіти та партійності, а також встановити кількість загиблих і поранених з боку червоних партизанів і УПА. Здобуті показники були усереднені, що визначено автором як вірогідним.

За допомогою методу періодизації визначено окремі етапи, виокремлено в дослідженні коло вузьких проблем і висвітлено їх у хронологічній послідовності. Завдяки географічному методу окреслено місцевості, де відбувалася боротьба за терени впливу між радянськими партизанськими формуваннями й українськими повстанськими відділами.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що *вперше*:

- комплексно досліджено протистояння між радянськими партизанами й українськими повстанцями на Волині;

- висвітлено боротьбу за ідейний вплив на населення між більшовицькими партизанами й українськими націоналістами;

- проаналізовано списки особового складу радянських партизанських з'єднань, які діяли на Волині, завдяки чому встановлено дані про рівень підтримки місцевим населенням, а також територіальне місце походження їх бійців;

- вивчено перебіг ескалації протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом;

- проаналізовано боротьбу за терени впливу та продовольство;

- підраховано втрати, а також інтенсивність збройних зіткнень протиборчих сторін.

У дисертації на більш широкій фактологічній основі, ніж це було у попередніх дослідженнях, *висвітлено*:

- роль розвідувального та контррозвідувального забезпечення радянських партизанів, ОУН і УПА;

- агентурну діяльність, яку під час протистояння використовували протиборчі сторони;

- вплив міжпартизанської війни на становище місцевого населення та його ставлення до червоних партизанів й УПА.

Уточнено та удосконалено:

- динаміку втрат радянських партизанів та упівців, отриманих у взаємній боротьбі;

- методика аналізу тактики партизанської війни.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наявний у дослідженні фактологічний матеріал, теоретичні висновки й узагальнення можуть бути використані при подальшому вивченні партизанського руху, історії спецслужб як на території Волині, так і України; написанні монографій, підручників; у процесі проведення лекцій і семінарських занять у вузах; у краєзнавчій роботі. Результати дослідження можуть використовуватися як у системі військової освіти, так і у виховній роботі з особовим складом Збройних Сил України.

Апробація результатів. Загальна концепція дослідження відображена у доповідях і повідомленнях на: Міжнародній науковій конференції «Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи» (Львів, 27–28 вересня 2012 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Волинь повстанська (до 70-річчя утворення Української повстанської армії)» (Острог, 12 жовтня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху 1920–1950-х рр.» (Львів, 25 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-технічній конференції «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки сухопутних військ» (Львів, 14–15 травня 2015 р.); Всеукраїнській науковій

конференції «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть» (Житомир, 22 травня 2015 р.); I Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук» (Острог, 18 травня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Український визвольний рух 20–50-х років ХХ ст.: ідея державності та її реалізація (до 75-річчя Акта відновлення української державності 30 червня 1941 р. та 25-ї річниці Незалежності України)» (Київ, 29–30 червня 2016 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху ХХ століття (до 75-річчя Поліської Січі та 95-річчя Другого Зимового походу)» (Житомир, 18–19 листопада 2016 р.); Міжнародній науковій студентській конференції «Україна в добу радянського тоталітаризму: інститути державного насилля, соціальні практики пристосування та опозиційні рухи опору» (Львів, 28–29 квітня 2017 р.); Міжнародній науковій археологічно-краєзнавчій конференції «Возвягль – Звягель – Новоград-Волинський у часовому зрізі тисячоліть», присвячена 760-річчю першої літописної згадки про місто Новоград-Волинський (Новоград-Волинський, 2–4 жовтня 2017 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Волинь повстанська (до 75-річчя утворення Української Повстанської Армії)» (Острог, 12 жовтня 2017 р.); ІХ Волинській Всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції (Житомир, 3–4 листопада 2017 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Великий терор і масові репресії в Україні (1920–1950 рр.)» (Львів, 8 червня 2018 р.); Х Волинській Всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції (Житомир, 16–17 листопада 2018 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми джерелознавства та історіографії історії України», присвяченої пам'яті проф. М. П. Ковальського (до 90-річчя з дня народження) (Острог; Дніпро, 19–22 березня 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження відображені в 17 статтях, з яких: 4 – у фахових вітчизняних виданнях, 3 – у журналах, внесених до наукометричних баз даних, 10 – у публікаціях, дотичних до теми дисертації.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (десяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (731 позиція), а також 12 додатків. Загальний обсяг дисертації – 367 сторінок, з яких основний текст становить 202 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки теми

Історіографію протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом під час німецької окупації на Волині слід розглядати, розділивши її на три змістовні групи: 1) праці радянських істориків (до них відносяться також українські радянські дослідники); 2) роботи українських вчених (зокрема, тих, які проживали в діаспорі, та тих, котрі видали свої праці від часу проголошення незалежності України); 3) напрацювання закордонних дослідників.

У радянській історіографії партизанський рух, підконтрольний державно-партійним органам під час німецької окупації, привертав увагу багатьох дослідників, зусилля яких переважно були спрямовані на обґрунтування концепції «всенародної боротьби» в тилу ворога. У той же час, значний вплив на радянських істориків мала політична кон'юнктура, зміна якої впливала на спрямування наукових пошуків.

Для наукової продукції 40–50-х років ХХ століття була характерна партійна та ідеологічно-пропагандистська спрямованість. Унаслідок того, що монопольним «замовником» наукової літератури з історії війни були партійні та державні інституції, з'являлися тематичні перекоси: автори переважно висвітлювали бойові дії ЧА та фронтове життя [637, с. 54]. Напрацювання істориків, які вивчали партизанський і підпільний рух у перше повоєнне десятиріччя, зважаючи на значний партійний вплив і відсутність доступу до архівних матеріалів, позначалися поверховістю, описовістю й ідеологічною забарвленістю. Крім того, у зазначений період були захищені дисертації, що безпосередньо чи частково торкалися діяльності радянських партизанів і підпільників у Західній Україні [695; 696; 698; 699; 701; 705; 706; 707]. Для робіт, які стосувалися Галичини та Буковини, загалом було характерне

вибіркове використання фактів, які б підтверджували наявність місцевих джерел партизанського руху.

Негативним чином позначилося на дослідженні руху Опору в Україні тлумачення науковцями подій на основі сталінської концепції історії Великої Вітчизняної війни, котра була спрямована на обґрунтування думки про відсутність помилок радянського командування, а також «всенародний» («народний») та героїчний характер боротьби в тилу ворога [388; 693; 703]. Науковці, виконуючи замовлення комуністичної партії, глорифікували та героїзували у своїх дослідженнях самовідданість і жертвність «народних месників», що спричинило чимало неточностей, завищених оцінок, викривлень і замовчень «незручних» подій і фактів.

Певна лібералізація політичного курсу радянської держави за М. Хрущова, що увійшов у історію як «відлига», ознаменувала створення більш сприятливих умов для дослідників радянського партизанського та підпільного руху. По-перше, полегшився доступ до архівів, що дозволило розширити джерельну базу, критично її проаналізувати і залучити нові дані. По-друге, відкрилися нові можливості для наукових пошуків, історики отримали певну свободу творчості у плані інтерпретації подій. Проте, ідеологічне підґрунтя досліджень про антинацистську боротьбу не змінилося, тому, як відзначав М. Слободянюк, за М. Хрущова «по факту відбулася поверхова модернізація сталінської концепції історії» [618, с. 125–126].

Збільшення досліджень партизанського руху за часу «відлиги» пояснювалося також прагненням компартійного керівництва активізувати радянський патріотизм і використати у своїх цілях концепцію про «всенародну боротьбу» у тилу німецьких військ.

У тогочасний період більшість опублікованих досліджень з історії партизанського руху мали науково-популярний характер або частково торкалися теми [393; 622; 638], і лише деякі містили науковий апарат [458; 495; 499; 502]. Серед інших праць, виданих у цей період, уперше в радянській історіографії розглянута більшовицька агітація та пропаганда в Україні під час

німецької окупації [667], її знаряддя – підпільна преса [436], а також з'явилися студії з історії партизанських рейдів, у яких дуже побіжно згадувалося про боротьбу з українськими націоналістами [392; 472]. Партизанський рух у зазначених працях був відображений суцільно героїзованим, а увага на помилки та прорахунки керівництва партизанського руху практично не зверталася, або ж зводилася до критики дій Й. Сталіна.

Варто відзначити, що в окремих дослідженнях про діяльність радянських партизанів на Волині згадувалося про протистояння з українськими націоналістами, яких у руслі компартійної риторики зображали агентами гітлерівської Німеччини, які за її завданням завдавали втрат «народним месникам». Зокрема, такої позиції дотримувався Л. Кизя у праці «Народні месники: з історії партизанського руху на Рівненщині». У ній автор намагався довести, що партизанський рух у Рівненській області на 1943 р. мав «всенародний» характер, попри насправді відносну його підтримку. На думку автора, українські націоналісти були в регіоні, оскільки Волинь лише два роки перебувала у складі УРСР і активізувалися з початку війни лише завдяки гітлерівцям. У той же час рішення самостійників боротися з останніми було ніби необхідне для прикриття боротьби з партизанами та радянською владою. Побіжно також Л. Кизя чи не вперше звернув увагу на збройну й ідеологічну боротьбу червоних партизанів із українськими націоналістами [495].

Істотно активізувалося вивчення партизанського руху в роки, коли посаду генсека ЦК КПРС обіймав Л. Брежнєв, що, перш за все, було зумовлено формуванням міфу про «Велику Вітчизняну війну», невід'ємним атрибутом якого стало утвердження концепції про «всенародну боротьбу» в тилу ворога. Це зумовило повернення до сталінських підходів у висвітленні історії війни, що отримало назву «неосталінізму» або «ліберального сталінізму».

Активізація вивчення радянського партизанського руху зумовила розширення дослідницького пошуку та появи нових тем. Зокрема, В. Кучер уперше у радянській історіографії визначив терени впливу партизанів, їхні краї та зони на терені України, структуру підпілля, форми та методи взаємодії із

місцевим населенням [539; 541; 542; 544; 545; 547; 548; 549]. З'явилася праця І. Слинька, присвячена взаємодії радянських партизанів і підпілля на завершальному етапі вигнання загарбників [617], а колишній мінер-підривник В. Клоков вивчав диверсійну діяльність «народних месників» на комунікаціях противника [500; 501]. Л. Бичко видав узагальнюючу працю з історії партизанського руху в СРСР, де, проте, досить мало уваги було присвячено партизанам на теренах України [390].

Як відзначав М. Слободянюк, для тодішніх радянських дослідників підпільного і партизанського руху в Західній Україні, зважаючи на складність суспільно-політичних процесів у ній під час війни, поставали достатньо непрості питання: слід було пояснити слабкість більшовицького руху Опору, ворожість місцевого населення до «народних месників», підтримку українських націоналістів [618, с. 136].

Провідним радянським дослідником партизанського руху на терені Волині був В. Замлинський [463; 464; 465]. У праці «Караюча земля», написаній в основному на матеріалах Партійного архіву Волинської області, він істотно переоцінив діяльність підпільних груп і перших партизанських загонів, які діяли на початковому етапі окупації в регіоні, зазначивши, що до листопада 1942 р. вони вбили більше 5 тисяч гітлерівців і українських націоналістів, пустили під укіс 60 ешелонів і завдали матеріальних втрат окупантам [465, с. 81]. Стосовно «самостійників» В. Замлинський використовував пропагандистське кліше про «українсько-німецькі націоналісти», які перешкоджали діям з'єднання О. Федорова, тому останнє неодноразово спрямовувало свої зусилля на боротьбу з ними. Відзначалося, що для цього використовувалися засоби ідеологічного впливу, розвідка і контррозвідка. Проте, як і в більшості праць про партизанський рух, питання підтримки місцевого населення тут розглядалося у руслі концепції «всенародної боротьби». Водночас варто відзначити, що у праці В. Замлинського окремо розглядалася діяльність бригади ГРУ ГШ ЧА А. Бринського, загонів НКВС-

НКДБ СРСР «Переможці», «Мисливці» та Волинського підпільного обкому КП(б)У [465, с. 114–196].

У 1966 р. з'явилася книга Л. Степанова «До історії антифашистської боротьби на Рівненщині (1941–1944)», серед джерельної бази якої були документи також обласного архіву [635]. У ній автор писав про керівну роль компартії в розгортанні підпільного та партизанського руху на Рівненщині, відзначивши водночас, що останній спочатку розгортався як народна ініціатива. Разом із тим, переоцінювалося значення діяльності підпільних районних комітетів (ПРК) КП(б)У та комсомольських організацій, які насправді діяли в самих же партизанських загонах РОШПР.

Динамічне вивчення руху Опору вплинуло на розмаїття досліджуваних тем. Зокрема, А. Залеський вивчав ставлення населення до «народних месників», підкреслюючи всезагальну та безпрецедентну підтримку радянських партизанів під час німецької окупації [459]. І. Бречак одним із перших висвітлив бойовий шлях поляків у складі радянських партизанських з'єднань, які діяли переважно на Рівненщині [385]. Про боротьбу з українськими націоналістами у його праці відзначалося побіжно та лише в контексті українсько-польського протистояння. М. Старожилов на основі досить репрезентативної джерельної бази розглянув партійно-політичну роботу рейдових партизанських з'єднань України, проте повністю оминув протистояння останніх із ОУН і УПА [632]. У цей час з'явилася праця М.Ковалю, присвячена суспільно-політичному аспектові діяльності радянських партизанів і підпільників, що мало певну новизну [505].

Тенденціями історіографії радянського партизанського та підпільного руху в період «застою» стало подальше утвердження концепції «всенародної боротьби» в тилу ворога та існування широкого антифашистського більшовицького підпілля [426; 462; 581]. Частина досліджень була присвячена також керівній ролі Комуністичної партії в мобілізації партизанських сил і діяльності «народних месників» [425; 456; 460; 666], інтернаціональному аспектові партизанського руху [386; 449; 461; 507; 508].

Варто відзначити, що у зазначений період почали з'являтися історіографічні студії з історії партизанського руху, проте більшість із них були присвячені узагальнюючим питанням [361; 362; 427; 428; 468]. Крім того, окремі праці розкривали теоретичні аспекти партизанського руху, розвідувальну діяльність, тощо [363; 364; 365; 366; 367; 368; 541].

Роки ж «перебудови» показали, що вивчення партизанського руху перебувало у відчутній кризі, оскільки історики не досліджували концептуально нові аспекти теми, попри зменшення ідеологічного і політичного тиску. Тому більшість праць надалі стосувалися загальносоюзної та загальноукраїнської тематики [474; 580; 603; 647; 700]. У меншості залишалися дослідження регіонального характеру боротьби радянських партизанів, зокрема на Волині [409]. У той же час значно поглибилися історіографічні дослідження, що свідчило про намагання науковців теоретично осмислити боротьбу «народних месників» проти окупантів [389; 536; 552; 576].

Слід підкреслити, що у зазначений період були видані комплексні роботи, з окремих, раніше не розглянутих, питань партизанського руху. Зокрема, І.Курас і А. Кентій написали працю про зародження та діяльність УШПР [538]. Г.Міщенко та Г. Мігрін спробували дослідити партизанську розвідку [577], а Н.Маєвська та Д. Скріпніченко видали книги з історії медичної служби в партизанських загонах [562; 616].

Незважаючи на значну зацікавленість історією партизанського руху, радянські історики намагалися оминати тему протистояння червоних партизанів із УПА. Попри це, особливого висвітлення отримала критика «українського буржуазного націоналізму», що перетворилася в один із напрямів радянської історіографії. Представники останнього у цій псевдонауковій літературі розглядалися, як чинник класової боротьби в західноукраїнському регіоні [391; 410; 446; 568]. У післявоєнні роки значними накладками друкувалися книги з зазначеної тематики К. Дмитрука [442; 443; 444; 445], В.Кравченка [528], В. Маланчука [565; 566], В. Черидниченка [657; 658] та інших [466; 467; 469; 567; 609; 664]. Ці публікації насамперед були спрямовані

на компрометацію ідеологічних противників радянського ладу – українських націоналістів і всіх прибічників незалежності України, а тому їх автори відверто вдавалися до перекручення та фальсифікації історичних фактів, намагаючись довести співпрацю ОУН і УПА з гітлерівцями та їхню керованість нацистською Німеччиною. У зв'язку з тим, що абсолютна більшість таких праць були видані без посилань на джерела та позбавлені об'єктивності, вони мали характер публіцистично-антинаукових видань, зміст яких визначався партійно-ідеологічними імперативами.

М. Коваль влучно відзначив, що «однією з конструктивних вад радянської історіографії було зведення в абсолют вимушеної відмови дослідників від розгляду ряду «незручних» проблем» [503, с. 10]. До заборонених варто віднести й історію ОУН і УПА, дисциплінарні порушення, терор радянських партизанів у тилу ворога, факти переговорів останніх із представниками націоналістичного підпілля.

Таким чином, у радянській історіографії протистояння між червоними партизанами й українськими повстанцями залишалося практично не розглянутим, що було зумовлене утвердженням концепції про «всенародність боротьби» в тилу ворога та впливом офіційної партійної ідеології, згідно якої націоналісти розглядалися як вороги радянської влади, які постійно координували свою діяльність із німецькими окупантами. Крім того, тенденції історіописання про радянський партизанський рух показують, що він розглядався суцільно героїзованим, як єдність народу та партії, а кількість його учасників була суттєво перевищена.

Здобуття Україною незалежності підштовхнуло істориків до пошуку нових сюжетів і фактів з історії Другої світової війни на терені України. Суспільство вимагало від науковців насамперед інформативного матеріалу, який був би наповнений новим документальним змістом і міг розкрити «білі плями» в історії національно-визвольної боротьби українського народу та Другої світової війни. Не залишився поза увагою радянський партизанський рух Опору.

Проте, на початку 1990-х років відчувалося зниження інтересу та тривала творча стагнація у дослідженні партизанського руху, оскільки були відсутні праці із застосуванням нових методологічних принципів, а радянський спосіб мислення переважав у працях цього періоду. Наприклад, книга А. Чайковського «Невідома війна» (Партизанський рух в Україні 1941–1944 рр., мовою документів, очима історика)», видана у 1994 р., була розрахована на масового читача, не мала посилань на джерела та літературу. Згадуючи про УПА, автор безпідставно зазначав, що вона «спрямовувала вістря своїх ударів в основному проти «більшовицьких партизанських загонів»», тим самим поставивши під сумнів її боротьбу з німецькими окупантами [656, с. 230].

Провідні ж вчені УРСР В. Кучер і М. Коваль, які досліджували партизанський і підпільний рух, пройшли концептуальну еволюцію, відкинувши марксистсько-ленінську методологію, наголосили на застосуванні у вивченні подій німецько-радянської війни нових методик і концептуальних поглядів [504; 506; 509; 510; 511; 543; 546; 550].

Вагомий внесок у вивчення радянського партизанського руху здійснили у роки незалежності України вчені-архівісти А. Кентій і В. Лозицький. Їм належить колективна праця науково-довідкового характеру «Україна партизанська» [710], а також монографія «Війна без пощади та милосердя. Партизанський фронт у тилу Вермахту (1941–1944)» [491], де науковці проаналізували майже усі складові діяльності радянських партизанів, однак не висвітлили їх морально-психологічний стан. У наступних працях ці автори поглибили та удосконалили теоретичні висновки про характер червоної партизанки у роки німецько-радянської війни [488; 492; 493; 494; 559; 561]. До доробку А. Кентія відноситься також дослідження українського визвольного руху під проводом ОУН і УПА. Досліднику на основі комплексної джерельної бази, зокрема із залученням невідомих і недостатньо вивчених документів ЦДАГО України та ЦДАВО України, вдалося висвітлити, проаналізувати та зробити незаангажовані висновки про особливості руху, чинники його

розвитку, а також історію створення, розбудову та бойові дії УПА. Загалом, праці А. Кентія вирізнялися високим науковим рівнем [486; 487; 489; 490].

А. Кентій, крім того, одним із перших почав об'єктивно вивчати протистояння між радянськими партизанами й українськими повстанцями. Попри те, що його праці про ОУН і УПА мали аналітично-інформаційний характер, у них досить побіжно були відображені ідеологічне протистояння, боротьба за продовольство та недостатньо розглянуте використання розвідки, контррозвідки й агентури протиборчими сторонами.

У роки незалежності України у дослідженні радянського партизанського та підпільного руху сформувався значний перекис, оскільки більшість дисертаційних проектів були присвячені степовій Україні, де цей рух був менш активним, ніж у заліснених північних областях [620, с. 58]. У той же час серед студій, присвячених діяльності партизанів на півночі України та інших регіонах, варто згадати роботи О. Білоуса [377; 378; 379; 380; 692; 716; 717]. А. Данілова досліджувала повсякденне життя партизанів на території України [694]. І. Капась уперше у сучасній історіографії розглянув стихійний рух Опору в Україні, процес легітимації партизанських з'єднань, загонів і груп УШПР, затвердження їхньої звітної документації та визнання певних осіб учасниками партизанського руху. Однак зауважимо, що І. Капась розглянув ситуацію переважно на Наддніпрянщині, не звернувши увагу на діяльність самоорганізованих партизанів у волинському краї [483].

У сучасній історіографії радянського партизанського руху активізувалися біографічні дослідження командирів і комісарів з'єднань, у яких, проте, автори не описували ставлення останніх до боротьби з українськими повстанцями [416; 529; 560; 610]. Винятком є стаття С. Власенко про комісара Сумського партизанського з'єднання С. Руднева [406].

Варто відзначити також значну зацікавленість сучасних авторів історіографічними дослідженнями радянського партизанського та підпільного руху [434; 435; 512; 514; 515; 582; 618; 619; 624], роллю органів держбезпеки в організації партизанського руху [373; 408; 431], питаннями здійснення

диверсійної діяльності партизанами та підготовки кадрів для цього [452; 595; 596]. Тематику партизанського руху на окупованих теренах розробляє також відділ Другої світової війни Інституту історії України НАН України, який очолює О. Лисенко [411; 440; 557; 558]. Джерелознавчий аспект партизанського та підпільного руху на території України в 1941–1945 рр. ґрунтовно розглянула Л. Ковальська [513].

Досить складну тему ідеологічної боротьби в роки Другої світової війни досліджували Валерій і Валентина Шайкани [659; 660; 661], проте цей аспект взаємодії між радянськими партизанами й українськими повстанцями вони розглянули недостатньо. При цьому перший необґрунтовано стверджував, що червоні партизани й упівці не бажали вступати у збройне протистояння, а окремі сутички між ними, як правило, закінчувалися переговорами та компромісом [660, с. 212].

Варто відзначити, що О. Перехрест, вивчаючи українське селянство у 1941–1945 рр., розглянув його в контексті підтримки радянського партизанського та українського визвольного рухів, однак не дослідив боротьбу за продовольство, яка точилася між представниками останніх на Волині [594].

Регіональний вимір діяльності радянських партизанів на Волині представлений у розвідках В. Гальчинського [414; 415], Г. Гики [417; 418], К. Кондратюка [525], Ю. Олійника [584], Ю. Сороки [623] та інших [375; 476; 574; 575; 713; 727]. Комплексно вивчав радянське підпілля та партизанський рух на Рівненщині Д. Кравчук [530; 531; 532; 533; 534; 535; 697]. Серед здобутків останнього варто відзначити дослідження зародження радянського партизанського руху в області, діяльності РОШПР і підпорядкованих йому з'єднань, а також спроба підрахунку втрат радянських партизанів і українських повстанців у взаємних сутичках на Рівненщині. Проте, зауважимо, що Д. Кравчук переважно висвітлив діяльність партизанських формувань обласного штабу, у той час як у межах Рівненської області протягом німецько-радянської війни, у різний час, діяли також інші з'єднання УШПР, що, фактично, залишилося поза увагою дослідника.

На низку аспектів радянського партизанського руху на Житомирщині звернув увагу у своїх статтях Г. Полетаєв, однак останні мали слабку джерельну базу, а крім того у них не висвітлено боротьби червоних партизанів із упівцями у зазначеному терені [597; 598; 599; 600]. Натомість С. Стельникович ґрунтовно розглянув у своїй монографії діяльність радянських партизанів і українських націоналістів у контексті німецької окупації в Житомирсько-Вінницькому регіоні [633, с. 294–358].

Гостру проблему українсько-польського протистояння та участі поляків у радянських партизанських загонах, що дотично до теми нашого дослідження, розглядали у своїх публікаціях вітчизняні дослідники В. В'ятрович [412; 413], Л. Зашкільняк [471], І. Ільюшин [477; 478; 479], О. Каліщук [482], К. Кондратюк [526], Д. Кравчук [533], В. Сергійчук [297; 615], В. Трофимович [648; 649; 650; 651; 731] і польські історики Г. Мазур [563; 684], Г. Мотика [579], З. Пальський [586], М. Ясяк [669] та інші.

Відкриття доступу до архівів і відмова від радянських методологічних підходів зумовила значну зацікавленість дослідників історією ОУН і УПА. На початку 2000-х років з'явилися перші комплексні праці із зазначеної теми, які написали А. Русначенко [611] та Ю. Киричук [497]. Перший з-поміж розглянутих питань звернув увагу також на протистояння УПА та радянських партизанів, проте не розглянув це питання у проблемному ключі. Книга Ю. Киричука вирізнялася аналітичним підходом, проте боротьба між упівцями та червоними партизанами майже не була відтворена.

Накопичення емпіричного матеріалу дозволило дослідникам вивчати якісно нові аспекти історії ОУН і УПА, які, зокрема, певним чином торкалися протистояння останніх із більшовицькими партизанами на Волині. Так, Г. Стародубець ґрунтовно вивчила діяльність українського повстанського заплілля, започаткувавши соціально-історичне дослідження українського повстанського руху [626; 628; 630]. Структуру, мережу підпілля ОУН і діяльність заплілля УПА на Волині та Південному Поліссі на основі широкої джерельної бази дослідив також В. Ковальчук [517].

Частина вітчизняних дослідників, які вивчали український визвольний рух, розглядали протистояння між упівцями та радянськими партизанами на Волині, чим сприяли розкриттю низки питань, які стосувалися в основному збройної боротьби «лісових армій». Серед них варто відзначити І. Бігуна [376; 715], В. Ковальчука [516; 519], О. Ленартовича [554; 555; 556], В. Мазурка [564; 702], І. Марчука [569; 571; 573], І. Патриляка [587; 591; 593] та інших [438; 551; 704].

Контраверсійну діяльність Т. Бульби-Боровця та його військових підрозділів вивчав В. Дзьобак [441], Ю. Киричук [496], І. Марчук [572; 726], І. Ольховський [585] і С. Стельникович [634]. Кожний із них розглядав переговори поліського отамана з чекістським загonom спецпризначення «Переможці» та подальшу збройну боротьбу між бульбівцями і радянськими чинниками.

Значний інтерес до історії ОУН і УПА проявився також у тому, що історики суттєво розширили географічні рамки власних дослідницьких проєктів, вивчаючи українських визвольний рух за межами Західної України. Зокрема, однією з перших розглянула останній на Житомирщині історикиня В. Жилюк, яка у контексті рейдів упівців у 1943 р. звернула увагу на їх сутички з радянськими партизанами у вищевказаному терені [455]. Розвідки І. Бігуна [714], І. Ковальчука [520; 521; 522; 523] та О. Вовка [407], присвячені націоналістичному руху на Житомирщині, містили також деякі факти з історії збройної боротьби між червоними партизанами й українськими повстанцями.

У сучасній історіографії з'явилися також праці з історії спеціальних органів ОУН і УПА. Зокрема, на основі широкого кола архівних джерел історію діяльності Служби безпеки ОУН на Волині у роки німецької окупації вивчав Я. Антонюк. Він, крім того, висвітлив боротьбу останньої з радянською агентурою та червоними партизанами у зазначеному терені [369]. Відомі дослідники Д. Веденєєв і Г. Биструхін ґрунтовно досліджували бойову, диверсійну, терористичну, оперативно-агентурну, розвідувальну і контррозвідувальну діяльність УПА, а також діяльність радянських органів держбезпеки. Проте, ролі спеціальних заходів у протиборстві між радянськими

партизанами й українськими повстанцями зазначені автори приділили мало уваги [394; 395; 396; 397; 398; 399; 400; 401; 402].

Важливою подією в історіографії українського повстансько-підпільного руху став вихід монографії І. Патриляка ««Встань і борись ! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.)» [589]. Тут автор вдало показав український визвольний рух як цілісне явище у протистоянні з ворогами української державності від початку Другої світової війни до остаточної ліквідації збройного підпілля органами радянської державної безпеки. Він також в основному на основі бандерівських документів досить детально розглянув збройну боротьбу між радянськими партизанами й українськими повстанцями.

Варто відзначити, що в українській історіографії сформувалася певна група науковців, які не визнають існування націоналістичного руху Опору. Зокрема, це В. Іваненко, В. Якунін і Р. Гула [475; 668]. Вони перебувають у полоні радянських уявлень про те, яким мав би бути руху Опору і вважають, що патріотизм повинний будуватися виключно на ленінському принципі пролетарського інтернаціоналізму. Разом із тим, Р. Гула вперше в історичній науці розкрив особливості зародження, розвитку, трансформації радянського патріотизму, і, зокрема, роль та місце останнього в антигітлерівському русі Опору [432].

Серед напрацювань представників української діаспори про протистояння між більшовицькими партизанами та УПА варто відзначити праці колишніх учасників визвольної боротьби П. Мірчука [578], М. Лебеда [553] та Л. Шанковського [662; 663]. Зважаючи на причетність авторів до визвольного руху та що джерельна база їх публікацій була упівського або оунівського походження, ці дослідження не варто вважати повністю об'єктивними.

Зарубіжна історіографія радянського партизанського й українського повстанського рухів має також вагомі здобутки у дослідженні протистояння між ними. Насамперед потрібно відзначити доробок російського історика О. Гогуну [419; 420; 421; 422; 673; 674] та особливо його монографію

«Сталинские коммандос. Украинские партизанские формирования. 1941–1944» [423; 675]. У ній на основі великої джерельної бази подано маловідомі події з діяльності радянських партизанів на терені України, що торкалися різних питань – від форм боротьби із німецькими окупантами та українськими повстанцями до дисциплінарних порушень і внутрішніх конфліктів у партизанських структурах. Образ червоного партизана, який постав у книзі О. Гогуна, дав можливість остаточно деміфологізувати радянський партизанський рух на терені України. Загалом, його праця якісно вирізняється з-поміж інших комплексною джерельною базою й об'єктивністю висновків.

У той же час у російській історіографії відсутнє зацікавлення тематикою партизанського руху в Україні. Коло питань, які вивчають російські вчені, стосується більшою мірою загальних аспектів партизанства [382; 383; 450; 604; 605; 665]. Натомість у білоруській історіографії спостерігається значне зацікавлення історією партизанського руху, хоч більшість праць присвячені власне червоній партизанці Білорусії [372; 405; 424; 446; 447; 470; 480; 481; 498; 654; 655].

У польській історіографії провідним дослідником українського повстанського руху залишається Г. Мотика, який, окрім того, вивчав збройну боротьбу між упівцями та радянськими партизанами [685]. Проблематику партизанського руху розглядали також польські автори Б. Мусял [686], А. Пулавський [687], В. Романовський [690] і М. Яхневіч [677; 681; 682; 683].

Зачинателями дослідження партизанського руху в американській історіографії були русисти Е. Ховел [680] та Дж. Армстронг [712]. Останній також одним із перших у західній історіографії почав досліджувати український визвольний рух 20–50-х років ХХ ст. [670]. Серед сучасних англomовних дослідників цієї теми варто відзначити К. Беркгофа [374], Л. Грінкевича [676], Н. Корніша [671], К. Слепяна [691], К. Хітона [678]. У німецькомовній історіографії заслуговують на увагу праці Е. Гессе [679] та А. Далліна [672].

Таким чином, у радянський час дослідження підпільного та партизанського руху було суттєво заангажоване у результаті впливу партійної

конюктури та ідеологічного тиску. У зв'язку з тим, що тогочасні історики писали свої праці на основі марксистсько-ленінської методології, їм часто доводилося підбирати факти під методологію, що обмежувало появу нових ідей і концепцій. Зрештою, це призвело до тенденційності теоретичних оцінок і відчутної пропагандистської тональності переважної більшості радянських видань з історії руху Опору.

Проаналізувавши історіографію теми нашого дослідження, варто відзначити, що на сучасному етапі найкраще вивченою залишається збройна боротьба між радянськими партизанами й українськими повстанцями серед усіх аспектів протистояння між ними. Позитивно оцінюючи вищевказаний науковий доробок, слід зазначити, що низка аспектів теми, зокрема протиборотство за терени впливу та продовольство між радянськими партизанами й українськими повстанцями, ідеологічна боротьба між ними, застосування розвідувальних і контррозвідувальних заходів, діяльність агентури червоних партизанів в УПА висвітлена недостатньо, а тому зберігає наукову актуальність.

1.2. Джерельна база

Джерельну базу дослідження протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом умовно варто поділити на неопубліковану та опубліковану. Перша змістовно ділиться на чотири групи: 1) документи радянських партизанів; 2) джерела націоналістичного походження (УПА, УПА Б-Б, ОУН (б), ОУН (м)); 3) документальні матеріали німецьких окупантів; 4) архівно-кримінальні справи на учасників українського повстанського руху і націоналістичного підпілля.

Найбільший документальний пласт документів радянських партизанів представлений у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Важливе значення для дослідження зазначеного протистояння в Західній Україні мають справи фонду 1 («Центральний комітет Комуністичної партії України»), опису 22, де зберігаються звіти секретарів

ПРК, Волинського та Ровенського підпільних обкомів КП(б)У про діяльність підпільних організацій, загонів, які діяли на території областей в період німецької окупації [1; 2; 3; 4].

У фонді 62 «Український штаб партизанського руху» зосереджені оперативні плани цього органу по розвитку партизанського руху на тимчасовій території України, листи та радіограми начальника УШПР Т. Строкача командирам і комісарам партизанських з'єднань, повідомлення останніх у зворотному напрямку про боротьбу з німецькими окупантами, спецповідомлення та шифротелеграми начальників обласних штабів партизанського руху, командирів з'єднань про діяльність українських націоналістів, їх організації та військові формування, розвідувальні зведення партизанських з'єднань, списки націоналістів, виявлених на території Волинської, Житомирської, Рівненської областей, а також документи, що проливають світло на контррозвідувальну й агентурну діяльність червоних партизанів [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 25; 26; 27].

Документи партизанських з'єднань, які у різний час діяли на Волині, збережені в окремих фондах зазначеного архівосховища. Зокрема, у фонді 63 представлена внутрішня документація Сумського партизанського з'єднання та сформованої з нього Першої української партизанської дивізії (1-ї УПД) ім. двічі Героя Радянського Союзу С. Ковпака [29; 30; 31; 32; 33; 34]; у фонді 64 зберігаються документи Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання (ЧВПЗ), яке з поміж інших тривалий час стаціонарно діяло на Волині, де завзято боролось з українськими повстанцями [35; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 57; 58]. Своєю чергою, фонд 65 присвячений діяльності Житомирського партизанського з'єднання (ЖПЗ) під командуванням О. Сабурова [59; 60; 61; 62; 63; 64; 65]; фонд 66 – З'єднанню українських кавалерійських партизанських загонів [66; 67; 68; 69]; фонд 67 – Житомирській партизанській дивізії ім. М. Щорса [70; 72; 73; 74; 75].

Особливо важливими для дослідження протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Рівненщині є

справи фондів 68 («Рівненське партизанське з'єднання № 2 „За Батьківщину“») [76; 77; 78; 79; 80; 81; 82; 83; 84; 85; 86; 87; 88; 89; 90; 91], 69 («Рівненське партизанське з'єднання № 1») [92; 93; 94; 95; 96; 97; 98; 99; 100; 101; 102; 103; 104; 105; 106; 107; 108], 70 («Рівненський обласний штаб партизанського руху») [109; 110; 111; 113; 114; 115; 116; 117; 118], 85 («Рівненське партизанське з'єднання ім. М. Щорса») [132; 133; 134; 135], в яких є інформація про збройні сутички, протиповстанські операції партизанів РОШПР, ідеологічне протистояння, боротьбу за продовольство, терор проти місцевого населення як зі сторони «народних месників», так і українських націоналістів.

Документи з історії протистояння між радянськими партизанами й українськими повстанцями на Волині містять також інші справи фондів ЦДАГО України: 73 («Волинське партизанське з'єднання ім. В. Леніна») [119; 120; 121; 122; 123]; 78 («Партизанське з'єднання ім. М. Хрущова») [124; 125; 126; 127]; 82 («З'єднання партизанських загонів ім. С. Будьонного») [128; 129]; 83 («Партизанське з'єднання ім. С. Будьонного») [130; 131]; 86 («З'єднання партизанських загонів ім. В. Боженка») [136; 137; 138]; 88 («Партизанське з'єднання ім. Л. Берія») [139; 140; 141; 142; 143]; 95 («Полтавське партизанське з'єднання ім. В. Молотова») [144; 145]; 96 («Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Ф. Михайлова») [146; 147]; 97 («З'єднання партизанських загонів Кам'янець-Подільської області») [148; 149; 150]; 102 («Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Г. Котовського») [151]; 103 («Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Героя Радянського Союзу Г. Жукова») [153]; 105 («Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова») [154; 155; 156; 157; 158; 159; 160; 161; 162; 163; 164; 165]; 130 («Партизанські загони Радянської України періоду Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років») [166].

Цінні стенограми бесід, які проводили співробітники Комісії з історії Великої Вітчизняної війни (КІВВВ) при АН УРСР із командирами, комісарами, рядовими партизанами з'єднань і загонів УШПР, що висвітлюють різні аспекти протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-

підпільним рухом, містяться у фонді 166, описи 2 і 3 [167; 168; 169; 170; 171; 172; 173; 174; 175; 176; 177; 178; 179; 180; 181].

Варто відзначити також фонд 262, у якому зберігаються звіти, накази, рапорти бригади ГРУ ГШ ЧА А. Бринського, що дають можливість простежити зародження та організацію партизанського руху на Волині, а також перші контакти партизанів і українських націоналістів [182]. Важливими для дослідження боротьби ЧВПЗ із українськими повстанцями виявилися документи особового фонду О. Федорова (фонд 326) [183; 184; 185; 186].

Джерела партизанського походження, що висвітлюють протистояння з українським повстансько-підпільним рухом, зберігаються також в обласних архівах. Зокрема, у Державному архіві Волинської області (ДАВО) у фонді П-597 («Комуністична партія Радянського Союзу. Волинський обком Компартії України») є справи, які розкривають діяльність місцевих загонів і окремих з'єднань, які діяли на території області під час німецької окупації та брали участь у боротьбі з українськими націоналістами [191; 192].

У Державному архіві Рівненської області (ДАРО) у фондах П. 1 («Ровенський обласний підпільний комітет Комуністичної партії України та Обласний штаб партизанського руху на Рівненщині, м. Рівне») [196; 197; 198; 199; 200; 201; 202; 203; 204; 205; 206; 207] та П. 4054 («Партархів Ровенського обкому Компартії України») [221; 222; 223; 224; 225; 226; 227] зосереджений значний пласт документів про діяльність місцевого радянського підпілля, обласного штабу партизанського руху, рівненських партизанських з'єднань № 1 і 2 та деякі матеріали про загін НКВС-НКДБ «Переможці», а також бригаду А. Бринського. У цих матеріалах досить багато інформації про сутички з українськими націоналістами, а також про відповідні контрповстанські заходи радянських партизанів.

Крім того, незначна кількість документів, які стосуються збройних зіткнень між червоними партизанами й українськими націоналістами, зберігається у фонді П-1376 Державного архіву Житомирської області (ДАЖО) («Підпільні організації і партизанські загоны, які діяли в роки Великої

Вітчизняної війни 1941–1943 рр. на території Житомирської області») [193; 194; 195].

Досить інформативними для дослідження партизанського руху на Рівненщині є фондові матеріали Рівненського обласного краєзнавчого музею (РОКМ) [228]. Незважаючи на несистематизованість укладання одиниць зберігання, особливо важливими для з'ясування агентурної гри Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова та загону спецпризначення НКДБ СРСР ім. Б. Хмельницького із бандерівським підпіллям Людвипільщини виявилися матеріали про розвідницю-агентку Л. Бугорську [229; 230].

До документів радянського походження, що стосуються теми протистояння червоних партизанів та українських націоналістів відносяться справи оперативних груп НКДБ УРСР, які наприкінці 1943 – на початку 1944 рр. діяли в деяких партизанських з'єднаннях на Волині. Вони зберігаються зараз у Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ) [238; 239; 240; 241; 242; 243; 244; 245; 246; 247]. Ці джерела у першу чергу дають можливість проаналізувати діяльність чекістських опергруп, їх участь у налагодженні контррозвідки й агентури у формуваннях, а також простежити здійснення каральних заходів проти українських націоналістів.

Специфічним джерелом є праці закритого типу про партизанську війну в роки Другої світової війни та участь у ній органів і військ державної безпеки, які зберігаються у фонді 13 ГДА СБУ («Колекція друкованих видань КГБ УРСР») [236; 237].

Тож документи радянських партизанських формувань, які діяли на Волині, найбільше репрезентовані в ЦДАГО України, де зберігаються оригінальні джерела останніх. В обласних архівах зосереджений також певний пласт документів, які в основному стосуються загонів і з'єднань, що діяли в межах області. За своїм типом в останніх архівосховищах переважно зберігаються копії документів, які перебувають у ЦДАГО України.

Документальні джерела українських націоналістів і повстанців, які стосуються їх протистояння з радянськими партизанами, представлені у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), у фондах 3833 («Краєвий провід (Керівництво) Організації українських націоналістів на Західно-українських землях») [187], 3838 («З'єднання північних груп Української повстанської армії «УПА-Північ» (групи: «Турів», «Заграва», «Західна»; загони: ім. Богуна, «Січ», «Полтавський», «Фастівський», ім. Остапа, ім. Б. Хмельницького та військова округа «Заграва»)» [188; 189; 190], а також у фонді 57 («Колекція документів з історії Комуністичної партії України») ЦДАГО України [5; 6; 7]. В останніх містяться організаційні, суспільно-політичні звіти з надрайонів ВО «Турів» (Волинська область) та «Заграва» (північ Рівненщини і південь Пінщини), матеріали про заснування та діяльність осередків ОУН на Волині, звіти Служби Безпеки ОУН, накази командирів повстанських загонів, плани проведення бойових операцій проти ворожих чинників, інформація про бойові дії упівських підрозділів, листи та повідомлення українських націоналістів.

Значно доповнюють джерельну базу дослідження документи, що зберігаються у ДАРО, зокрема у фонді Р-30 («Колекція матеріалів ОУН-УПА, що діяли на території Рівненської області»). Вони досить детально розкривають діяльність УПА і оунівського підпілля на терені ВО «Богун» (південь Рівненщини та північ Тернопільщини) і частково ВО «Заграва», а також видавничо-пропагандивну діяльність українських націоналістів, що особливо важливо для дослідження ідеологічної боротьби останніх із червоними партизанами [208; 209; 210; 211; 212; 213; 214; 215; 216; 217; 218; 219; 220].

З поміж зазначених архівосховищ на сучасному етапі для дослідження діяльності українських націоналістів у довоєнний, воєнний і післявоєнний періоди актуальним є використання копій документів, які зберігаються в Електронному архіві Центру досліджень визвольного руху (ЦДВР), створеного на початку 2013 р. У ньому розміщені документи в електронному вигляді переважно з Архіву ЦДВР, ГДА та деяких обласних управлінь СБУ. Це звіти

про суспільно-політичну ситуацію в теренах, бойові дії УПА, протоколи допитів, які певним чином проливають світло на протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом [231; 232; 233; 234].

Відзначимо, що важливе значення для дослідження зазначеної теми мають архівно-кримінальні справи на учасників українського повстанського руху і націоналістичного підпілля Волині, що зберігаються у ГДА СБУ [235] та архівних управліннях СБУ у Волинській [248; 249; 250; 251] і Рівненській областях [252; 253; 254; 255; 256; 257; 258; 259; 260; 261; 262; 263; 264; 265; 266; 267; 268; 269]. Незважаючи на те, що ці матеріали мають суб'єктивний характер, вони є досить інформативними для висвітлення українського повстанського руху та його боротьби з радянськими чинниками. Відповідно, деякі справи дають можливість простежити бойові та розвідувальні дії УПА проти більшовицьких партизанських формувань, боротьбу бандерівців із комуністичним підпіллям.

Матеріали німецьких окупантів, які проливають світло на протистояння між радянськими партизанами та українськими націоналістами, у невеликій кількості представлені в опублікованих В. Косиком збірках «Україна у Другій світовій війні у документах» [308; 309; 310]. Однак, наведені там джерела більшою мірою стосуються німецької окупації та частково боротьби гітлерівців із радянськими партизанами.

Значна група джерел із історії червоного партизанського руху на Волині була опублікована. У радянський час, документи публікувалися досить вибірково, оскільки все було спрямовано на те, щоб обстоювати концепцію про «всенародну боротьбу» в тилу ворога. Окремі збірки були присвячені Рівненщині, проте вони в основному висвітлювали опір радянських партизанів німецьким окупантам [294; 295].

Варто відзначити документальне видання «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945», у якому вміщені джерела, що охоплюють практично весь період війни та різні його аспекти [301; 302; 303].

Стосовно партизанського руху були опубліковані довідки ЦК КП(б)У, доповідні записки наркома внутрішніх справ УРСР, УШПР, постанови нелегального ЦК КП(б)У, донесення командування партизанських з'єднань та інші документи, що відображають організацію та розвиток партизанського руху на території України.

На початку незалежності України видання документів радянських партизанів загалом значно скоротилися порівняно із попереднім періодом. В одному з перших збірників, який виданий за редакцією І. Біласа – «Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз», опубліковані документи з організації партизанського руху в Україні, агентурної та розвідувальної роботи, оперативні плани УШПР, накази та вказівки останнього, доповідні записки про діяльність українських націоналістів [272].

Значний доробок виданих документальних збірників про ОУН і УПА, радянських партизанів має В. Сергійчук. Зокрема, у виданні «ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали» опубліковані доповідні записки УШПР, командирів партизанських формувань, розвідувальні донесення про діяльність українських націоналістів на окупованій території України, документи про переговори між більшовицькими партизанами й українськими націоналістами. Протиповстанську діяльність партизанських формувань висвітлювали збірки «Радянські партизани проти ОУН-УПА» [298] і «Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА» [299]. Потрібно відзначити, що тут уперше були опубліковані інструкції УШПР, доповідні командира партизанського з'єднання І. Шитова про створення агентури в Городницькому повстанському р-ні «Пекло», а також інші джерела про формування агентурної та розвідувальної мережі, терор червоних партизанів.

Крім того, В. Сергійчук опублікував збірник «Поляки на Волині в роки Другої світової війни», де розглянув участь останніх у радянському партизанському русі та різних процесах під час німецької окупації [297].

Заслуговує на увагу видання «Український здви́г: Волинь 1939–1955» [300], де вміщено досить багато документів, які висвітлюють різні аспекти протистояння між радянськими партизанами й УПА. Джерела з історії діяльності поліського отамана Т. Бульби-Боровця, його соратників і військових формувань опубліковані у збірнику «Тарас Бульба Боровець. Документи. Статті. Листи» [305].

Серед видань, опублікованих у Російській Федерації, вирізняється «Русский архив». Зокрема, у 20 томі цієї серії, що присвячений партизанському руху в роки Другої світової війни, вміщені директивні та розпорядчі документи народного комісара оборони, ДКО СРСР, ЦШПР, УШПР, ЦК КП(б)У, плани по посиленню бойової діяльності партизанських формувань, а також резолюція наради членів нелегального ЦК КП(б)У, що відбулася з участю командирів і комісарів партизанських з'єднань 29 травня 1943 р. [293].

Сприяло кращому дослідженню участі органів держбезпеки в організації та проведенні контррозвідувальної й агентурної роботи в партизанських формуваннях УШПР, які діяли на Волині, кількатомне російське видання «Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне» [288; 289; 290]. Однак, опублікованих документів, які б дали можливість розкрити нові аспекти проблеми у них недостатньо.

Значну кількість документів, які дають можливість простежити організацію та розвиток радянського партизанського руху опублікували О. Гогун, А. Кентій і В. Лозицький [273; 710, с. 241–300]. Слід виокремити збірник «„Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...“». Красные партизаны Украины, 1941–1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы», в якому вперше на документальному рівні розкривалися невідомі та раніше замовчувані факти діяльності радянських партизанів України. Упорядники О. Гогун і А. Кентій також опублікували цікаві документи про протистояння червоних партизанів із ОУН і УПА в 1943–1944 рр. [304].

Варто відзначити збірник документів, виданий О. Гогунном, в якому опубліковані записи його бесід із ветеранами армійських спецслужб та органів держбезпеки. Вони супроводжуються детальними коментарями, що в основному базувалися на архівних і опублікованих джерелах. Особливо цінними для дослідження ситуації на Волині є спогади колишнього учасника бригади А. Бринського Б. Гіндіна та лікаря чекістського загону спецпризначення «Переможці» А. Цесарського [287].

Значний пласт документів про ОУН (б) і УПА на Волині в роки німецької окупації виданий у багатьох томах серії «Літопису УПА», так званої «канадської» [275] та «Нової серії», що підготовлена фахівцями Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України та інших установ [276; 277; 278; 279; 280; 281; 282; 283; 284]. Зокрема, у третьому та четвертому томах публікувалися директивні документи ЦК КП(б)У, а також документація радянських партизанів про боротьбу з націоналістичним підпіллям та УПА [278; 279].

Ставлення ОУН (б) до боротьби з ідеологічними супротивниками та, зокрема, червоними партизанами дають можливість простежити збірки «ОУН в 1942 р.» [291], а також «ОУН і УПА в 1943 р.» [292].

У російській історичній науці документальних видань, присвячених українському повстансько-підпільному руху, обмаль. Серед найбільш знакових є «Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны», які вийшли в двох томах [306; 307]. Однак, попри назву збірника, як відзначав С. Рябенко, до націоналістичних організацій упорядники віднесли також структури, які такими не були. Крім того, тут повно фактографічних помилок [612]. Документів у цьому збірнику, які б дали можливість по-новому розглянути протистояння між радянською партизанкою та українським повстансько-підпільним рухом, мало.

Повний спектр документів з історії партизанського з'єднання ім. Ф. Михайлова видав окремим збірником В. Берковський [274]. Загалом, подібна документальна публікація присвячена конкретному партизанському

з'єднанню УШПР, яка розглядає весь процес функціонування формування від його утворення до розформування, була вперше видана в сучасній українській науці. Частина документів у зазначеному збірнику, які були вперше опубліковані, розкривають взаємини між з'єднанням ім. Ф. Михайлова та українськими націоналістами.

Крім того, В. Берковський і В. Ковальчук підготували якісний збірник «Націоналістичний рух Опору на півночі Хмельниччини (1943–1948)» [286]. У ньому опубліковані документи радянських чинників, ОУН і УПА за 1943 р., які проливають світло на протистояння між ними та суспільно-політичну ситуацію в зазначеному терені.

Завдяки кропіткій праці в ЦДАГО України та Архіві суспільно-політичних організацій Республіки Молдова В. Ковальчуку вдалося зібрати низку документів молдавських партизанських з'єднань, у яких висвітлюється діяльність і спротив ОУН і УПА на Житомирщині, Рівненщині, Тернопільщині. Вони опубліковані у збірці «Українські повстанці в документах радянських молдавських партизанських з'єднань» [311].

У виданні «Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944» уперше було опубліковано у повному обсязі щоденникові записи Г. Балицького, С. Ковпака, М. Наумова, С. Руднева та М. Шукаєва, формування яких діяли чи проходили рейдом на терені Волині та, відповідно, брали участь у протистоянні з ОУН і УПА [343]. У цьому плані подібною є публікація у повному обсязі стенограми бесіди М. Наумова з лектором ЦК КП(б)У В. Гуком і молодшим науковим співробітником КІВВВ при АН УРСР П. Новохацьким (13–17 травня 1946 р.) [285].

Як бачимо, опублікованих збірників документів з історії ОУН, УПА та радянських партизанів досить багато, що відповідає поступу історичної науки. На сучасному етапі джерельна база матеріалів українського визвольного руху значно переважає за своїм обсягом документальні видання, що стосуються радянського партизанського руху. Це пояснюється особливою зацікавленістю

вітчизняних дослідників із часу проголошення незалежності у вивченні правдивої історії боротьби за самостійність українського народу.

Вагомою частиною джерельної бази протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом є мемуарна література. Серед джерел особового походження учасників радянських партизанських формувань і чекістських спецзагонів, які діяли на Волині, слід виокремити спогади Г. Базими [316], В. Бегми [317; 318], І. Бережного [319; 320], А. Бринського [321; 322], П. Вершигори [323], В. Войцеховича [324], Г. Дем'янчука [327], Л. Кизи [328; 329], С. Ковпака [330], М. Корчева [332; 333], В. Креницького [335], М. Куницького [360], В. Лебеда [336], Д. Медведєва [339], Я. Мельника [340], Г. Морохова [341], О. Сабурова [345], С. Стехова [351], Т. Строкача [352], Ю. Собєсяка, Р. Егорова [349], І. Федорова [354], О. Федорова [355; 356; 357] та І. Юркіна [359].

Серед мемуарів учасників українського повстанського руху, в яких висвітлено зазначене протистояння, варто відзначити напрацювання М. Андрощука [315], Т. Бульби-Боровця [342], М. Гордієнка [325], М. Данилюка [326], Ф. Кондрата [331], С. Мазурця [338], М. Скорупського [347; 348], Р. Петренка [344] та Д. Шумука [358].

Таким чином, джерельна база протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині у роки німецької окупації складається з архівних матеріалів, які представлені у фондах ЦДАГО України, ЦДАВО України, ГДА СБУ, архівних управлінь СБУ Рівненської та Волинської областей, державних архівів Волинської, Житомирської та Рівненської областей, РОКМ, а також в Електронному архіві ЦДВР. Досліджувана тема також досить багата на збірники документів і наративні джерела, які за своїм походженням представляють обидві протиборчі сторони.

Інформаційний потенціал вищенаведених джерел дав можливість дослідити раніше недостатньо розглянуті чи практично невивчені складові протистояння між радянськими партизанами й українськими націоналістами, встановивши повну картину цього процесу. Зокрема, вдалося розглянути

боротьбу за продовольство, терени впливу та ідеологічний аспект протиборства між останніми. На основі нових джерел показано ескалацію протистояння між червоними партизанами та українським повстансько-підпільним рухом, їхній терор проти нелояльного місцевого населення, використання розвідки, контррозвідки й агентури. Саме завдяки широкій джерельній базі вдалося вийти на сюжети «таємного фронту» зазначеного протистояння, встановити завдяки статистичному аналізу приблизний рівень підтримки більшовицьких партизанів на Волині, а також підрахувати втрати сторін під час збройної боротьби.

Загалом, залучена до дисертаційної роботи джерельна база дає можливість ґрунтовно проаналізувати недосліджені питання теми, зробити аргументовані висновки та виконати поставлені завдання та мету.

РОЗДІЛ 2.

ПРОТИБОРСТВО МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ Й УКРАЇНСЬКИМИ НАЦІОНАЛІСТАМИ В ІДЕЙНІЙ СФЕРІ

2.1. Ставлення мешканців краю до радянських партизанів і упівців

Короткотривале перебування Західної України у складі УРСР напередодні німецько-радянської війни завершилося репресіями, боротьбою з політичними партіями, депортаціями та релігійним переслідуванням, що не могло знайти позитивної реакції у місцевого населення. Водночас жорстока політика нової влади збільшувала підтримку українських націоналістів, які розглядали СРСР як основного ворога самостійної української держави.

На початку німецько-радянської війни у західних областях УРСР відбулися численні запеклі сутички між загонами ЧА, НКВС і націоналістичними партизанськими групами. Варто відзначити, що бандерівцям після кровопролитного бою з чекістами та міліціонерами вдалося захопити на Рівненщині містечко Вербу та звільнити Вишнівець Тернопільської області від радянських військ [588, с. 173–174, 181]. У той період підрозділи «Костопільської Січі» під командуванням полковника армії УНР І. Лиходька вступали у бої з окремими групами червоноармійців чи енкаведистів [725].

У другій половині серпня 1941 р. на Житомирщині «Поліська Січ» Т. Боровця («Бульба») розпочала активні військові дії проти червоних партизанів, з якими вступила в сутички напередодні захоплення Олевська [572, с. 29–30]. До того часу, за рішенням Житомирського обкому КП(б)У, на Олевщині у середині липня був сформований партизанський загін ім. В. Чапаєва чисельністю 60 осіб, яким керував начальник місцевого відділу НКВС Лапшин і секретар районного комітету КП(б)У І. Возбранний, який обійняв посаду комісара. Згодом загін збільшився до 260 осіб [195, арк. 2; 409, с. 41; 728]. Попри розбіжності датування у звітних документах останнього, можна стверджувати, що він у серпні – жовтні 1941 р. провів чотири сутички з

формуваннями Т. Боровця в сс. Кам'янка, Журжевичі, Суцани й урочищі Шебедуха Олевського р-ну. У них, за оцінками радянських партизанів, сумарно загинули 160 націоналістів, що, проте, не підтверджується бульбівськими документами [166, арк. 9; 195, арк. 4–6; 634, с. 136–137]. Навпаки, у результаті опору «Поліської Січі» та німців, загін ім. В. Чапаєва у листопаді 1941 р. змушений був саморозпуститися та перейти в підпілля [710, с. 171].

Про труднощі в розгортанні радянського партизанського руху на Волині на початку німецько-радянської війни можна судити на основі доповідної записки комісара партизанського загону І. Іванова – К. Принцевського, загін якого було перекинуто через фронт 5 серпня 1941 р. із завданням організувати диверсійну та розвідувальну роботу в північній частині Рівненщини. Під час руху з Рокитнівського р-ну до Висоцького, партизанів переслідували українські націоналісти, які, чисельно переважаючи, 14–15 серпня напали на загін. Двічі опиняючись в оточенні останніх, партизани відступили до станції Біла Висоцького р-ну, не зумівши виконати поставлене їм завдання [200, арк. 18–19].

Характерно, що більшовицькі партизани відзначали відсутність підтримки місцевого населення, що кардинальним чином вплинула на їхню діяльність: «Слід зазначити, що націоналісти настільки попрацювали серед населення, загостривши його проти партизанських загонів, що лише за наближення тих до села чи хутору населення бігло й одразу доповідало про це міліції, й у найкоротший час загін потрапляв під обстріл, досить побачити хлопчику 5–7 років, як буде негайно повідомлено міліції та почнеться нове переслідування, і з огляду на це загін не зміг створити хоч якусь базу та був вимушений повернутись» [200, арк. 19].

На початку війни десантування радянських парашутистів на Волинь також не мало успіху внаслідок антагоністичних настроїв мирних жителів до радянської влади, активності українських націоналістів і широкої мережі поліційних дільниць. Відомо, що керівник ОУН у Володимирецькому р-ні та

одночасно комендант поліції А. Муха розстріляв 13 радянських парашутистів, скинутих на півночі Рівненщини [635, с. 25].

Вороже ставлення місцевого населення для військових представників СРСР було досить несподіваним. Навіть на Житомирщині, що до війни входила до складу УРСР, більшовицькі партизани відчували недоброзичливість її мешканців, які ще не оговталися від тяжких 1930-х рр. [379, с. 110–111; 524, с. 24–25]. Про це 5 серпня повідомляв у зведенні до НКВС УРСР командир 1-го партизанського полку Є. Чехов: «Жителі окремих сіл, під загрозою ворожих елементів, до бійців-партизанів недружелюбні» [246, арк. 2]. Наприкінці серпня його командування у доповідній записці на ім'я заступника наркома внутрішніх справ УРСР Т. Строкача зазначало, що діяльність партизанських підрозділів у тилу противника практично неможлива. Давалося взнаки труднощі в управлінні бойовими підрозділами, незнання місцевості, відсутність зв'язків із місцевим населенням, а також зрадництво окремих мешканців [710, с. 7].

Індиферентне чи повністю вороже ставлення місцевого населення до радянської влади на початку війни стало однією з причин провалу організації партизанського руху на Волині та засвідчило кризу сталінського режиму в західноукраїнському регіоні. Як відзначав В. Гриневич, українське суспільство зустріло війну розколотим, а перевірка єдності та монолітності СРСР продемонструвало їх позірність [429, с. 321].

За відсутності підтримки цивільних мешканців і військового забезпечення діяльність партизанських загонів була приречена на невдачу. Швидше за все, у першій половині 1942 р. припинив свою діяльність загін Дубенського та Млинівського р-нів (командир Б. Філіпов), а об'єднаний загін С. Шковороди та Б. Михайловського під натиском гітлерівців змушений був відступити з Шацького р-ну на північний схід, де приєднався до Пінського з'єднання [356, с. 122–123; 418, с. 68; 710, с. 204].

Варто відзначити, що перші стихійні партизанські групи Д. Попова та М. Корчева, які виникли на Рівненщині весною 1942 р., склалися з колишніх військовополонених та оточенців, тобто з осіб, які волею випадку, виконуючи

свій військовий обов'язок, потрапили на Волинь [697, с. 53–54]. Перебуваючи на нелегальному становищі, вони розглядали вступ у партизанський загін, як спосіб захисту та виживання в умовах окупації. Саме колишні бійці ЧА були рушійною силою стихійного спротиву, оскільки мотивацією до дій для них, поряд із бажанням вижити, нерідко виступав і патріотизм.

У той же період місцеве населення почало активніше долучатися до створення партизанських груп. Ініціативу з організації останніх брали на себе особи, які відчували репресії німецьких окупантів чи ті, хто обіймав відповідальні посади районного значення до війни. Наприклад, у березні 1942 р. у Цуманському лісі розпочала діяти група О. Філюка, родину якого знищили гітлерівці [321, с. 403; 710, с. 161]. У квітні в р-ні Ковеля партизанську групу сформував Ю. Собесяк («Макс») – до війни директор Ковельської МТС, а в Камінь-Каширському р-ні – колишній сільський голова с. Грива М. Конищук («Крюк») [332, с. 169; 697, с. 57]. Весною 1942 р. у Ковельському та Маневицькому р-нах почала діяти група на чолі з селянином П. Самчуком («Бондаренко») та головою Пісочненської сільради Я. Ципко («Іванов») [321, с. 342]. У другій половині цього ж року партизанські групи були організовані у Висоцькому р-ні колишнім дільничним М. Місюрою та поляком Я.Бужинським у с. Удрицьк Дубровицького р-ну. У тамтешніх лісах також діяла група, очолювана селянином Годунковим [535, с. 44].

З передислокацією на Волинь загонів і груп ГРУ ГШ ЧА самоорганізовані партизанські групи входили в їх підпорядкування. Зокрема, у серпні зі з'єднання Г. Лінькова («Батя») у Маневицький р-н прибув невеликий загін під командуванням Г. Картухіна, до якого приєдналася група П. Самчука [1, арк.39; 321, с. 342]. У жовтні до десантної групи старшого лейтенанта К. Алексеєва увійшли у підпорядкування місцеві партизани О. Філюка [228]. Наступного місяця, прибувши у Висоцький р-н, полковник А. Бринський («дядя Петя») об'єднав групи М. Корчева («Сергій») та М. Місьори, з яких було організовано спецзагін, що мав діяти на білорусько-українському порубіжжі [182, арк. 2; 295,

с. 45]. Наприкінці того року невеликі загони Ю. Собесяка та М. Конищука також увійшли у підпорядкування А. Бринського [182, арк. 5].

Зазначені вище стихійні партизанські групи розглядали ЧА та радянську владу як вирішальні чинники у перемозі над гітлерівцями, що значно полегшило їх централізацію генштабівськими підрозділами. Самоорганізовані партизани завдяки представникам ГРУ ЧА могли координувати свої дії з іншими підрозділами та отримувати відповідну військову підтримку, що підвищувало ефективність їх діяльності.

У 1943 р. ситуація на Волині кардинальним чином змінилася, адже тут почали діяти загони та з'єднання УШПР, а ОУН (б) активно приступила до формування та розбудови УПА. Радянський партизанський рух, організований державно-партійними органами, мав спиратися також на підтримку підпілля та місцевого населення, без чого його розвиток міг би загальмуватися.

Після прибуття наприкінці січня 1943 р. на Рівненщину організаторської групи ЦК КП(б)У на чолі з В. Бегмою та створення РОШПР під його керівництвом тут було сформовано об'єднання партизанських загонів області, яке 14 квітня отримало назву з'єднання партизанських загонів Рівненської області (ЗПЗРО). Згідно з розпорядженням останнього від 15 серпня того ж року, воно було розділене на Ровенське партизанське з'єднання № 1 (РПЗ № 1), № 2 («За Батьківщину») (РПЗ № 2) та № 3 (польське), загальна чисельність яких складала понад 2,2 тис. бійців [697, с. 88–89; 710, с. 97].

Рівень підтримки більшовицьких партизанів на Волині суттєво відрізнявся в залежності від місцевості. Здійснивши аналіз списків РПЗ № 1 (командир В. Бегма) і РПЗ № 2 (командир І. Федоров), можемо стверджувати, що партизани з ПЗУЗ становили значну частину їх особового складу на час розформування. За нашими підрахунками, у з'єднанні В. Бегми, незважаючи на те, що майже у 30 % українських партизанів не вдалося встановити місце походження чи проживання на початок німецько-радянської війни, сумарно вихідців із ПЗУЗ було не менше 45 % українців у з'єднанні (Див. Додаток А). У формуванні І. Федорова партизани з Рівненщини становили майже 36 % серед

українців, а з Волинської області – 12, 5 %. Варто також відзначити, що бійців, які були вихідцями з Сумської області, було щонайменше 21, 4 % серед українців з'єднання (Див. Додаток В). Списки особового складу партизанських загонів також підтверджують, що у командному складі РПЗ № 1 і РПЗ № 2 майже не було волинян.

Найвищий рівень вступу жителів Рівненської області у РПЗ № 1 був у січні 1944 р., коли ЧА розпочала звільнення Волині (Див. Додаток Б). Іншою була динаміка в РПЗ № 2, де пік вступу до нього був у липні 1943 р., тоді як з Волинської області – у січні 1944 р. (Див. Додаток Г). Хоч переважна більшість осіб потрапляла в радянські партизанські загои у результаті примусової мобілізації, все-таки була частина особового складу, яка йшла сюди добровільно, бажаючи помститись окупантам, або прихильно ставлячись до радянської влади. Проте високий рівень «добровільності» міг виникати й у результаті загрози розстрілу під час мобілізації [423, с. 322].

Рис. 2. 1.

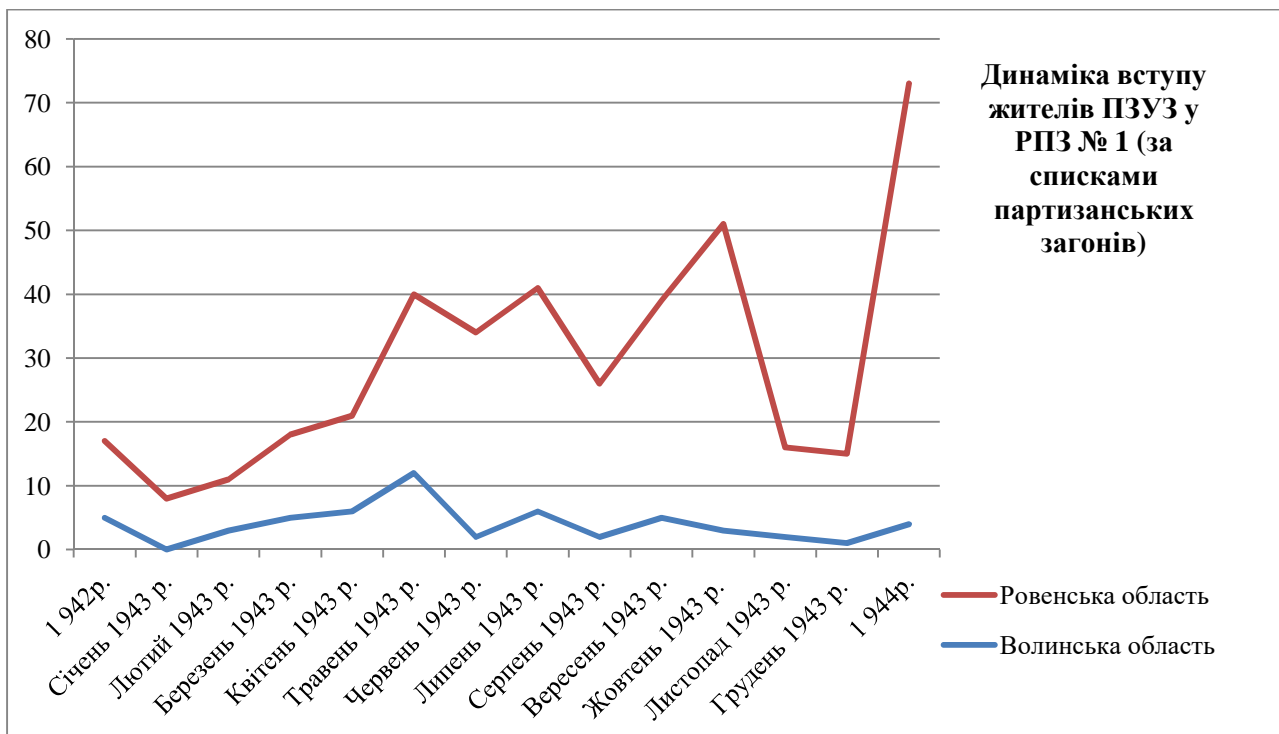
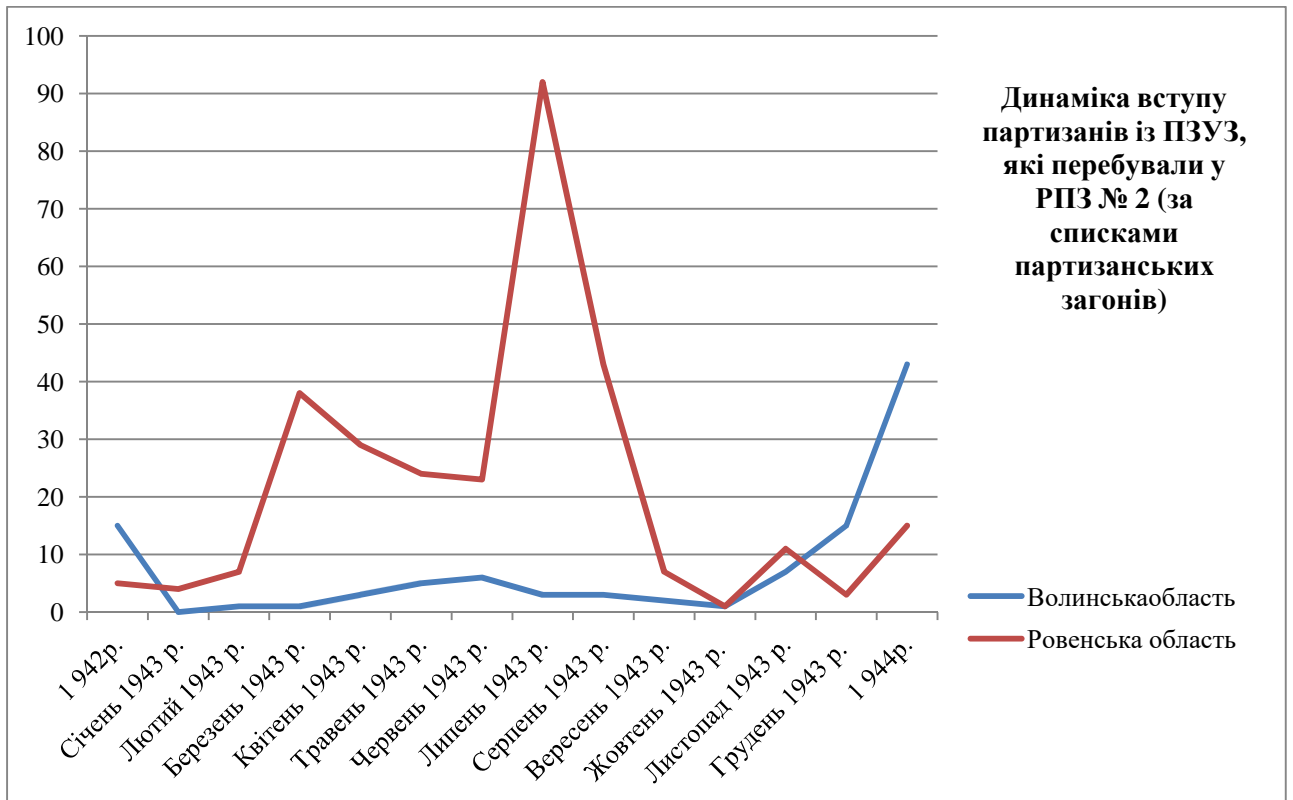

Рис. 2. 2.

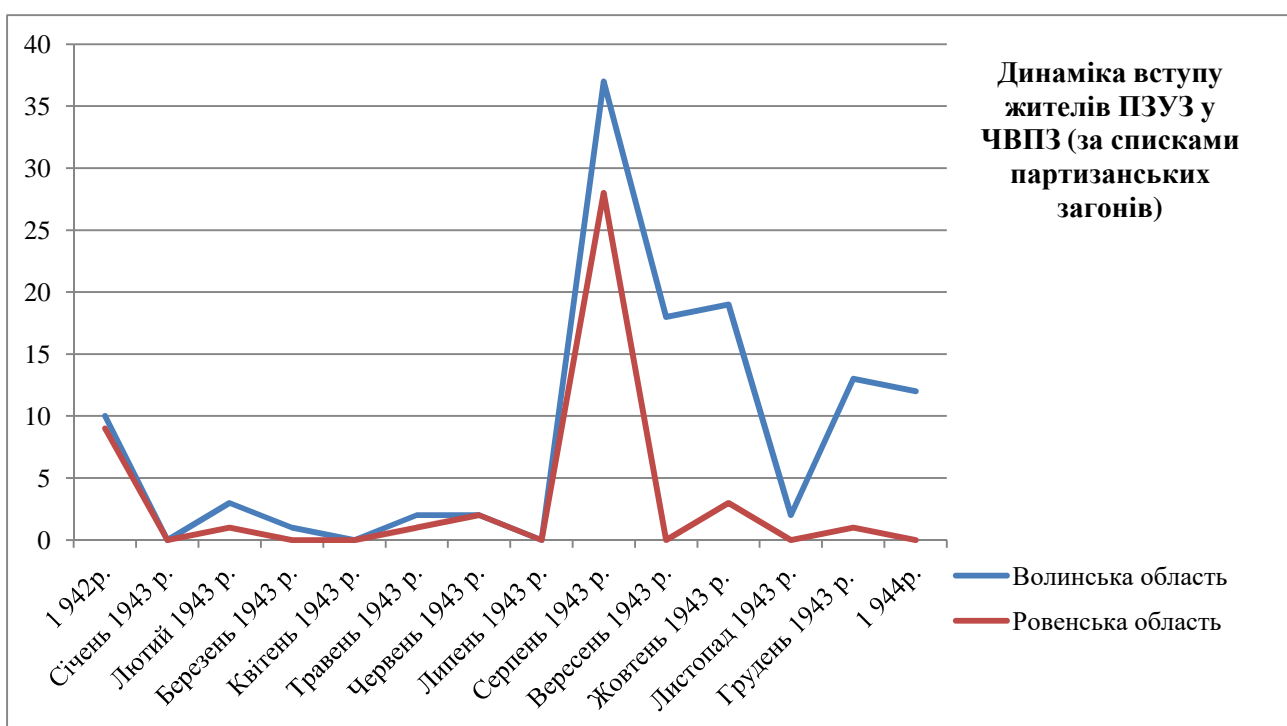

Пік вступу рівнян у загони РПЗ № 2 варто пояснити тим, що у липні 1943 р. відбувся успішний контрнаступ ЧА на Курській дузі, який завершився створенням сприятливих умов для розгортання масованого наступу на Лівобережну Україну та Донбас [430, с. 82–85]. Ці події могли змусити місцеве населення змінити своє ставлення до вищезазначених партизанських формувань і ситуації в окупації. Опосередкованою причиною могло слугувати також звернення партизанів Рівненської області 25 липня до населення із закликом боротися проти «пособників окупантів» – українських націоналістів [294, с. 97–100; 711, с. 456].

Оскільки найбільше волиняни вступали у рівненські партизанські з'єднання у січні 1944 р., варто припустити, що більшість з них розуміла: влада більшовиків незабаром повернеться, а вступ у радянське формування дозволить отримати статус представника руху Опору та розраховувати на переваги після війни. Поряд з цим, причиною могло слугувати також бажання вижити, адже зі вступом у загін людина розраховувала на засоби для захисту, а за успішного збігу обставин і безпечніший перехід фронту.

Згідно з опрацьованими списками особового складу партизанських загонів ЧВПЗ на 2938 осіб, 558 з них були українцями. За нашими підрахунками, серед останніх найбільше було вихідців із Чернігівської області (30, 5 %). Це пояснюється тим, що саме там формувалося з'єднання О. Федорова у 1941 – першій половині 1943 рр. Партизанів із ПЗУЗ сукупно було майже так само – 29, 9 % (Див. Додаток Г). Найвищий рівень вступу волинян у з'єднання був у серпні 1943 р., що збігається з початком його активної діяльності на Волині (Див. Додаток Д).

Рис. 2. 3.

За відсутності точних даних на 1068 українців, які були в ЧВПЗ на квітень 1944 р., дані про 558 з них (52, 2 %) виглядають досить репрезентативно. Якщо припустити, що такі ж статистичні показники має невизначена решта, загальний відсоток волинян серед українців формування був би приблизно 29 % (310 осіб). На нашу думку, такі дані є достатньо ймовірними, оскільки з'єднання О. Федорова діяло на Волині 10 місяців: з липня 1943 р. до квітня 1944 р.

Таким чином, списки партизанських загонів ЧВПЗ, РПЗ № 1 і РПЗ № 2 доводять, що жителі ПЗУЗ становили значну частину українців їх особового складу. Переважна кількість представників зазначеного регіону у рівненських

партизанських з'єднаннях пояснюється, перш за все, тим, що вони триваліше діяли на Волині, ніж з'єднання О. Федорова. Попри те, що значна частина партизанів із зазначеного регіону могла бути насильно мобілізована, виявлені дані засвідчили: радянські партизани мали достатню підтримку в окремих р-нах Волині у роки німецької окупації.

Як доводять документи, РПЗ № 1 і РПЗ № 2 переважно дислокувались у важкодоступних р-нах півночі Рівненщини та білорусько-українського порубіжжя, вирушаючи в інші терени області при виконанні військово-розвідувальних завдань [226, арк. 90–107]. Саме з цих р-нів 1943 р. переважно вливалися місцеві жителі у партизанські формування. Цю ж місцевість у господарсько-економічному плані варто віднести до слаборозвинутої, оскільки велика кількість тутешніх земель була заболочена, а якісної орної землі залишалось обмаль. Начальник господарського відділу Крайового військового штабу УПА-Північ Р. Петренко («Юрко», «Омелько» (Є. Татура)) зазначав: «Вбогі ґрунти північних земель не дозволяли населенню мати піддостатком зернових культур чи картоплі, натомість безконечні простори лісів і неужитків давали можливість випасати велику кількість худоби, навіть расової» [344, с. 152].

Попри наявність великої кількості худоби місцеве селянство мало недостатні продовольчі ресурси, жило бідніше, ніж жителі сіл центральних і південних р-нів Рівненщини, де рівень життя, викликаний воєнним часом і податковою політикою окупантів, загалом також перебував на низькому рівні. Своєю чергою, нужденне населення досить часто підтримувало радянських партизанів, про що, зокрема, згадував лікар загону спецпризначення НКВС-НКДБ СРСР «Переможці» А. Цесарський: «Як ми йшли по північних районах України, це було бідне населення. Воно дуже тяжіло до нас. Коли ми потім потрапили на південь, де було заможне населення, ми зустріли там вороже ставлення. А ось ці всі північні райони, вони були настроєні проти німців і нам дуже допомагали» [287, с. 436]. У доповіді командира та комісара РПЗ № 1 про бойову та партійно-політичну роботу також зазначалося, що партизанам

найкраще вдавалося діяти в північній частині Рівненщини, де переважно проживало бідне населення [199, арк. 6].

Бідняки, пам'ятаючи певне покращення свого матеріального становища у 1939–1941 рр., могли прихильно ставитися до червоних партизанів, які представляли радянську владу в тилу німецьких окупантів. Проте, дилема вибору, котрим партизанам надати підтримку, стояла серед цивільного населення досить гостро. Комісар РПЗ № 1 М. Корчев відзначав: «Не піти до націоналістів – можуть націоналісти вбити, піти до партизанів – сім'ї вб'ють [націоналісти]». Один із жителів с. Пузня Висоцького р-ну з цього приводу висловився так: «Нехай гине моя сім'я; я не піду [до бандерівців]». На що його батько відповів: «Може він і пішов би, але я йому сказав, тоді моєї голови не буде, коли ти підеш до націоналістів. Спочатку нехай відріжуть мою голову, а потім піде» [225, арк. 52–53].

Траплялися випадки, коли два сусідні села ворогували між собою, оскільки підтримували різні «лісові армії». Така ворожнеча, наприклад, існувала між «націоналістичними» сс. Золоте, Заморочення та «партизанськими» Сварицевичі, Озерськ Дубровицького р-ну [196, арк. 34]. Нерідко радянські партизани у документах окремі села називали «націоналістичними», що показує вектор підтримки їх жителів.

Протистояння, що розгорнулося між радянськими партизанами й українськими повстанцями, розділило населення Волині на два ворогуючі табори, де відчутну більшість становили прихильники упівців, оскільки останні були переважно вихідцями з тутешніх сіл. Своєю чергою, для створення їм противаги Ровенський підпільний обком у квітні 1943 р. ухвалив надати допомогу місцевим жителям у створенні загонів і груп самооборони, як спосіб захисту від українських націоналістів і гітлерівців [540, с. 95]. Так, у Морочненському, Рафалівському та Висоцькому р-нах до прокомуністичних самооборон вступило 1300–1800 осіб [22, арк. 156; 318, с. 249; 545, с. 23]. Аби контролювати дисципліну та політичні нахили їх особового складу, обком надсилав до них комісарів [635, с. 52].

Відомо, що у с. Сварицевичі Дубровицького р-ну був організований перший місцевий партизанський загін, який налічував 60 осіб [225, арк. 46]. Лівову частку своїх дій комуністичні самооборони, як, наприклад, загони В.Солгіна та В. Марчука, що діяли відповідно в с. Велюнь Дубровицького р-ну та Мульчиці Володимирецького р-ну, спрямовували проти націоналістів [113, арк. 19 зв.–20; 635, с. 54]. Принагідно зазначимо, що з груп самооборон східних р-нів Рівненщини, підпорядкованих РПЗ № 1, у грудні 1943 р. була створена окрема бригада на чолі з І. Нирко, а з західних – бригада ім. М. Фрунзе під керівництвом Ю. Собесяка [92, арк. 15; 207, арк. 60–60 зв.; 349, с. 356–364].

Зважаючи на те, що більшість особового складу рівненських партизанських з'єднань становили бійці з інших регіонів республіки, вони відчували складності у боротьбі з противником, який мав широкі зв'язки з місцевим населенням і намагався задовольнити його інтереси. Наприклад, заступник командира з розвідки РПЗ № 1 В. Тимофєєв згадував: «З націоналістами взагалі важко боротися, тому що це місцеві люди, а ми люди прийшли. Вони місцевість прекрасно знають, потім населення їх переховує, – то брат то сват, родинні зв'язки сильніші, ніж інші [...]. У чому була сила націоналістів ? У тому, що у квітні місяці [насправді 15 серпня 1943 р. – С. А.] вони видали указ про землю, за яким усі землі колоністів, колгоспів, радгоспів передавалися селянам у залежності від їх участі у визвольній війні за самостійну Україну. Хто мав більше заслуг, той отримував не 10 га, наприклад, а 200. А для дядьків земля – це все» [181, арк. 103].

Хоча партизанський штабовик був близький до істини, проте помилявся у принципі розподілу землі повстанською владою, оскільки земля надавалася у залежності від спроможності селянина її обробити [626, с. 92–95]. Попри те, що тогочасні умови воєнного часу не дали змоги до кінця провести аграрну реформу в запіллі, спроба проведення та надання розподілу землі максимально офіційного характеру відіграла важливе значення для формування позитивної громадської думки серед населення [628, с. 243]. Підтверджує це і те, що, за підрахунками І. Патриляка, наприклад, в УПА групи «Богун» 90, 8 % становили

уродженці сіл, а за професійним складом – 78, 8 % облікованих повстанців були хліборобами [729]. Згідно зі статистичними даними старшинських і підстаршинських шкіл УПА, 65–75 % курсантів були вчорашніми селянами [590, с. 22]. У той же час, наприклад, командир 1-ї УПД ім. С. Ковпака П. Вершигора вважав, що «середняк» схилився на сторону націоналістів, які також висунули гасла з розрахунком на запити малого власника [279, с. 187].

Безперечно, вихідці з села складали переважну більшість українських повстанців, одночасно на селянство покладалася важка ноша – забезпечити стабільне функціонування запілля. Як справедливо відзначали В. і Г.Стародубці, успіх повстанської боротьби залежав від жертвовності українського селянина та рівня національної свідомості, у той час, коли існування своєї держави не було ще реальним [625, с. 34]. У такій ситуації важливим завданням було вирішення проблеми легітимації повстанської влади, що мало на меті консолідувати спільноту краю. Відбувалося це завдяки запровадженню цивільної адміністрації, організації шкільництва, налагодження добродійної діяльності та розподілу землі [626, с. 95–101]. Сприйняття місцевим населенням повстанської влади відбувалося також завдяки встановленню кордонів української самостійної держави. Наприклад, командування партизанського загону ім. Ф. Михайлова у шифротелеграмі від 19 серпня 1943 р. до Т. Строкача зазначало, що націоналісти встановили східний кордон самостійної України по колишньому радянсько-польському держкордоні. Згодом комісар Г. Кузовков у політдонесенні до комісара Тернопільського партизанського з'єднання інформував, що вони встановили прикордонні знаки й організували патрулювання. Для надання офіційних ознак даного процесу повстанці, навіть, викликали представників німецької влади для переговорів про межі між суміжними р-нами [286, с. 37, 39].

Важливим чинником створення позитивної громадської думки було також забезпечення захисту населення від терору гітлерівських окупантів. У цьому випадку значення мав вчасний вибір позиції ОУН (б) стосовно їхньої політики на Волині, де почали формуватися перші стаціонарні повстанські відділи.

Зокрема, начальник Кам'янець-Подільського обласного штабу партизанського руху С. Олексенко відзначав: «Я вважаю, що бандерівці – це більш пропалені політики, ніж мельниківці. Спочатку вони, як і мельниківці, йшли з німцями відкрито, але коли німці почали повсюди вішати та знищувати наш народ, вони, щоб не розкрити себе до кінця в очах народу, повинні були зректися від німців» [148, арк. 85]. Подібної думки дотримувався у звіті С. Олексенку комісар Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання ім. Г. Жукова П. Миронов: «Вплив націоналістів посилювався ще тим, що у багатьох районах Західної України націоналісти не давали німцям протягом двох років вивозити та збирати різного роду поставки, податки і т[ак] д[алі]» [304, с. 134].

Тож українським націоналістам, у першу чергу ОУН (б) і УПА, вдалося на протязі весни – літа 1943 р. очолити опір населення Волині гітлерівським окупантам, у той час як радянські партизани цього не зробили. Командир 1-ї УПД ім. С. Ковпака П. Вершигора у радіограмі Т. Строкачу 27 лютого 1944 р. вважав, що винні у тому, що керівництво спротиву очолили націоналісти було не цивільне населення, а «ми з Вами і особливо Волинські та Ровенські партизанські князі-нероби, які сиділи під носом у народу, очікуючи повстання, і палець об палець не вдаривши, щоб очолити його» [279, с. 187].

Підтримка волинян повстансько-підпільного руху була результатом не лише родинних зв'язків і мобілізаційно-пропагандистських заходів націоналістів, але також високого рівня їхньої національної свідомості та прихильного ставлення до побудови української самостійної держави. Оперпрацівник групи НКДБ УРСР «Розгром», яка діяла в РПЗ № 1, старший лейтенант С. Ткаченко («Остап»), відзначав: «Бували такі випадки, що із боєм візьмеш село, виженеш із нього бандерівців, запитуєш у господаря, яка тут була бойова одиниця, він нічого не відповідає, чи відповідає, що нікого в селі не було, населення винятково в націоналістичному дусі, навіть діти, якщо запитати у семилітньої дитини, ким ти будеш, коли виростеш, вона відповідає – козаком. Що ти будеш робити ? Говорить: «Будувати вільну Україну». [...] У

кожного націоналіста у квартирі висить портрет Шевченка, а за іконами – герб України (з тризубом)» [245, арк. 17 зв.].

Характерний випадок відбувся в с. Ситовичі Маневицького р-ну, де на заяви партизанів, що вони знищать повстанців, 67-літній старий з іронією зазначив: «Спершу спробуйте розправитися, а потім скажете». Коли командир запитав старого чи пішов би він у ліс до упівців, останній твердо відповів: «Ех, коли б я був молодий, думаєте сидів би дома. О, ні !»» [150, арк. 114].

Як впливає з партизанських документів, досить поширеним на ПЗУЗ у роки німецької окупації було увічнення полеглих повстанців, а також встановлення пам'ятників на честь української державності, що демонструвало моральну підтримку упівців цивільним населенням. Під час Карпатського рейду, комісар Сумського партизанського з'єднання С. Руднев 22 червня 1943 р., коли останнє перебувало на Рівненщині, зробив запис у щоденнику: «Усі села заражені націоналізмом. Посеред села пагорб, на пагорбі хрест, який прикрашений націоналістичними прапорами і тризубом» [343, с. 102]. Своєю чергою, партизанів загону ім. Й. Сталіна ЧВПЗ у с. Загорівка Маневицького р-ну здивував великий курган із «петлюрівським гербом» та великим хрестом із написом: «Борцям за соборну Україну» [53, арк. 272]. У січні 1944 р. партизани з'єднання М. Салая, проходячи через «бульбівські села» Рівненщини, бачили у їх центрі побудовані націоналістами трьохступінчасті насипи, на верху яких були хрести з «тризубом Петлюри «За вільну Україну»» [145, арк. 16–16 зв.]. У звіті з'єднання М. Наумова про бойову та партійно-політичну роботу відзначалося, що у кожному населеному пункті Волині були встановлені пам'ятники «за типом могили Тараса Шевченка», які мали на меті увічнити пам'ять полеглих героїв і «соборну, вільну Україну». На хрестах були написи: «Або здобудеш свою державу, або загинеш у боротьбі за неї» [66, арк. 17].

Радянських партизанів особливо драгували такі монументи, тому при можливості вони знищували їх. Наприклад, у липні 1943 р. партизани В. Бегми та І. Федорова під час рейду у Володимирецькому р-ні підірвали три великі пам'ятники «Слава героям» із «тризубом самостійної української держави» [78,

арк. 110–110 зв.]. Наприкінці грудня чекістська опергрупа «Розгром» капітана Г. Бурлаченка («Петров») під час протиповстанської операції підірвала 5 націоналістичних пам'ятників [95, арк. 101].

Місцеві жителі демонстрували свою лояльність до українських повстанців, використовуючи націоналістичну символіку та гасла. Для прикладу, партизани М. Салая відзначали, що на ПЗУЗ хати повсюди були обвішані націоналістичними лозунгами «Слава героям», «За самостійну Україну», а на колодязях були написи «Слава Україні» [145, арк. 21–21 зв.].

Хоча партизани мали певну підтримку місцевого населення північних р-нів Рівненщини, проте у центральних і південних вона була відсутня. Начальник штабу РПЗ № 1 М. Григор'єв зазначав: «Ми були в рейдах, і там є частина Ровенської області, де націоналісти господарюють повністю» [181, арк. 12].

Навесні 1943 р. у північних р-нах Рівненської області були створені ПРК КП(б)У, проте їхня діяльність була, фактично, заморожена через несприйняття цивільним населенням та опір оунівців. У своїй доповіді 4 червня 1943 р. щодо стану партійної роботи член Ровенського обкому КП(б)У В. Тимофеев повідомив, що у Висоцькому р-ні за 1943 р. прийняли в члени партії лише трьох осіб, тому що там націоналісти були набагато сильніші в ідеологічному відношенні, «унаслідок цього було дуже важко відрізнити порядних людей від націоналістів» [200, арк. 23]. У сусідньому Морочненському р-ні, на його думку, були найкращі показники, оскільки підпільники, по-перше, не обмежувалися своїм р-ном, але й «ходили» у Любешівський, по-друге, витиснули націоналістів у впливі на населення, яке «зараз краще ставиться до нас, ніж до націоналістів, штаб яких стоїть також недалеко» [4, арк. 4].

У частині Волині, яка перебувала у складі УРСР до вересня 1939 р., пробільшовицькі настрої у місцевого населення продовжували існувати і під час німецької окупації. Ще у серпні 1942 р. бандерівці у звіті про політичне становище на території Кам'янець-Подільської області відзначали про невисоку національну свідомість місцевих жителів: «Можна зустріти в кожній майже українській хаті портрет Пушкіна [...], територія тут пронизана

інтернаціональним духом» [306, с. 501]. Автор звіту зробив відповідний висновок: «Комуністи поки що стоять в цій області на сильнішому ґрунті, як ми, бо ж вони на знаному терені і зразу мали вже всюди своїх людей, а ми таких людей щойно мусимо шукати!..» [291, с. 120].

Проте, у західних р-нах Волині рівень підтримки радянських партизанів був на низькому рівні чи практично відсутній. У січні 1944 р. згаданий вище П. Вершигора відзначав: «Від ріки Стохід на Захід – повністю націоналістичні райони УПА, партизанами навіть не розвідані – якась біля пляма на карті Полісся...» [423, с. 150]. У звіті про бойову діяльність загону під командуванням І. Артюхова, котрому було наказано виступити на Галичину, зазначалося, що р-ни Волинської області, які прилягали до Львівської, були «засмічені націоналістами» [130, арк. 11, 19].

Недружелюбність жителів ставала на заваді радянським партизанам сповна розгорнути свою діяльність на Волині, оскільки без належної підтримки місцевих мешканців не можливо було розширити партизанський рух на терені всього краю. Характерно, що особовий склад ЧВПЗ, яке першим серед партизанських формувань УШПР передислокувалося у Волинську область, був негативно налаштований під час переміщення туди, оскільки знав тамтешні настрої місцевого населення. Проте, як згадує командир з'єднання О. Федоров, серед населення зустрічались особи, які співчували партизанам: «Перед виходом в рейд на Волинь деякі думали: там, мовля, кожне дерево може вистрілити в нас, кожна хата буде ворожа. Зрозуміла справа – ми готувалися до найгіршого. Ми знали, що в районах діяли оунівці, іноді це були великі банди. Але банда – це не народ. Сотні, тисячі волинян зустріли нас гостинно, привітно, довірливо, як своїх рятівників і захисників» [355, с. 33–34].

Першими продемонстрували свою підтримку радянським партизанам законспіровані місцеві комуністи. Повстанець Ф. Кондрат згадував, що у с. Комарове Маневицького р-ну при наближенні ЧВПЗ прихильники більшовиків спорудили на березі р. Стир браму з написом «Вітаємо Федорова», а також виставили червоні прапори та приготувалися до урочистої зустрічі [331, с. 66].

Попри певні дружелюбні жести місцевих жителів, федоровцям не вдавалося налагодити відносини з цивільним населенням у перші місяці перебування на Волині, оскільки цьому постійно заважали оунівці. Секретар парторганізації загону ім. Й. Сталіна С. Газинський писав у листі від 29 липня 1943 р. до О. Федорова, що до того часу підпільних організацій на Волині створено не було, оскільки «майже в кожному селі є озброєні націоналісти, так звана «боївка». Вона завжди зустрічає і проводить наших салютом... і тікає у жито». С. Газинський відзначав, що бандерівці повністю винищують усіх, хто співчуває радам, тому підтримки червоні партизани не мали [42, арк. 127]. Комісар цього ж загону В. Кременицький у листі до військового комісара з'єднання В. Дружиніна від 30 липня підтверджував, що в українських селах немає радянського підпілля, адже з населенням не вдавалося налагодити контакт: «Зараз ведемо велику роботу над тим, щоб мати хоча б по 1 чи 2 людині з найближчих сіл, з якими можна було б про що-небудь поговорити» [42, арк. 166 зв.–167]. До кінця серпня ситуація не покращилася, про що В. Кременицький знову повідомляв О. Федорова: «Націоналісти не дають можливості бути в середовищі мирного населення, а, відповідно, проводити з ним роботу майже неможливо. Проводимо тільки при можливості. Для проведення роботи ми не маємо ніякого матеріалу підсобного. Друк[увати] не має можливості, все написане від руки має дуже малу вагу» [42, арк. 172].

Відсутність підтримки жителів і велика кількість упівських боївок, відділів надалі стояла на заваді загону ім. Й. Сталіна створити своє підпілля у Маневицькому та Ківерцівському р-нах. Зрештою, через невиконання цього завдання Волинський підпільний обком КП(б)У 14 вересня 1943 р. зняв В. Кременицького з посади комісара загону, призначивши на його місце Я. Михайлова, який обіймав таку ж посаду в 2-му батальйоні ЧВПЗ [183, арк. 41в].

З'єднанню О. Федорова у Волинській області вдавалося взнаки, що до нього тут стаціонарно не діяло жодне велике радянське партизанське формування, а рівень охоплення мережі ОУН (б) у сільській місцевості був

високим. Бандерівці та їх повстанські відділи забезпечували захист місцевого населення від репресій німецьких окупантів, що останнім сприймалося лише позитивно. Це доповнювалося також успішною пропагандою оунівців, яка сприяла підтримці авторитету повстанської влади.

Лояльне до упівців населення було невдоволене діяльністю більшовицьких партизанів. У звіті з виховної праці УПА в р-ні Ковеля від кінця серпня 1943 р. зазначалося, що в теренах, які були ними опановані, від населення можна було чути такі висловлювання: «Дайте нам боївку [...]. Ми Вам допоможемо, а [якщо] Ви відійдете, то червоні нас знищать». Тому повстанці зробили висновок, що «якщо населення де-не-де ще не виступає проти червоних, то лише тому, що не бачить нас [...]. Населення червоних ненавидить, тому що вбивають і грабують свідомих людей, а де-не-де роблять мітинги та заохочують організувати колгоспи» [190, арк. 31].

За відсутності належної підтримки українського населення радянські партизани все активніше контактували з місцевими поляками. Останні з поширенням антипольських акцій почали стихійно створювати самооборони, проте, не були готові до тривалої, добре організованої оборони від нападів краще озброєних упівських відділів. За відсутності захисту з боку власного підпілля поляки шукали порятунку у радянських партизанів, знаючи, що ті вороже ставилися до українського визвольного руху. Партизани, своєю чергою, використовували лояльні польські села як безпечне місце для створення своїх баз, а їх жителів – як провідників, розвідників і бійців загонів. У їхніх документах неодноразово відзначалося прихильне ставлення до них польського населення.

Поряд із повсякденними взаєминами польських самооборон і радянських партизанських підрозділів, вони, крім того, проводили спільні операції проти упівських відділів. Разом із тим, партизани та чекісти підходили до співпраці з польськими самооборонами виключно у руслі своїх військово-розвідувальних цілей. Тому вони періодично влаштовували вбивства офіцерів АК, які їм заважали [156, арк. 82; 423, с. 145–146]. У цьому плані характерною була

ситуація з самооборонами Людвипільського р-ну, організованими поляками в 14 селах [156, арк. 54; 297, с. 163]. У травні 1943 р. начальник штабу загону НКДБ СРСР «Переможці» Ф. Пашун видав наказ їх роззброїти. Тоді представники самооборон зі Старої Гути та сусідніх сіл надіслали делегацію до загону ім. М. Хрущова зі з'єднання І. Шитова, у якого просили «вступитися за них». Останній вирішив надіслати до польських сіл стрілецьку групу Г.Ситайла [164, арк. 23; 683, с. 167–168]. Наступного місяця відбулися кілька нарад і конференція за участю партизанів і поляків, на яких вирішувалося питання створення організованого польського загону у складі з'єднання І. Шитова. Проте після відмови керівника польської делегації поручика АК Л. Осецького йти далі створення самооборон проти українських націоналістів, його згодом було вбито Ф. Пашуном [148, арк. 5–6; 639, с. 85–87].

Варто звернути увагу на те, що начальник штабу з'єднання І. Шитова Я. Лугейко у звіті від 13 червня відверто описував цілі формування загону, який комплектувався з поляків: «Проводити роботу серед польського населення і в організації польського загону потрібно деякий час[, щоб] створити загрозу для укр[аїнських] націоналістів і створити прикриття від відкритого нападу націоналістів безпосередньо на нас» [159, арк. 96–96 зв.]. Уже у липні І. Шитов повідомляв Т. Строкачу, що у польський загін, який отримав назву ім. Ф. Дзержинського, був надісланий командир і комісар [156, арк. 82].

Таким чином, на початку німецько-радянської війни населення Волині продемонструвало вороже ставлення до представників радянської влади, що створило додаткові труднощі державно-партійним органам СРСР у розгортанні організованого партизанського руху на окупованих гітлерівцями теренах. У той же час населення Волині було розколотим на два табори, серед яких відчутну перевагу мали прихильники українського повстансько-підпільного руху, представники якого об'єктивно захищали свій рідний край від використання його людського, господарсько-економічного потенціалу й антигуманних дій німецьких окупантів. Заходи з легітимації повстанської влади також допомогли

українським націоналістам утвердитися у волинському соціумі, чому також сприяв його високий рівень національної свідомості.

Аналіз діяльності радянських партизанських з'єднань, показав, що вони мали достатню підтримку місцевого українського та польського населення в окремих р-нах. Найбільшу лояльність до них проявляли жителі північних р-нів Волині, а також теренів, де стаціонарно діяли радянські формування. Попри це, у зв'язку з активним спротивом упівців червоні партизани відчували значні труднощі в створенні більшовицького підпілля на ПЗУЗ.

2.2. Боротьба за ідейний вплив на населення

Діяльність радянських партизанів і українських повстанців була підпорядкована не лише військово-політичним цілям, які ті перед собою ставили, але значною мірою ідеологічним принципам, відповідно, більшовизму та українського інтегрального націоналізму. Останні були ворожі один одному, оскільки, перш за все, по-різному розглядали вирішення національного питання. У більшовизмі, на противагу націоналізму, на чільне місце висунутий пролетарський інтернаціоналізм – політична, економічна й ідеологічна згуртованість усіх робітників. У багатонаціональній радянській державі саме він замінював принцип національності, тим самим, нівелюючи національні особливості народів, яких мала об'єднувати класова приналежність. Визначалося, що національна гордість радянської людини повинна бути невід'ємною від почуття відданості соціалістичній Батьківщині, що включало у себе принцип соціалістичної солідарності, інтернаціоналізму та дружби народів [451, с. 287]. Відомий бандерівський пропагандист П. Федун («Полтава») у творі «Концепція Самостійної України...» критикував положення марксизму, скеровані проти ідеї нації, оскільки, згідно нього, добробут людства мав прийти з моментом перемоги робітничого класу шляхом повалення існуючого політичного та суспільного ладу, у результаті чого відпадає потреба у державних національних організаціях [314, с. 156].

Ідейною засадою націоналізму є визнання нації найвищою цінністю. З позицій більшовизму, абсолютизація й ідеалізація національності є підміною класових принципів, оскільки це спрямовано на розірвання зв'язків та єдності між пролетарями, що позбавить їх можливості боротися за свої права й економічні інтереси. Зокрема, тому український націоналізм визнавався буржуазним і, відповідно, ворожий більшовизму, в якому національні проблеми у кожному випадку мали знаходити глибинний соціальний, класовий зміст [451, с. 237; 607, с. 18]. Наприклад, радянський критик «буржуазного націоналізму» Ю. Римаренко доводив, що клас і нація – «спільності, які не виключають одна одну», оскільки класова структура суспільства функціонує в умовах існування національних відмінностей людей [608, с. 73–74].

Отож, більшовицька ідеологія відкидала розгляд національних інтересів відособлено від класових і, як зазначав П. Федун («Полтава»), вважала націю історичним явищем, яка виникла в епоху розвитку капіталізму і не властива суспільству [314, с. 156]. Націоналізм, своєю чергою, розглядає націю без соціального змісту та соціально-класових проблем, через призму расового та національного начала, де національне є «двигуном» суспільного розвитку.

У роки німецько-радянської війни червоні партизани й українські повстанці ставили за мету контролювати військово-політичну ситуацію у тилу окупантів, оскільки від неї залежала стабільність і успішність їх діяльності. Поява партизанських зон і країв, контрольованих радянськими партизанами, й упівських повстанських республік, де німецька адміністрація була відсутня, мало крім військово-господарського значення ще й ідеологічне, оскільки справляла значний вплив на місцеве населення, котре таким чином розуміло, що терен, який був під впливом націоналістичних або більшовицьких партизанів, позбавлений терору і непосильних податків гітлерівців. Серед повстанських республік на Волині відомі Антонівецька та Колківська. Радянські партизани на ПЗУЗ створили партизанський край у північних р-нах Рівненщини, на стиці з Білоруссю, а також у лісистих місцевостях Житомирщини. Їхні зони існували лише у тих теренах, де тривалий період

базувалися партизанські з'єднання, що давало їм можливість номінально встановлювати свої органи влади. Наприклад, бандерівці, описуючи суспільно-політичну ситуацію у Рокитнівському р-ні «Дунай» у листопаді 1943 р., відзначали, що ряд сіл були під контролем партизанів Сатановського та Сабурова, які настільки відчували себе вільно, що «навіть вже повибирали свої управи сіл» [217, арк. 40].

Активна ідеологічна боротьба радянських партизанів України передбачала організовану політичну роботу з місцевим населенням окупованих територій. У наказі Народного Комісара Оборони № 00189 про завдання партизанського руху від 5 вересня 1942 р. зазначалося про потребу розгорнути та вести серед населення постійну політичну роботу, роз'яснювати про боротьбу ЧА та радянського народу з гітлерівцями, видаючи газети, листівки та інші друковані матеріали [293, с. 135]. План дій УШПР стосовно посилення бойової діяльності партизанських формувань на зимній період 1942–1943 рр. містив положення про організацію систематичного пропагандистського інформування населення [293, с. 218]. Варто відзначити, що начальник ЦШПР П.Пономаренко також у наказі про розширення партизанської боротьби у зв'язку з наступом ЧА від 1 січня 1943 р. наполягав на розгортанні широкої політичної роботи серед населення [293, с. 262].

Боротьба за ідейний вплив на населення між радянськими партизанами й українськими повстанцями на Волині відбувалася на полі зіткнення їх агітації та пропаганди, спрямованих на мобілізацію, здобуття лояльності та підтримки місцевого населення, а також дискредитацію в його очах представників ворожої ідеології.

Партизанам УШПР конкретні вказівки стосовно ідеологічної боротьби проти українських націоналістів надішли у листі першого секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова від 23 березня 1943 р., де, зокрема, наголошувалося на необхідності викривати керівників самостійницьких загонів і «буржуазних націоналістів» як ворогів українського народу та німецьких агентів шляхом посилення агентурної роботи та пропаганди [292, с. 107]. Крім того, у постанові

ЦК КП(б)У про стан і подальший розвиток партизанського руху в Україні від 15 липня 1943 р. вимагалось, щоб усі загони вели більш активну боротьбу з націоналістичними організаціями, а в листівках і усній пропаганді розкривали їх учасників як «агентів Гітлера» [278, с. 79; 293, с. 381].

Для проведення агітаційної роботи потрібні були кваліфіковані колективи пропагандистів, які добре знали українську мову та могли завдяки продуманим виступам вплинути на настрої населення Волині. Вона була важливим аспектом діяльності партизанських розвідників і диверсантів, оскільки ті неодноразово виконували завдання у віддалених місцевостях, які не були охоплені впливом червоних партизанів. З кожної розвідувальної групи підбирався «найбільш політично грамотний комуніст або комсомолец», якому доручалося проводити бесіди з місцевим населенням. Рядові бійці отримували завдання поширювати агітаційну літературу [63, арк. 14]. «У будь-якому випадку, боєць, що йде на завдання, перш за все, йде в редакцію щодо листівок, – відзначав С. Калашніков – боєць загону ім. М. Хрущова зі з'єднання І. Шитова, – зайти в редакцію за літературою, все одно як за боєприпасами. І сам народ змушує їх це робити, тому що якщо з'явиться партизан, народ запитує листівок, останні відомості [...]. Якщо він не принесе листівки, то йому соромно буде, якщо скажуть: «Що ж ти за партизан, якщо ти не знаєш?»» [177, арк. 7].

Зазвичай, виступи агітаторів проводилися під час зборів і мітингів, які неодноразово відбувалися при відзначенні більшовицьких свят, що мало символізувати збереженість радянських традицій і демонструвати тимчасовий характер окупації. Підготовлені виступи могли в умовах інформаційного вакууму серйозним чином вплинути на психологічний стан і налаштувати місцевих жителів на потрібний лад. Наприклад, останні після виступу в с. Новосілки комісара Тернопільського партизанського з'єднання Б. Шангіна допомогли знайти 12 продовольчих складів українських повстанців [660, с. 200].

Загалом, форми ідеологічної роботи серед населення Західної України були практично такими ж як і форми політичної роботи у партизанських

з'єднаннях [694, с. 13]. На них вказував політрук артдивізіону Ф. Бокальчук у звіті комісару РПЗ № 1 М. Корчеву: «З місцевим населенням проводилися щоденні політінформації, а в вільний час доповідалося про міжнародне становище, вказуючи героїчну роль Червоної армії та партизанів у переможному поході на Захід і продажну, провокаторську роль націоналістів різного роду» [95, арк. 28].

Змінити настрої місцевого населення на свою користь партизани намагалися також завдяки тематичним карикатурам. «Коли з'явилися бандерівці, ми малювали карикатуру, давали їм відповідну оцінку, – відзначав радист РПЗ № 1 М. Бокальчук, – коли приїжджали в яке-небудь село, ми випускали спеціальний номер для населення» [167, арк. 8].

Комунікативні механізми впливу партизанські пропагандисти маскували під виглядом об'єктивної інформації, де, проте, оцінювали події відповідно більшовицької ідеології та власних стратегічних планів. Своєрідною тенденцією у діяльності останніх було активне використання такого методу пропаганди, як навішування ярликів, що мало на меті створити усталені стереотипи мислення в місцевих жителів. Зокрема, на Волині партизани УШПР розповсюджували відомості, що українські націоналісти ніби були поплічниками й агентами гітлерівських окупантів. Про особливості такої ідеологічної роботи згадував М. Корчев: «Робота по відношенню до націоналістів велася на основі розкладання націоналістів як течії тимчасової [...]. Політична робота зводилася до того, щоб довести, що націоналісти – помічники німців [...], порівняти дії німців із націоналістами. Тут робота для політробітника була велика [...]. Добивалися того, щоб населення не слухало їх провокацій, розкривали їх провокаційні листівки, брошури, підтверджуючи на фактах, що все це брехня» [225, арк. 50–51].

Друкована пропагандистська продукція у роки воєнного лихоліття відігравала вирішальне значення у «боротьбі за серця та голови» місцевого населення. Радянськими партизанами вона націлювалася в основному на дискредитацію окупаційного режиму та показ переможного ходу ЧА, а також

власних вдалих дій на протинімецькому фронті. Почасти вони намагалися очорнити повстансько-підпільний рух [96, арк. 78; 124, арк. 144–146; 138, арк. 53–54; 436, с. 161–163; 437, с. 84–86].

У своєму пропагандистському арсеналі радянські партизани активно використовували прийом демонізації ворога, поширюючи матеріали, у яких таврували українських націоналістів зрадниками народу, що сприяють його знищенню окупантами [96, арк. 110]. Зокрема, у листівці «Українці», надрукованій 28 червня 1943 р. з'єднанням І. Шитова, зазначалося, що упівці «направляють українців на українців, влаштовують різню, ведуть війну проти українських радянських партизанів, чим роз'єднують наші сили і цим допомагають німцям у війні проти нашого народу. ОУНівці мріють розбити Червону Армію, яка, на їх думку, слабне у війні із німцями і вони мріють тоді встановити українську самостійну державу [...]» [165, арк. 47–47 зв.].

Аби переконати мирних жителів у співпраці гітлерівців з українськими націоналістами, червоні партизани розповсюджували матеріали про те, що самостійники заважали знищувати окупантів [59, арк. 211; 206, арк. 16]. У зверненні «Хто такі націоналісти і за що вони ведуть боротьбу?» (січень 1944 р.), надрукованій у газеті ЖПЗ «Партизанська правда», зазначалося, що оскільки упівці нападають на партизанські диверсійні групи й охороняють від них залізницю, по якій загарбники підвозять на фронт живу силу, техніку та боєприпаси, то це доводить, що вони – «агенти німецьких фашистів і допомагають їм знищувати та гнобити український народ» [65, арк. 189].

У протиповстанському пропагандистському дискурсі більшовицькі чинники для реалізації стратегії впливу використовували вигадані факти. Зокрема, у червні 1943 р. у Рожищенському р-ні комуністи, по-перше, розповсюджували відомості ніби УПА тісно співпрацювала з червоними партизанами й уклала домовленість зі Й. Сталіним; по-друге, за успіху упівців, вони вказували, що це дії радянських партизанів. Оунівці зазначали, що у результаті такої пропаганди «населення сильно обурюється і встає в опозицію всім діям УПА» [306, с. 654].

Радянські партизани також прагнули нав'язати місцевим жителям Волині негативне сприйняття українських повстанців, розповсюджуючи відомі факти терору бандерівців проти поляків і вбивства мирних жителів. Наприклад, з'єднання О. Сабурова видрукувало листівку, де згадувалося, що націоналісти знищили польське населення Гути Степанської [59, арк. 211]. Цікаво, що партизани РОШПР у листівці «Хто такі українські націоналісти» зазначали, що останні ніби спалили с. Грачі [Грані] Дубровицького р-ну, де у вогонь кидали жінок і дітей [354, с. 181]. Проте, оунівці у звіті з повстанського надрайону «Лісова пісня» за липень 1943 р. напроти стверджували, що червоні партизани спалили вищезазначене село [423, с. 222].

Червоні партизани також випускали матеріали, у яких інтерпретували українських націоналістів та їх формування згідно класового принципу, доводячи, що останні склалися з «ворожих» суспільних груп [357, с. 609]. Безперечно, що така позиція впливала із ідеологічної підготовки командного та партійно-комісарського складу з'єднань і загонів. Зокрема, комісар Сумського з'єднання С. Руднєв вважав, що український повстанський рух був керований буржуазною інтелігенцією, яка «дурить голови селянам, а сама йде на повідку у німців». На його думку, називаючи себе «українськими партизанами», вони ховали «істинно буржуазне обличчя свого руху». Тому С.Руднєв вирішив написати листівку на українській мові, де він роз'яснював «сутність націоналізму» [343, с. 102].

Подібні матеріали випускали також інші партизанські з'єднання. 5 липня 1943 р. у газеті «Радянська Україна», що друкувалася ЧВПЗ, підкреслювалося, що останні хочуть «урівняти» пана, куркуля, заводчика з трудящим селянином, із робітником» [52, арк. 19]. В одному з номерів журналу «Народний месник», який видавався при РПЗ № 2, подавалася «класова характеристика» ОУН: «Куркульсько-поміщицька сутність цієї організації видно кожному, хто уважно ознайомиться з їх численною агітаційною літературою» [85, арк. 45].

Радянська партизанська пропаганда також наголошувала на перевазі єдності українського народу з російським у єдиній радянській державі, виступаючи проти національної незалежності України. На противагу тому, що націоналісти пропагували створення самостійної держави, рівненські партизани писали, що лише «у спілці з братніми народами Росії Україна досягла дійсної незалежності», а «спроби самостійного існування кінчалися поневоленням» [86, арк. 64 зв.]. У 1943 р. відділ агітації та пропаганди Волинського підпільного обкому КП(б)У надрукував трьохсторінкову листівку «Хто такі націоналісти та за що вони воюють» за редакцією Ігоря Миколаєнка, у якій на основі аналізу вишкільної та пропагандистської літератури націоналістів відзначалося, що вони, попри свої гасла, хочуть створити власну імперію та, відкидаючи класову боротьбу, не хочуть, щоб трудящі «жили людським життям» [52, арк. 62–64 зв.].

Тож пропагандистські зусилля радянських партизанів, спрямовані на зміну ставлення цивільного населення до українських націоналістів, впливали із більшовицької ідеології, згідно якої нав'язувалося класове сприйняття останніх, та впливу діяльності самостійників на успішність боротьби червоних партизанів із гітлерівцями.

Матеріали, розраховані на те, що їх прочитають українські націоналісти, переважно були агресивно-попереджувального характеру. Наприклад, рівненські партизани зазначали, що «у випадку смерті когось із партизанів, або його сім'ї від жовто-блакитної зрадницької руки – ми безпощадно знищуватимемо ваші банди з корінням» [206, арк. 28]. Партизанське з'єднання О. Сабурова у листівці до націоналістів попереджало, що за одного вбитого партизана буде знищено 15 націоналістів [59, арк. 210; 65, арк. 112–112 зв.].

Проте, радянські партизани не виключали можливості, що частина упівців все ж могла перейти на їх сторону, тому неодноразово друкували звернення з відповідним закликком. Волинський підпільний обком у вересні 1943 р. випустив листівку-звернення «Слухай, брате !» від упівців, які перейшли на

сторону радянських партизанів. У ній закликалося, щоб повстанці покидали УПА, яка ніби діяла спільно з німецькими окупантами [52, арк. 61].

Варто також згадати, що постановою політбюро ЦК КП(б)У від 14 лютого 1944 р. було доручено заступнику завідуючого відділом пропаганди й агітації К. Литвину забезпечити видання спеціальною листівкою звернення Президії ВР і РНК УРСР «До учасників так званих «УПА» та «УНРА»», тиражем 300 тис. примірників для розповсюдження літаками на окупованій території Волині, Поділля, Галичини та Буковини [278, с. 80]. У цьому зверненні українські націоналісти поставали зрадниками Батьківщини, які не спрямовували ударів проти німців, а боролися проти ЧА та радянських партизанів. Попри це, у ньому ж повстанців закликали покидати свої відділи та переходити на бік червоних партизанів [278, с. 80–84].

Загалом, радянські партизани намагалися сповна використовувати у протиповстанській пропаганді факти переходу упівців на свою сторону. В основному з повстанських відділів до більшовицьких формувань дезертирували представники національних підрозділів (грузини, вірмени, туркмени, татари, азербайджанці), а також колишні червоноармійці. Зокрема, наприкінці січня 1944 р. після зради останніх під час нападу 1-ї УПД ім. С. Ковпака на повстанську базу «Січ» у Свинарських лісах ковпаківці випустили два звернення, які закликали її неукраїнських вояків, колишніх бійців ЧА та військовополонених переходити до червоних партизанів. Щоб переконати в доцільності дезертирства з УПА, одне зі звернень підписали курінний, начальник і викладач школи «Лісові чорти» М. Семенюк («Орел»), командир вірменської сотні С. Арутюнян («Ашот»), сотенний узбеків М. Олієв («Ташкент»), які перейшли на сторону ковпаківців [376, с. 20–21].

Під час зазначеного вище протистояння українські повстанці неодноразово потрапляли у полон. Зазвичай, вища міра покарання застосовувалася стосовно командного складу, а рядових, якщо вони не брали участі у боротьбі проти червоних партизанів, відпускали на волю. Такі «жести доброї волі» також використовувалися в ідеологічній боротьбі. Наприклад, бійці загону

ім. Й. Сталіна ЧВПЗ на початку липня 1943 р. схопили 17 упівців, яких після «доведення до їх свідомості, що радянські партизани, як представники радянської влади, є друзями народу», відпустили та дали агітаційні листівки [53, арк. 277]. Командир зазначеного загону Г. Балицький, аби змінити вороже ставлення місцевого населення до нього і його підлеглих, після протиповстанської операції 17–18 липня 1943 р. у с. Журавичі Ківерцівського р-ну наказав медсестрі на очах у селян перев'язати пораненого упівця та занести його до будинку. Інших полонених вирішили звільнити, перед тим провівши бесіду, що їх обдурили, змусивши воювати, і що «червоні партизани своїх братів-українців не вбивають». Така поведінка партизанів здивувала місцевих жителів, які без страху почали розпитувати про події на фронтах, а наступного дня запросили «народних месників» на сніданок і дали продуктів [53, арк. 286–287].

Аби отримати підтримку місцевого населення у теренах, які були під впливом націоналістів, командування з'єднань вимагало від особового складу толерантно ставитися до селян під час господарських операцій. Так, у березні – квітні 1944 р., коли з'єднання В. Чепіги розташовувалося в сс. Смоляри, Забужжя та Річиця Волинської області, було суворо заборонено здійснювати «самозаготівлю» у селянських господарствах, тому вони «zasлужили велику повагу і довіру». Місцеві прийшли на мітинг, організований партизанами, і, прослухавши інформацію про ситуацію на фронті, багато з них заявило: «А нам тут брехали, що в Києві та Луцьку націоналісти» [124, арк. 138; 125, арк. 21].

Радянські партизани неодноразово залучали до ідеологічної боротьби проти українських націоналістів церковнослужителів окупованих територій, оскільки контакти з мирними жителями та тривале перебування на терені Волині дали змогу зрозуміти їм, що у тутешньому житті велике значення відігравала релігія. Під час виступу 20 березня 1944 р. на обласній нараді партактиву Ровенського обкому КП(б)У колишній комісар РПЗ № 1 М. Корчев констатував: «Зараз у селах авторитетною фігурою є священник і вчитель. Там,

де священник із партизанами – село партизанське, де священник націоналіст – село з націоналістами» [Цит. за: 453, с. 65].

Залучення церковнослужителів і високопоставлених партизанських командирів до проведення масових зборів із мешканцями сіл, за ситуації інформаційного вакууму, серйозним чином впливало на їх настрої. 18 серпня 1943 р. у с. Привітівка Морочненського р-ну, попри можливу небезпеку, командири партизанських з'єднань В. Бегма та О. Федоров, які також виконували обов'язки, відповідно, секретарів Ровенського та Волинського підпільних обкомів КП(б)У, за участю місцевого кліру Російської православної церкви – благочинного протоієрея В. Навроцького та муравинського священника М. Гребінка, провели великий мітинг, на якому були присутні до 2 тис. осіб. Герой СРСР О. Федоров, виступаючи з трибуни, сказав, що фашисти та націоналісти хочуть направити одну націю на іншу, щоб гнобити їх, тоді як віддане радянській владі населення – брати партизанам, які на відміну від націоналістів ніби воюють «за самостійність і свободу» [333, с. 279–280]. Комісар РПЗ № 2 Л. Кизя закликав населення стати на шлях партизанської боротьби, не піддаватися на провокації та погрози українських націоналістів, а священник В. Навроцький проклинав останніх як зрадників народу та помічників фашизму [354, с. 179; 454, с. 13–14].

Непоодинокими були випадки, коли радянські партизани втручалися у проведення богослужінь. Згаданий М. Корчев вважав, що служби в церкві можуть здійснюватися на користь СРСР і просив священника «побудувати проповідь так, аби вона була в цілях російської зброї». Комісар вирішив показати церковнослужителю, як варто це зробити: «Він [священник – С. А.] приніс мені Євангеліє [...]. Я вказав, що до євангельських висловів потрібно додати дані про Олександра Невського, Дмитра Донського, Суворова, Кутузова, про наших народних героїв Щорса, Чапаєва, Богдана Хмельницького й інших, потім зробити оцінку Гітлеру» [225, арк. 43].

Дивіденди від співпраці зі служителями культу були значними, оскільки останні добре знали місцевих жителів і таким чином могли повідомляти про

їхні наміри, підозрілих осіб і тих, хто належав до ОУН. Загалом, підпільні організації Рівненщини мали спеціально підготовлених осіб для роботи з духівництвом, через яких здійснювалася агітаційна та пропагандистська робота з вірянами під час богослужінь. Одночасно через церкву ставилася мета розкладати повстанські відділи [3, арк. 59–60; 645, с. 57].

Одним з аспектів ідеологічної роботи на Волині було створення підпільних обкомів і райкомів КП(б)У, поява яких символізувала відродження радянської влади в тилу окупантів і слугувала засобом додаткової активізації підпільного та партизанського руху. Так, 17 лютого 1943 р. у с. Озерськ Висоцького р-ну було відновлено Ровенський підпільний обком КП(б)У на чолі з депутатом ВР СРСР В. Бегмою. У травні депутат ВР СРСР С. Олексенко очолив Кам'янець-Подільський обласний комітет партії. 23 червня ЦК КП(б)У затвердив Волинський підпільний обком, першим секретером якого був О. Федоров [710, с. 33–34].

Тож, радянські партизани під час ідеологічної боротьби з українським повстансько-підпільним рухом намагалися вплинути на суспільні настрої, здобути лояльність місцевого населення та змінити його світоглядні орієнтири в основному завдяки маніпулятивним методам пропаганди, які реалізовувалися друкованим та усним чином. Поряд з цим, вони використовували специфічні методи психологічного впливу на жителів, аби здобути їхню підтримку. Ідеологічний вплив червоних партизанів на місцеве населення Волині спрямовувався на те, щоб дискредитувати в його очах українських націоналістів і викликати щодо них ненависть.

Українські націоналісти також надавали перевагу друкованим засобам комунікативного впливу. Бандерівці у поширюваних матеріалах пояснювали згідно ідеологічних позицій і військово-політичної стратегії ОУН, що радянські партизани борються за цілі, відмінні від інтересів українського народу. Наприклад, у відомій листівці «Партизанка і наше становище до неї», що з'явилась у жовтні 1942 р., висловлювалося негативне ставлення загалом до партизанщини та, зокрема, до більшовицької [212, арк. 41–41 зв.]. У головному

офіційному журналі проводу ОУН (б) «Ідея і чин», який формував ідеологічну продукцію інших націоналістичних видань, неодмінно вказувалося, що комуністична система СРСР несла політичне та соціальне поневолення народним масам України [208; 209].

Свою антибільшовицьку та антинімецьку спрямованість також засвідчувала газета «Земля і Влада» - орган УНДП, яка з середини 1943 р. стала політичною надбудовою УПА Б-Б. У ній зазначалося, що УНДП закликає «революційні сили, всіх народів Європи та Азії до боротьби проти німецько-фашистського та російсько-більшовицького гніту» [271, с. 3].

Після зміни поліським отаманом назви своїх військових підрозділів на УНРА, її часопис «Оборона України» також стояв на таких же позиціях. У ньому відзначалося, що боротьба між Росією й Україною – неминуча, «як біологічний закон», оскільки «історія учить нас, що кожне «порозуміння» з Росією кінчалося для нас поневоленням». Водночас, зазначалося, що радянські партизани – товариші в боротьбі проти спільного ворога – гітлерівців [270, с. 4].

Протибільшовицьку пропаганду українських націоналістів варто віднести до негативного (деструктивного) типу [484, с. 127], оскільки вона, попри свої цілі, загострювала протиріччя у суспільстві та формувала у місцевих жителів образ ворога – радянської влади та її представників. Зокрема, бандерівці вважали, що діяльність радянських партизанів шкідлива для національної справи, оскільки завдяки їм реалізовувалася більшовицька колоніальна політика в Україні, про що, зокрема, йшлося у листівці «В обличчі подвійного наступу». У ній їх диверсійні акції розцінювалися як провокація, «розрахована на знищення українського населення німецькими руками» [211, арк. 45–45 зв.]. В іншій листівці – «Український народе !», червоних партизанів називали «бандами грабіжників та бандитів», які тероризують населення, палять села і п'ють самогон [210, арк. 24–24 зв.].

Проте, у зверненнях до радянських партизанів українські націоналісти таки розглядали можливість того, що їх вороги відмовляться від поставлених державно-партійними органами завдань («імперіалістичних цілей Сталіна») і

розпочнуть боротьбу за встановлення своїх національних держав. Зокрема, про це йшлося в одному з них, адресоване «партизанам Червоної Армії» [211, арк. 28–28 зв.]. В іншому зверненні, надрукованому у жовтні 1943 р., позитивно оцінювалася боротьба партизанів на протинімецькому фронті, проте їх закликали повернути свою зброю також проти «кремлівських катів та їхніх агентів» і разом воювати за здобуття самостійних держав, творити повстанські армії, що мало увінчатися спільним фронтом усіх поневолених народів [219, арк. 13 зв.]. Подібний зміст мало також звернення від кінця січня 1944 р. [220, арк. 7–7 зв.].

На відміну від радянських партизанів, бандерівці у своїй друкованій продукції досить докладно розповідали про протистояння з першими. Військовий часопис ГК УПА «До зброї» та газета «Інформатор», які видавалися у період німецької окупації, періодично інформували населення про успіхи в боротьбі з більшовицькими силами, а також про їх шкідливу діяльність [216, арк. 1, 6, 20 зв., 30 зв.; 276, с. 6–7, 31, 41–42, 49–50, 113–114].

Вагоме значення оунівці надавали також усній пропаганді, про що свідчать відповідні Інструкції ОУН, які з'явилися у зв'язку з наближенням фронту [300, с. 263–273]. Оунівці, використовуючи такий метод впливу, також намагалися дискредитувати радянських партизанів на національному та військово-політичному ґрунті. У звіті ЧВПЗ про бойову та партійно-політичну діяльність відзначалося: «Націоналісти день у день повторювали населенню, що у складі партизанських загонів переважно «жиди» і цигани, що партизани озброєнні ламаними гвинтівками і нічого нездатні зробити, що партизани є грабіжниками і що єдиними захисниками народу є вони, т[обто] націоналісти» [35, арк. 146].

Як відзначав дослідник О. Гогун, агітація українських націоналістів була успішніша, ніж їх ідеологічних противників на Волині, оскільки характеризувалася більшою інтенсивністю, а друкована продукція була кращою за якістю, цікавішою й охоплювала ширші маси населення і, відповідно, мала більший вплив на нього [423, с. 319].

Попри те, що радянські партизани отримували забезпечення для організації активної пропагандистської й агітаційної діяльності, вона не приносила потрібного результату. З цього приводу секретар Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У С. Олексенко зауважив: «Якщо ми і випускали окремі листівки, розраховані проти націоналістів, то, по-перше, це була крапля в морі, і по-друге, у нас не було апарату заслати ці листівки далеко в Західну Україну. Тому варто вважати, що ми майже ніякої контрроботи не вели. Окремі особисті розмови та бесіди, які ми проводили, особливих результатів не могли дати» [148, арк. 93].

Попри те, що майже у кожному партизанському з'єднанні, яке діяло на Волині, видавалася своя газета [621, с. 127], а також інша продукція значними тиражами¹, це не допомагало суттєво змінити суспільно-політичні настрої цивільного населення. На активних представників самостійницького руху ця агітація практично не вплинула, оскільки факти їх переходу на бік червоних партизанів виявилися мізерними. Серед них відомо, що на початку травня 1943 р. загону ім. М. Кутузова зі з'єднання В. Бегми вдалося перетягнути на свою сторону кількох бійців повстанського відділу, які були колишніми поліцаями з Камінь-Каширського [79, арк. 24 зв.]. На початку серпня того ж року до загону ім. Г. Котовського ЧВПЗ перейшло 10 повстанців зі зброєю [42, арк. 117]. У листопаді повстанські боївки «Іскри» (сформована переважно зі «східняків») і «Міши», які діяли у Теофіпольському та Ляховецькому р-нах Кам'янець-Подільської області, приєдналися до партизанів С. Олексенка [148, арк. 81–82; 277, с. 347; 300, с. 249–250, 293]. У з'єднання ім. М. Хрущова під командуванням В. Чепіги у 1944 р. здалися 18 упівців [124, арк. 139]. На 14 лютого 1944 р. у ЖПЗ перейшло 40 бандерівців зі зброєю [279, с. 163]. Відомо, що загін ім. Г. Котовського Волинського партизанського з'єднання ім. В.Леніна

¹ Наприклад, за 1943 р. друкованої продукції у ЧВПЗ з'явилося 49300 примірників газет (53 номери), а листівок і різних брошур 9100, з яких 2300 – до українських націоналістів [42, арк. 1]. У квітні 1943 р. редакція газети «Партизанська правда» випустила 41320 листівок. Наступного місяця – 206775 листівок та газет. У червні ЖПЗ видрукувало 41650 примірників продукції [61, арк. 43, 57, 70].

складався з колишніх колабораціоністів та українських націоналістів [122, арк. 201].

На сторону радянських партизанів, як вже зазначалося, більш охоче переходили представники національних підрозділів УПА, а також колишні червоноармійці. Варто відзначити, що в основному це відбувалося у перші місяці 1944 р., коли фронт проходив уже на Волині, знаменуючи неминуче повернення більшовиків. Відомо, що більшість бійців вірменського відділу УПА, які охороняли повстанську базу «Січ», увійшли до спеціально створеного загону «Перемога» третього полку партизанської дивізії П. Вершигори [636, с. 167]. До з'єднання М. Шукаєва дезертирував азербайджанський курінь під командуванням «Чавлі» (Г. Намазов), з якого було сформовано окремий загін ім. М. Щорса (командир М. Ахундов) [636, с.170–178]. Загін ім. А. Мікояна зі з'єднання М. Наумова поповнився 50 бійцями грузинського відділу УПА [68, арк. 77]. У загоні ім. Й. Сталіна ЧВПЗ 4-та рота складалася з колишніх націоналістів і 26 грузинів повстанського відділу, захоплених у полон після бою в с. Берестяне Ківерцівського р-ну [42, арк. 126 зв.; 53, арк. 325, 336].

Успішніша ідеологічна боротьба радянських партизанів була у тих місцевостях, де вони володіли оперативно-військовою перевагою та забезпечували захист місцевого населення від оподаткування та каральних акцій гітлерівців. Наприклад, 18 січня 1943 р., після пояснення партизанами загону ім. М. Щорса ЖПЗ мешканцям х. Познань Рокитнівського р-ну про результати боїв ЧА під Сталінградом, вони погодилися надати допомогу продовольством [63, арк. 15]. При відході партизанів В. Чепіги з одного волинського села його мешканці говорили: «Не уходьте від нас! Ми вас будемо самі кормить, аби до нас не пустили німців» [125, арк. 24].

Саме у таких місцевостях траплялися випадки, коли цивільне населення відмовлялося вступати в повстанські відділи та співпрацювати з оунівцями. Приблизно ранньою весною 1943 р. партизанам А. Бринського вдалося налаштувати актив Озерцівських хуторів Рафалівського р-ну таким чином, що він «радісно зустрічав партизанів, а від програми бандерівців відвертався».

Останнім місцеві жителі у відповідь на їх агітацію докоряли, що вони служать у поліції та інших німецьких установах, а також заявляли: «Ми від вас нічого не хочемо, іншої влади, крім партизанської, ми не визнаємо» [306, с. 677]. У червні 1943 р. у с. Єльне Рокитнівського р-ну націоналісти організували зібрання місцевих жителів, під час якого просили зібрати харчі та записуватися в упівський загін. Перше селяни виконали, а друге – категорично відмовилися [61, арк. 71].

У теренах, де радянські партизани володіли підтримкою населення у випадку виявлення фактів поширення самостійниками агітаційних листівок, більшовицькі пропагандисти проводили бесіди з місцевими жителями [63, арк. 113]. Це приносило результати, оскільки останні віддавали партизанам роздані друковані матеріали [61, арк. 71]. Бували випадки, коли місцеві жителі допомагали у пошуку упівських продовольчих складів [125, арк. 24]. Проте, дуже рідко бандерівці під впливом агітації та пропаганди більшовицьких партизанів власноруч здавали їм зброю та боєприпаси [437, с. 86].

Варто погодитися з О. Гогуном у тому, що проста присутність партизанів, а також їх озброєння робило значний вплив на психологічний стан населення [423, с. 319]. Оскільки самостійницький рух охопив тоді практично територію ПЗУЗ, його учасники мали можливість, на відміну від радянських партизанів, значно краще впливати на свідомість цивільного населення, чим і скористалися. Цьому також сприяли його переважно проукраїнські настрої та той факт, що більшість повстанців були місцевими.

Зважаючи на те, що радянські партизани, підконтрольні партійним і державним органам СРСР, й українські повстанці переслідували кардинально різні цілі, а ідеологічне підґрунтя їх діяльності абсолютно по-різному диктувало розв'язання національного питання і, відповідно, державного самовизначення української нації, їм не вдавалося домовитися про тривкий нейтралітет або перемир'я. Тим більше, для українських націоналістів «Москва» завжди була віковичним поневолювачем України, а червона партизанка небезпідставно

розумілася, як авангард більшовизму, який намагався опанувати базу повстанського руху – Волинь.

Коли ж радянські партизани та повстанський рух активно вступили в обопільне протистояння, яке суттєвим чином впливало на їх військово-політичну діяльність, перемир'я, ба, навіть, тимчасове припинення вогню, виглядало все менш реалістичним. Оскільки ситуація була вкрай непроста, комісар Сумського з'єднання С. Руднєв вважав: «Тут таке політичне хитросплетіння, що потрібно сильно думати, вбити – це дуже проста річ; але треба зробити, щоб уникнути цього. Націоналісти – наші вороги, але вони б'ють німців. Ось тут і маневруй, і думай». Саме завдяки виваженості та дипломатичному таланту С. Руднева вдалося домовитися із упівцями про переправу з'єднання С. Ковпака через р. Горинь у р-ні сс. Корчин – Звіздівка Костопільського р-ну [343, с. 104–106].

Складність переговорів між двома протиборчими «лісовими арміями», демонструє їх спроба між командиром Чехословацького загону ЖПЗ Я. Налепкою («Репкін») та «представником центрального штаба УПА», які відбулися наприкінці вересня 1943 р. у с. Карпилівка Рокитнівського р-ну. Під час них «Репкін» запропонував упівцю об'єднатися, щоб як можна швидше перемогти німців, а також припинити боротьбу проти радянських партизанів. Проте домовитися не вдалося, оскільки представник УПА запевняв, що для них противниками є московський і берлінський імперіалізми. Він також зазначив: «Ми, українці, без вільної України жити не можемо і не хочемо, будемо воювати до останньої краплини крові, або вільну Україну завоюємо, або чесно загинемо» [300, с. 233–239].

Попри спроби домовитися між собою партизанів УШПР та упівців, серйозних практичних результатів на перебіг їх взаємин, це не принесло. Щонайбільше вдавалося дійти до згоди про короткотермінове припинення вогню між окремими партизанськими загонами та упівськими відділами. На заваді цьому ставали ідеологічна суперечність, відмінність військово-політичних цілей і обопільна ненависть, яка сформувалася у результаті

безкомпромісної боротьби.

Таким чином, протиповстанська пропаганда радянських партизанів мала маніпулятивний характер, оскільки спрямовувалася на те, щоб нав'язати у свідомості місцевих жителів спрощені стереотипи, викликати позитивні емоції відносно червоної партизанки та, відповідно, негативні – українських націоналістів. Досягнути цього радянські партизани намагалися, інтерпретуючи самостійницький рух, згідно завдань та директивних вказівок ЦК КП(б)У і УШПР, а також більшовицької ідеології, яка пересічним волинянам переважно була незрозумілою та, відповідно, не знаходила належного сприйняття ними.

Червоні партизани проводили ідеологічну роботу тими ж способами, що й українські націоналісти, проте в результаті шаблонності своїх пропагандистських матеріалів, несприйняття їх місцевим населенням і оунівцями, вони не змогли завдати цим чином серйозної шкоди повстансько-підпільному рухові та суттєво змінити суспільно-політичні настрої жителів Волині на свою користь. Це доводить і те, що попри певні втрати, які зазнали його учасники у результаті вищевказаного протистояння, ідея створення самостійної української держави у свідомості волинян не лише нікуди не зникла, а й продовжувала надихати їх на боротьбу зі сталінським режимом уже в післявоєнні роки. Досягнути певної морально-психологічної мобілізації та підтримки цивільного населення радянським партизанським з'єднанням вдалося у тих місцевостях, де вони стаціонарно перебували та могли агітаційно-пропагандивним та іншим чином здійснювати обробку його свідомості.

РОЗДІЛ 3.

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ Й УКРАЇНСЬКИМИ ПОВСТАНЦЯМИ

3.1. Ескалація протиборства (1942 – перша половина 1943 рр.)

На початок 1942 р. загальна суспільна ситуація на Волині була досить складна, оскільки німецькі загарбники створили нелюдські умови життя для населення, що відзначалися особливою жорстокістю, активно продовжували вербувати та вивозити трудові ресурси. У цілому, бажання тутешніх жителів помститися гітлерівцям слугувало причиною появи руху Опору, що виникав як самоорганізація місцевого населення. У зазначений період ОУН (б), яка мала найсильніші позиції у регіоні серед українського резистансу, перебувала у підпіллі, накопичуючи сили для майбутнього виступу проти окупантів, зайнявши вичікувальну позицію. Своєю чергою, більшовицький партизанський рух після провалу на початку війни на Волині у той час був практично відсутнім. Однак, поява та діяльність весною 1942 р. партизанської групи Ю. Собесяка («Макс») в р-ні Ковеля привернула увагу українських націоналістів. У кінці травня зафіксовані перші контакти між останніми та прокомуністичними самоорганізованими партизанами, спрямовані на те, щоб домовитися про спільні дії проти німців. Зокрема, у с. Костюхнівка Маневицького р-ну 3 місцеві націоналісти на чолі зі «Стахом» зустрічалися з цього питання з «Максом», як представником польського народу, і С. Борисюком-Дубовим, який представляв «Українське безпартійне населення». Проте несподіваний напад поліцаїв наступного дня завадив домовитися націоналістам і партизанам про спільні дії [15, арк. 18 зв.–19].

Ще до появи загонів і груп ГРУ ГШ ЧА на Волині керівники самоорганізованих партизанів розпочали налагоджувати взаємодію між власними підрозділами. Зокрема, 10 червня 1942 р. у Голівковських лісах Маневицького р-ну відбулася нарада командирів загонів, які діяли у

Волинській області. Присутні Ю. Собесяк, М. Конищук («Крюк») і П. Самчук («Бондаренко») вирішили, по-перше, активізувати партизанську боротьбу проти німецьких загарбників і українських націоналістів, по-друге, розділитися на три групи, щоб оперативно розпочати діяльність. Зокрема, загін «Макса» вирушив у східну частину Маневицького р-ну, «Бондаренка» – західну, а «Крука» – до Камінь-Каширського р-ну [1, арк. 36–37].

Суттєво вплинула на організацію радянського партизанського руху на Волині поява генштабівських диверсійних підрозділів, до яких, як зазначалося, входили в підпорядкування самоорганізовані партизанські групи чи з ними встановлювався зв'язок. Зокрема, у серпні 1942 р. до Червоного Бору з Білорусії передислокувався диверсійний загін І. Насекіна (20 осіб) з бригади ГРУ ЧА Г. Лінькова («Батя»), де йому вдалося встановити зв'язок із місцевим загonom М. Конищука [1, арк. 38]. З прибуттям того ж місяця невеликого генштабівського загону Г. Картухіна у сусідній Маневицький р-н, частину його приєднав до себе І. Насекін, а решта 17 осіб розмістилися північніше с. Поворськ Ковельського р-ну [1, арк. 39; 321, с. 336]. Згодом до загону Г. Картухіна приєдналися місцеві партизани П. Самчука, завдяки яким вдалося встановити тісний зв'язок із селянами та розширити терен своєї діяльності.

Як бачимо, у той час, поки Провід ОУН (б) виступав проти партизанщини, що могла спровокувати знищення українців німецькими руками [291, с. 202–204], на Волині почали організовуватися перші пробільшовицькі партизанські загони, які, до того ж, у своєму розпорядженні мали радіозв'язок (загони І. Насекіна та Г. Картухіна), що дозволяло їм скоординувати свою діяльність відповідно до наказів ГРУ ЧА. Крім того, за короткий період вони розпочали розвідувальну та диверсійну роботу проти гітлерівців, що створювало передумови подальшого розгортання партизанського руху за рахунок уже місцевого населення.

На початку листопада 1942 р. Г. Ліньков наказав А. Бринському («дядя Петя») вирушити на територію України для командування загонами Сазонова, І. Насекіна і Г. Картухіна [349, с. 181; 697, с. 68]. Примітно, що «Батя»,

відправляючи «дядю Петю» в Україну, наголосив: «Зверни увагу на українських націоналістів. Вони можуть швидко з тобою розправитися, тому що там народ ще нічого не знає про партизанів. Ти будеш там перший» [349, с. 180]. Проте Г. Лінков помилявся, оскільки у той час на Рівненщині вже діяли розрізнені партизанські групи, а загін А. Бринського, згідно наявних джерел, не зустрів спротиву націоналістів у 1942 р.

«Дядя Петя» із прибуттям на Рівненщину активно розпочав організовувати партизанського рух на Волині. Згідно з наказом № 1 від 4 грудня 1942 р., він дав розпорядження групі А. Сидельнікова залишитися в місцевості сс. Хочин і Жадень Дубровицького р-ну та сформувати із місцевих жителів партизанський загін [182, арк. 1]. Встановивши наприкінці року зв'язок із загонами Ю. Собесяка та М. Конищука, А. Бринський провів із ними нараду, на якій було прийнято рішення створити очолювану останнім бригаду у складі трьох підзагонів. У наказі № 7 по бригаді зазначалося: «12 грудня [1942 р.] загін тов[ариша] Собесяка підпорядковуую собі. Надалі називаю його загonom № 2». Відповідно, загін М. Конищука став № 3 [182, арк. 5; 327, с. 8–9; 349, с. 190]. Згідно з наказом № 10 від 15 грудня, до бригади також увійшов загін Г. Картухіна під № 4 [182, арк. 7].

Оформлення бригади А. Бринського завершилося під час наради керівників і заступників партизанських загонів і груп Рівненської та Волинської областей, що відбулася 25 грудня 1942 р. у с. Озерськ Володимирецького р-ну. На зібранні ухвалили, що партизанський рух на терені волинського Полісся буде під єдиним керівництвом А. Бринського. Невеликі партизанські групи та загопи чисельністю від 50–150 осіб розділялися для більшої маневреності на взводи та бойові групи підривників. Крім того, були визначені р-ни діяльності підрозділів і складений загальний план їх роботи [321, с. 363; 332, с. 169; 337, с. 155].

У той же час на Волинь були вже десантовані дві розвідувально-диверсійні опергрупи НКВС, які згодом переросли в загопи - «Переможці» Д. Медведєва та «Мисливці» М. Прокоп'юка. Це свідчило про особливу зацікавленість

вищевказаного органу волинським краєм, де німці у м. Ровно розмістили столицю РКУ, яка поряд із іншими стратегічними об'єктами особливо цікавила радянську розвідку та чекістів. Зокрема, судячи з мемуарів Д. Медведєва, його загону вдалося створити досить розгалужену підпільну та розвідувально-агентурну мережу на Рівненщині.

Отже, радянські чинники випередили ОУН (б) в організації та розгортанні партизанського руху на Волині. Роботу у цьому напрямку першими розпочали НКВС і ГРУ ГШ ЧА. Для них Волинь була стратегічним регіоном проведення розвідувально-диверсійної діяльності, оскільки: 1) пріоритетне значення мало впровадження агентурної мережі та проведення терористичних актів проти представників окупаційної адміністрації в р-ні столиці РКУ; 2) близькість до Білорусії, де партизанський рух був організований радянськими органами раніше, ніж на Волині, що використовувалося для розгортання опору у сусідньому регіоні; 3) сприятливі природно-географічні умови Волині, значна частина якої вкрита лісом, а північні р-ни заболочені, що створювало додаткові проблеми німецьким окупантам у проведенні антипартизанських заходів, а самим партизанам забезпечувало укриття. Звичайно, опосередкованою причиною розширення географії діяльності останніх стали поразки ЧА на Східному фронті, особливо у 1942 р. Вони сигналізували Центру про потребу інспірації «народних месників» у регіони, де ті могли б дезорганізувати роботу окупаційних органів і зірвати плани гітлерівців перекинути війська та техніку на фронт.

Визначити позицію ОУН (б) щодо розгортання партизанського руху у 1942 р. варто на підставі результатів Другої конференції ОУН (б), яка відбулася у березні того року. Вона завершилася розробкою стратегії двофронтової боротьби – проти «московського імперіалізму» як споконвічного противника української державності та Німеччини, як тимчасового окупанта. Націоналісти прагнули зосередити зусилля на розбудові у першу чергу власних революційно-політичних сил і розгорнути широку антинімецьку пропаганду, а після цього приступити до військової роботи в ОУН (б). При цьому постанови забороняли

бандерівцям найматися «партизанщиною» [589, с. 170–171; 592, с. 112; 629, с. 133].

У той же час, попри невелику чисельність загонів пробільшовицьких партизанів, вони розгортаючи свою діяльність на Волині, становили значну небезпеку для повстанського підпілля, якому могли завдати втрат і своєю діяльністю викликати терор гітлерівців проти нього та мирного населення. Член Сарненського окружного проводу ОУН (б) Р. Петренко («Омелько», «Юрко») відзначав у 1942 р.: «Приявність такого ворога в лісах Полісся почала до деякої міри паралізувати нашу діяльність. У звідомленнях усе частіше згадувалось про напади і грабіж сіл, убивства наших прихильників, зв'язкових, зокрема в сусідстві польських кольоній. Треба було рішучих дій» [344, с. 99]. Він зауважив, що Крайовий Провідник ОУН (б) ПЗУЗ Д. Клячківський («Охрім») після перевірки, реорганізації організаційних кадрів підпілля та встановлення напрямків його діяльності звернув увагу на «наростання більшовицької партизанки», яка у другій половині 1942 р. почала закріплюватися в терені [344, с. 97–98].

У той же час поточна складна ситуація на Волині, яка постала у результаті діяльності німецьких окупантів, підштовхувала місцеве населення до стихійного спротиву та формування самооборон, що почасти відбувалося без узгодження із місцевим керівництвом ОУН (б) [457, с. 275]. Селяни, які втратили свої домівки внаслідок каральних операцій гітлерівців, намагалися знайти притулок у родичів чи знайомих, а частина з них була змушена переховуватися в лісах. Оскільки на Волинь почали проникати більшовицькі партизани, які влаштовували напади на гітлерівців, частина місцевих жителів могли приєднатися до них. Разом із тим, поява самооборон і боївок спонукали ОУН (б) змінити ставлення до збройної боротьби та розглянути питання організації і формування власних збройних сил [457, с. 278].

Як відзначала Г. Стародубець, розгортання радянської партизанки та стихійного руху Опору загрожувало ОУН (б) залишитися поза епіцентром [627, с. 89]. Аби уникнути цього, організувати стихійний опір і не втратити

авторитету в лавах Організації, урядуючий провідник М. Лебедь («Максим Рубан») скликав у жовтні 1942 р. першу військову конференцію, результатом якої було створення комісії для розроблення масштабного плану формування армії. Останній представили на другій конференції військових референтів у грудні 1942 р., де ж було вирішено його реалізувати [589, с. 189–191]. У той же час (жовтень 1942 – січень 1943 рр.), поліські та волинські оунівці сформували перші стаціонарні партизанські відділи націоналістів, на чолі яких став організаційний референт ОУН (б) на ПЗУЗ С. Качинський («Остап»), призначений Д. Клячківським у лютому 1943 р. командувачем усіма «військово-партизанськими частинами» на Поліссі [589, с. 186].

Творення УПА й активне розширення діяльності повстанських відділів створювало передумови загострення взаємин із радянськими партизанами, які розглядали Волинь як терен своєї стратегічної діяльності. Для останніх спротив, який чинили їм українські націоналісти, ставав чинником, що суттєво обмежував розвиток партизанського руху на ПЗУЗ, з іншого боку, для самостійників більшовицькі партизани були «авангардом московського імперіалізму».

Постанови II і III конференції ОУН (б) підтверджували, що головним ворогом українського народу та його державницьких прагнень був московсько-більшовицький імперіалізм, як віковичний поневолювач народів Сходу. Все ж, на III конференції було проголошено рішення про перехід до активної фази повстанської боротьби проти німецьких окупантів шляхом національної революції [589, с. 197–200; 652, с. 13–18]. Власне у її постановах зазначалося, що передумовою боротьби проти більшовизму є боротьба українського народу проти німецького імперіалізму, завдяки чому можна було відірвати від впливу Москви елементи українського народу, які шукають у ній захисту [292, с. 78–79]. Разом із тим, тут критикувалися радянські військові мобілізації у ЧА чи партизани під гаслами оборони соціалістичної батьківщини перед німецькими загарбниками та спільних інтересів українців з «московською імперіалістичною клікою», оскільки у цьому виявлявся один із методів останньої проливати

українську кров за чужі інтереси та відволікати український народ від боротьби за власну національну державу, тим самим послаблюючи його та спонукаючи до братовбивства [292, с. 81]. З цього випливає, що бандерівці розцінювали діяльність радянської партизанки як ворожу та шкідливу, оскільки вона боролася за цілі СРСР, відкидаючи державотворчі прагнення українського народу.

Зважаючи на те, що саме СРСР був головним ворогом УССД, боротьба проти червоних партизанів, які почали проникати на Волинь-Полісся, визнавалася необхідною. До того ж, діяльність останніх у терені творення УПА створювало небезпеку їй та оунівському підпіллю втратити власну соціальну базу, а також суттєво бути обмеженим у бойових і пропагандистських діях. Як відзначав А. Кентій, загострення стосунків між повстанцями та радянськими партизанами весною 1943 р. обумовлювалося також оперативними обставинами, оскільки керівництво партизанського руху планувало створити на ПЗУЗ партизанські краї та зони, аби розгорнути бойові дії у західному та південно-західному напрямках. Зважаючи на це, УПА за будь-яку ціну намагалася не допустити червоних партизанів у контрольовані повстанським рухом р-ни [485, с. 202].

Наростання конфлікту між українськими повстанцями та радянськими партизанами відбувалося в результаті збройних сутичок, які виникали на основі того, що націоналісти, формуючи самооборони, захищали волинські села від пограбування та тероризування місцевого населення, у тому ж числі червоними партизанами. Важливим чинником, що спонукав до зіткнень, була також ідеологічна несумісність і кардинально різні цілі партизанської антинімецької боротьби, які ставили перед собою повстанці та більшовицькі партизани. Зокрема, один із перших боїв між ними, який зафіксували джерела, відбувся наприкінці 1942 р. у с. Більчаки Людвипільського р-ну, де невеликий відділ повстанців зазнав поразки [263, арк. 76].

Поява перших стаціонарних повстанських відділів значно збільшувала їхні потенційні можливості протистояти радянським партизанським загонам. Перша

значна сутичка між ними відбулася 20 лютого 1943 р., коли після вдалого нападу на Володимирець сотня «Коробки» (Г. Перегійняк) напала на табір червоних партизанів біля с. Заморочення Дубровицького р-ну [554, с. 100; 556, с. 228]. Несподіваний напад повстанців дозволив їм без втрат вбити 15 осіб, спалити бараки та захопити продовольство, майно та коней. Того ж дня вони на околиці с. Озерськ організували напад на інший табір більшовицьких партизанів, який також розгромили, а наявне майно захопили [312, с. 5].

Варто відзначити, що у другій половині 1942 р. найсерйознішим супротивником для радянських диверсійно-розвідувальних підрозділів у лісових просторах Рівненщини були невеликі відділи та боївки Т. Бульби-Боровця. Значний вплив на ескалацію протистояння мали переговори та домовленості останнього із радянськими чинниками. У ході двох зустрічей поліського отамана із заступником Д. Медведєва з агентурно-оперативної роботи полковником О. Лукіним, які відбулися з 17 на 18 вересня і 28 жовтня 1942 р. у Людвипільському р-ні, сторони у результаті уклали протокол засідання, в якому зазначалося про початок спільної боротьби проти гітлерівців, що повинна завершитися повним їх знищенням. «Бульба» також погодився розпочати розвідувальну роботу з метою ліквідувати Е. Коха [305, с. 149–157]. Проте Т. Бульба-Боровець у спогадах зазначає, що він у листі до О. Лукіна не підтримав пропозицію почати антинімецький виступ, доки не буде відкритий другий фронт на Заході, а в Європі не розгорнеться антигітлерівська боротьба. У грудні 1942 р. переговори припинилися, сторони зупинилися на нейтралітеті, умовивши паролі, оскільки їм стало зрозуміло, що домовитися не вдасться [342, с. 220–221].

Попри те, що Т. Бульба-Боровець прагнув використати у своїх цілях нейтралітет із загоном Д. Медведєва, він мав негативний вплив на розвиток українського повстанського руху, оскільки дозволив чекістам практично безперешкодно продовжувати розбудовувати розвідувально-агентурну мережу на Рівненщині, що, безумовно, створило сприятливу ситуацію для розвитку підконтрольного більшовикам партизанського руху й, зрештою, пришвидшило

повернення радянської влади на Волинь. Поліський отаман, не бажаючи вступати в конфлікт із добре підготовленим і озброєним противником, лише тимчасово утримав свої підрозділи від боротьби з більшовицькими партизанами, які для цього вже зуміли підготуватися. Наприклад, 30 квітня 1948 р. у бесіді з завідувачем військово-партизанського сектора КІВВВ АН УРСР В. Клоковим Д. Медведєв зазначив: «Приблизно півроку ми тримали з ними [бульбівцями – С.А.] нейтралітет, і за цей час розв'язали собі руки по селам, так як націоналісти, згідно домовленості з нами, не чіпали місцеве населення, яке спілкувалося з партизанами. І таким чином ми завоювали собі базу серед населення, а націоналісти втратили у населення всякий авторитет. Нас дуже любило населення» [174, арк. 6–7].

Особливої уваги заслуговує думка військового кореспондента газети «Правда» Л. Коробова про те, до чого врешті-решт мали призвести домовленості між Т. Бульбою-Боровцем і спецзагоном «Переможці»: «З БУЛЬБОЮ підтримує знайомство наша людина – тов. МЕДВЕДСВ [...]. Він знає всі явки БУЛЬБИ, знає всі місця, де він буває. БУЛЬБА навіть подарував йому свої фотографії з підписами. У них дружні відносини, але це до пори до часу, поки МЕДВЕДСВ не накриє його. МЕДВЕДСВ давно вносив пропозицію – взяти БУЛЬБУ, але Москва відхилила його пропозицію. Очевидно враховується, що українські націоналісти зараз проти німців, ненавидять їх і тим самим можуть зробити нам якусь-то допомогу» [176, арк. 17].

Домовленість про нейтралітет існувала також між бульбівцями та 12 батальйоном ЖПЗ. У вересні 1943 р. під час бесіди з науковим співробітником КІВВВ про це відзначав І. Скубко – колишній комісар зазначеного батальйону та групи об'єднаних партизанських загонів під командуванням І. Шитова. З його слів, бульбівців спонукали вступити в переговори такі обставини: «На всю Карпилівку [Рокитнівського р-ну] повинні були йти німці. У всій Карпилівці бульбівців було 200 чоловік, із них чоловік 60 були озброєні гвинтівками». Тому у лютому 1943 р. уповноважений УПА Б-Б, бунчужний «Кармелюк» домовився про зустріч із партизанами І. Шитова. Остання проходила у дружній

атмосфері в с. Гаївка Рокитнівського р-ну, де, за словами І. Скубка, відбулася така розмова: «Вони [бульбівці – С.А.] говорять: „Німці йдуть, давайте разом бити“. Я говорю: „Ми не проти, ви українці та ми українці, ви хочете вигнати німців і ми хочемо їх вигнати, а шкуру ведмедя потім будемо ділити“». Таким чином була укладена домовленість про нейтралітет і початок спільної боротьби з німецькими окупантами. Сторони також дійшли згоди про встановлення спільних паролів і розміщення застави з 12 партизанів у с. Карпилівка, яку очолив політрук взводу кінної розвідки П. Миронов. Радянські партизани одразу надали допомогу бульбівцям у боротьбі з німцями: «На наступну ніч ми надіслали групу, яка підірвала всі мости на вузькоколії, де повинні були їхати німці. Таким чином, населення одразу бачило від нас практичну допомогу» [177, арк. 14 зв.].

Більше переваг від договору про нейтралітет отримали партизани І. Шитова, які використали його для проведення глибокої розвідки в УПА Б-Б. «Ми використали цей момент, провели детальну розвідку всіх сил цих бульбівців аж до того, що і списки повністю взяли», – відзначав І. Скубка. Досить швидко рівень довіри між шитовцями та бульбівцями зріс, про що згадував останній: «Таким чином, вони наших людей не чіпали, ходили вільно по залізничній дорозі Західної України, спускали там ешелони. Зустрічалися з ними, по чарці випивали, дорогу поведуть, покажуть. [...] Так ми мирно жили до 25 лютого [1943 р.]» [177, арк. 14 зв.].

Як впливає з архівних документів, нейтралітет між шитовцями та військовими підрозділами «Тараса Бульби» порушив партизанський загін ім. Ф. Михайлова під командуванням А. Одухи². Він, згідно з наказом І.Шитова, вирушив 25 лютого з с. Рудня Боровська в р-н Шумська для проведення диверсійних операцій на залізничних коліях і шосе [147, арк. 3; 274, с. 171]. На шляху прямування того ж дня у с. Річечина Корецького р-ну партизани натрапили на «штабну групу українських націоналістів-бульбівців» у

² 17 лютого 1943 р. увійшов у підпорядкування об'єднанню партизанських загонів під командуванням І.Шитова [147, арк. 1].

складі 6 осіб, яку обеззброїли та знищили, захопивши зброю, радіоприймач, друкарську машинку та штабні документи [146, арк. 95; 274, с. 298].

Разом із тим, у ніч з 25 на 26 лютого у Людвипільському р-ні протиповстанську операцію здійснило Сумське партизанське з'єднання С. Ковпака, яке у середині місяця, перебравшись через р. Прип'ять, вийшло рейдом на Рівненщину [320, с. 294; 324, с. 268–288]. Принагідно зазначимо, що тут кілька разів бандерівці нападали на окремих ковпаківців, а у с. Збуж Костопільського р-ну боївка відмовилася пропускати бійців 2-го стрілецького батальйону Кульбаки на правий берег р. Горинь, однак після того як до штабу з'єднання були доставлені два парламентарі (один з них «Муха»), вони запевнили, що не будуть перешкоджати руху радянських партизанів через Костопільщину [316, с. 286; 323, с. 195–196; 324, с. 279–280, 285].

Слід звернути увагу на те, що перед проведенням операції проти бульбівців, 23 лютого С. Ковпак запросив Д. Медведєва до власного з'єднання, яке розмістилося у с. Князівка (Князь село) Березнівського р-ну. Тут вони спільно зі штабними працівниками, командирами батальйонів і рот з'єднання С. Ковпака відсвяткували 25 річницю Дня ЧА, після чого С. Руднєв розпитував Д. Медведєва про відносини з українськими націоналістами, а останній розповів, що свого часу вів з «Бульбою» переговори та що там у нього є своя агентура [643, с. 121].

Згідно зі щоденником комісара загону спецпризначення «Переможці» С. Стехова, наступного дня Д. Медведєв доручив йому та керівнику партійного бюро загону О. Лаврову разом із С. Ковпаком розробити план спільного виступу проти «бульбівців», що було завершено пізно ввечері [351, с. 80–81]. Того ж дня, як згадував помічник начальника штабу Сумського з'єднання В. Войцехович, прибув також командир підрозділу штабної розвідки загону Д. Медведєва лейтенант Н. Саргсян³, який привіз списки «активістів січі» [324, с. 291–292].

³ В. Войцехович хибно ідентифікував Н. Саргсяна як начальника розвідки загону спецпризначення Д. Медведєва [324, с. 291]

Таким чином, отримавши від спецзагону «Переможці» докладні розвідувальні дані та спільно обговоривши план дій, командування Сумського з'єднання вирішило здійснити напад на підрозділи Т. Бульби-Боровця. 25 лютого було видано наказ № 275 про початок операції з ліквідації «міцного гнізда контрреволюційної організації у[країнських] націоналістів» у селах Людвипільського р-ну. Згідно нього, 2, 3 і 4 стілецькі батальйони мали оточити та очистити від «контрреволюційних елементів» (відповідно до списку) кілька сіл [31, арк. 154–155].

Проте операція радянських партизанів була невдалою, оскільки лише у с. Вілія їм вдалося схопити у полон 8 бульбівців із групи «Кармелюка», на яких склали список і роззброїли (4 гвинтівки, 2 «обрізи») [29, арк. 31; 34, арк. 85; 643, с. 122]. Останніх після профілактичної розмови за участю С. Ковпака, С. Руднева та представника ЦК КП(б)У І. Сиромолотного відпустили [176, арк. 18; 324, с. 292–293].

Варто відзначити, що наявні архівні документи та джерела особового походження не доводять безпосередню участь чекістів-партизанів Д. Медведєва у здійсненні операції 25–26 лютого. Проте, відомості про спільне її планування спецзагоном «Переможці» та Сумським партизанським з'єднанням де-факто означають, що чекісти першими вирішили розірвати нейтралітет з УПА Б-Б. Варто також відзначити, що саме ця операція стала передумовою розірвання домовленості про ненапад між батальйоном І. Шитова та військовими підрозділами Т. Бульби-Боровця, оскільки прихильники останнього, не розібравшись у ситуації, розцінили дії партизанів С. Ковпака, а також А. Одухи за акцію бійців І. Шитова чи Д. Медведєва.

У результаті зазначених обставин УПА Б-Б першою розв'язала конфлікт із батальйоном І. Шитова. Зокрема, С. Стехов у своєму щоденнику записав, що 26 лютого 1943 р. «із 12-го батальйону [І. Шитова] приїхав посильний Василь і сповістив, що за Случчю їх обстріляли „бульбівці“» [351, с. 81]. Своєю чергою, С. Калашников, боєць загону ім. М. Хрущова із групи об'єднаних партизанських загонів І. Шитова, зазначав, що бульбівці у с. Карпилівка

Рокитнівського р-ну вбили трьох бійців диверсійної групи, яка поверталася до штабу, після підірваного ешелону на залізниці Сарни – Олевськ. Шитовці зреагували на це попередженням: «Якщо будете цим займатися, село спалимо». Проте згодом бульбівці знову обстріляли диверсійну групу у Карпилівці, тому червоні партизани вирішили відповісти. «Ми пішли у село і під корінь спалили, все майно конфіскували, – згадував С. Калашников. – І з цього часу у нас із ними почалася війна» [177, арк. 5]. Партизан О. Глотов згадував інші подробиці: «До березня м[іся]ця [1943 р.] „бульбівці“ допомагали нам. У кінці лютого м[іся]ця [1943 р.] ми отримали наказ роззброювати їх. З тих пір почалися сутички з ними» [177, арк. 29].

Підтвердженням цих слів варто вважати звіт до командира ЖПЗ О.Сабурова від 17 березня 1943 р., у якому зазначалося, що в результаті чотирьох бойових і господарських операцій з 14 лютого до 16 березня партизанським загonom ім. М. Хрущова у сс. Карпилівка, Борове Рокитнівського р-ну було заарештовано та роззброєно 34 «бульбівці», з яких розстріляно 20 «ворогів народу» [59, арк. 211; 61, арк. 25; 64, арк. 183].

Таким чином, нейтралітет між УПА Б-Б і загonom НКВС СРСР «Переможці» тривав майже чотири місяці, тобто з 28 жовтня 1942 р. по 25 лютого 1943 р., а домовленість про ненапад бульбівців із 12-м батальйоном ЖПЗ діяла не більше місяця й була розірвана того ж таки 25 лютого.

Звичайно, початок конфлікту між бульбівцями та радянськими партизанами неодмінно мав вплинути на відносини між УПА Б-Б і загonom НКВС СРСР «Переможці». Як відомо, перша їхня сутичка відбулася 5 березня 1943 р. у с. Хотин Березнівського р-ну, де націоналісти у результаті невдалої засідки на групу чекістів на чолі з М. Кузнецовим («Грачов») втратили 9 осіб, а ще 10 потрапили в полон [117, арк. 8; 223, арк. 140].

Полковник Д. Медведєв у мемуарах «Сильні духом», швидше за все, умисно не розкривав усіх обставин, зазначаючи: «Самі націоналісти порушили договір» [339, с. 135]. З одного боку, саме бульбівці першими напали на спецзагін «Переможці», з іншого, допомога останнього з'єднанню С. Ковпака у

плануванні операції 25–26 лютого спонукала бійців Т. Бульби-Боровця влаштувати напад на енкаведистів, оскільки вважали їх відповідальними за цю ж операцію, а також ліквідацію штабної групи УПА Б-Б.

Примітно, що у той час, коли вищевказане протистояння почало розгортатися, підпілля ОУН (б) на Березнівщині прийняло рішення розпочати боротьбу з червоними партизанами, які все більше розширювали вплив і розвідувальну мережу у терені. Саме між бандерівцями та чекістами-партизанами Д. Медведєва 7 і 9 березня відбулися сутички в с. Богуші Березнівського р-ну, в яких втрат зазнали обидві сторони, але повстанці більших (Див. Додаток Е). Підтвердженням того, що саме останні влаштували напад на чекістів, став здобутий трофей – книга наказів «військової організації ОУН». У ній уваги заслуговував наказ № 1 від 7 лютого 1943 р., у якому зазначалося, що оунівці розпочали військові дії з метою «очищення Західної України від московсько-більшовицьких і польсько-єврейських банд» [163, арк. 7–7 зв.].

Таким чином, взаємні сутички між радянськими чинниками й українськими повстанцями у лютому – березні 1943 р. у східних р-нах Рівненщини досить швидко підіграли ситуацію, адже втрати, які несли сторони, свідчили про їх безкомпромісність у ставленні один до одного. Нарізно негативно проявили себе недалекоглядні домовленості про ненапад Т. Бульби-Боровця із загонами Д. Медведєва та батальйоном І. Шитова, які дали останнім ґрунт для розгортання діяльності та розширення свого впливу. Червоні партизани, заважаючи повстанцям розгорнути власну діяльність, спонукали їх організувати серйозніші напади. Зокрема, 16 березня 1943 р. 250 націоналістів оточили партизанський загін ім. Й. Сталіна з об'єднаної групи І.Шитова, розв'язавши з ним 40-хвилинний бій. У ньому загинуло 6 нападників, 9 отримали поранення, а втрати партизанів були один убитий та один поранений [159, арк. 10].

Саме спротив націоналістів та активізація боротьби гітлерівців із партизанами змусили Д. Медведєва розпочати передислокацію частини свого

загону до Цуманьського лісу [339, с. 155–156; 351, с. 97]. Проте перехід виявився досить складним, оскільки довелося вступати в бої з німецькими окупантами, а також з українськими націоналістами, яких протягом 31 березня – 1 квітня 1943 р. у Цуманьських лісах чекісти, за власними оцінками, вбили 47 осіб і 6 взяли в полон [205, арк. 49.; 223, арк. 141–142].

Розширення терену діяльності партизанських загонів і з'єднань УШПР на Волині і прибуття на Рівненщину організаторської групи на чолі з депутатом ВР СРСР В. Бегмою, яка розпочала формувати з'єднання загонів, а також обласний штаб партизанського руху⁴, створювали передумови появи тут партизанського краю. Оскільки оунівці лише весною 1943 р. перейшли до військової розбудови УПА, бійці В. Бегми протягом перших місяців перебування на Рівненщині не мали серйозних зіткнень із самостійниками, які на той час не володіли належною військовою міццю, щоб протистояти досвідченішим і непогано озброєним червоним партизанам. Характерним, однак, є те, що В. Бегма за тиждень до прибуття сюди, не знаючи, як поводитися з націоналістами, просив роз'яснити це начальника УШПР [10, арк. 106]. Узагалі, впродовж лютого 1943 р. до Т. Строкача надходили радіограми про активність українських націоналістів на терені Волині-Полісся, у яких також відзначалося, що вони роззброюють та знищують дрібні партизанські групи на терені Рівненщини [485, с. 200].

У зв'язку з тим, що на адресу ЦК КП(б)У та УШПР почали надходити подібні запитання, 23 березня 1943 р. перший секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов надіслав лист Сумському партизанському з'єднанню, де виклав офіційну точку зору. У ній на основі класового підходу українських націоналістів називали «буржуазними» та такими, що були німецькими агентами, ворогами українського народу. Виходячи із цього, необхідно було їх викривати в такій ролі, не вступати в контакти з повстанськими загонами та не нападати на них,

⁴ На РОШПР (остаточно сформований у червні 1943 р.) поклалися такі завдання: 1) підпорядкувати всі малі загони і групи Рівненщини єдиному керівництву; 2) створити підпільні організації, нові партизанські загони та самооборони в селах і р-нах області, а також покращити методи управління ними й активізувати їхню діяльність; 3) організувати розвідувально-диверсійну роботу [109, арк. 62–63; 318, с. 202; 697, с. 79]

якщо вони самі цього не роблять, пам'ятаючи, що головна ціль – розгром Німеччини. Протягом наступних кількох місяців лист був розісланий у вигляді радіограми командирам партизанських з'єднань Правобережжя, які могли зіткнутися з українськими націоналістами [292, с. 106–107; 491, с. 369–370].

Архівні матеріали свідчать, що перші сутички між червоними партизанами й українськими націоналістами відбувалися переважно саме за ініціативи останніх, котрі, знаючи місцевість, вистежували напрямки руху більшовицьких диверсійних груп, влаштовуючи засідки на них. З одного боку, самостійники мали на меті захистити місцеве населення, яке могло постраждати від можливих каральних операцій німецьких окупантів, що часто відбувалися після вибухів на залізниці неподалік населених пунктів. З іншого, таким чином вони прагнули заволодіти зброєю і вибухівкою, якої було вдосталь у диверсійних груп. Для прикладу, одна з них у складі 10 осіб 9 лютого 1943 р. була знищена на х. Сухи Дубровицького р-ну [17, арк. 18]. 15 квітня у с. Софіївка Млинівського р-ну повстанці розбили групу Санкова-Копача, з якої неушкодженими залишилися лише двоє бійців [222, арк. 304].

Окрім диверсій на залізничних перегонах Ковель – Сарни, Сарни – Олевськ, Сарни – Речиця (Білорусь), а також вузькоколіїних коліях, котрі знаходилися в північних р-нах Рівненщини, з квітня 1943 р. фіксуються спроби радянських партизанів здійснити операції бойового та розвідувального характеру в центральних р-нах області. Порівняно із ситуацією на півночі, тут їм було значно складніше діяти, оскільки у цьому терені була розвинена мережа ОУН (б), існували самооборонні кущові відділи та вже почали діяти перші сотні УПА, які захищали місцевих жителів від насильства та грабунку партизанів і гітлерівців.

З'ясувавши ситуацію на Волині, радянські партизани все частіше проявляли ініціативу у боротьбі з українськими повстанцями, які дошкуляли нападами. Наприклад, наприкінці квітня група медведівців на чолі з І. Соколовим та Г. Шашковим несподівано атакували оунівців біля с. Журавичі Ківерцівського р-ну, убивши 7 осіб, хоча самі втратили 2-ох бійців. 24 квітня

загін ім. Т. Шевченка із ЗПЗРО у с. Заморочення (зараз с. Лісове) Дубровицького р-ну напав на бандерівців [114, арк. 10; 223, арк. 142].

Зрештою, аби нейтралізувати опір українських націоналістів, у другій половині квітня була проведена перша протиповстанська операція рівненських партизанів за участю 4 загонів («За Батьківщину», ім. М. Кутузова, ім. О. Суворова, ім. М. Хрущова) на чолі з І. Федоровим, які здійснили 70-кілометровий рейд Дубровицьким і Володимирецьким р-ми [205, арк. 56; 317, с. 22–23].

У травні партизани І. Шитова продовжували активно чинити опір бульбівцям у східних р-нах Рівненщини, роззброюючи та знищуючи їх. Зокрема, група на чолі з Нурдіним 8 травня 1943 р. захопила в полон у с. Боровські Будки Рокитнівського р-ну 4-х бульбівців, а партизани Котлярова 10–11 травня у с. Карпилівка того ж р-ну знищили до 25 осіб [162, арк. 15 зв.]. У той же час націоналісти продовжували полювати на диверсійні групи, які були особливо небезпечними з огляду на каральні операції німецьких окупантів. Наприклад, командир партизанського з'єднання І. Шитов 11 травня радіював у Москву, що за тиждень самостійники повністю знищили один диверсійний відділ і завдали суттєвих втрат ще двом [156, арк. 35].

Втрати особового складу, які несли партизанські загони, зумовили те, що 13 травня УШПР надіслав чергову радіограму на ім'я командирів з'єднань В. Бегми, І. Шитова, С. Малікова, О. Сабурова, О. Федорова та Я. Мельника, з пропозицією переглянути тактику радянських партизанів щодо націоналістів. Зокрема, Т. Строкач пропонував знищувати тих, які нападають на партизанів, при можливості розкладати їх загони, спрямовувати проти німців, а також роззброювати та розпускати [485, с. 201].

Крім того, наприкінці того ж місяця питання українського самостійницького руху частково було обговорене на нараді командирів і комісарів найбільших партизанських формувань Правобережної України, що відбулася на базі з'єднання О. Сабурова біля с. Картеничі Лельчицького р-ну Білорусії. Проте у резолюції конкретних вказівок стовно боротьби партизанів

проти націоналістів не було, а лише підкреслювалася необхідність подальшого розкладання їхніх формувань [491, с. 371–372].

Вищезазначені документи остаточно формували позицію командування з'єднань УШПР стосовно боротьби з українськими націоналістами та їх відділами на Волині, засвідчивши ціль державно-партійних органів УРСР розгромити противника, який прагнув відірвати Україну від їх впливу, створивши у перспективі окрему самостійну соборну державу.

Проте зовсім інша позиція була у представників ГРУ ГШ ЧА, які діяли на Волині. Виконуючи розвідувальні та диверсійні завдання, генштабівські загони розглядали розгортання боротьби із націоналістами як чинник, який міг завадити реалізувати головні завдання. Зокрема, тому бригада А. Бринського вступала у переговори з ними, намагаючись замиритися та спрямувати їх на активну боротьбу з гітлерівцями.

Один із перших контактів відбувся на початку 1943 р., коли націоналісти після короткої перестрілки оточили заготівельний взвод І. Геча із загону О. Анищенко, командир якого змушений був піти на переговори. «Делегати націоналістів висунули зовсім несподівану пропозицію – розділити Україну навпіл, – відзначав А. Бринський, – Правобережна має стати самостійною, націоналістичною, а Лівобережна нехай залишається за Радами («бо там москалів багато»). Радянські партизани повинні були припинити тут свою роботу, припинити пропаганду і піти туди, за Дніпро, який стане відтепер кордоном між Україною червоною і Україною самостійною». Своєю чергою, І. Геч переконував припинити братовбивчу боротьбу і запропонував спільними силами вдарити по одному ворогу – німцях, однак націоналісти відповіли, що вони займають вичікувальну позицію. У результаті переговорів сторони підписали формальний договір [322, с. 46–48].

Крім того, командир бригади ГРУ ГШ ЧА А. Бринський мав тісні контакти із бандерівцями на початку 1943 р. Зокрема, у січні він просив дозволу в Москві взяти участь у конференції оунівців, яка мала відбутися у лютому [306, с. 677]. Дозвіл «дядя Петя» не отримав, проте самостійно організував

конференцію за участю місцевих представників ОУН (б). Організацією переговорів займався заступник А. Бринського з українських справ С. Борисюк-Дубов. Наприкінці лютого 1943 р. він відправив на хутір біля с. Озерці Володимирецького р-ну працівника Ковельської окружної Просвіти М.Прядуна («Яструб», «Ліщина») та провідника Ковельського РП ОУН Ф.Клинового («Галицький»), де вони зустрілись із командуванням бригади А.Бринського (6 осіб). На конференції ставилося питання про «створення єдиного фронту усіх націй та політутруповань проти німців» [248, арк. 147 зв.; 296, с. 96–97].

У звіті Волинського підпільного обкому КП(б)У зазначалося, що А.Бринським на конференції була зайнята «явно непартійна і нерадянська лінія». Виступаючи, він заявив: «Я в політику не вникаю, я людина лише військова [...] веду боротьбу із німцями, тому пропоную об'єднатися для єдиної боротьби з німецькими окупантами» [2, арк. 73]. «Дядя Петя» також запевняв оунівців, що після того, як вони разом переможуть німців, народ самостійно визначить, яка буде влада. На конференції були прийняті тимчасові рішення про те, що націоналісти домовляться із поліцією, аби та не відкривала вогонь по партизанам; вони допомагатимуть бригаді Бринського в розвідці проти німців. Уже після того як відбулася «Крайова націоналістична конференція» (швидше за все, III конференція ОУН (б)), бандерівці листом повідомили протилежну сторону про своє рішення, де зазначили, що вони «ведуть свою лінію боротьби і з партизанами не об'єднуються, нехай всі партизани об'єднуються по національностям і воюють. Націоналісти разом із Москвою воювати не будуть» [296, с. 98].

Характерно, що командир ЧВПЗ О. Федоров, інформований про переговори А. Бринського з бандерівцями, у листі до М. Хрущова та Т.Строкача нарікав, що контакти із націоналістами «дали можливість розвернути їм роботу ще на початку її активізації» [272, с. 430]. Очевидно, що «дядя Петя» домовився із оунівцями про нейтралітет і спільну боротьбу із німцями, оскільки його підопічні разом із бандерівцями вирушали на спільні операції, які завершувалися успішно [306, с. 678].

Домовленості про ненапад, які хоча були нетривалими, дозволили бригаді А. Бринського успішно виконувати поставлені перед нею завдання, не наражаючись на спротив українських націоналістів. Проте, згідно зі спецповідомленням начальника БШПР П. Калініна начальнику ЦШПР П.Пономаренку, відносно примирення продовжувалося до весни 1943 р., коли Пінський партизанський загін Герасимова схопив озброєну групу націоналістів, частину яких розстріляли [306, с. 678].

Тож бригада ГРУ ЧА під командуванням А. Бринського, не обтяжена партійно-директивним впливом УШПР і ЦК КП(б)У, виконуючи завдання армійської розвідки, вступила навесні 1943 р. у переговори з українськими націоналістами, на яких обговорювалося питання спільної боротьби з німцями. Оскільки оунівці, розпочавши формування стаціонарних відділів, почали становити серйозну загрозу німецьким окупантам, можна припустити, що будучи обізнаними про це, партизани А. Бринського прагнули використати самостійників у власних цілях боротьби з гітлерівцями.

Таким чином, ескалація протистояння між українськими та радянськими партизанами розпочалася з появою загонів останніх на Волині, які, поступово розгортаючи свою діяльність, випередили ОУН (б) в організації партизанського руху в регіоні. Створення перших стаціонарних повстанських відділів, що було обумовлено необхідністю активного захисту місцевого населення від жорстокого окупаційного режиму, дало можливість повстанцям розпочати боротьбу з червоними партизанами, яких ставало все більше у терені.

Значний вплив на ескалацію протистояння між повстансько-підпільним рухом і більшовицькими партизанами мали домовленості про нейтралітет, укладені між підрозділами Т. Боровця та загоном НКВС СРСР «Переможці» й 12-м батальйоном ЖПЗ, що дозволило останнім практично безперешкодно створити розвідувальну й агентурну мережу на сході Рівненщини та проникати у р-ни, де діяла УПА Б-Б. Через низку подій нейтралітет було порушено, що прискорило загострення протистояння між ними, оскільки радянські партизани в силу різних завдань, цілей діяльності й ідеологічних принципів не зуміли

більше домовитися про тривалий нейтралітет, а обопільна боротьба лише продовжувала розгойдувати ситуацію на Волині.

На відміну від бульбівців, бандерівці були досить радикально налаштовані стосовно радянських партизанів і ще до офіційних рішень III конференції ОУН (б) розпочали боротьбу з ними. Після її проведення у лютому 1943 р., вони активніше чинили спротив партизанам, першими вступали у сутички. Червоні партизани для українських націоналістів були насамперед ідеологічними ворогами, які представляли авангард московського імперіалізму. Самостійники ж, навпаки, для більшовицьких партизанів виступали чинниками, які ставали на заваді розгортання партизанського руху на Волині та виконання поставлених державно-партійними органами завдань, спрямованих на дезорганізацію тилу гітлерівців і сприяння наступу ЧА.

3.2. Боротьба за терени впливу (друга половина 1943 – перша половина 1944 рр.)

У результаті розгортання діяльності радянських партизанів у лісистій і більш сприятливій для цього північній частині України по деяким залізницям рух гітлерівців було тимчасово припинено, а в інших зменшено до мінімуму (Ковель – Сарни – Коростень – Київ). У зв'язку з цим німецькі окупанти змушені були здійснювати велику частину військових перевезень по залізничним магістралям, які проходили по степових областях. Зважаючи на це, ЦК КП(б)У вважав необхідним передислокувати декілька великих з'єднань у західну і південно-західну частину республіки для розгортання там партизанського руху та виведення із ладу на важливих комунікаціях 26 великих залізничних вузлів. На думку партійного керівництва, практика рейдів повинна була активізувати місцевий партизанський рух і нанести противнику значних втрат [8, арк. 39–42].

Відповідно до оперативного плану бойових дій партизанів України на весняно-літній період 1943 р., з'єднання В. Бегми у червні 1943 р. мало вивести

з ладу залізничний вузол Сарни та проводити диверсії на залізниці Удрицьк – Томашгород, використовуючи міни уповільненої дії. З'єднанню О. Федорова доручалося диверсіями суттєво погіршити роботу залізничних вузлів Ковель – Луцьк – Буськ, лінії Рожище – Луцьк, а також знищити чотири шосейні мости через р. Горинь [8, арк. 49–50]. Згідно з планом, загони з'єднання С. Ковпака мали вийти на територію Київської області та у першу чергу вивести з ладу залізничний вузол Жмеринка, а далі зірвати роботу станцій Козятин і Фастів [8, арк. 43–46]. Однак, через низку причин ЦК КП(б)У та УШПР внесли раптові зміни в оперативний план стосовно Сумського партизанського з'єднання, яке було перенацілене для походу в Прикарпатську Україну [273, с. 5–6].

Після швидкої підготовки та нарад за участю начальника УШПР Т. Строкача та секретаря ЦК КП(б)У Д. Коротченка 12 червня 1943 р. з'єднання С. Ковпака вийшло в Карпатський рейд із білоруського села Мілашевичі [273, с. 6–7]. На Рівненщині під час маршу Сумське з'єднання мало кілька невеликих сутичок із упівцями (Див. Додаток Е) та у зв'язку з тим, що вони блокували рух, командуванню формування довелося вступити в переговори, щоб без стрілянини переправитися через р. Горинь у с. Здвиждже (Звіздівка) Костопільського р-ну [343, с. 49–51, 105–107].

УПА намагалася за будь-яку ціну не допустити в контрольовані нею р-ни червоних партизанів, адже визначальне значення для упівців мало забезпечення схоронності запілля визвольного руху. Прибуття на Рівненщину майже двохтисячного з'єднання С. Ковпака та його прорив на Галичину засвідчили, що вона не була готова боротися з таким сильним противником, оскільки ще не мала достатньої чисельності та озброєння [571, с. 65].

Сам же рейд Сумського з'єднання став каталізатором загострення протистояння між бандерівцями та радянськими партизанами на Волині. Відомий дослідник А. Кентій відзначав, що до Карпатського рейду бої між ними на Волині-Поліссі не носили систематичного характеру [487, с. 132]. Зокрема, з другої половини червня 1943 р. збільшилися бої з залученням великих стаціонарних підрозділів і значними втратами з обох сторін.

Як відзначалося вище, українські націоналісти активно перешкоджали диверсійній роботі червоних партизанів на Волині, завдаючи втрат чи знищуючи відповідні невеликі групи, що занепокоїло партизанських командирів. Ця ситуація вплинула також на зміну тактики підготовки проведення ними диверсійних дій. Так, на початку 1943 р. коли націоналісти не вели з ними активних боїв, підривні та розвідувальні групи склалися із 5–6 осіб. Зважаючи на активізацію дій бандерівців, із серпня 1943 р. їх чисельність була збільшена до 15–30 осіб. У р-нах, котрі були суттєво насичені упівцями, декілька підривних груп об'єднувалися в команди по 30–40 осіб, які, досягнувши заданого місця, розпадалися на 5–10 осіб і розходилися до місць виконання завдання [199, арк. 127].

Найбільше сутичок між протиборчими сторонами на Рівненщині протягом 1943 р. відбувалися у її північних р-нах, переважно у Дубровицькому та Володимирецькому, де головним чином протистояли радянським партизанам упівські відділи «Лайдаки» (М. Скуба) та «Кори» (М. Мельник). Зокрема, партизани, які підпорядковувалися РОШПР, переважно розміщувалися на білорусько-українському порубіжжі: у Морочненському, Висоцькому та Рокитнівському р-нах, вирушаючи в інші терени області при виконанні військово-розвідувальних завдань [226, арк. 90–107].

Причиною ж сутичок саме у зазначених р-нах була боротьба за терени впливу, адже протиборчі сторони прагнули остаточно витіснити суперника із місцевості. Сама ж така боротьба відбувалася між упівськими відділами та радянськими партизанськими з'єднаннями (загонами), які виконуючи завдання УШПР, тривалий час діяли в одній місцевості, де, відповідно, намагалися створити партизанський край або значним чином контролювати ситуацію. На цій основі упівці чинили спротив або проводили операції проти них, оскільки розглядали Волинь як регіон, що питомо перебував під впливом українських націоналістів.

Підкреслимо, що на інтенсифікацію диверсійної роботи радянських партизанських загонів впливала загальна обстановка на фронті. У період, коли

між Вермахтом і ЧА вже відбувалася стратегічно важлива битва на Курській дузі, 10 липня 1943 р. ЦК КП(б)У і УШПР видали розпорядження командуванню партизанських з'єднань, у якому вимагалось з метою надання допомоги фронту негайно активізувати бойові дії у тилу гітлерівців, головним чином зриваючи залізничні та шосейні перевезення, посилюючи диверсії, терор і саботаж. Відзначалася необхідність розширення й активізації партизанського руху, а також підняття місцевого населення України на боротьбу з окупантами [302, с. 235].

Характерно, що більшість операцій червоних партизанів на півночі Рівненщини мали наступальний характер. Останні там застосовували пропагандистські та «превентивні» рейди теренами, що були підконтрольні УПА. Зокрема, 16 липня начальник РОШПР В. Бегма наказав п'яти загонам знищити угруповання націоналістів у сс. Грані, Тристин (Трипутня), де, за розвідувальними даними, перебував штаб відділу «Лайдаки», бійці якого «утруднювали дії партизанських загонів у боротьбі із німецькими окупантами», не допускаючи їх до залізниці Ковель – Сарни [113, арк. 32–33; 227, арк. 31; 491, с. 376]. Демонстративний рейд завершився 20 липня. На рахунку бегмівців було 28 убитих упівців і ліквідація двох їх штабів [113, арк. 70; 222, арк. 169–170]. Переможці наголошували, що не втратили під час рейду жодного бійця, здобули 10 гвинтівок, майно, «награбоване націоналістами», а також худобу та коней [197, арк. 28].

Менше, ніж через місяць, 7–10 серпня, сім партизанських загонів на чолі з І. Федоровим здійснили «превентивний» рейд Володимирецьким, Сарненським і Дубровицьким р-нами. Упівці, захищаючи місцеве населення, напали на них південніше с. Заморочення, де загони ім. В. Чапаєва, ім. Т. Костюшко та ім. У. Кармелюка застосували артилерію, вбивши від 35 до 50 бійців УПА. Втрати партизанів становили троє вбитих і стільки ж поранених [110, арк. 85; 205, арк. 84].

Оскільки північні р-ни Рівненщини та Пінщина були під впливом радянських партизанів, що негативно впливало на діяльність там ОУН,

наприкінці липня 1943 р. було вирішено відправити туди загін УПА. Для цього було тимчасово сформовано Бойову групу очолювану «Бористеном» (Д.Корнієць), в яку увійшли відділи «Вороного», «Шаули», «Ярка», «Тополі» та «Кори» [487, с. 55]. Вона до кінця вересня здійснювала рейд у зазначені терени, провівши там кілька боїв із партизанами [281, с. 779–780].

Відомо також, що 26 серпня відділ УПА, що нараховував до 400 осіб, оточив загін ім. У. Кармелюка РПЗ № 2 у Володимирецькому р-ні та поставив йому ультиматум: здатись, обіцяючи збереження життя [19, арк. 65; 113, арк. 81; 197, арк. 39]. У зверненні зазначалося: «До червоних партизанів села Хіночі. Прошу Вас прибути до нас у село Грані. Ми Вас приймемо як братів, однієї крові [...]. Коли ви перейдете до нас і будемо разом воювати, це буде добре. Командир відділу Лис» [110, арк. 62].

«Народні месники» відповіли попередженням, наголошуючи, що українські націоналісти – поплічники окупантів, а боротьба з червоними партизанами – братовбивство. Вони закликали упівців скласти зброю та переходити до них, аби разом бити «німецьких мерзотників». На випадок неприйняття їхніх пропозицій до 28 серпня погрожували нападом і репресіями проти родин повстанців, майно яких підлягало конфіскації [203, арк. 2]. Але останні проігнорували звернення, продовживши активні бойові дії. Тоді загони ім. К. Ворошилова, ім. О. Суворова, «За Батьківщину», а також РПЗ № 3 провели контрманевр, унаслідок чого повстанцям довелося відступити [113, арк. 81а–81а зв.].

Розпочата боротьба за терени впливу на Рівненщині з прибуттям з'єднання О. Федорова, поширилася також на західну Волинь. Командування ЧВПЗ 1 липня видало наказ, згідно з яким партизанський загін ім. Й. Сталіна (1-й батальйон) мав передислокуватися у с. Берестяне, розгорнути диверсійну роботу на залізниці Ковель – Ровно та шосе Луцьк – Ровно, активізувати тут партизанський рух. У наказі наголошувалось: у зв'язку із «засміченістю націоналістами району дії батальйону» організувати роботу по їх розкладанню та, «якщо будуть заважати, знищувати» [343, с. 487].

Вирушивши у задане місце, загін ім. Й. Сталіна неподалік с. Комарове Маневицького р-ну 6 липня отримав пропозицію від провідника Цуманського РП ОУН «Карпенка» (Г. Проган) [708, с. 555] розпочати переговори. На що «Прокопенко» (Г. Балицький) відповів, що у цьому не має потреби, оскільки загін і так буде проходити через село і попередив: на випадок пострілів у бік партизанів, «пиняйте самі на себе» [43, арк. 88; 53, арк. 274–276].

Переправившись через р. Стир, загін ім. Й. Сталіна наступного дня неподалік с. Куліковичі потрапив в засідку відділу УПА. У результаті двогодинного бою загинули 26 упівців і лише один партизан [343, с. 496–497]. Перші висновки від оперативної обстановки для командира загону Г.Балицького були невтішними, адже він розумів, що українські повстанці значно небезпечніші, ніж німецькі каральні загони: «У свій час кожний кущ був для партизанів фортецею, але тепер цей кущ є смертю для партизана, тому що ворог зараз сидить у лісі, він добре знає його й із-за кожного куща він може уражати партизанів, убивати нас. Підступний ворог, що й говорити» [343, с. 497].

Слід зауважити, що ЧВПЗ використовувало так звану «сабурівську тактику», коли загони (батальйони) з'єднання діяли віддалено один від одного на значній місцевості, а зв'язок тримався завдяки рації. Відповідно, загін ім. К. Ворошилова (3-й батальйон) під командуванням П. Маркова розпочав бойові операції у Шацькому р-ні, на залізниці Ковель – Холм [416, с. 52]. Загін ім. С. Кірова (5-й батальйон) на чолі з М. Ніколенко діяв у липні 1943 р. на лінії Ковель – Володимир-Волинський, поблизу с. Мосир Любомльського р-ну. На колії Ковель – Брест і по лінії шосейної дороги почали діяти загони ім. І.Богуна, ім. В. Чапаєва, ім. М. Щорса № 2, а на залізниці Ковель – Сарни – загін ім. М. Щорса № 1 та частина диверсійної роти штабу з'єднання; друга частина і кавалерійський ескадрон діяли на залізній дорозі Брест – Пінськ [465, с. 125].

Прибуття великих радянських партизанських загонів на Волинь суттєво занепокоїло ОУН та УПА, оскільки перші представляли заклітого ідеологічного ворога українських націоналістів – московський більшовизм.

Розгортання червоного партизанського руху загрожувало в окремих теренах ліквідацією оунівської мережі та втрати соціальної бази повстанського руху. Своєю чергою, диверсійна діяльність радянських партизанів на залізниці особливо негативно впливала на життя місцевого населення, котре часто ставало жертвою каральних операцій гітлерівців, які нервово реагували на порушення сполучення. Знищення ж лояльного до українських націоналістів населення також становило велику небезпеку для повстансько-підпільного руху. Крім того, диверсії на залізничних дорогах українські націоналісти вважали шкідливими, оскільки це пришвидшило б закінчення війни на користь Радянського Союзу, що для них було небажано [313, с. 323].

Виконуючи завдання державно-партійних органів, загони ЧВПЗ у Волинські області зіткнулись із значним спротивом відділів УПА. Щоб випередити упівців, які, за даними розвідки, готували новий напад на загін ім. Й. Сталіна, останній 17 липня напав на сотню «Богдана» у с. Журавичі Ківерцівського р-ну [53, арк. 285–286; 343, с. 505–506]. Партизани оцінювали втрати противника у 29 загиблих і 28 полонених, а повстанські документи подають інші дані (Див. Додатки Е і Є).

Того ж дня у с. Нудиже Головненського р-ну загін ім. К. Ворошилова провів два бої із загonom УПА «Озеро», внаслідок чого останній мав багато вбитих і поранених [185, арк. 6–8 зв.; 281, с. 442]. Цей же повстанський загін 21 липня у с. Ставки Турійського р-ну напав на роту загону ім. С. Кірова, проте внаслідок втрат змушений був відступити [57, арк. 14; 281, с. 442]. Судячи зі всього, саме загін «Озеро» 25 липня знову зазнав поразки у бою із загonom ім. К. Ворошилова [38, арк. 13].

Тож прибуття загонів ЧВПЗ в окремі р-ни Волині, де вони мали завдання розгорнути диверсійно-бойову діяльність та партизанський рух, активізувало боротьбу за терени впливу із упівськими відділами, які прагнули знищити чи витіснити ворожі партизанські загони з місцевості, що була охоплена повстанським рухом. На відмінну від Рівненщини, де партизани В. Бегми та

І. Федорова досить активно здійснювали операції проти націоналістів, у Волинській області загонам ЧВПЗ довелося часто проводити оборонні бої.

Опір УПА та оунівців суттєво обмежував диверсійну роботу на залізниці, якій радянські партизани надавали пріоритетне значення. Командир загону ім. К. Ворошилова ЧВПЗ П. Марков, який діяв на залізниці Ковель – Люблін, відзначав 24 липня 1943 р. у радіограмі до О. Федорова: «Місце сильно засаджене націоналістами. Заважають роботі» [45, арк. 40]. Наступного дня він повідомляв: «Нам працювати на зал[ізничній] дор[озі] важко» [38, арк. 13]. Доповнював розуміння ситуації з диверсійної роботою 26 липня командир загону ім. С. Кірова М. Ніколенко: «Щоденно [націоналісти] роблять засідки на нас. Населення активно сприяє їх роботі. При даній обстановці виконати основне завдання неможливо. Вести із ними бої безцільно і не під силу» [38, арк. 15]. Варто відзначити і те, що у р-ні дії загону Г. Балицького упівці почали мінувати дороги і стежки, які вели до залізниці, більшість з яких, проте, противник знешкодив [53, арк. 311; 179, арк. 103; 343, с. 536, 548].

26 липня Г. Балицький отримав змістовну радіограму від О. Федорова: «Бій з націоналістами не зав'язувати, а якщо будуть заважати Вам виконувати завдання, дати по зубам. Потрапляючи Вам озброєні групи націоналістів рядових обеззброїти і скерувати додому, керівників розстрілювати». Відзначалося, щоб у батальйон не приймали націоналістів і заважали їм проводити мобілізацію місцевого населення [343, с. 513].

Передислокувавшись у Волинську область, загони ЧВПЗ унаслідок наявності відділів УПА та місцевих боївок відчували брак оперативного простору для виконання завдання з диверсійної роботи на залізничному полотні та автошляхах. Зокрема, серйозний спротив націоналістів спонукав командира загону ім. С. Кірова прийняти рішення про відступ на північ. Проти його загону упівці під час одного з нападів навіть використали відбиту у відступаючої ЧА техніку – 16 гармат 45 мм, 2 гармати 120 мм і військові автомобілі [180, арк. 49]. Своєю чергою, Г. Балицький організував операцію по «розгрому націоналістичного кубла» у с. Липне Ківерцівського р-ну, в якому, за

розвідувальними даними, перебував добре озброєний повстанський відділ. У щоденнику Г. Балицький зафіксував, що зазначене село стоїть «поперек нашої дороги і заважає виконувати бойове завдання по всіх лісовим стежкам і дорогах, не дає можливості невеликим партизанським групам іти на з[алізничну] д[орогу]», а крім того, він планував здійснити там військово-господарську операцію [343, с. 513]. 28 липня партизани провели «автоматно-кулеметну роз'яснювальну роботу», завдавши упівському відділу особливого призначення втрат і захопивши військово-продуктові трофеї [43, арк. 90; 277, с. 595; 343, с. 514] (Див. Додатки Е).

Попри поразки, упівські підрозділи продовжували знищувати ворога у Цуманському і Клеваньському лісах. На початку серпня південніше с. Берестяне загону ім. Й. Сталіна вдалося відбити їхні дві атаки. Особливо запеклим видався другий напад загону УПА «Котловина», коли три його сотні з 5 по 8 серпня заблокували табір, відповідно, із трьох сторін, ведучи обстріл ворожих позицій. Завдяки підтримці загону спецпризначення НКДБ СРСР «Мисливці», партизани зуміли відбити атаку противника [282, с. 97; 343, с. 522–529].

У зв'язку з постійним спротивом українських націоналістів, які перейшли від засідок до мінування доріг навіть 100 кілограмовими авіабомбами та 122 мм снарядами у р-ні дислокації загону ім. Й. Сталіна, його командир Г. Балицький 14 серпня у радіограмі до О. Федорова не приховував свого збентеження: «Ситуація в районі дії виключно хрїнова, але я просто замовчував перед Вами, продовжуючи виконувати Ваш бойовий наказ» [343, с. 536].

Улітку 1943 р. упівцям вдалося витіснити із західних р-нів Волинської області загони О. Федорова, які почали все більше схилитися до діяльності у північних р-нах на білорусько-українському порубіжжі. У той же час повстанці безуспішно намагалися знищити більшовицьких партизанів, які міцно отаборилися в Цуманському лісі.

У південній Волині, фактично, протягом 1943 р. не було завзятого протистояння за терени впливу, незважаючи на те, що тут діяло міцне Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Ф. Михайлова. Останнє, коли

ще перебувало у складі з'єднання І. Шитова, було витіснене із Суражського лісу після триденного бою 25–27 липня 1943 р. під с. Теремне Острозького р-ну з сотнею «Острога», Дубенським і Кременецьким куренями, які здійснювали цю операцію за наказом командира УПА Д. Клячківського («Клим Савур»). Оскільки партизани А. Одухи «стояли в районі, який заважав націоналістам просуватися з заходу на схід до старого радянсько-польського кордону», останні оточили табір загону ім. Ф. Михайлова. Не зумівши взяти його штурмом, вони перейшли до блокади, обстрілюючи табір мінометами [286, с. 36–39; 304, с. 394–398; 315, с. 42; 347, с. 134–140]. Як стверджував упівець М. Андросук, лише завдяки зраді «східняків» із сотні «Петра», які на своєму відтинку пропустили без бою червоних партизанів, останнім вдалося врятуватися [315, с. 42]. Зрештою, загін А. Одухи відступив на колишню підрадянську територію, у Славутські ліси.

Важливим із погляду розгортання боротьби з радянськими партизанами було рішення III Надзвичайного Великого Збору ОУН (б) (21–25 серпня 1943 р.), в якому наголошувалося на необхідності протистояти «імперіалізмам Берліна і Москви», хоча основним ворогом і надалі вважався Радянський Союз [292, с. 212–220]. Таким чином, Провід ОУН (б) розумів, що німці незабаром покинуть Україну, а боротьба із більшовиками повинна переходити в активну фазу, аби підготувати ґрунт для протистояння з її основними силами. Тому війна з червоними партизанами, як «авангардом більшовизму» на Волині, була складовою зазначеної цілі.

Відомо, що з осені 1943 р. упівці, поступово згортаючи протинімецький фронт, проводили тактичні навчання основ боротьби із радянськими партизанами. Згідно зі свідченнями стрільця Ф. Деркача («Колок»), у курені «Кори» відбувся п'ятиденний вишкіл, на якому вчили, «як проводити облави та знищувати партизанів» [258, арк. 9 зв.].

Активізація радянських партизанських формувань була пов'язана з фронтовими перемогами ЧА, які свідчили про те, що більшовицький режим незабаром повернеться. Це стимулювало УШПР посилити боротьбу із

гітлерівцями та повстанським рухом. Збільшення кількості операцій проти останнього восени 1943 р. було пов'язано з тим, що націоналісти «сильно коректували виконання бойових операцій проти німецьких розбійників», перегороджуючи ДРГ шлях до залізниць. Зрештою, більша частина зазначених операцій була націлена на «розчистку» націоналістичних осередків [76, арк. 266; 222, арк. 307]. Зокрема, РПЗ № 2 протягом 7–10 вересня 1943 р. на Рівненщині здійснило 125-ти кілометровий рейд місцевостями, що були під впливом УПА. Попри ніби відсутність набоїв та ухиляння від сутичок, партизани вбили 177 «націоналістів» і понад 120 поранили, а свої втрати оцінювали в 10 загиблих і 5 поранених [80, арк. 12–13; 114, арк. 86; 224, арк. 96–98; 487, с. 133].

Розширення впливу червоних партизанів у деяких теренах Волині особливо занепокоїла керівний актив УПА на ПЗУЗ, котрий, як свідчив командир ВО «Турів» Ю. Стельмащук («Рудий»), 25 вересня у с. Тростянець Степанського р-ну зібрався на нараду з розробки плану операції по ліквідації партизанського з'єднання О. Федорова. Згідно з ним, 3 жовтня «Рудий» на чолі 1 тис. бійців мав виступити з півдня та заходу, а командир групи «Заграва» В. Литвинчук («Дубовий») із 2 тис. вояками атакуватиме ЧВПЗ зі сходу [281, с. 442–443].

За планом, два курені загону «Озеро» просувалися лівим берегом р. Стохід на північ, а третій - О. Громадюка («Голобенко»), виконуючи найскладніше завдання, переправився через цю річку. Зайнявши позицію у лісі біля с. Лишнівка Маневицького р-ну, в умовлений час, коли командир «Рудий» випустив зелену ракету, «Голобенко» розпочав атаку дислокації радянських партизанів, які відступили до с. Грива Камінь-Каширського р-ну [325, с. 139–140]. Після артилерійського обстрілу партизанського табору біля цього села він розпочав нову атаку, у результаті якої, здобув штаб, спалив бараки ворога, який відступив, і через два дні повернувся до Лишнівки [325, с. 141–142]. Проте, за свідченнями шефа штабу загону УПА «Озеро» М. Павловича («Яворенко»), повстанці напроти з великими втратами відступили [284, с. 75].

В іншому місці наступу 3 жовтня загін під командуванням «Рудого» виступив до м. Любешів, де «на протязі 2 днів був сильно пошарпаний партизанами з'єднання Федорова» і відступив [281, с. 443]. За іншими даними, 6 жовтня націоналісти захопили місто, а червоні партизани знаходилися в оточенні [184, арк. 4]. Своєю чергою, загін УПА ім. М. Колодзінського, який діяв на півночі Рівненщини, вирушив спочатку на Пінщину, де вночі 3 жовтня оточив с. Острів та несподівано атакував радянських партизанів. Більшість із них у паніці переправлялися через річку, під час чого упівці «покроплювали кулеметними стрілами цю голоту, котра в Стиру купалася, як у пекельній смолі». За оцінками повстанців, ворог втратив 19 осіб убитими, а ще 68 втопилися [283, с. 167].

Перегрупувавши загін, «Рудий» 15 жовтня вдруге розпочав наступ на партизанів О. Федорова [281, с. 443]. Згідно з оперативним планом, як тільки О.Шум («Вовчак») на чолі загону «Озеро» дійде до с. Деревок Любешівського р-ну, «Дубовий» зі своїми відділами мав перейти р. Стир [325, с. 143]. Наступного дня чотири сотні загону УПА «Котловина» під командуванням С.Коваля («Рубашенко»), дві сотні загону В. Левковича («Вороний»), а також вихованці підстаршинської школи атакували загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ в р-ні урочища Лопатень під с. Богуславка Ківерцівського р-ну. Партизани хоч і втримали оборону, проте відійшли у бік с. Берестяне [343, с. 584–585; 518, с. 184–185].

На іншій ділянці наступу 17 жовтня курінь «Голобенка» вирушив до с. Серхів Маневицького р-ну, де розміщувався інший ворожий табір. Оточивши село, упівці заблокували відступ загону ім. С. Кірова ЧВПЗ до Озерців. Крім того, вони почали «викурювати» його бійців артилерією та мінометами [57, арк. 24; 325, с. 143]. Вже наступного дня «Дубовий» зі своїми відділами форсував р. Стир, розпочавши наступ на більш широкому фронті, а партизани з Серхова відступили у північно-західному напрямку. Своєю чергою, «Голобенко» отримав завдання від «Вовчака» вирушити у глиб північного Полісся для подальшої боротьби з більшовиками [325, с. 145–146].

Тим часом, завдяки розвідувальним даним, партизани Г. Балицького зуміли підготуватися до другого наступу загону УПА «Котловина» 19 жовтня на с. Берестяне. По завершенню затилого бою обидві сторони вважали, що завдали ворогу великих втрат [260, арк. 18–19; 282, с. 183; 343, с. 586–587, 589]. Примітно і те, що оскільки спочатку повстанці переважали кількісно, протиборчій стороні на підтримку прийшли бійці загонів спецпризначення НКДБ СРСР «Мисливці» та «Переможці», тому упівському загону довелося відступити під натиском противника [223, арк. 149; 306, с. 726–727; 312, с. 25–26; 343, с. 586–587].

Отримавши відомості про бій загону Г. Балицького, командир ЧВПЗ О. Федоров припустив, що основний удар УПА збиралося спрямувати з півдня та заходу, а на сході – перешкодити партизанам перейти р. Стир. Кінцева мета упівців – витіснити партизанів на північ, у білоруські болота. Штаб з'єднання, який тоді перебував у лісовому таборі («Лісограді»), неподалік с. Лобна, вирішив не вступати в позиційне протистояння, а відступити. Відповідно до цього, 20 жовтня було видано наказ, за яким частина з'єднання О. Федорова вирушила маршрутом Озерці – Мульчиці – Млинок – за р. Стир, а загін ім. С. Кірова залишився на місці, аби відтягнути на себе ворога і продовжити диверсії на залізниці. Варто відзначити, що у той же час гітлерівці розпочали операцію проти партизанів у р-ні Любешова та Маневич, маючи намір витіснити їх на північ і звільнити Ковельський залізничний вузол [184, арк. 7–8; 335, с. 20–21; 356, с. 8–10, 13].

Проте бійцям О. Федорова не вдалося в ніч із 20 на 21 жовтня форсувати р. Стир біля с. Млинок Володимирецького р-ну, оскільки їх вогнем із засідки зустріли стрільці загону УПА ім. М. Колодзінського. Оскільки, упівці почали бити мінометами та гарматами, партизанам довелося відступити назад у ліс, де основний удар прийняв 7-й батальйон ЧВПЗ під командуванням Ф. Лисенка. Перебуваючи в скрутному становищі, відійшовши до с. Мульчиці, сапери з'єднання О. Федорова побудували переправу, якою партизани в ніч на 22

жовтня перейшли на лівий берег р. Стир. Упівці ж із запізненням виявили цей маневр [57, арк. 25; 184, арк. 9; 283, с. 171; 356, с. 17–21].

Курені «Назара» та «Лисого», які залишилися за планом операції на терені ВО «Турів», оперували на північний-захід від Любешова, де над р. Прип'ять здійснювали бої із партизанами [325, с. 146]. Врешті-решт, усі відділи УПА, які брали участь в боях проти з'єднання О. Федорова, зійшлися у с. Пнівне Камінь-Каширського р-ну [325, с. 147].

Тож найбільша операція УПА проти радянських партизанів не принесла бажаного результату. Варто погодитися з дослідниками, які відзначають, що упівським відділам не вдалося завдати скоординованого удару у зв'язку з недостатньою злагодженістю дій. До того ж, загони ЧВПЗ не зазнали великих утрат, оскільки, зважаючи на дислокацію, їм вдалося розпорошити удар сил УПА. Порівняно невтішні результати операції засвідчили необхідність кращого планування та розвідки позицій противника. Додатковим чинником, що негативно вплинув на повстанські дії, стала операція німецького командування, яке з 17 жовтня кинуло дві дивізії СС проти більшовицьких партизанів і упівців. У зв'язку з цим останнім довелося завчасно відступити у безпечні місця [57, арк. 24–26 зв.; 284, с. 75; 348, с. 194–195; 518, с. 186].

Після боїв із радянськими партизанами 2 листопада «Рудий» зустрівся із «Климом Савуром», якому доповів про результати операції та висловив думку про недоцільність вести подальшу боротьбу проти них [281, с. 443]. 4 листопада командир загону ім. С. Кірова М. Ніколенко надіслав радіограму О. Федорову, в якій повідомив: гітлерівці рушили на схід; упівці відійшли в напрямку батальйону Г. Балицького, а партизанський табір у Любешівському р-ні зберігся. Наступного дня частина ЧВПЗ повернулася назад у Волинську область [356, с. 25].

Отже, знищити й остаточно витіснити партизанів О. Федорова з терену України упівцям не вдалося. Повернувшись на свої місця, загони ЧВПЗ продовжили диверсійну роботу на залізниці, утримуючись у р-нах колишньої дислокації до приходу ЧА.

Боротьба за терени впливу між червоними партизанами й упівськими відділами відбувалася також в східних р-нах Рівненщини. Курінний УПА М. Скорупський («Макс») у спогадах відзначав: «Річка Случ була кордоном і лінією «Мажіно» між зонами впливу УПА та советських партизанів. Корецький р-н і весь південно-західний терен Случа був закріплений за відділами УПА. На північ і схід від Случа відділи УПА робили лише недалекі випадки в «ворожий терен»» [348, с. 172]. Підтвердження цього знаходимо в спогадах командира кавалерійського з'єднання М. Наумова: «Шитов давав у Штаб (УШПР – С. А.) радіограми, що за Случем бульбівська територія, на річці Случ – кордон, який позначений червоними прапорцями – прикордонними знаками, і туди ступити ногою неможливо, тому що там сильні бульбівські загони» [285, с. 94].

Спроба поширити «упівську» територію на північ за Случ, в більший комплекс лісів, зазнала фіаско. Тернопільське з'єднання ім. М. Хрущова та місцеві польські партизани 16 листопада 1943 р. біля с. Мочулянка Березнівського р-ну розгорнули бій із шістьма упівськими сотнями (курені «Крука» і «Макса», сотні «Шавули» та «Буревія») під тактичним командуванням А. Рудики («Шавула»), які за наказом ГК УПА мали прочистити і закріпитися в терені. Проте, унаслідок погано організованої операції та недостовірних розвідданих упівці потрапили в створений партизанами котел і втратили там, за спогадами М. Скорупського, 56 осіб убитими і понад 40 пораненими (Див. Додаток 3) [154, арк. 38; 348, с. 192–204; 573, с. 34–35; 723].

Фактично, поразка упівців під Мочулянкою засвідчила, що місцевість на схід і північ за Случем надалі залишилася під впливом радянських партизанів, що, відповідно, тривало до наближення фронту, коли з'єднання І. Шитова та інші формування змушені були передислокуватися на захід.

Восени 1943 р. радянські партизанські з'єднання, згідно завдання УШПР на осінньо-зимний період 1943–1944 рр., посилили диверсійно-підривну роботу на залізниці. Саме на шосейні дороги, магістралі та вузлові станції Волині, що із наближенням фронту стала близьким тилом Вермахту, спрямовувався

основний їхній удар. Наприклад, з'єднанням В. Бегми та І. Федорова було дане завдання паралізувати залізницю Ковель – Сарни, Ковель – Рівне, Ковель – Володимир-Волинський, Ковель – Брест [9, арк. 82–84].

Активізація радянських партизанів у р-нах, де пролягали залізничні колії, вплинула на помітне загострення загального протистояння з УПА та боротьби за терени впливу в окремих р-нах Волині восени 1943 р.

Коли ж фронт уже був надто близько, партизани В. Бегми знову провели кілька вдалих протиповстанських операцій, аби розчистити населенні пункти вздовж Сарненського залізничного вузла, оскільки Дубровицький і Володимирецький р-ни були під контролем УПА [20, арк. 160]. Так, 23–25 грудня 1943 р. чотири загони РПЗ № 1, взаємодіючи з двома загонами РПЗ ім. М. Щорса, рейдували «націоналістичними селами» Володимиреччини та Дубровиччини, де вбили понад 90 осіб і здобули декілька складів із продовольством, однак зброї захопили лише 10 одиниць [25, арк. 18; 94, арк. 140–141 зв.]. Примітно, що протягом 28–29 грудня 1943 р. зазначені з'єднання повторили операцію у тому ж терені, вбивши на цей раз 49 осіб [199, арк. 71].

Аби остаточно знищити угруповання повстанців у Володимирецькому і Дубровицькому р-нах, які не допускали диверсійні групи та загони до залізничних шляхів, партизани на початку січня 1944 р. підготували велику операцію [25, арк. 52]. Участь у ній брали Волинське з'єднання ім. В. Леніна, РПЗ № 1, РПЗ № 2 і РПЗ ім. М. Щорса, котрі оточили зазначений терен із чотирьох сторін і протягом 5–7 січня вели бій із куренями «Кори» та «Лайдаки». Загалом, за три дні вони вбили 327 і поранили 46 осіб. Гвинтівок було ж захоплено лише 104 [95, арк. 7, 9, 14, 15; 199, арк. 31–33, 72; 685, s. 258–259]. Це свідчило, що більшість постраждалих були беззбройними, тобто місцевими жителями. Каральний характер операції також підтверджує «Хроніка» повстанського загону УПА ім. М. Колодзінського, де зазначається, що втрати упівців були насправді мінімальними [218, арк. 15 зв.–16; 283, с. 177–178].

Варто відзначити, що протистояння між РПЗ № 1, РПЗ № 2 і самостійницьким рухом розгорнулося найгостріше у Дубровицькому та Володимирецькому р-нах, де українські повстанці мали сильніші позиції, ніж їх противники. Червоні партизани були зацікавлені у контролі над цими теренами, оскільки через них пролягали залізничні магістралі, дезорганізація роботи яких була їхньою стратегічною метою. Тобто, в зазначеній місцевості між цими «лісовими арміями» розгорнулася боротьба за терени впливу, адже як одна, так і друга сторони прагнули остаточно витіснити суперника.

Напередодні наближення фронту, 24 грудня 1943 р., ГК і ГВШ УПА затвердили «Тактичну інструкцію», в якій визначалися завдання на наступний період і поведінка до основних ворожих чинників. Стосовно більшовицької партизанки, то в документі вказувалося, що проти неї «виступати далі зачіпно, стараючись цілковито її знищити, щоб викурити із наших теренів» [234]. Це означало, що відділи УПА надалі будуть вести наступальну боротьбу проти свого ворога.

Початок 1944 р. у зв'язку з наступом ЧА, яка вже вступила на Рівненщину, ознаменував передислокацію багатьох партизанських з'єднань, котрі діяли на Правобережжі, у західну і південну Волинь та окремі р-ни Галичини для активних дій на комунікаціях противника. У плані бойових дій з'єднань УШПР на січень – березень 1944 р. чи не вперше було поставлене завдання боротьби з українськими націоналістами [491, с. 382]. Це свідчило про те, що останній почав уважніше ставитися до українського повстансько-підпільного руху і розцінювати його як силу, що на рівні з німецькими окупантами може суттєво вплинути на діяльність партизанів. Зазначені розпорядчі документи також підтвердили безкомпромісне ставлення сторін до боротьби зі своїм ворогом.

На характер збройної боротьби між радянськими партизанами та українськими повстанцями у 1944 р. досить точно вказав командир ВО «Турів» Ю. Стельмашук («Рудий»): «Починаючи приблизно з середини лютого 1944 р. ініціатива повністю перейшла в руки партизанів, які на протязі другої половини

лютого, березня і квітня м[іся]ців постійно завдавали удар за ударом» [281, с. 444].

Дійсно, у зазначений період на терені Волині, з урахуванням тих формувань, які вже тут діяли та вийшли у перші місяці 1944 р., перебувало у різний час майже три десятки партизанських з'єднань. За сукупною чисельністю особового складу вони переважали місцеві повстанські відділи, які, до того ж, щоб без втрат перейти фронт, розділялися на менші частини. Це неодноразово відіграло негативну роль, коли упівцям доводилося вступати в сутички із партизанами, чи коли останні здійснювали наступальні операції.

Партизанські з'єднання, які діяли у тилу гітлерівців у зимово-весняний період 1944 р., переважно віддавали перевагу тактиці рейду, оскільки мали завдання вийти до Галичини чи на територію Польщі. Однак просування відбувалося досить повільно через протипартизанські акції гітлерівців і протидію націоналістів у західній Волині, які не дозволили частині формувань форсувати р. Західний Буг і вийти на польську територію [491, с. 382–383]. З'єднання, котрі не зуміли вийти у задані терени, діяли у р-нах, які були наближені до фронту, продовжуючи там здійснювати диверсії на комунікаціях, влаштовувати напади на гарнізони гітлерівців, а згодом, взаємодіючи з ЧА.

Формування УШПР у зазначений період при сприятливих обставинах не затримувалися в одному р-ні дії, а зважаючи на наближення фронту, поступово рухалися вперед. У зв'язку з затримкою останнього на лінії Луцька після його звільнення 2 лютого 1944 р., західна Волинь до другої половини липня перебувала під окупацією гітлерівців, що, зрештою, дозволило ряду партизанським з'єднанням продовжити свою бойову діяльність на кілька місяців, доки вони не опинилися в тилу ЧА. У цей період вони здійснили чимало місцевих наступальних та оборонних зіткнень із повстанськими відділами чи оунівцями, які несли значні втрати.

Досить актуальним залишається встановлення кількості боїв і сутичок між радянськими партизанами й українськими націоналістами, повстанцями на Волині під час німецької окупації, а також їх втрат. Згідно з нашими

підрахунками, заснованими на аналізі джерел і фахової літератури, у волинському регіоні відбулося щонайменше 499 збройних зіткнень між зазначеними протиборчими сторонами з травня 1942 р. до кінця квітня 1944 р., кількісні показники врат яких відображені в таблиці 1, складеній на основі додатку Е.

Таблиця 1.

Кількість поранених даними радянських партизанів	Кількість убитих даними націоналістів	за		Кількість поранених даними націоналістів	Кількість убитих даними партизанів	за	
		Радянські партизани (упівці)	Націоналісти (упівці)			Радянські партизани (упівці)	Націоналісти (упівці)
207	1512	250	253	179	4852	4882	1628

Зважаючи на те, що червоні партизани, як і українські націоналісти, часто занижували власні втрати і завищували противника, сукупні цифрові дані, підраховані за оцінками сторін, не можна визначати об'єктивними. Крім того, досить часто під час боїв між ними у населених пунктах гинуло цивільне населення, яке потім «народні месники» записували до «націоналістів». Припускаємо, що близькими до істини варто вважати середні дані втрат за оцінкою ворожої сторони. Відповідно, вирогідно радянські партизани під час збройного протистояння з українським повстансько-підпільним рухом на Волині втратили загиблими приблизно 814 осіб, а українські націоналісти – 2426. Такі показники, які засвідчують, що втрати були 1 : 3 на користь

більшовицьких партизанів видаються нам досить реальними, оскільки останні мали більше і краще озброєння, були підготовленішими та неодноразово чисельно переважали під час боїв і сутичок повстанців чи оунівців.

Завдяки додатку Е нам також вдалося встановити динаміку інтенсивності боїв і сутичок між радянськими партизанами й українськими націоналістами, повстанцями на Волині (Рис. 3. 1.). Вона засвідчила, що їх кількість у порівнянні з попередніми місяцями значно зросла у липні – серпні 1943 р. і досягла свого піку у лютому 1944 р., коли у волинському регіоні вже перебувала значна кількість з'єднань УШПР.

Рис. 3. 1.

Таким чином, боротьба за терени впливу розгорнулася між радянськими партизанськими з'єднаннями й упівськими відділами, які стаціонарно діяли переважно в одній місцевості. Партизани, намагаючись дезорганізувати тил гітлерівців шляхом активної диверсійної діяльності на залізниці, розглядали спротив українських націоналістів у р-нах, де пролягали останні, чинником, який міг суттєво завадити виконати поставлені УШПР завдання. Зважаючи на це, вони неодноразово у другій половині 1943 р. здійснювали протиповстанські

операції у р-нах, прилеглих до залізничної магістралі, з метою розчистити їх від українських націоналістів, аби диверсійні групи мали можливість діяти. ОУН та УПА, навпаки вважали диверсії особливо шкідливими, тому чинили завзятий спротив партизанським загонам та їхнім ДРГ. Крім того, проникнення останніх у терени повстанського запілля неминуче провокувало загострення протистояння.

Боротьба за терени впливу у різних місцевостях Волині відбувалася не однаково. На Рівненщині вона здійснювалася, зокрема, у Дубровицькому та Володимирецькому р-нах, де РПЗ № 1 і РПЗ № 2 були зацікавлені вибити самостійників, які мали сильніші тут позиції, із підступів до залізничних колій. Активний спротив тут чинили курені УПА «Лайдаки» та «Кори», які також прагнули остаточно витіснити суперника. При цьому переважна більшість дій «народних месників» на Рівненщині мали наступальний характер, тоді як у західній Волині – оборонний. Зокрема, через спротив націоналістів у західних р-нах Волинської області загонам ЧВПЗ не вдалося утриматися, проте першим так і не вдалося вибити противника із Цуманських лісів, а також знищити чи витіснити з'єднання О. Федорова з українських земель. Разом із тим, УПА у 1943 р. не дала можливості утриматися радянським партизанам на південно-західній Волині, однак вона не контролювала ситуацію на схід і північ р. Случ, де прогнала більшовикам боротьбу за терени впливу. Починаючи з кінця січня і до кінця травня 1944 р., червоні партизани, кількісно переважаючи упівців, захопили ініціативу в західній Волині, де завдали їм та оунівцям чималих втрат.

3.3. Застосування розвідувальних і контррозвідувальних заходів

З перших днів німецько-радянської війни партизанські загопи потребували налагодження розвідувального та контррозвідувального забезпечення. По-перше, у цьому була гостра необхідність, оскільки розвідувальні дані, здобуті у прифронтових зонах і глибокому тилу, могли бути використані НКВС, ЦШПР і УШПР при стратегічному плануванні дій партизанських з'єднань, а також ЧА

під час фронтових наступальних операцій. По-друге, контррозвідка повинна була забезпечити захист і відсіч заходам спецслужб противника у створенні в партизанських формуваннях агентурних позицій, а також зриву планів із дезорганізації тилу німецьких військ.

Одним із перших кроків на шляху організації агентурно-розвідувальної діяльності партизанського руху України варто вважати розпорядження ЦШПР від 14 липня 1942 р., де пропонувалося запровадити в загонах посади заступників командира з військової й агентурної розвідки, виділивши для цієї роботи спеціальні групи партизанів; забезпечити надходження агентурних і розвідувальних даних у штаб партизанського руху; започаткувати практику засилання в тил ворога спеціальних розвідувальних загонів і груп із засобами радіозв'язку перед прийняттям рішення про проведення операції силами цих загонів; комісарам доручалося особисто займатися агентурним обслуговуванням особового складу з метою виявлення нестійких елементів і зрадників [293, с. 124]. На підставі цього розпорядження, УШПР 27 липня надіслав командирам партизанських формувань радіограму, у якій пропонувалося запровадити посади командирів з розвідки й організувати розвідувальну діяльність [491, с. 251].

Відповідно до наказу ДКО СРСР № 00189 від 5 вересня 1942 р. «Про завдання партизанського руху», закликалося вести безперервну розвідувальну діяльність в інтересах ЧА. Конкретизувалося, що основними її напрямками мали стати військові, адміністративні та промислові об'єкти окупантів [288, с. 210–211]. На підставі цього наказу розвідувальний відділ УШПР здійснив заходи щодо вдосконалення агентурно-розвідувальної діяльності, надавши пріоритетного значення створенню у партизанських формуваннях оперативних частин, які мали вести військову й агентурну розвідку, а також здійснювати контррозвідку [491, с. 252].

Подальше вдосконалення розвідувальної діяльності відбувалося завдяки постанові нелегального ЦК КП(б)У від 25 січня 1943 р. «Про посилення розвідувальної роботи партизанських загонів і підпільних парторганізацій

України в інтересах Червоної армії» та наказу народного комісара оборони № 0073 від 19 квітня 1943 р. «Про поліпшення розвідувальної роботи партизанських загонів» [491, с. 256]. Згідно з останнім документом, розвідувальний апарат загонів, які діяли в теренах, що цікавили ГРУ ГШ ЧА, мав бути посилений кадрами цього органу [293, с. 282]. Проте, як відзначав О.Гогун, на зазначену посаду в з'єднання УШПР надсилалися працівники державної безпеки, а спроби Т. Строкача отримати від ЧА спеціалістів по розвідці провалилися [423, с. 238]. Все ж таки, загони укомплектовувалися досвідченими розвідувальними кадрами, але для поліпшення відповідної діяльності потрібно було забезпечити взаємодію партизанських і армійських розвідувальних органів, а також відповідних органів держбезпеки, задіяних у зафронтовій роботі [237, с. 171].

Заходи з формування оперативних частин партизанських з'єднань були завершені весною 1943 р., однак уніфікації розвідувального апарату не вдалося досягти. Розвідувальна діяльність трималася на заступниках командирів із розвідки, які були практично у кожному партизанському з'єднанні. Оперативні частини, її структура і штати не були однакові. Різними були й склад підрозділів, які виконували військову розвідку [401, с. 329; 491, с. 254–255; 538, с. 174].

Потреба використання розвідки, контррозвідки й агентури у боротьбі з українськими повстанцями особливо виникла з загостренням відносин між останніми та червоними партизанами. Разом із тим, ОУН і УПА, які ставили за ціль створити самостійну українську державу, були ворогом офіційної Москви з ідеологічних і політичних міркувань, а тому їх ліквідація завжди залишалася пріоритетним завданням радянських органів. Певний опосередкований вплив на активізацію цієї роботи зіграв фактор розгрому гітлерівських військ у битві під Сталінградом на початку лютого 1943 р., після чого УШПР і підпорядковані йому сили активніше розгортали дії щодо дезорганізації життя ворожого тилу та створення контрольованого комуністами руху Опору. Одним із аспектів цього стала компрометація та ліквідація ОУН і УПА, які в силу захисту

місцевого населення та боротьби із «московським імперіалізмом» ставали на заваді червоним партизанам реалізувати їхні військові плани на Волині. Особливістю протистояння між ними була їхня боротьба на «таємному фронті війни».

Розвідка радянських партизанських формувань поділялася на військову (польову) й агентурну. Перша переважно обслуговувала власне партизанські з'єднання, оскільки спрямовувалася на здобуття даних про навколишню обстановку, місце перебування противника, його кількісний склад, озброєння, укріплення, настрої населення, тощо [35, арк. 249; 119, арк. 97]. Військова розвідка особливо добре була поставлена в рейдуючих з'єднаннях, які як і ті, що діяли на місцях, здійснювали її шляхом спостереження, опитування населення, захоплення документів і полонених. Завдяки добре організованому спостереженню партизани тримали під контролем переміщення противника, а під час власних наступальних операцій таким чином забезпечували оперативне інформування про зміни ситуації. Опитування місцевих жителів здійснювалися за планом, підготовленим партизанами, які добре знали р-н дії загону [236, с. 132–133]. Зібраний матеріал формувався у розвідувальне зведення, в якому з'єднаннями, котрі діяли на Волині, крім опису місця перебування гітлерівців і їх діяльності, увага приділялася також дислокації сил українських націоналістів. Насамперед це робилося для того, щоб визначити, чи останні несли потенційну небезпеку заgonу радянських партизанів і чи заважали їм діяти.

У з'єднанні В. Бегми, яке діяло на Рівненщині, військова розвідка передбачала діяльність кінних або піших розвідувальних груп у теренах, що цікавили командування формування та загонів. Залежно від р-ну кількість розвідників складала 5–30 осіб і більше. Кінна розвідка була в кожному загоні та штабі з'єднання, діючи в радіусі від 10 до 40 км. Перед початком роботи вона отримувала від командування конкретне завдання. Результати у вигляді рапорту надходили до командира з'єднання. На випадок планування масштабної бойової операції, здійснювалася довготривала розвідка з

залученням різних груп, аби мати можливість перевірити точність даних із декількох джерел [109, арк. 18]. Наявність добре організованих кінних підрозділів, як це було у кавалерійському з'єднанні М. Наумова, дозволяла створити оперативний і маневрений зв'язок між населеними пунктами, а також розгалужену розвідувальну й агентурну мережу [16, арк. 38].

Успіх військової розвідки на Волині залежав від настроїв місцевого населення та насиченості терену повстанськими відділами, боївками, які неодноразово знищували партизанські розвідувальні групи. Зокрема, розвідники з'єднання І. Артюхова на шляху рейду у кам'яно-струмилівські ліси неодноразово вступали в бої з націоналістами, а через ворожість населення встановити агентурну розвідку було дуже складно [16, арк. 4 зв.–5, 7].

Одному із перших, кому довелося спрямовувати військову розвідку на детальне вивчення українського повстансько-підпільного руху, було з'єднання під командуванням В. Бегми. Зібрана ним інформація, окрім власного використання, регулярно надсилалася до УШПР, який, своєю чергою, на основі отриманих даних підготовляв спецповідомлення про діяльність українських націоналістів ЦК КП(б)У [279, с. 67–68, 78–83, 93, 96–100, 107, 108, 120, 121; 296, с. 63–68, 86; 298, с. 6–7, 22–24, 28–29]. Подібну інформацію на Волині також активно збирали з'єднання С. Ковпака, О. Сабурова, І. Скубка, І. Шитова [279, с. 64–66, 69–73, 83–86, 101, 107–108, 109, 121, 132–134; 296, с. 29–31, 33, 50–54, 62–63, 69–72, 76, 113–117]. У цілому, радянські партизани були обізнані про міжфракційний поділ українського націоналістичного підпілля, його структуру, місця дислокації упівських відділів, територіальний поділ УПА та стратегічні плани ОУН.

Детальна військова розвідка, що здійснювалася напередодні нападу на село, поблизу якого дислокувався упівський відділ, забезпечувала обізнаність червоних партизанів про його чисельність, озброєння, місце перебування застав та інколи інформацію про командний склад. Такі дані про повстанський загін, який дислокувався у р-ні с. Деревок Любешівського р-ну, розвідка 7-го батальйону ЧВПЗ надала заступнику командира з'єднання по розвідці

П.Солоїду, що у результаті було використано для нападу на упівців 2 серпня 1943 р. (Див. Додаток Ж) [37, арк. 62–64; 43, арк. 57–57 зв.]. Розвідувальні дані, здобуті розвідкою загону ім. С. Кірова цього ж з'єднання про те, що в с.Мульчиці Володимирецького р-ну «перебувало 300 націоналістів», дозволили 2–3 вересня здійснити за участю інших підрозділів цілеспрямований напад [56, арк. 43 зв.–44].

Для дальньої розвідки позицій українських націоналістів, діяльності німецьких окупантів, характеру роботи залізниці партизанські з'єднання відправляли добре укомплектовані розвідувально-диверсійні маневрені групи. Наприклад, Волинське партизанське з'єднання ім. В. Леніна 17 листопада 1943 р. скерувало кінну групу із 60-ти автоматників на чолі з комісаром загону ім. А. Невського В. Васіним із розвідувальним завданням у р-н Сарни – Дубровиця. За новим завданням, яке передбачало забезпечити штаб даними про р-н Рівне – Ківерці до прибуття туди з'єднання, група вирушила до Маневич і здійснила рейд у р-ні Столин, Дубровиця, Морочне, де зібрала розвіддані про українських повстанців. Крім того, 23 листопада розвідгрупа В. Васіна розгромила оунівську самооборону у с. Селець Дубровицького р-ну [119, арк. 99]. Хоча, за даними націоналістів, унаслідок стрілянини загинули 15 цивільних [277, с. 258].

Здобуття розвідувальних даних про упівські загони та підпілля відбувалося у результаті захоплення їхніх представників. Наприклад, 18 жовтня 1943 р., напередодні нападу упівців на загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ, партизанська розвідка доповіла, що противник значними силами увійшов у с. Берестяне. Аби уточнити ці дані, розвідник Ганжа захопив «язика» - 13-ти річного хлопця, який детально розповів, що прибули 800 повстанців. Це дозволило партизанам взяти ініціативу в свої руки, підготувавшись до нападу [343, с. 585–586].

У грудні 1943 р. загін НКДБ СРСР «Переможці» захопив бандерівського розвідника «Спартана» (В. Климович), який, за завданням коменданта розвідки штабу «Дубового» «Зайця», мав проникнути у загін як втікач з УПА. Від нього чекісти дізналися точну дислокацію, чисельність, озброєння упівських

підрозділів, боївок і розташування штабу, звідки він прибув. Ці дані були надіслані листом командирів ЧВПЗ О. Федорову [298, с. 34–35].

Свідчення полонених повстанців «Буквеля» (А. Присяжнюка) та «Бухчі» (С. Присяжнюка) про те, що відділи «Кори» та «Лайдаки» перебували в р-ні сс.Кідри–Осова–Працюки–Залішани–Крупове, стали важливими даними для проведення на початку січня 1944 р. великої протиповстанської операції за участю чотирьох з'єднань під командуванням В. Бегми, М. Таратуто, Л. Іванова та І. Федорова [78, арк. 188 зв.; 225 арк. 85; 653, с. 147].

Загалом здобуття розвідданих про повстанський рух за рахунок полонених був достатньо перспективний, хоча вимагав відповідної підготовчої роботи та планування. Зважаючи на те, що на Волині не було сильного більшовицького підпілля, а радянські партизани контролювали ситуацію лише в окремих р-нах, здійснювати цілеспрямовану розвідувально-пошукову роботу виявлялося складно. Тому статус захоплених осіб із підпільної ієрархії ОУН (б) і УПА був низьким, а самі випадки затримання почасти відбувалися випадково.

Свідчення місцевих жителів і полонених провідників також ставали основою для проведення радянськими партизанами подальшої військової розвідки чи протиповстанської операції. Наприклад, кавалеристи 1-ї УПД ім. С. Ковпака 18 січня 1944 р. у с. Кримне Старовижівського р-ну затримали чоловіка та жінку – жителів с. Кукуріки, від яких дізналися, що в ньому стоїть курінь УПА. Взявши провідника, який погодився показати шлях, на світанку наступного дня туди вирушив ескадрон Ленкіна і три роти 1-го стрілецького батальйону Бакрадзе. Партизани безшумно знищили часових і увірвалися в село, де схоплені зненацька стрільці куреня «Лисого» не встигли належним чином організувати оборону і змушені були відступати. Проте відхід завчасно перекрив 2-й батальйон, завдавши додаткових втрат повстанцям [319, с. 28–29; 720]. Згідно з документами партизанів, у результаті нападу загинули 30 упівців, 3 потрапили в полон, а ковпаківці мали лише двох поранених [30, арк. 19–20; 32, арк. 68, 154–154 зв.]. Крім того, трофеями стала велика кількість документів (серед них згадувалося про старшинську школу «Лісових чортів»), а також,

очевидно, була тактична інструкція, видана командуванням УПА 24 грудня 1943 р., присвячена завданням на наступний період і поведінці із противниками: німцями, більшовицькою партизанкою та ЧА [234; 319, с. 30–31].

Інструкція викликала особливу увагу в командування дивізії ім. С.Ковпака, яке вирішило використати її з хитрістю, дізнавшись, що УПА не буде вступати в бій із армійськими частинам. Тому помічнику командира з господарської частини (інтенданту) Федчуку було дане завдання таємно підготувати погони (пошиття відбувалося в приміщенні школи с. Кукуріки) для маскування партизанів та розвідувальної роти під ЧА [319, с. 32; 720]. На кілька днів така тактика дала свої результати, оскільки місцеві жителі сприймали партизанів П.Вершигори за червоноармійців, а місцеві самооборони не вступали з ними у сутички. Саме під час такого випадку ковпаківці з самооборони, що не відкрила вогонь, взяли провідника Микиту, який погодився показати дорогу до с. Мосир Любомльського р-ну і навіть пообіцяв, що може провести крайніми стежками до загону «Сосенка» (П. Антонюка) [720]. Зокрема, П. Вершигора під час бесіди з завідувачем військово-партизанського відділу КІВВВ при АН УРСР І.Слиньком підтверджував вищезазначене: «Націоналісти сказали, що Червону Армію пропустять без бою [...]. Я в одну ніч зробив усім погони і націоналісти нас пропускають через рубіж, через свою оборону і укріплення, а якщо я з'явився там, де у них бази і їх штаб, то тут же вони мені спротиву не зроблять і так по старій традиції ми пішли в погонах у Польщу» [175, арк. 148].

Загалом, розвідувальною підготовкою нападу на повстанську базу «Січ» займалася «московська група» НКДБ на чолі з майором І. Юркіним, призначеним на початку січня 1944 р. помічником командира дивізії по розвідці [243, арк. 192]. Саме група останнього провела ймовірно у Горохівському р-ні операцію із захоплення інспектора штабу ВО «Турів» І. Луня («Лівар»), місцевого районного провідника, а також інших представників ОУН [359, с. 56–58]. Як впливає зі спогадів І. Юркіна, завдяки свідчень «Лівара» чекісти отримали дані про дислокацію загонів УПА та їх озброєння. Особливо їх

цікавив загін УПА «Сосенка» («Кліщ»), у зону дії якого вступили партизани [359, с. 61]. У той же час дальня розвідка чекістів відправилась у Вербський і Горохівський р-ни, де виявила місце дислокації упівців, а також розміщення старшинської школи «Лісові чорти» у Турійському р-ні [359, с. 65]. Крім того, опергрупа НКДБ УРСР «Дружба», яка також діяла у дивізії ім. С. Ковпака, на 20 січня встановила, що повстанська база «Січ» дислокувалася в с. Вовчак, де перебував також загін УПА ім. І. Богуна [243, арк. 10]. У результаті був складений план розгрому відділів УПА, який затвердив командир П.Вершигора.

Варто відзначити, що з 19 січня, за тиждень до початку операції, чекістська опергрупа І. Юркіна перебувала у с. Мосир Любомльського р-ну, розташоване приблизно за 40 км на північний-захід від «Січі» у Свинарських лісах, що дало можливість вивчити місцеве націоналістичне підпілля та заслати до нього своїх людей – «радянських патріотів», які за певних причин залишилися в окупації [359, с. 65].

Тож, завдяки добре організованій розвідці, якою в 1-й УПД ім. С. Ковпака керували надіслані чекісти, вдалося збодути необхідні дані, які дали можливість дуже ґрунтовно підготувати операцію з розгрому повстанської республіки «Січ». Звичайно, не меншого значення у цьому відіграла зрада командира вірменського відділу С. Арутюняна («Ашот») та начальника школи «Лісові чорти» М. Семенюка («Орел»).

Для глибокої розвідки позицій упівців, радянські партизани інколи використовували конспіративні групи. Зокрема, з'єднанням В. Бегми такі розвідники підбиралися з місцевих партизанів, які добре знали українську мову та місцевість. Під «маркою націоналістів» вони вирушали в терени, підконтрольні УПА. Таким чином їм вдалося дізнатися про місце перебування штабу куренів «Лайдаки» та «Кори» і складів у р-ні сс. Кідри та Осова Дубровицького р-ну, якими вони заволоділи під час операції на початку січня 1944 р. [92, арк. 19, 23].

Варто відзначити, що розвідувальні завдання, що покладалися на військову розвідку, неодноразово виконувалися мережею зовнішньої агентури серед місцевого населення, створеною партизанськими загонами, які певний період часу діяли в одному р-ні. Доповідні у вигляді розвідувальних даних, зазвичай, надходили до заступника командира з'єднання (частини) з розвідки [44, арк. 69–70 зв., 73]. Досить часто здобуті таким чином розвіддані мали значно більшу вагу, ніж ті, що були отримані безпосередньо завдяки військовій розвідці. Наприклад, за даними агентів ЧВПЗ «Мухи» і «Вовчок», одержаними на початку січня 1944 р., штаб управління місцевими боївками на західній Волині розміщувався у Свинарському лісі [44, арк. 123].

Все ж таки розвідка позицій українських націоналістів і упівських відділів була значно складнішою для радянських партизанів, ніж розташування німецьких окупантів. По-перше, оунівське підпілля здійснювало заходи з конспірації та використовувало псевда замість імен і прізвищ; по-друге, особливу напругу під час розвідки викликало те, що на Волині невеликими групами діяти було дуже складно, оскільки їх з легкістю могли знищити боївки оунівців. Наприклад, останні на Рівненщині вбили кілька розвідників бригади ГРУ ЧА С. Каплуна [200, арк. 32]; а у с. Біле Морочненського р-ну повністю знищили розвідку червоних партизанів [205, арк. 83].

Отже, військова (польова) розвідка активно використовувалася радянськими партизанами у боротьбі з українським повстансько-підпільним рухом. Розвідувальні дані про останній здобувалися різними способами: шляхом спостереження, опитування населення, захоплення документів і полонених. Незважаючи на те, що розвідка партизанів діяла на Волині в певних обмежених умовах, варто вважати, що протиповстанський її вектор приносив результати.

На відміну від радянських партизанів розвідка українських повстанців на місцях була успішнішою за рахунок широкої оунівської мережі, яка часто компенсувала брак досвідчених кадрів. Наприклад, ГК УПА вела постійну розвідку за діями партизанів у Цуманському лісі та виявляла шляхи

проникнення більшовицьких агентів. Як відзначав Ю. Ступницький, щоб провести у цьому терені обережну розвідку, рою старшинської школи «Дружинники» надали місцевого теренового провідника ОУН (б), який добре знав місцевість [353, с. 60–61]. Згідно спогадів М. Андрощука («Вороний»), перед нападом упівців на загін ім. Ф. Михайлова у липні 1943 р., що дислокувався у Суражському лісі, було проведено ретельну розвідку за допомогою місцевої молоді, яка мала змогу підійти близько до ворожого табору, ніби шукаючи корів та коней по лісі. Керуючи розвідкою, «Палій» таким чином зібрав вичерпні дані та накреслив план розміщення табору партизанів, який через 4 дні оточили упівці та розпочали блокаду [315, с. 42].

Загалом, для здійснення «тактичної» розвідки в упівських відділах були окремі розвідники. Згідно з наказом № 2 командира ВО «Турів» «Олега» (М.Якимчука) від 16 серпня 1943 р., у кожній сотні округи необхідно було сформувати чоту розвідників, яка повинна була збирати дані про ворожі сили за відповідним планом [277, с. 478]. Проведення військової розвідки покладалося також на відповідних надрайонних і районних референтів СБ. Референт СБ ВО «Заграва» «Немо» у наказі від 10 грудня 1943 р. відзначив, що їм потрібно було про радянських партизанів дізнатися таке: «Кількість їх. Озброєння. Завдання тих «отрядів». Банда територіяльна і бродяча (бродячих банд вказати напрямки рухів, а територіяльних границі терену, на якому оперують, чи стоять постоем). Прізвища і ранги проводирів банд як рівно ж назви банд [...]. Моральний стан» [277, с. 168].

Свідчення того, що агентурній розвідці почало надаватися більшого значення, стало видання 17 грудня наказу командирам упівських оперативних відділів групи «Турів» про створення агентурної мережі військово-розвідувальної служби УПА з розвідувальним відділом при оперативному штабі. Згідно з ним, оперативний терен ВО «Турів» ділився на р-ни, де створювалися розвідувальні станиці (РС), а їх керівникам підлягали розвідувальні агентури (РА) [277, с. 530–532].

Характерно, що упівську розвідку досить позитивно оцінювали її противники. Наприклад, у рапорті О. Сабурову командир чехословацького партизанського загону «Репкін» (Я. Налепка) писав, що вона мала точні дані про кількість і рух партизанів, зазначивши: «Розвідка їх діє точно і відважно». Проте, він вірогідно відзначав, що бандерівським розвідникам важко було потрапити в р-ни, де перебувають червоні партизани, «оскільки населення цих шпигунів швидко виявляє і передає партизанам» [300, с. 238–239]. Заступник командира з розвідки загону ім. В. Чапаєва ЧВПЗ Г. Мусієнко відзначив: «Розвідувальна робота у них [націоналістів – С.А.] була поставлена непогано, вони знали командирів, замісників, начальників штабу, комісарів по прізвищу, знали командирів спецпідрозділів, командирів розвідки, диверсійної служби» [178, арк. 34 зв.].

Упівці для проведення розвідки неодноразово використовували свідчення захоплених у полон партизанів. Від них, провівши їх допит, можна було вдосталь дізнатися про вороже формування, що дозволяло повстанцям навіть проводити спецоперації з ліквідації командного складу противника. Зазначений Г. Мусієнко згадував: «У з'єднанні Малікова, я чув, бували такі випадки, що, знаючи командирів по прізвищу та по батькові, й ім'ям, приходили націоналісти, їх викликали в їдальню і там вбивали, різали та йшли, роблячи це в присутності інших партизанів» [178, арк. 35]. Такі факти дійсно мають документальне підтвердження. Зокрема, завдяки захопленому у полон партизану 8-го батальйону дивізії С. Малікова, повстанці дізналися місце розташування застави та влаштували на неї напад, убивши командирів роти, взводу, відділення та трьох партизанів, а також, захопивши в полон шістьох бійців, які видали місце іншої застави. Рухаючись до неї, упівці 25 лютого 1944 р., видаючи себе за 8-й батальйон, зустріли на своєму шляху 10-й. Назвавши по прізвищу одного з його командирів, повстанці, скориставшись розгубленістю та ефектом довіри, відкрили вогонь – 5 партизанів загинули, 8 потрапили в полон. Розпочався бій, у результаті якого маліковцям все ж вдалося відбити полонених, а також вбити 15 упівців [70, арк. 128; 143, арк. 44].

Результативність розвідки оунівців засвідчує те, що їй вдавалося виявляти місця дислокації партизанських формувань та особливо шляхи пересування ДРГ останніх, що дозволяло організовувати напади та завдавати їм втрати. Зважаючи на те, яку загрозу партизанам несли розвідувальні групи націоналістів, виявлення їх мало важливе значення. На початку липня 1943 р. загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ при форсуванні р. Стир захопив сімох озброєних розвідників-націоналістів, надісланих із містечка Колки. На перший раз їм «набили морди і відпустили» [43, арк. 88 зв.]. Опергрупі НКДБ УРСР «Волинці», яка діяла при з'єднанні О. Федорова, за даними агента «Філімона», 28 грудня 1943 р. вдалося виявити та частково знищити в місцевості с. Біле Володимирецького р-ну розвідувальну групу УПА. Остання мала завдання стежити за рухом і дислокацією більшовицьких загонів, вести розвідку відносно них і поширювати націоналістичну літературу. За показами свідків було встановлено, що інша група, яка мала такі ж завдання, діяла в с. Великі Телковичі [238, арк. 55 зв., 75; 239, арк. 40–41; 290, с. 31].

Траплялися випадки, коли бандерівська розвідка досягала значних результатів у протистоянні з партизанами. Варто згадати, що повстанці здійснювали військові вишколи для жінок, аби ті виконували військово-розвідувальні завдання. Їхня перевага полягала у тому, що вони викликали меншу підозру та могли легше проникнути у вороже середовище. Так, на початку листопада 1943 р., під час дислокації радянського партизанського загону у с. Вичавки Демидівського р-ну, ройова Н. Кашперук, провівши розвідку, підрахувала його чисельність та озброєння і повідомила про це через місцевого десятника станичному ОУН В. Дем'янчуку [252, арк. 11–12, 20 та зв.]. Оунівці також затримали розвідку партизанів і довідалися, що у загоні перебуває 127 осіб, які володіють непоганим озброєнням і мають намір перейти р. Стир та рухатися до Дубна.

У ніч з 2 на 3 листопада бандерівці організували напад на червоних партизанів силою боївок «Тараса», «Байди», «Гонти», відділу самооборони та трьох вишкільних сотень, що дислокувалися у сс. Хрінники – Вербень того ж р-

ну. У результаті цього противник втратив більшу частину особового складу: 20 осіб вбиті, 50 потрапили в полон. Повстанці зазнали мінімальних втрат – 3 особи загинули [214, арк. 230; 235, арк. 16–17, 20; 265, арк. 26–27, 32, 59–60].

Проте, як довела історія протистояння між УПА та радянськими партизанами, недооцінка точності отриманих розвідувальних даних могла призвести до трагічних наслідків. Курінний УПА М. Скорупський відзначав, що причиною розгромної поразки упівських відділів у бою під Мочулянкою 16 листопада 1943 р. стали недостовірні розвіддані керівника операції А. Рудики («Шавула»), здобуті від полонених польських розвідників за місяць до початку дій. Він же не дав вказівки провести розвідку перед операцією, тому повстанці недооцінювали чисельність противника – близько 2600 осіб, та зброю, яку вони мали в розпорядженні (протипанцерні гармати) [348, с. 202].

Загалом же, попри те, що у повстансько-підпільному русі було недостатньо досвідчених кадрів для розвідувальної роботи, завдяки ґрунтовному знанню місцевості, широкій підпільній мережі та підготовці власних спеціалістів йому вдавалося успішно протистояти радянським партизанам, які були набагато краще укомплектовані.

Контррозвідка (внутрішня розвідка) спрямовувалася на боротьбу зі шпигунством, агентурою та іншими видами ворожої роботи противника у середовищі партизанського формування та серед місцевого населення. Її здійснення покладалося на сформовані, згідно вказівок ЦШПР, восени 1942 р. оперативні частини з'єднань, якими керували заступники командирів із розвідки. Проте окремі контррозвідувальні підрозділи – особливі відділи – існували лише в окремих партизанських формуваннях і загонах [491, с. 279–280]. Вони здійснювали діяльність через власну агентуру (систему інформаторів) у формуванні та серед мирних жителів у місцях дислокації [35, арк. 249–250]. Наприклад, у Кам'янець-Подільському з'єднанні ім. Г. Котовського агентурних розвідників для контррозвідки підбирали з числа рядового та молодшого командного складу, які розставлялись у кожній роті,

взводі та відділені. Про підозріле вони доповідали заступнику командира з розвідки [151, арк. 43].

Завдяки контррозвідці, партизанам вдавалося попередити ліквідацію особового складу чи командування формування. Наприклад, особливий відділ загону ім. В. Чапаєва ЧВПЗ попередив отруєння гарнізону та ліквідацію штабу, що, за вказівками оунівських розвідників, повинна була виконати сім'я, у будинку якої розмістилося командування під час перебування в Любешівському р-ні. Виявивши цей задум, групу зазначених осіб розстріляли [178, арк. 34 зв.].

Значна кількість агентів, які засилялися бандерівцями у партизанські з'єднання, а також мережа інформаторів серед місцевого населення, спонукала партизанів активно протидіяти розвідувально-агентурним заходам противника та ліквідувати «ворожий елемент» серед мирних жителів. Згідно зі звітами партизанських формувань, результати діяльності оперативних частин у цьому плані були значними [491, с. 285–286]. Для прикладу, контррозвідка з'єднання В. Бегми виявила трьох бандерівських агентів із с. Новосілля Морочненського р-ну – С., І. Сидорчуків і Ф. Марчука, які вступили у з'єднання у квітні 1943 р. і мали за мету ліквідувати командира І. Федорова. Проте змову викрили, а її учасників розстріляли [4, арк. 15; 198, арк. 82–83, 86; 200, арк. 32; 328, с. 170–172]. У грудні місяці 1943 р. у РПЗ ім. М. Щорса вступили І. Микуцький, житель с. Хіночі, та Н. Ботаревич, санітарка куреня УПА «Кори». У перші дні свого перебування контррозвідка викрила їх і встановила, що вони мали завдання заручитися довірою в з'єднанні та знищити командування. Після допиту їх було розстріляно [132, арк. 52].

Цікаво, що для ефективного виявлення агентури ОУН і УПА командування з'єднання О. Федорова у січні 1944 р. організувало спеціальну групу з 5 осіб на чолі з начальником оперативної частини І. Максимовим. Вона також виявляла закладені націоналістами бази, здійснювала розвідку гарнізонів противника за завданням командування та виконувала різні доручення оперативного характеру [35, арк. 254]. Серед практичних результатів

контррозвідувальної діяльності зазначеної опергрупи слід відзначити виявлення упівського шпигуна-розвідника І. Лук'янюка («Сталевий»), який служив в одному з батальйонів з'єднання. Останній перед тим, як потрапити до ЧВПЗ, перебував у бригаді А. Бринського, а на початку січня 1944 р. отримав завдання від командира групи «Турів» Ю. Стельмащука проникнути у з'єднання О.Федорова. Для цього було створено легенду про втечу з УПА (він з'явився до партизанів із простреленою рукою) та визначено питання, які потрібно було дізнатися «Сталевому»: 1. Чи мають партизани зв'язок із Москвою ? 2. Яку допомогу вони отримують із «Великої землі» ? 3. Чи мають радіозв'язок і друкарню ? 4. Встановити партизанських командирів, їх походження та національність. 5. Настрої серед командирів і бійців, ставлення до радянської влади. 6. Кількість партизан і їх озброєння. 7. Сигнали для прийняття літаків. Після допиту командир з'єднання О. Федоров підписав наказ про смертну кару І. Лук'янюка через повішення [35, арк. 268–270; 36, арк. 91, 94; 356, с. 193, 197–203, 296].

На підставі вищезазначеного можна припустити, що, зазвичай, бандерівські розвідники мали завдання з'ясувати приблизно такий же спектр питань у партизанських формуваннях.

Захоплення партизанами бандерівських документів також було важливим аспектом контррозвідувальної діяльності та протидії повстанському рухові. Наприклад, контррозвідкою з'єднання ім. Л. Берія 5 лютого 1944 р. на х. Борки Степанського р-ну вдалося захопити машиністку політичного штабу повстанського відділу В. Соловей («Марина»), яка видала місце, де були закопані документи та дві друкарські машинки [143, арк. 42]. На початку 1944 р. велику кількість документів ОУН і УПА вилучили з'єднання В.Андрєєва, Л. Іванова, М. Наумова, О. Федорова й Я. Шкрябача [279, с. 135, 182–183; 298, с. 48, 64; 311, с. 12–14; 369, с. 51].

Тож, особливий відділ радянських партизанських з'єднань і загонів, який займався контррозвідувальною діяльністю, активно боровся з агентурою українських націоналістів. Перевірка новоприбулого складу та наявність

внутрішньої мережі інформаторів дозволяла оперативно виявляти та знешкоджувати підозрілих осіб, шпигунів і розвідників, попереджаючи негативні наслідки їх діяльності.

Своєю чергою, володіючи значною підтримкою місцевого населення, повстанська контррозвідка у боротьбі з більшовицькою агентурою досягала значних результатів у період німецької окупації. Переважно вищезазначеним займалася СБ ОУН як розвідувальний і контррозвідувальний орган бандерівського підпілля. Вона формувала агентуру з окремих осіб місцевого населення, які спостерігали за переміщенням та діями гітлерівців і червоних партизанів [262, арк. 13]. Крім того, СБ викривала партизанські спецгрупи, які, виконуючи розвідувальні завдання, діяли під виглядом боївок ОУН і УПА. Наприклад, районна боївка СБ «Остапа» із с. Мильськ Рожищенського р-ну затримала підозрілу групу осіб, яка мала намір по лінії зв'язку «Лиман» потрапити до штабу УПА-Північ. Завчасно викликана «Остапом» боївка референта СБ «Чорненького» на узліссі с. Годомичі Колківського р-ну при перевірці паролів викрила псевдоповстанців, у яких також знайшли рацію. Під час допиту старший групи «перевертнів» зізнався, що вони були надіслані, щоб розізнати спеціально для з'єднання С. Ковпака, яке рейдувало до Карпат, про підпільну мережу, місця дислокації повстанських відділів і штабу УПА. Виконавши це завдання, вони мали зв'язатися зі штабом чекістського спецзагону Д. Медведєва та отримати від нього подальші розпорядження [338, с. 108–112; 369, с. 47].

СБ відзначалася також тим, що проводила активну боротьбу з комуністичним підпіллям, яке, окрім того, що розширювало підпільну мережу, намагалось створювати свої агентурні позиції в УПА з метою її розкладання. Активізація більшовицького підпілля та створення розвідувальної мережі на Волині відбувалося почасти завдяки діяльності загонів спецпризначення НКВС-НКДБ. Зокрема, у жовтні 1943 р. у р-ні х. Чорна Лоза (зараз с. Теслугів) Демидівського р-ну десантувалася група чекістів, яка, зв'язавшись із жителем с. Дубляни С. Яконюком, заклала зброю в с. Лішня для створення «спецзагону».

Сповіднені про її прибуття, відповідальність за ліквідацію «спецзагону» взяли на себе керівник надрайонного проводу СБ «Петро» (Метельський) та командир боївки «Ватра» (В. Степанюк). Через кілька днів у с. Калинівка СБ затримала зв'язкову чекістів «Ластівку», в якій виявили невелику радіостанцію та список із прізвищами 28 місцевих членів КПЗУ та більшовицьких активістів 1939–1941 рр., завербованих для створення загону. Після цього СБ провела операцію, одночасно оточивши та знищивши чекістів-десантників на х. Чорна Лоза, а більшовицьких активістів розстріляла за вироком трибуналу у с. Лішня [338, с. 113–116].

Зважаючи на даний прецедент, СБ активізувала боротьбу з більшовицьким підпіллям у Демидівському р-ні. На початку жовтня 1943 р. були затримані східняк Москальов та місцевий мешканець А. Опанасюк, які «виказали цілу комуністичну сітку в інших районах». Вони повідомили місце криївки, в якій працювали на друкарській машинці двоє спеціально надісланих машиністок-східнячок, а також зазначили, що «накази отримували зі штабу УПА, де знаходиться їхній провідник, якийсь генерал чи лейтенант», а сама підпільна мережа «вислала багато людей в УПА, де вони мали захопити кращу зброю в свої руки та розширити свою сітку» [300, с. 216].

На початку наступного місяця СБ ОУН у сс. Перекладовичі, Підлозці та Ставрів сусіднього Острожецького р-ну виявила підпільну мережу КПЗУ, організацією якої керував С. Кондратюк («Петров»), ніби спеціально надісланий для цього ще у 1941 р. Під час допитів було встановлено, що члени підпілля у результаті зборів прийняли рішення про необхідність розширення мережі, пропаганди комунізму (проти УПА), створення списків активістів і представників українського визвольного руху для передачі НКДБ, а також вступу в УПА, де, організувавши однодумців (східняків, комуністів), «втікати на сторону червоних, забравши найкращу зброю» [213, арк. 130–142]. Наприкінці грудня більшовицьке підпілля, яке складалося з колишніх членів КПЗУ, було виявлене в с. Малин того ж р-ну [213, арк. 117–120]. У січні 1944 р.

СБ розкрила «комірку» КПЗУ в с. Довгошії Млинівського р-ну [213, арк. 143–149].

Таким чином, розвідка та контррозвідка українських повстанців і радянських партизанів відігравала важливу роль під час протистояння між ними. Військова розвідка радянських партизанів у порівнянні з розвідкою повстансько-підпільного руху була краще організована, проте обом «лісовим арміям» не вдалося здобути суттєвих даних, попередити важливі заходи противника, а також завдати йому значних втрат (за виключенням кількох випадків). Досить скромні розвідувальні дані, здобуті партизанами пояснюються тим, що місцеве населення Волині переважно було на стороні українських націоналістів, а також протидією самооборонних відділів і боївок СБ ОУН.

Контррозвідка протиборчих сторін попереджала, виявляла та запобігала небезпеці, яку несли розвідувальні й агентурні заходи противника, а також внутрішні нестійкі елементи. Видається, що у формуваннях радянських партизанів ця діяльність відбувалася значно активніше та результативніше, ніж у відділах УПА. В оунівському підпіллі ситуація стояла іншим чином завдяки серйозній конспірації та протидії СБ, якій вдавалося виявляти та ліквідувати ворожих агентів, розвідників і представників більшовицького підпілля.

3.4. Агентурна діяльність

Паралельно з організацією військової розвідки у партизанських формуваннях УШПР відбувалося становлення агентурної розвідки. Останньою керував заступник командира з розвідки, у підпорядкуванні якого перебувала оперативна частина, що складалася з оперативних працівників і декількох резидентів.

Важливого значення для покращення військової й агентурної розвідки мала нарада нелегального ЦК КП(б)У, що відбулася за участю командирів і комісарів найбільших формувань УШПР наприкінці травня 1943 р. У резолюції

останньої зазначалося, що для виконання планів на весняно-літній період рекомендувалося використовувати глибоку агентурну і військову розвідку для вивчення маршрутів рейдів, р-нів і об'єктів майбутніх бойових дій. Для мінімізації власних втрат, успішного використання бойових операцій нарада вважала необхідним звернути особливу увагу на посилення військової розвідки у всіх з'єднаннях і створення широкої мережі агентурної розвідки. Пропонувалося з'єднанням і загонам посилити роботу по розкладанню націоналістичних формувань, зокрема, засилаючи до них агентуру та тероризуючи командний склад [293, с. 366–367]. Про це також відзначалося у постанові ЦК КП(б)У про стан і подальший розвиток партизанського руху в Україні від 15 липня 1943 р. [302, с. 239].

Вищезазначені практичні рекомендації активно реалізовувалися на Волині. Для забезпечення зв'язку та повсякденного керівництва агентура, зазвичай, об'єднувалася в резидентури (за об'єктним і територіальним принципом), які склалися з 5–7 осіб. Найцінніша агентура перебувала на особистому зв'язку із заступником командира по розвідці з'єднання чи загону.

Як правило, для створення агентури партизани використовували такі основні способи: 1) залучали до розвідувальної роботи місцевих жителів, проживаючих неподалік об'єктів, які цікавили партизанів; 2) встановлювали зв'язок із діючим у населених пунктах підпіллям і використовували його в цілях розвідки; 3) розміщували підібраних партизанів на проживання неподалік важливих об'єктів противника чи відправляли на службу до його формувань або організацій; 4) вербували осіб, які співпрацювали з ворогом, шляхом впливу на їх патріотичні почуття, завдяки компрометуючим матеріалам чи під страхом смерті [236, с. 128]. О. Гогун також відзначав, що часто агентура утворювалася з родин партизанів, місцевого населення, чийі родичі були в ЧА; з колишнього радянського активу. Методи вербування були досить різними: від погроз до матеріального заохочення [423, с. 242–245]. Наприклад, з'єднанням А. Грабчака агентура набиралася нерідко в примусовому порядку, коли у певному населеному пункті встановлювався колишній радянський активіст, якому через

спецкур'єра надсилався лист з вимогою працювати на партизанів [16, арк. 13]. У з'єднанні І. Шитова, підібрані оперчастиною кандидатури для агентури, попередньо перевірялися через радянський актив села та шляхом виконання перших завдань [16, арк. 54].

Досить наочно про створення агентури серед місцевого населення розповідав заступник командира по розвідці РПЗ № 1 В. Тимофєєв: «Підбирали людей приблизно так: зайдеш в одне село, із однією людиною зустрінешся, поговориш, у результаті розмови виявиш, хто може принести користь, якщо дати йому завдання, далі ведеш із ним дипломатичні переговори і доходиш до того, що потрібно. Даєш завдання. З'ясовуєш осіб, у яких є родичі, далекі і близькі, у розташуванні противника, створюєш легенди, тоді даєш завдання [...]. Коли вони повертаються, поговориш із ними, співставляєш їх відомості і в результаті створюється відповідна думка» [171, арк. 2].

Зв'язок партизанських формувань з агентурою тримався завдяки особистим зустрічам, через резидентів, агентів-зв'язкових, з допомогою партизанських «маяків» і тайників («мертвих пунктів зв'язку») [236, с. 130–131]. Агентуру, створену рівненськими партизанами, як правило, очолював резидент, контакт із яким встановлювався через зв'язкових, які ним же надсилалися. У рідкісних випадках відбувалося навпаки [223, арк. 56].

Агентурна схема розвідки серед місцевого населення здійснювалася через оперативних працівників загону, які тримали зв'язок із агентами. Останні здебільшого проживали у селі, слідкуючи за мирними жителями та виявляючи ворогів і шпигунів. Агентурні дані передавалися в оперативний відділ з'єднання, де робилися відповідні висновки [223, арк. 18, 56].

Згідно з наказів УШПР і надісланих ним рекомендацій, партизанські з'єднання розпочали створювати агентурні позиції у середовищі українських націоналістів. У першу чергу, цим активно займалися формування, що віддавали перевагу «лісовій тактиці» та диверсійній діяльності на комунікаціях гітлерівців. Перебуваючи тривалий час в одному р-ні діяльності, партизанам вдавалося створювати мережу інформаторів і агентуру серед місцевого

населення, а також впроваджувати її у формуваннях противника. Наприклад, оперативна частина ЖПЗ мала в розпорядженні агента «Свого», який був у складі оунівської боївки. Інший агент «Зірка» перебувала в довірі коменданта районної СБ «Дібрового»; «Калині» вдалося ліквідувати керівника оунівської жіночої організації; «Петров» захопив шефа зв'язку Цуманського РП ОУН [13, арк. 76–77]. Загін ім. Ф. Михайлова під командуванням А. Одухи, у період, коли діяв у Суражському лісі, також придбав агентуру в місцевих упівських відділах [304, с. 393]. Як відзначалося, агентурну мережу для боротьби з націоналістами насаджувало також з'єднання О. Федорова.

У рейдуючих з'єднаннях ситуація була іншою, оскільки вони майже постійно перебували в русі. Зважаючи на це, наприклад, у з'єднанні С. Ковпака спеціальна агентурна мережа не створювалася, а замість неї при розвідувальному відділі діяли маршагенти, яких відправляли на відстань дво-одногоденного переходу [13, арк. 50].

Попри те, що партизанам вдавалося успішно створювати агентуру серед місцевого населення, проникнути в оунівське підпілля було досить складно, зважаючи на його законспірованість. У досить рідкісних випадках, коли вдавалося це зробити, результати були незначними. Проте, серед партизанських з'єднань УШПР певний зразок агентурної гри з бандерівським підпіллям продемонструвало Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова, що потрібно окремо відзначити. Отримавши у квітні – травні 1943 р. радіограми від начальника УШПР Т. Строкача, де він наказував створити агентурно-бойову групу, детально описати діяльність повстанців, з'єднання І. Шитова розпочало активно цим займатися [11, арк. 32–33; 12, арк. 91; 155, арк. 10 зв., 55].

18 червня 1943 р. І. Шитов рапортував, що у с. Червона Воля (Воняче) Городницького р-ну партизани здобули націоналістичну літературу і записку [12, арк. 97]. У ній районний провідник Людвипільщини «Новобранець» 4 червня закликав прибути на інструктаж 2–3 освічених осіб, аби започаткувати «підпільно-визвольну самостійну роботу вашого району» [11, арк. 112–112 зв.]. Заступник І. Шитова по агентурній розвідці, а до війни начальник

Олишівського районного відділу НКВС Чернігівської області П. Ліщенко підібрав двох осіб, здатних проникнути до націоналістів - «Волкова» та «Бендеру», завербованих у березні 1943 р. в якості агентів. Останні, прибувши до «Новобранця», були запідозрені ним, що є агентами більшовиків і відправлені назад. На наступну явку після деяких вагань прибув лише О.Потайчук («Волков») – боєць автоматної групи, родом із с. Червона Воля [16, арк. 64; 299, с. 20, 24].

З архівних документів випливає, що О. Потайчук побував у проводі підрайону «Камінь», який входив у Людвипільський повстанський р-н «Скеля» [263, арк. 12]. Тут він зустрівся з командиром упівського відділу «Шавулою» (А. Рудика), працівником СБ «Даждем» (В. Остапчуком) і референтом зв'язку «Волною» (В. Ференсом). Спочатку вони підозрювали «Волкова» в тому, що той надісланий радянськими партизанами. Аби переконатися в його націоналістичних настроях, при ньому страчували поляків, а також перевіряли в боях із червоними партизанами, у яких він «рвався уперед». Зрештою, таким чином О. Потайчук, який отримав від бандерівців псевдо «Генералов», зумів завоювати у них довіру [16, арк. 64; 230, арк. 12–13]. Після цього він отримав завдання зв'язатися з партизаном загону ім. М. Хрущова Лисюком (уродженцем с. Червона Воля), якого знав провідник Березнівського повстанського р-ну «Берег» І. Горковець («Сокира»), і прибути з ним назад. Дізнавшись про це, останнього завербувала оперчастина з'єднання І. Шитова як «Маузера» та відправила разом із «Генераловим» до керівництва націоналістів, від яких перший отримав завдання завербувати декілька осіб, знищити командний склад і перейти з партизанами свого загону на сторону УПА [24, арк. 105; 156, арк. 84 зв.; 299, с. 24–25]. Проте, командування з'єднання І. Шитова не пішло на це і «Маузера» вивело з агентурної розробки [298, с. 21].

«Генералов» також отримав вказівку від бандерівців відправити на курси референтів підрайонів трьох осіб, які, відповідно, були підібрані оперчастиною з'єднання ім. М. Хрущова – «Липенка», «Іванова», «Запорожця» (жителі с.Червона Воля) [299, с. 25]. Про результати двохтижневого вишколу, який

відбувався у липні в с. Клецька Людвипільського р-ну, І. Шитов повідомив УШПР 17 серпня 1943 р., зазначивши, що відправлені агенти були призначені референтами господарства, «політичної безпеки» (тобто СБ) [279, с. 95]. У відповідь Т. Строкач надіслав інструкції, які засвідчили особливу зацікавленість УШПР у продовженні агентурної гри з оунівським підпіллям [299, с. 27–28].

У вересні 1943 р. надрайонний провідник «Ворон» призначив згаданого вище «Даждя» комендантом Городницького повстанського р-ну «Пекло», в якому було сформовано два підрайони - «Яр» та «Ліс», а третій – не був охоплений, оскільки німці спалили там села. Зокрема, «Дажд» призначив саме «Генералова» провідником підрайонну «Яр», у який входили лише два села – Кленова та Червона Воля [263, арк. 12; 264, арк. 75–75 зв.]. У той же час провід повстанського р-ну «Пекло» вимагав від «Генералова» сформувати боївку, яка була ним створена лише легендовано [306, с. 699].

Таким чином, завдяки комбінації із агентом «Волковим»-«Генераловим» партизанському з'єднанню І. Шитова вдалося створити агентурні позиції в бандерівському підпіллі Людвипільщини. Це показало, що СБ ОУН належним чином не перевіряла нових членів організації, навіть, якщо вони були зі східних областей України, а також засвідчило про те, що націоналісти у той час не мали ще досвіду боротьби із радянською агентурою.

Отримані через О. Потайчука дані та матеріали, в оперативному відділі з'єднання І. Шитова вивчалися, а потім передавалися в УШПР. Наявні джерела дають можливість стверджувати, що останній проінформував НКДБ СРСР про створення агентури в націоналістичному підпіллі [230, арк. 14]. Судячи зі всього, Нарокомат за нових обставин змінив завдання опергрупи «Прапор» під командуванням В. Лебеда⁵, десантованій наприкінці квітня 1943 р. в

⁵ Лебедь (Хом'як) Василь Володимирович – 1899 р. н., галичанин, який служив у підрозділах Українських січових стрільців, з 1915–1918 рр. перебував у таборі військовополонених під Царицином, де ніби познайомився з Є. Коновальцем. Служив у Червоній Українській Галицькій Армії, відбував покарання в Соловецькому концтаборі. Ймовірно, на початку 1920–х рр. був завербований Державним політичним управлінням. За завданням радянських спецслужб, у 1933 р. вирушив у Бельгію, використовуючи легенду, що він керівник націоналістичного підпілля в Харкові. Там він контактував із членом Проводу українських

Мозирській області. Спочатку ж перед останньою ставилося завдання прибути в р-н м. Ровно та працювати над ліквідацією райхскомісара України Е. Коха [336, с. 146–147; 473, с. 146]. Зокрема, В. Лебедь, група якого згодом була реорганізована в загін ім. Б. Хмельницького, відзначав: «Отримали наказ діяти на півночі українського Полісся, в городищенських [городницьких – С. А.] лісах, на кордоні Ровенської і Житомирської областей» [387, с. 2].

Як впливає зі спогадів заступника І. Шитова по агентурній розвідці П. Ліщенко, подальшою розробкою агентури в повстанському р-ні «Пекло» займався він та чекіст В. Лебедь, який представлявся «Богданом Володимировичем Чубенко» [230, арк. 14]. Про наступні дії чекістів і партизанів П. Ліщенко відзначав таке: «Нами була створена підпільна організація, ніби, існуючих бандерівців. Вони до на[с] приїжджали перевіряти роботу Потайчука Ореста. У нас встановився зв'язок із бандерівським підпіллям [...]. Керівництво бандерівців надсилало різні директиви, газети, журнал «Ідея і Чин». Все відбувалося з великою секретністю [...]» [229, арк. 5–6].

Чекісти продовжували створювати додаткові агентурні позиції, аби роздобути дані про діяльність повстанського заплілля й УПА. Зокрема, для цього була підготовлена полтавчанка Л. Бугорська («Галя», 1924 р. н.), яка чудово розмовляла українською мовою і мала вже великий досвід виконання складних розвідувальних завдань у загоні НКВС УРСР ім. С. Будьонного (командир І. Копьонкін), який діяв у 1941–1942 рр. на Полтавщині [247, арк. 13–19; 583, с. 3; 606, с. 135–136].

«Галі» вдалося проникнути у «штаб бандерівців, які діяли в Ровенській області» та завоювати їх довіру, чому допомогла діюча розробка легенди – мотивації появи її в штабі. Остання видавала себе за представницю полтавської молоді, яка боролася за самостійну Україну. Оунівці прийняли її радісно,

націоналістів Д. Андрієвським і провідником ОУН Є. Коновальцем. Повершувшись у вересні 1934 р. в Україну, у липні 1935 р. В. Хом'як перетнув радянсько-фінський кордон і відновив контакти з ОУН. Завдяки ньому в оунівське підпілля у Фінляндії проник агент П. Судоплатов в якості «Павла Грищенка» - «вихованця» Лебедя-Хом'яка, комсомольця, який розчарувався в радянській владі. Як відомо, 23 травня 1938 р. П. Судоплатов вчинив теракт проти Є. Коновальця у роттердамському ресторані «Атланта» [404, с. 102–104; 439, с. 102–117; 527, с. 24–40; 719; 730].

оскільки були зацікавлені у зв'язках із мешканцями східної України і, зокрема, Полтавщини. Перебуваючи в бандерівському штабі, «Галія» протягом пів року надсилала в спецзагін ім. Б. Хмельницького повідомлення про діяльність і плани оунівців, які радіоповідомленнями відправлялися на «Велику землю» [336, с. 152–153; 646, с. 3].

Через брак джерел невідомо, що вдалося дізнатися розвідниці «Галі». Знаємо лише те, що зібрані дані викликали «велику цікавість» чекістів і партизанів, командування яких було «не тільки в курсі всіх подій в ОУН, але було обізнане про структуру та форму боротьби ОУН, що дало можливість дізнатися місце концентрації УПА в західних областях [України]» [298, с. 21].

Врешті, зв'язок «Генералова» та «Галі» із радянськими чинниками оунівці викрили під час наради («відправи») активу повстанського надрайону «Долина» ВО «Заграва», що відбувся 12 грудня 1943 р. на хуторі с. Корост Степанського р-ну, де, схоже, їх було затримано. Зі спогадів командира групи «Заграва» І.Литвинчука («Дубовий») випливає завдання, яке мала виконати тоді розвідниця Л. Бугорська: «Видаючи Генералова та сексотську сітку, яку зорганізували чесні революціонери як наших людей в Город[ницькому] рай[оні], коштом їх життя розвідчиця Галка мала влізти в довір'я окр[ужного] проводу в характері секретарки-машиністки. Всі матеріали, які здобула б, мала подавати через рад[іо-надаєний] апар[ат] до розвідного партизанського відділу ім. Хмельницького, який мав перенестись з-за Случа в цуманський ліс» [282, с. 1198–1199].

Що ж стосується долі згаданого вище коменданта підрайону «Яр», агента «Волкова»-«Генералова» (О. Потайчука), заступник І. Шитова по розвідці П.Ліщенко відзначав: «На великий жаль, Потайчук О. С. вирушив у лапи бандерівців із спеціальним завданням, розробленим разом із Богданом Володимировичем Чубенко, і не повернувся. Що сталося – нам невідомо». Він припускав, що його бандерівці розкрили та знищили [229, арк. 6–7].

Попри втрати розвідників, агентурна розробка повстанського р-ну «Пекло» принесла результати, оскільки нерозкритими залишалися інші чекістські агенти

в підрайоні «Яр». Це дає підстави стверджувати те, що комендант р-ну «Пекло» «Дажд» 24 лютого 1944 р. у с. Кленова Городницького р-ну був заарештований відділом розвідки 2-го прикордонного полку НКДБ по охороні тилу 1-го Українського фронту [263, арк. 8]. Варто відзначити, що «Дажда» затримали у будинку «Зозулі», який, як «Заєць» і «Лебідь», знали про його місце перебування [263, арк. 14 зв., 20]. Останні ж, згідно з документами, були в агентурній мережі легендованого підрайону, сформованій з'єднанням І. Шитова [16, арк. 66; 298, с. 29–30]. Тому, схоже, що арешт «Дажда», а також інших підпільників із р-ну «Пекло» не був випадковим.

Як бачимо, довготривала агентурна гра із бандерівським підпіллям Людвипільщини, яку вело спочатку з'єднання І. Шитова, а потім загін НКДБ СРСР ім. Б. Хмельницького, завершилася, фактично, ліквідацією проводу повстанського р-ну «Пекло». Попри це, бандерівцям вдалося викрити окремих більшовицьких агентів, тим самим зберігши частину підпілля від інфільтрації у нього радянських чинників.

Узагалі, на колишній підрадянській території, де у партизанів був розгалужений розвідувально-агентурний апарат, їм вдавалося виявляти та повністю знищувати націоналістичні осередки. Наприклад, агент «Воронов», завербований Кам'янець-Подільським з'єднанням ім. Г. Жукова, повідомив, що у с. Очеретянка Червоноармійського р-ну Житомирщини існувала націоналістична організація на чолі з Пилипенком, яка в червні влаштувала дві засідки на червоних партизанів. Завдяки агентам «Воронову» та «Мешову» вдалося спіймати 12 націоналістів з Очеретянки, 10 з яких розстріляли, а два зуміли втекти. Агент «Ландиш» повідомив, що у с. Киянка Барашівського р-ну була націоналістична організація на чолі з О. Нагорнюком. Розкривши її, партизани захопили 9 гвинтівок і розстріляли 8 «зрадників» [153, арк. 111].

Агентура серед українських повстанців також формувалася безпосередньо з учасників націоналістичного руху, які попередньо вивчалися і вербувалися. Таким чином рівненські партизани створили її у відділах «Лайдаки», «Кори» та «Яреми» [199, арк. 20]. З цього приводу заступник командира по розвідці РПЗ

№ 1 В. Тимофєєв згадував: «Ми мали досить сильну агентуру в керівництві [повстанських відділів], розкладали їх шляхом поширення нашої літератури, а в крайньому випадку, коли ця міра була малодієвою, ми через агентуру встановлювали місце розташування [повстанського] з'єднання і збройною силою розбивали наголову» [181, арк. 103]. Заступник командира з розвідки загону ім. В. Чапаєва ЧВПЗ Г. Мусієнко згадував, що йому вдалося завербувати упівського воєнкома та політичного керівника (член ОУН із 1929 р.), які давали необхідні відомості про діяльність УПА, плани, час мобілізації та про самих мобілізованих [178, арк. 34 зв.].

Агентура радянських партизанів в оунівському підпіллі та УПА на Волині також створювалася з осіб, які самовільно встановлювали зв'язок із більшовицькими партизанами чи мали довоєнні контакти з органами держбезпеки. Наприклад, вояк легіону «Нахтігаль» «Чорноморець»⁶ у Білорусії встановив зв'язки з партизанами. Він, знаючи, що інший легіонер І. Дем'янчук («Дніпрович», «Степан»)⁷ був пов'язаний з радянськими органами, представив його агенту більшовицьких партизанів «Коршуну» («Коржун»). Останній, завербувавши І. Дем'янчука, дав йому наказ відійти разом з «Чорноморцем» на північ для того, щоб відшукати більшовицьке підпілля та чекати приходу червоної партизанки, з якою потрібно було негайно зв'язатися [233, арк. 43]. Зокрема, «Степан» свідчив ймовірно 25 листопада 1945 р., під час допиту боївкою СБ М. Гаврилюка («Федось»), що у червні 1943 р. він зустрівся з «Коршуном», який повідомив, що партизани просуваються на південь, доручивши провести розвідку та зконтактувати з більшовицьким активом. «Степан» прозвітував «Коршуну» про те, «де квартирує військо [УПА – С.А.] і де треба оминати» та, що «в Завидівщині стоїть більше війська» [233, арк. 43–44; 708, с. 249].

⁶ Уродженець Миколаївської області. За іншою версією, проживав у с. Підбереззя Горохівського р-ну. У 1943 р. сотенний куреня «Голуба». На 1945 р. сотенним у бригаді «Пімста Базару» [251, арк. 24; 280, с. 714; 281, с. 447]

⁷ Дем'янчук Іван Омелянович («Борута», «Дніпрович», «Парашут», «Степан»), з 1943 р. в почоті «Голобенка» (О. Громадюк), з 08. 1944 р. сотенний сотні Холмської бригади, діяв у Маневицькому р-ні [708, с. 249]

На основі зіставлення наявних джерел вважаємо, що «Коршуном» був колишній офіцер УНР Андрій Лещук (1894 р. н.)⁸, який з квітня 1943 р. виконував обов'язки начальника штабу «Січі» [708, с. 407–408]. Зокрема, 15 липня того року він у с. Мосир Любомльського р-ну вступив у самовільні переговори з загоном ім. С. Кірова (5 батальйоном) з'єднання О. Федорова. У щоденнику бойової та диверсійної діяльності останнього за той день відзначалося: «Прийшли 3 особи (бульби) для переговорів про дружбу». Наступного дня другий взвод 5-го та два взводи 9-го батальйонів о третій годині ночі «поїхали на переговори з ціллю забрати озброєння і організувати зі східняків самостійний загін». Зустріч із командуванням упівців відбулася без стрілянини, завершившись тим, що останні «поки що обіцяли не заважати нам [партизанам – С.А.], а бити разом противника» [57, арк. 13–13 зв.; 233, арк. 43]. Під час переговорів комісар загону ім. С. Кірова І. Караваєв та «Коршун» домовилися, що останній надасть провідників для розвідки по залізничній дорозі, а також запевнив, що забезпечить безпеку руху партизанів у будь-якому напрямку [186, арк. 40]. Тому ввечері того ж дня, а також наступного командування загону відправило розвідку [57, арк. 13 зв.].

Вислана у середині серпня розвідка загону ім. С. Кірова була затримана районною СБ і чотою «Шпака» у с. Ягідне Турійського р-ну. Попередження про те, що партизани домовилися із бандерівцями (очевидно, з «Коршуном») про спільні дії проти німців, не спрацювало і розвідників захопили в полон. Після допитів їх стратили [35, арк. 192; 369, с. 46, 72–73; 721].

Судячи зі всього, А. Лещук («Коршун»), перебуваючи на посаді начальника штабу «Січі», очолював у той же час резидентуру радянських партизанів. У вересні того ж року від них він отримав завдання провести детальну розвідку про становище на «Січі», а її результати передав до штабу

⁸ Народився у с. Охлопів. Офіцер армії УНР. Двічі заарештований поляками, ув'язнений у концтаборі в Березі-Картузькій і в'язниці м. Торунь. У 1943 р. представник штабу «Січі» та загону УПА ім. І. Богуна. Імовірно, був убитий СБ ОУН [334, с. 60, 73; 537, с. 284]

більшовицького партизанського загону через «Козаченка»⁹. У той же час «Коршун» бачучи, що це «не спричинилося до успішного походу більшовиків вперед», почав здійснювати розкладницьку діяльність, у результаті якої на «Січі» почастишало дезертирство. Через дезертирів-стрільців він передавав розвідувальні матеріали червоним партизанам.

За завданням «Коршуна», «Степан» мав підготувати поодинокі групи УПА до дезертирства, які склалися переважно зі східних народів (спершу останньому вдалося порозумітися у цій справі з командиром вірменського відділу «Ашотом» (С. Арутюнян)). У свою чергу, «Коршун» доручив «Чорноморцеві» та завербованому «Мирону»¹⁰ проводити розвідку для червоних партизанів у південних р-нах Волинської області. Згодом «Коршун» повідомив «Степану», що радянська партизанка займе та розгромить «Січ», тому останній наказав «Ашоту» в означений день «впустити червоних партизанів до «Січі», а відтак допомогти їм зліквідувати її» [233, арк. 44]. Звідси випливає, що напад на «Січ» готувався задовго до прибуття у західну Волинь у січні 1944 р. 1-ї УПД ім. С. Ковпака. Як уже відзначалося, розгром вдався також завдяки оперативно-розвідувальній роботі чекістської опергрупи І. Юркіна, яка склала план нападу. Очевидно, що вона напередодні цієї акції, контактувала із змовниками, які були на «Січі», надавши їм певні вказівки.

Характерно, що агентура, сформована «Коршуном», протрималася в УПА до січня 1945 р., доки не була розкрита під час перевірки Холмської бригади та бригад «Пімста Базару», «Соборна Україна» [280, с. 713–714].

Таким чином, резидентура більшовицьких партизанів, яку очолював начальник штабу «Січі» «Коршун», завдала непоправної шкоди українському повстансько-підпільному рухові на терені ВО «Турів». У результаті його розкладницької та агентурної діяльності відбулася підготовка змови щодо

⁹ Айзербаджанець, колишній червоноармієць, у середині 1943 р. інструктор із зброєзнавства бази УПА «Січ». Восени того ж року разом із групою колишніх солдатів ЧА дезертирував і перейшов на сторону радянських партизанів [636, с. 163, 284]

¹⁰ Скиба (Скуба) Павло Герасимович («Мирон», «Ромко») – командир Горохівського куреня УПА (08–10. 1943), куреня ім. Святослава ВО Турів (10. 1943 – весна 1944). За однією з версій страчений як радянський агент [708, с. 607–608]

розгрому повстанської бази, яка призвела до знищення останньої, що, своєю чергою, позбавило цивільне українське населення захисту, у першу чергу від АК.

Для подальшої організації агентурно-оперативної роботи в тилу противника в окремі партизанські з'єднання УШПР, які діяли на Волині, з осені 1943 р. надсилалися невеликі опергрупи 4-го управління НКДБ УРСР. Серед поставлених їм завдань була розробка ОУН і УПА та систематичне створення у них агентури для ліквідації українських націоналістів [241, арк. 31–34; 242, арк. 32–34; 289, с. 219–221, 234–235; 394, с. 181]. Перебуваючи вже в з'єднанні, почасти члени опергруп призначалися заступниками командирів із розвідки окремих партизанських загонів (батальйонів), заступниками начальника особливого відділу чи помічниками командира по оперативній частині [243, арк. 194–195; 244, арк. 79–80; 644, с. 51–52].

Зокрема, опергрупа «За Батьківщину» (6 осіб) під командуванням В. Храпка («Орел»), діючи в ЖПЗ з 20 вересня 1943 р., ввела в оунівське підпілля та упівські відділи 12 агентів, виявила біля 300 учасників націоналістичного підпілля та осіб, які співпрацювали з окупантами [289, с. 218]. Опергрупа «Розгром» (6 осіб) на чолі з Г. Бурлаченком («Петров»), яка з 7 жовтня 1943 р. діяла в з'єднанні В. Бегми, за час перебування в тилу противника завербувала для розробки українського націоналістичного підпілля 16 агентів, польського – 4, а також виявила і взяла на облік 932 учасників ОУН і УПА [244, арк. 82]. Опергрупі «Волинці» на чолі з П. Форманчуком («Петріч») (6 осіб), перебуваючи з 7 листопада в з'єднанні О. Федорова, вдалося для розробки ОУН і УПА завербувати 23 особи та створити дві резидентури [240, арк. 22–23]. Опергрупа «Дружба» (командир М. Онищук («Баглій»)) у складі 5 осіб, направлена наприкінці грудня 1943 р. у Сумське партизанське з'єднання, завербувала 9 агентів по лінії українських націоналістів, а також виявила агентурним і слідчим шляхом 94 «самостійники» [243, арк. 196]. За завданням НКДБ УРСР опергрупа «Унітарці» у складі 4 осіб на чолі з В. Хондошко («Юхно») прибула у Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова на

початку 1944 р. За період діяльності в тилу гітлерівців вона придбала 18 агентів, які працювали по українській лінії [241, арк. 103 зв.].

Проаналізувавши документи вищезазначених оперативних груп, відзначаємо, що агентурні позиції, які вони придбали, приносили проміжні результати. У той же час, із прибуттям останніх агентурна та розвідувальна роботи партизанських з'єднань покращилися, однак результати діяльності опергруп НКДБ УРСР, які діяли в деяких з'єднаннях, були мінімальними. Наприклад, недоліки у роботі опергрупи «Розгром» виникли внаслідок відсутньої сталої дислокації РПЗ № 1 і перебування останнього в лісистій місцевості, де був відсутній контингент для розвідувальної роботи, а також незнання всіма чекістами української мови на високому рівні. Складність створення агентури виявлялася й через те, що більшість місцевих жителів були малоосвіченими. Крім того, у зв'язку з активізацією протидії українських націоналістів чекістам не вдалося придбати колоритну агентуру у їх середовищі, тому результати діяльності опергрупи були досить незначними [244, арк. 82–83; 644, с. 52].

Своєю чергою, роботу опергрупи «Волинці» зв'язували кілька факторів: 1) насиченість р-ну українськими націоналістами змушувала брати озброєний супровід, для чого не завжди була можливість; 2) у зв'язку з проживанням у лісах доводилося багато часу витратити на пошук харчів; 3) мала чисельність групи завадила досягнути значних результатів; 4) відсутність необхідного досвіду у деяких членів групи [238, арк. 56–56 зв.]. Для опергрупи «Дружба» гальмом здійснення агентурної роботи виявилися безперервні рейди й активна бойова діяльність, які проводила 1-а УПД ім. С. Ковпака [243, арк. 193].

Тож організаційні та кадрові проблеми в діяльності опергруп 4-го управління НКДБ УРСР завадили їм досягнути суттєвих результатів у боротьбі з українським повстансько-підпільним рухом на Волині. Варто відзначити і те, що для їх роботи партизанські з'єднання не створили належних умов, що було у результаті як складних обставин діяльності, місця дислокації, так і інколи

свідомо робилося командуванням формувань, які не бажали, щоб представники інших відомств втручалися у їх діяльність, тим більше, органів держбезпеки.

Розглядаючи агентурну розробку радянських партизанських формувань оунівцями, слід наголосити, що ця сфера протидії часто була безрезультатною. Як відзначав О. Гогун, у партизанських загонах бойовий дух і лояльність до радянської влади перебували на висоті, тому пропаганда гітлерівців і оунівців не принесла значних результатів [423, с. 254]. Це ж ставало на заваді створити агентуру в них. Наприклад, бандерівці неодноразово намагалися засилати своїх агентів у Сарненський партизанський загін ЖПЗ, де вони «оброблювали» колишнього командира Годунько, намагаючись схилити його на свою сторону [59, арк. 210; 296, с. 51].

Все ж таки, намагання націоналістів сформувати агентуру створювало додаткові труднощі у боротьби із ними та ставало на заваді червоним партизанам розгортати діяльність на Волині. Начальник штабу РПЗ № 1 М.Григор'єв відзначав: «Конспірації у них [націоналістів – С.А.] партизанам можна було б підучитися. Багатьох своїх людей засилають у наші ряди, вони всіх знають. Знають, хто командує, хто очолює з'єднання. У загоні Місюри, там у них є націоналісти». На його ж думку, повстанська агентура була також у загоні ім. У. Кармелюка [181, арк. 11–12].

Інколи оунівським агентам вдавалося ліквідувати представників командного складу радянських партизанських загонів. Відомо, що один із них проник у травні 1943 р. у загін ім. І. Богуна з'єднання В. Бегми. Вичікувавши слушний момент, він застрелив командира розвідки та двох партизанів. Проте, при втечі його спіймали [77, арк. 3 зв.; 317, с. 20].

Для створення агентурних позицій у більшовицьких формуваннях, ОУН і УПА неодноразово використовували «східняків». Зокрема, завербувавши уродженця Димерського р-ну Київської області І. Кадубенка, який потрапив в УПА після втечі з Ковельського концтабору, упівці дали йому завдання влитися в партизанське з'єднання О. Федорова, розвідавши назву, дислокацію,

чисельність, склад партизанських загонів, а також створити законспіровану націоналістичну групу серед партизанів [198, арк. 98].

Завдяки тому, що в радянських партизанських загонах була досить добре організована внутрішня контррозвідка, а в окремих з'єднаннях існували особливі відділи, проникнути ворожим агентам в останні було досить складно. Крім того, в партизанських формуваннях відбувалася постійна партійно-ідеологічна робота з рядовим складом, що також сприяла його стійкості перед впливом ворожої пропаганди та діями агентів противника, які здійснювали розкладницьку роботу.

Таким чином, агентурна діяльність більшовицьких партизанів, спрямована на розробку українського повстансько-підпільного руху, приносила переважно локальні результати. Незважаючи на наявність агентурних розробок, радянським партизанам не вдалося за допомогою їх завдати суттєвих втрат ОУН і УПА, за винятком підготовки розгрому повстанської бази «Січ» і кількох нападів на повстанські відділи. У боротьбі з оунівським підпіллям результати партизанської агентури також були незначними, оскільки цьому, як вже відзначалося, заважала добра конспірація першого, а також протидія СБ ОУН. Винятком тут є агентурна гра з оунівським підпіллям у Городницькому повстанському р-ні «Пекло» та його часткова ліквідація. Прибуття ж опергруп НКДБ УРСР у деякі партизанські з'єднання УШПР, які діяли на Волині, лише частково покращили агентурну діяльність останніх. Своєю чергою, ОУН і УПА, перш за все, забракло досвідчених кадрів для створення агентурних позицій у радянських партизанських формуваннях, де була добре організована контррозвідка. Тому не розробляючи належним чином даний аспект протидії більшовицьким партизанам, український повстансько-підпільний рух втратив певні можливості у протистоянні з ними.

РОЗДІЛ 4.

МІСЦЕВЕ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ Й УКРАЇНСЬКИМ ПОВСТАНСЬКО- ПІДПІЛЬНИМ РУХОМ

4.1. Боротьба за продовольство між радянськими партизанами й українськими повстанцями

Радянські партизанські з'єднання та відділи українських повстанців варто віднести до формацій «малої війни», для яких важливого значення відігравали взаємини з місцевим населенням. Загострення стосунків з останнім створювало небезпеку розкриття окупантами чи ворожими партизанами місць розміщення лісових таборів, а також складності у сфері продовольчого забезпечення, що, значною мірою, впливало на тактику партизанських сил.

Для українських повстанців на Волині питання належного постачання продуктів у роки німецької окупації, фактично, ніколи не стояло гостро. Оскільки переважно вони були місцевими, то могли розраховувати на матеріальну підтримку селянства, а господарські референтури запілля, ядро якого складала організаційна мережа ОУН (б), регулярно забезпечували повстанські відділи провіантом і харчами, які надавало населення.

Радянські партизани у цьому плані перебували у гірших умовах, ніж українські повстанці, тому що могли розраховувати на підтримку місцевого населення лише у р-нах сталої дислокації власних з'єднань, які, зазвичай, були віддалені від місцевостей зі сприятливими умовами для ведення сільського господарства та тваринництва. Крім того, як засвідчують архівні документи, поставки, що час від часу отримували партизани з «Великої землі», склалися переважно зі зброї, боєприпасів, одягу, медикаментів, не вирішуючи нагального питання продовольства [92, арк. 27; 109, арк. 176; 124, арк. 151; 139, арк. 347].

Згідно зі «Вказівками начальника ЦШПР начальника штабів партизанського руху про порядок постачання партизанів озброєнням,

боєприпасами, продовольством» від 18 серпня 1942 р., централізоване постачання партизанських загонів визначалося недоцільним, тому вони повинні були забезпечувати себе за рахунок противника [293, с. 131–132]. У «Плані дій УШПР стосовно посилення бойової діяльності партизанських формувань на зимовий період 1942–1943 рр.» зазначалося, що головним джерелом матеріально-технічного постачання діючих загонів повинні бути трофеї противника та місцеві ресурси, з яких мали створюватися основні та запасні бази [293, с. 219]. Про пріоритетність забезпечення партизанських резервів, використовуючи ворога, відзначалося також у наказі начальника ЦШПР П.Пономаренка «Про розширення партизанської боротьби у зв'язку з наступом Червоної армії» від 1 січня 1943 р. [293, с. 262]. Відповідно до цього, у партизанських загонах почали формуватися так звані господарські частини, до функцій яких входила організація заготівлі та розподілу продуктів харчування, амуніції до наявних потреб [433, с. 28].

Оскільки системи матеріального та продовольчого забезпечення радянських партизанів не існувало, їх діяльність під час заготівлі харчів, фуражу чи одягу закономірно варто вважати імпровізацією. Поставлені на самозабезпечення, вони мали б використовувати підтримку місцевого населення, завдяки якому поповнювати свої запаси [371, с. 8; 642, с. 248].

Певні рекомендації для проведення госпзаготівель були сформульовані на нараді нелегального ЦК КП(б)У, що відбулася 28–29 травня 1943 р. у Лельчицькому р-ні Поліської області за участю командирів і комісарів найбільших партизанських з'єднань України. Зокрема, у резолюції зазначалося, що заготівлю продуктів у селян варто було проводити тільки організовано, через існуючі господарські команди, які потрібно було «зміцнити найбільш свідомими, передовими бійцями та командирами». Крім того, заборонялася шкідлива, непартійна практика натуральних податків із селян у тилу ворога, що проводилась окремими партизанськими загонами та порушувала «радянські взаємовідносини з ними» [724].

У низці документів радянських партизанів здійснення заходів із поповнення продовольства отримало назву «господарських» або «продовольчих» операцій, які були двох видів: мирного та збройного порядку. Перші відбувалися шляхом здійснення експедиції до села, де підготовлений партизан (політкерівник або комісар) розповідав про становище на фронтах, зlodіяння німецьких окупантів, боротьбу партизанів і потребу їх у харчах. Другі здійснювалися таким чином, що спочатку партизани дізнавалися про місце розташування великого продуктового складу ворога, після чого напали на нього та привласнювали наявні запаси [184, арк. 14; 356, с. 24]. Відповідальність за постачання та проведення господарських операцій покладалася на помічника командира (начальника) з господарської частини, а також старшин підрозділів [64, арк. 155; 319, с. 72]. Наприклад, у наказі № 86 від 20 серпня 1943 р. командира з'єднання ім. Л. Берія А. Грабчака вимагалось від командирів загонів «Особливого призначення» і «Розвідка та постачання» забезпечити себе продовольством [140, арк. 117]. Для виконання госпзаготівлі також міг призначатися уповноважений із продовольства, який ніс відповідальність за її проведення і повинен був попереджати мародерство та насильство стосовно місцевих жителів. Він, згідно з наказом А. Грабчака № 10 від 12 квітня 1943 р., мав право роззброювати та під конвоем доставляти бійців, які порушили наказ, а при відмові – розстрілювати [140, арк. 3 зв.].

Місце здійснення заготівлі продуктів, як правило, також було регламентовано, щоб уникнути конфліктів між партизанами. Зокрема, РОШПР видав наказ про закріплення за кожним загonom визначених сіл [205, арк. 130]. Згідно з наказом командира з'єднання партизанських загонів Рівненської області І. Федорова від 21 липня 1943 р., виділялися спеціальні групи для забезпечення збору та заготівлі продуктів, а села Висоцького та Столинського р-нів ділилися між загонами, щоб партизани поповнювали запаси лише у «своїх» селах [79, арк. 46–47]. Оскільки серед бійців Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна було поширене мародерство, його командир Л. Іванов 23 червня 1944 р. видав наказ встановити застави та

заготовляти продукти лише у визначених селах Шацького та Брестського р-нів [120, арк. 65].

За умов відсутності налагодженої зовнішньої харчової підтримки вирішального значення набувало економічне становище місцевості, в якій дислокувалися радянські партизани. Наприклад, І. Лагутін – командир партизанського загону ім. В. Чапаєва просив дозволу у командира РПЗ ім. М. Щорса М. Таратуто покинути с. Велюнь Дубровицького р-ну, «так як тут стояти не в стані, економіка дуже погана», через що настрій у бійців відповідний [134, арк. 23].

Продовольча ситуація в партизанських загонах погіршувалася в результаті карально-репресивних заходів німецьких окупантів. Наприклад, у Городницькому р-ні Житомирщини останні спалили за співпрацю з червоними партизанами більшість сіл, створивши тут так звану «мертву зону», що, зокрема, відзначали командир з'єднання кавалерійських партизанських загонів М. Наумов і комендант Костопільського повстанського надрайону «Долина» [282, с. 349; 343, с. 288]. Оскільки у вищезазначеному терені частина місцевих жителів залишилася без господарств або загинула, радянські партизани, котрі тут дислокувалися, втратили свою продовольчу базу і тому неодноразово здійснювали господарські операції на прилеглі села Кореччини, Людвипільщини, Березнівщини, що розташовувалися на захід від р. Случ, де підтримку мали бандерівці.

Інтенсивність заготівлі партизанами продуктів харчування у сільського населення залежала від частоти проведення ними бойових операцій проти окупантів, адже, здійснюючи їх, можна було здобути як трофеї, так і харчі. Тому загони, які свідомо відмовлялися від бойових операцій і застосовували так звану «лісову тактику», використовували місцеве населення як свій тил, незважаючи на те, чи підтримувало воно більшовиків.

У місцевостях, підконтрольних партизанам, селяни переважно були змушені надавати їм продовольчу підтримку тою мірою, яку могли забезпечити. Проте, перші неодноразово порушували дисципліну, силою

привласнюючи харчі та майно жителів сіл. Найчастіше такі «операції» відбувалися без відома командування загонів, за ініціативою самих партизанів, які забирали у місцевих жителів не лише харчі, але і їх особисті речі. Командир загону ім. Й. Сталіна ЧВПЗ Г. Балицький, аналізуючи наслідки неконтрольованих заготівель, резонно зазначив у щоденнику: «Будемо правильно вести себе серед селян, тоді противник ніколи не буде мати співчуваючих; але якщо партизани забудуть про правильну поведінку політики партії та радянської влади серед мирного населення, тоді ворог обов'язково використає все це [...]. Краще недобрати в 10 націоналістів чи поліцейських, ніж неправильно забрати ті чи інші речі одного чесного громадянина» [343, с. 481].

Під час здійснення продовольчих реквізицій партизани керувалися класовим підходом при виборі осіб, які мали б бути позбавлені власності. На Волині до когорти «куркулів» вони відносили також і українських націоналістів. Зокрема, політкерівник артилерійського дивізіону РПЗ № 1 Ф.Бокальчук відзначав: «Деякі бійці допускали мародерство, вважаючи, [що] націоналістів і їх симпатиків можна розкуркулювати, тим більше, що умови зими вимагають теплого одягу, який не всі бійці мають» [95, арк. 27].

Неконтрольовані реквізиції спонукали командування з'єднань видавати накази стосовно заборони самовільно покидати партизанські табори та припинення мародерства, пияцтва та нетактовних відносин з місцевим населенням. Наприклад, такий наказ видав РОШПР 15 липня 1943 р. [113, арк. 28 зв.]. Його начальник В. Бегма виправдовувався за поведінку партизанів, зазначаючи, що «командири та комісари загонів не врахували специфічних умов у Західній Україні, де сильно розвинена національна ворожнеча» [113, арк. 36 зв.–38].

Зрештою, партизанські командири лише інколи застосовували вищу міру покарання за мародерство, розбій або недисциплінованість [204, арк. 29; 343, с. 455]. У джерелах можна знайти приклади того, що розстріл замінювався доганою чи утриманням на гауптвахті, оскільки командування брало до уваги

бойові заслуги партизана, чесне зізнання й особисте прохання, що він більше не буде помічений у подібних випадках [343, с. 490–491; 641, с. 110].

У випадку, якщо партизани продовжували вчиняти протиправні дії, їх командування отримувало попередження від УШПР та інколи від НКВС-НКДБ. Зокрема, 1 жовтня того ж року командири Вінницького та Тернопільського з'єднань, відповідно – Я. Мельник та І. Шитов – отримали попередження від заступника начальника УШПР І. Старінова, який вимагав від них припинити дії, що «паплюжать ім'я народних месників» [300, с. 196].

Між самими партизанами, котрі належали до різних з'єднань, відбувалися часті непорозуміння, коли питання торкалося вибору терену здійснення господарських операцій. Командир РПЗ № 2 І. Федоров у листі від 19 грудня 1943 р. пропонував командирі ЧВПЗ О. Федорову провести поділ місцевості, оскільки «народ ясно та справедливо ображається» від подвійного оподаткування [494, с. 38]. Варто згадати про конфліктну ситуацію між бійцями О. Федорова та партизанами Брестської області, що виникла за право заготовляти продовольство в сс. Сваринь, Радослав і навколишніх хуторах. Білоруські партизани 20 листопада 1943 р. розклеїли наказ, у якому попереджали під загрозою розстрілу про заборону реквізицій у згаданих селах, де «все рухоме і нерухоме майно, а також всі продовольчо-фуражні ресурси [...] є недоторканим запасом і знаходяться під контролем командування п[артизанських] загонів Брестської області» [58, арк. 2–3]. У відповідь О.Федоров надіслав радіограму начальнику штабу загону ім. В. Чапаєва С.Григоренку, в якій дозволив проводити заготівлі сільгосппродуктів і теплового одягу, зазначивши, що «якщо подібні дурні будуть перешкоджати, роззбройте та бийте морди» [58, арк. 1].

Таким чином, мародерство та хаотичні реквізиції, здійснені радянськими партизанами у підконтрольних їм теренах, відбувалися в результаті неорганізованості продовольчого забезпечення у загонах, відсутності у них дисципліни, а також були результатом суттєвої зміни моральних поглядів під впливом військових дій.

Варто відзначити, що підконтрольні УПА р-ни Волині у господарсько-економічному значенні вважалися багатішими, ніж терени, де оперували радянські партизани. На цю відмінність звернув увагу командир польського партизанського з'єднання «Ще Польска не згінела» Р. Сатановський: «Характерно, що ті райони, в яких діють українські націоналісти, економічно дуже багаті. Райони, де діють партизани – значно бідніші. У чому справа ? Партизани об'їли. Націоналісти мали в своїх руках велику територію та вміло харчувалися. Вони харчувалися у населення, а це менше кидається в очі, менше витягує продуктів у населення і тому ці райони значно багатіші. Я б навіть сказав, що це багаті райони. Коли ми прибули в українські націоналістичні села, то ми їли вдосталь, їли добре. Коли ми прибули в партизанські села – ми були голодні. Скільки операцій не проводилося, а все ж вони залишилися багатими селами» [287, с. 547]. Інший партизанський командир П. Вершигора відзначав: «Економічне становище районів, які контролюються УПА, більш сприятливе, ніж у радянських районах, населення живе багатіше і менш пограбоване» [304, с. 177]. Добре економічне становище р-нів, які були під впливом українських націоналістів, відзначалося також у звіті про партійно-політичну роботу загону ім. А. Невського Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна [123, арк. 45].

Пояснює таке «господарське районування» те, що радянські партизани, керуючись військовою необхідністю, переважно здійснювали хаотичні реквізиції, не піклуючись про становище місцевого населення [423, с. 490]. До цього ж висновку, фактично, прийшов і вищезгаданий Р. Сатановський: «Села, які лежали північніше ділянки націоналістів, були постійною партизанською дорогою. Звідти ходили на диверсії, на зв'язок. Кожний прийде візьме сало, корову і т. д. Села, в яких були націоналісти, ніким не проходилися, там загони стояли постійно, вони займали велику територію і тому ці села були багатіші» [169, арк. 16].

УПА, не маючи зовнішніх джерел постачання, залежала від стабільності повстанського запілля. У ньому обов'язковий продовольчий податок для

населення встановлювався за принципом соціальної справедливості, розприділяючись не по господарствах, а в залежності від кількості землі [626, с. 149]. Разом із тим, як зазначила Г. Стародубець, доцільність запровадження податку з населення запілля вирішувалося не однаково у різних регіонах і восени 1943 р. встановлення його не стало загальнопоширеною практикою [626, с. 155–156].

Зрештою, у результаті оптимального способу заготівлі продовольства упівцями місцеве населення легше переносило їх, ніж господарські операції радянських партизанів. Крім того, повстанцям вдалося зірвати на Волині більшість спланованих реквізицій німецьких окупантів, зберігши провіант і продовольство для поповнення своїх відділів. Тому економічне становище терену, де «господарювала» УПА, було значно кращим, ніж р-ни дислокації партизанських з'єднань УШПР.

Білорусько-українське порубіжжя, терен на схід від р. Случ, Цуманські й Оржівські ліси, де під час німецької окупації дислокувалися радянські партизанські з'єднання, не могли повністю задовольнити харчові потреби останніх. Значно кращою була ситуація у цьому плані в Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Ф. Михайлова, яке в основному дислокувалося на півночі Хмельниччини. Місця проведення господарських операцій, особливо після загострення протистояння за терени впливу між радянськими партизанами й українськими повстанцями, визначалися як з урахуванням лояльності місцевого населення, так і господарсько-економічного становища терену. Нерідко продовольчі реквізиції червоних партизанів на Волині відбувались у р-нах, підконтрольних упівцям, що мало на меті не лише поповнення продовольства, а й здійснення своєрідних антиповстанських заходів або «відплатних акцій», які, за висловом О. Гогуня, можна вважати економічними репресіями чи економічним терором. Здобуте майно у результаті таких дій використовувалося не в особистих цілях, а в цілях ведення війни [423, с. 392]. Варто вважати, що під час таких «операцій», села, де розміщувалися повстанські відділи чи місцеві жителі були лояльні до націоналістів, радянські

партизани прирівнювали до продовольчих складів або підприємств окупантів, на які вони інколи організовували напади. Приміром, 10 жовтня 1943 р. командир ЧВПЗ О. Федоров санкціонував командиру загону ім. К. Ворошилова П. Маркову «за рахунок націоналістів і їх сімей одягати на зиму бійців шляхом конфіскації» [40, арк. 113].

Забезпечувати себе, використовуючи націоналістів, планували також партизани загону ім. С. Кірова того ж з'єднання, котрі 14 листопада у складі двох взводів першої роти вирушили в с. Волочинськ із завданням знищити 40 самостійників і провести заготівлю продуктів й одягу у «бульбівських» сімей. Проте їм не вдалося це зробити, оскільки окупанти майже повністю спалили згадане село, а тому вони вирушили до с. Троянівка Маневицького р-ну, де реквізували харчі «ворожих людей» [57, арк. 27–27 зв.]. До практики забезпечення особового складу одягом шляхом реквізиції його в націоналістів вдався також загін І. Шишка з Кам'янець-Подільського з'єднання, який 22 жовтня реалізував це на х. Черминь [151, арк. 31]. Таким чином партизани В.Бегми 22 грудня також поповнили продовольство й одяг у с. Ясинець Дубровицького р-ну [94, арк. 123].

О. Федоров у своїх мемуарах відверто писав про те, як партизани використовували ворога для власного забезпечення: «Частково ми харчуємось і за рахунок трофеїв. Ось перед нашим виходом на марш командир першого батальйону [Г. Балицький] повідомив, що в бою з бандерівцями він забрав у них не тільки кулемети, полонених, а ще й продовольчий обоз. Завдяки цьому перший батальйон буде деякий час забезпечений продуктами, а можливо, дещо перепаде і в загальний казан з'єднання» [356, с. 23–24]. Сам Г. Балицький відзначав, що 15 липня 1943 р. у бандерівців вдалося захопити три вози продуктів і похідну кухню з супом, яку партизани вирішили підірвати [179, арк. 102].

З літа 1943 р. між упівцями та червоними партизанами розгорнулася боротьба за продовольство, оскільки на той час на Волині вже оперували кілька радянських партизанських з'єднань, які потребували додаткового харчового

забезпечення. Звичайно, перші відомості про привласнення майна нелояльного місцевого населення можна знайти в зведеннях та повідомленнях протиборчих сторін за попередні місяці, проте частота таких випадків була тоді невисокою.

Боротьба радянських партизанів з українськими повстанцями за продовольство була, по-перше, наслідком загострення протистояння за терени впливу між ними, оскільки часті сутички й обопільні втрати «лісових армій» лише піднімали градус ворожнечі, що виливався в непрезентабельні заходи обох партизанських сил; по-друге, більшовицькі партизани у 1943 р. дислокувались у р-нах із не зовсім сприятливими господарськими умовами; по-третє, їхні примусові та непродумані заготівельні компанії виснажували продовольчий потенціал місцевого населення; по-четверте, партизанські формування протягом всього періоду нацистської окупації постійно збільшувалися чисельно, що потребувало для них додаткових харчів, матеріального та збройного забезпечення для повноцінної діяльності. Варто також врахувати думку чекіста Г. Саннікова, який вважав, що причина була також досить тривіальна: «Місцеве ж населення страждало від обох сторін – побори були як з тої, так із другої сторони. Їсти хотілось партизанам як радянським, так і бандерівським – ось і конфіскували худобу, сало, хліб, картоплю, сіно. Все, що потрібно було голодним людям і коням. Бандерівці хоч давали селянам замість грошей надруковані на гектографі папірці зі зображенням повстанця з піднятим у правій руці автоматом і вказаною грошовою сумою – 5, 10, 15, 25 карбованців, які після перемоги, як вони заявляли, можна буде обміняти на гроші нової України, а наші – в кращому випадку розписку» [346, с. 300].

Перед здійсненням господарської операції у р-нах діяльності упівців партизанським з'єднанням інколи видавався відповідний наказ. Так, згідно з наказом РПЗ № 1 від 3 вересня 1943 р., було виділено 70 бійців із загонів ім. Ф. Дзержинського, Г. Котовського та Т. Шевченко для проведення операції проти націоналістів у Дубровиці та конфіскації націоналістичних господарств [93, арк. 11 зв.]. Перед здійсненням заготівлі червоні партизани проводили

розвідку, щоб довідатися, чи могли їм перешкодити відділи та боївки повстанців [277, с. 244]. Між тим, вони, аби не викликати підозри та завчасної паніки у селян, могли маскуватися під бандерівців. Наприклад, у листопаді 1943 р. референт СБ Корецького надрайону «Коліно» «Зима» відзначав, що радянські партизани під виглядом націоналістів пограбували с. Косенів Ярунського р-ну, забравши у селян овес, а тих, хто не хотів давати збіжжя, побили [213, арк. 27].

Більшовицькі партизани, обізнані про присутність ворожих їм упівців, вирушали на госпзаготівлі у волинські села, як на бойові операції. Секретар Ровенського обкому КП(б)У В. Бегма 10 квітня 1944 р. зазначав: «На господарські операції партизани були змушені виходити підрозділами чисельністю від 50 до 100 бійців, озброєних кулеметами й автоматами» [491, с. 375]. У липні 1943 р. начальник штабу загону ім. К. Ворошилова ЧВПЗ Ф.Мартинів повідомляв у штаб з'єднання, що через спротив упівців партизани були змушені при звичайній заготівлі продуктів вести постійно бої з ними [43, арк. 93]. Такої ж думки був секретар ПРК КП(б)У Володимирецького р-ну П.Ткачук [172, арк. 10]. Примітно, що командир 2-го Молдавського партизанського з'єднання Я. Шкрябач у лютому 1944 р., аналізуючи поведінку з'єднань В. Андреева та М. Шукаєва, які діяли по-сусідству на півдні Волині, відзначав: «Вони здійснюють господарські операції, навіть бандитськими методами. Села мої – бандерівські, так вони їх оточують, обстрілюють, а потім беруть усе, що під руку потрапить. Це неподобство потрібно викоринити» [311, с. 72].

За успішної військової операції чи боїв проти повстанських відділів радянські партизани привласнювали майно та харчі селян, які співчували упівцям. Така практика реквізицій продовольства застосовувалася у р-нах, де бандерівці чинили активний спротив більшовицьким партизанам. Наприклад, 14 квітня 1943 р. загін ім. 24 річниці ЧА з ЖПЗ у результаті проведення операції «по розгрому націоналістичної партії» у с. Єльне Рокитнівського р-ну привласнив 23 голови великої рогатої худоби (ВРХ), 16 свиней і 160 кг

зернових культур [64, арк. 233]. Через тиждень партизани загону ім. В. Чапаєва того ж з'єднання після завершення бою з націоналістами у сс. Бережки та Любиковичі Дубровицького р-ну захопили такі «продуктові трофеї»: 2 воли, 3 свині, 20 кг сала, 20 пудів жита, 10 пудів муки та 3 пуди вівса [64, арк. 228–229]. На початку червня Олевський партизанський загін ЖПЗ після подібного бою у р-ні сс. Сухи – Томашгруд Рокитнівського р-ну, заволодів окрім зброї, ще й продовольством: 6 волів, 2 коней і 18 пудів зерна [61, арк. 66].

Дислокуючись у Волинській області, партизани загону ім. Й. Сталіна ЧВПЗ під командуванням Г. Балицького, зважаючи на низьку підтримку місцевого населення, постійно потребували поповнення продовольчих запасів. У терені, де переважали ворожі настрої до червоних партизанів, останні здійснювали господарсько-бойові операції, адже українські повстанці мали набагато кращу продовольчу базу. З цього приводу Г. Балицький записав у щоденнику: «Нам необхідні продукти харчування, де взяти, якщо не у націоналістів, які дуже багато награвували» [343, с. 513]. Практику заготівлі продуктів таким чином його підопічні вперше реалізували у результаті бою із сотнею «Богдана» 17 липня 1943 р. у с. Журавичі Ківерцівського р-ну, де крім військово-майнових трофеїв, здобули 200 пудів муки, 10 пудів солі, 8 пудів цукру, 150 буханок хліба, 17 свиней і 15 коней [38, арк. 19; 43, арк. 89]. Завдяки розгрому повстанців 28 липня у с. Липне того ж р-ну, загін ім. Й. Сталіна захопив 400 пудів муки, 15 пудів ковбаси, 49 свиней, 57 голів ВРХ і мотоцикл [23, арк. 129; 343, с. 513–514]. Партизанський загін ім. М. Щорса цього ж з'єднання у результаті бою з упівцями 2 серпня у с. Деревок Любешівського р-ну здобув 14 коней, 34 голів ВРХ і 15 пудів хліба [23, арк. 121].

Упівці подібно до радянських партизанів також поповнювали продовольство, використовуючи свого ворога. Наприклад, як згадував повстанець Ф. Кондрат, весною 1943 р.¹¹ у результаті нападу відділу «Ворона» на штаб червоних партизанів М. Місюри, який перебував у с. Вичівка Висоцького р-ну, вдалося захопити «склад із награвованим людським добром»,

¹¹ Автор спогадів помилявся, зазначаючи, що це сталося у квітні 1942 р.

яке упівці на 17 возах перевезли у своє розташування до Тереміжівського лісу [331, с. 20–22].

У теренах, де повстанцям постійно доводилося вести збройну боротьбу проти радянських партизанів, вищезазначений спосіб забезпечення продовольством, практикувався досить часто. Наприклад, у боях 7–8 грудня у сс. Золоте та Велюнь Дубровицького р-ну загін ім. М. Колодзінського здобув загалом 125 голів ВРХ, 22 коні, 4 свині, 6 возів, зброю та «багато різного барахла» [283, с. 151].

Інколи, під час операцій або рейдів націоналістичними р-нами, радянські партизани, перебуваючи у краще забезпечених селах, забували про свої першочергові обов'язки, реквізуючи майно селян. На це нарікав командир РПЗ № 2 І. Федоров після того як його бійці під час рейду націоналістичними селами Рудня, Людинь і Річиця Дубровицького р-ну займалися «барахольством» [78, арк. 154].

Нерідко проведення господарських операцій у р-нах із сильними позиціями українських націоналістів завершувалися сутичками з ними, оскільки останні використовували тактику нападів на невеликі диверсійні чи заготівельні партизанські групи. Наприклад, 8 травня 1943 р. партизани І.Шитова у с. Будки Рокитнівського р-ну під час запланованої госпзаготівлі розгорнули бій із бульбівцями, які по прибуттю загону ім. М. Хрущова відступили, що дозволило партизанам захопити 16 голів ВРХ і 2 ц жита [159, арк. 37]. 10 липня два взводи бійців загону ім. С. Кірова ЧВПЗ вирушили на господарську операцію у с. Любохини Старовижівського р-ну, де наштотхнулися на упівську сотню. У результаті сутички остання втратила 9 осіб, у тому числі сотенного [57, арк. 12 зв.]. 9 грудня загін ім. В. Чапаєва Тернопільського з'єднання під час господарської операції в с. Хотин Березнівського р-ну знищив 38 націоналістів і реквізував у селян 95 голів ВРХ, 47 овець, 30 свиней і 4 коні [161, арк. 72].

Аби уникнути втрат в особовому складі, у липні 1943 р. загін ім. С. Кірова ЧВПЗ був змушений відправляти заготівельні групи у віддалені терени,

зокрема, за р. Західний Буг, оскільки р-н їх дислокації був «засмічений націоналістами, які сидять у селах, окопавшись, і при підході в село стріляють з усіх кутів, горищ і т. д. А де [...] їх немає, то наказали мирним жителям, щоб червоним партизанам нічого не давали, а хто буде щось давати, то будуть всіх різати та палити» [43, арк. 15].

Радянські партизани неодноразово у своїй документації зазначали про цілеспрямовані реквізиційні операції проти націоналістів чи осіб, які їх підтримували. Селяни переважно не чинили спротиву озброєним партизанам під час реквізицій їх майна та харчів, оскільки хвилювалися за своє життя. Зокрема, 10 травня 1943 р. бійці загону ім. В. Чапаєва зі з'єднання І. Шитова провели господарську операцію на Боровських хуторах Рокитнівського р-ну, де у бульбівців без стрілянини конфіскували 2 корови, 2 коні, 4 кабани, тону картоплі, 8 центнерів хліба й один віз [300, с. 137]. У результаті госпзаготівлі в с. Залужжя Дубровицького р-ну 29 липня партизани В. Бегми забрали у націоналістів коня, 2 воли, 2 гусаки, 3 свині, 8 кг солі, 18 кг жита, 27 кг пшона, 112 кг муки та 2 пари чобіт [93, арк. 3]. 3 листопада партизани І. Шитова на Горохівських хуторах Рокитнівського р-ну в націоналістів вилучили 101 голову ВРХ і 72 вівці [158, арк. 32].

Наприклад, з'єднання кавалерійських партизанських загонів у грудні 1943 р. прибувши у Людвипільський р-н, у місцевість підконтрольну партизанам, відчувало брак продовольства. Командир формування М. Наумов, знаючи, що за р. Случ – «бандерівський край», вирішив здобути харчі та фураж в опорному пункті націоналістів: «Так як їсти у нас не було нічого, то я наказав одразу ж атакувати ці Бистричі». Після кількох сутичок із націоналістами він відзначив: «Потім ще було відвойовано ряд населених пунктів і проведені операції по заготівлі фуражу і продовольства. Багатства там було дуже багато всякого» [285, с. 94].

Як впливає з документів радянських партизанів, для них, поряд із реквізицією продовольства, що належало націоналістам і населенню, яке їм співчувало, було пріоритетним знищувати господарства останніх. Таким чином

вони завдавали суттєвих збитків забезпеченню українських повстанців. Так, у звіті Сарненського партизанського загону про бойову діяльність за червень 1943 р., вказано, що він під час операцій у сс. Селець, Мар'янівка та Стрільськ Рівненської області знищив 14 господарств «націоналістів» і вбив 6 осіб [62, арк. 20–20 зв.]. Наприкінці серпня 10 бійців загону ім. В. Молотова РПЗ № 1 отримали завдання знищити «націоналістичні господарства» на х. Крушинне, Раківка, Мокре, Дубне [104, арк. 21]. Референт СБ ОУН ВО «Заграва» «Немо» (І. Трейко (Терейко)) у тереновому звіті повідомляв, що 24 грудня до с. Рудка Підлужанська прибув партизанський загін, який, попри спротив самооборони, пограбував село, а те, «що не встигли забрати із собою, то знищили» [187, арк. 10].

Реквізиції продовольства у селах, які були лояльні упівцям, несло велику шкоду загалом для місцевого населення й українського повстансько-підпільного руху. Оскільки, зазвичай, ці села були ланками господарської референтури запілля, що забезпечувало харчами повстанські відділи, радянські партизани, розграбовуючи їх, завдавали повстанському руху значних економічних втрат, тим самим створюючи проблеми для його активної діяльності. Варто погодитися з Г. Стародубець, що червоні партизани становили смертельну небезпеку запіллю й об'єктивно розглядалися повстанським рухом як найнебезпечніші вороги [631, с. 292].

Дієвим способом позбавлення упівців й оунівського підпілля продовольства та майна були реквізиції їх продовольчих складів. Значного поширення заготівля харчів радянськими партизанами таким чином набула з кінця 1943 р. і особливо у першій половині 1944 р., коли у зв'язку з наближенням фронту на Волині збільшилася кількість партизанських з'єднань. З іншої сторони, у таких умовах українське націоналістичне підпілля зменшувало свою активність, а повстанські відділи, аби уникнути втрат, розбивалися на менші групи.

Чи не найбільший продовольчий бункер, збудований повстанцями, радянським партизанам вдалося здобути у першій половині січня 1944 р., коли

РПЗ № 1, РПЗ № 2, РПЗ ім. М. Щорса та Волинське з'єднання ім. В. Леніна здійснили велику операцію проти упівців у р-ні с. Кідри Володимирецького р-ну, де перебував штаб загону «Кори» та повстанський шпиталь. Спершу 6 січня загін ім. М. Хруцова із РПЗ ім. М. Щорса у с. Нівецьк спалив хлібопекарню, шкіряний завод із закладеною шкірою в 60 бочках і великий склад сировини (понад 300 бочок), які входили у систему забезпечення місцевих повстанських відділів [134, арк. 37; 135, арк. 7 зв.]. Крім того, у результаті операції радянськими партизанами були виявлені та реквізовані великі підземні склади у р-ні с. Кідри. Учасник тих подій, командир РПЗ ім. М. Щорса М. Таратуто був вражений розмірами виявлених трьох повстанських бункерів, кожен з яких міг умістити по 150 осіб. Бункери були обладнані підземними ходами таким чином, що утворювали трьохповерхову підземну будівлю. У ній був колодязь, вбиральня, каналізація та двигун внутрішнього згорання з установленими станками [26, арк. 4; 133, арк. 30; 170, арк. 23–25]. Через велику кількість вибухових речовин партизани зробили висновок «про підготовку підземної будівлі для вироблення боєприпасів і озброєння» [133, арк. 30].

Про кількість здобутих харчів і майна у результаті цієї операції можна судити зі спогадів М. Куницького, який писав, що у бункерах було 6 тонн (27 бочок) законсервованого та закопченого м'яса, 8 тонн збіжжя, велика кількість мішків із цукром, білизна, взуття та майстерня з виробництва консервів. За наказом начальника РОШПР В. Бегми, склади були зруйновані, а все наявне майно та продовольство було привласнено на користь партизанів [360, с. 124–125]. Оцінюючи рівень організації упівцями продовольчих баз, М. Таратуто відзначив: «У них ця справа організована по-справжньому» [170, арк. 24].

Узимку – навесні 1944 р. практично кожне партизанське з'єднання, яке діяло на Волині, заготовляло продовольство, використовуючи українських націоналістів, виявляючи та реквізуючи їх бункери, чим завдали суттєвих втрат повстанському запіллю [311, с. 18–19; 517, с. 219; 640, с. 455–456]. Здобуте майно та харчі партизани використовували в своїх потребах або інколи

передавали у розпорядження ЧА та райвійськкоматів [129, арк. 8 зв.; 139, арк. 296; 311, с. 19].

Завдяки тому, що повстанські відділи на час переходу фронту розсосереджувалися, вони не могли при потребі захистити попередньо закладені продовольчі склади. Упівці у той час чинили супротив лише партизанським розвідувально-диверсійним групам, а у сутички з загонами не вступали, оскільки ті переважали як чисельно, так і за якістю зброї. Тому червоним партизанам не склало проблем заволодіти багатьма повстанськими бункерами. Варто зазначити, що реквізицію упівських продовольчих баз не варто вважати як неконтрольований кримінальний розбій з боку радянських партизанів, оскільки здійснення таких контрповстанських економічних заходів відповідало організаційним цілям боротьби останніх з ворогом.

Таким чином, боротьба за продовольство між радянськими партизанами й українськими повстанцями була результатом збройного протистояння між ними. За відсутності постачання продуктів харчування радянські партизани заготовляли його, у тому числі, використовуючи українських націоналістів, здійснюючи сплановані господарські операції чи здобуваючи продовольство у результаті боїв з упівськими відділами. Реквізуючи продукти та майно лояльного українським націоналістам населення, вони свідомо завдавали повстанському запіллю значних економічних втрат. Крім того, такі дії стосовно українського селянства варто вважати економічними репресіями чи своєрідними каральними операціями.

Увага радянських партизанів до сіл, які були під впливом українського повстанського руху була прикута ще й тому, що ті були у значно кращому господарсько-економічному становищі, ніж терени, їхньої дислокації. Це було результатом і того, що упівцям вдалося зірвати більшість реквізицій німецьких окупантів, повстанці поповнювали продовольство переважно за оптимальними та соціально справедливими податками чи, проводячи різного роду добровільні збірки з місцевого населення, а також завдяки організації власного виробництва на території запілля. Відчутна підтримка місцевого населення також допомогла

українському повстансько-підпільному руху мати набагато кращу продовольчу базу, ніж радянські партизани.

4.2. Терор проти цивільного населення

Протистояння між радянськими партизанами й українськими повстанцями розбурхало їх ворожнечу до цивільного населення, яке підтримувало ворожу сторону. Як уже зазначалося, рівень підтримки місцевих жителів був значно більший в українських повстанців, ніж радянських партизанів на Волині. Останні, зі своїх ідеологічних позицій вважали прихильників українського націоналізму противниками радянської влади й тому, поряд зі стратегічними планами та завданнями боротьби з німецькими окупантами, знищували самостійників і лояльних до них осіб.

Переважно терор проти мирного населення, що підтримувало націоналістів, був ініціативою партизанських командирів, які діяли на «місцях». Вони приймали рішення щодо паціфікації певних сіл на основі попередніх розвідувальних даних або розглядали терор як відплатну акцію. Загін ім. 24 річниці ЧА зі з'єднання О. Сабурова, проводячи протиповстанську операцію 14 квітня 1943 р. у с. Єльне Рокитнівського р-ну, вчинив криваву розправу над мирними жителями. У політдонесенні комісара загону відзначалося, що бійці ніби були «неправильно поінформовані», що населений пункт складався виключно з «націоналістів» і що у ньому перебували 150 озброєних осіб. Унаслідок такої «дезінформації» червоні партизани почали вбивати селян, а групи, які оточували останніх, додатково відкрили вогонь, після чого «народ став бігти по селу і їх розстрілювали зі всіх видів зброї». Таким чином від рук «народних месників» загинули 43 чоловіки (за іншими даними – 83) та були поранені 2 жінки. На завершення партизани під виглядом заготівлі «майна націоналістів» провели організоване мародерство «всього населення, аж до головних хустинок» [63, арк. 102 зв.–103; 64, арк. 233].

Цей же загін, спільно зі взводом загону ім. В. Чапаєва та місцевими партизанами, 22 квітня, у відповідь на кілька засідок українських повстанців, провів каральну операцію у сс. Бережки та Любиковичі Дубровицького р-ну, знищивши 84 «націоналісти» та захопивши їх продовольство [64, арк. 228, 233 зв.]. Начальник УШПР Т. Строкач того ж дня радирував О. Сабурову, що дії загону ім. 24 річниці ЧА погоджує та дозволяє у випадку нападу націоналістів їх «жорстоко карати». Він також зазначав, що потрібно «листітками попереджувати, що за кожного партизана будемо знищувати 15 бундовців [бульбівців] і їх німецьких господарів» [60, арк. 3]. Таким чином, керівництво УШПР уперше продемонструвало свою згоду на використання методу цілеспрямованого фізичного знищення націоналістів і лояльних до них осіб.

Варто відзначити, що терор проти командного складу націоналістичних формувань рекомендувався у резолюції наради членів нелегального ЦК КП(б)У 29 травня 1943 р. [293, с. 367]. Проте, на практиці така форма боротьби з політичними та класовими супротивниками найчастіше застосовувалася радянськими партизанами на Волині проти лояльного до українських повстанців населення.

Радянські партизани, за відсутності значної підтримки місцевого населення, використовували терор не лише як спосіб боротьби з ворогом, але і як засіб впливу на осіб, які були на його стороні. Знищуючи військово-політичних противників, створюючи атмосферу страху за власне життя, вони впливали на психологічний стан мирних жителів, маючи намір забезпечити їх беззастережне підпорядкування та попередити можливий опір. Проте терор проти цивільного населення, навпаки, закономірно створював передумови для його спротиву та підтримки українських повстанців, для яких, за відсутності зовнішніх джерел постачання та комплектування, стабільність життя селян відігравала значно важливішу роль, ніж для радянських партизанів.

Червоні партизани тероризували також селян під час здійснення господарських операцій. Наприклад, 19 жовтня 1943 р. «польсько-більшовицька банда», що дислокувалася у лісі біля с. Клесів, здійснила

операцію у Сарненському р-ні, пройшовши через сс. Кам'яне, Селище, Ясногірку та Чабель. Референт СБ р-ну «Беріг» «Часовий» відзначав, що «бандити» привласнили збіжжя, 217 голів ВРХ та 60 овець. Дії більшовиків мали також і каральний характер, оскільки в ході операції вони вбили 9 осіб і спалили у згаданих селах 67 будинків, а також 16 клунь з хлівами. Наступного дня на захист місцевого населення виступила чота «Шаули», яка при відступі радянських партизанів до с. Мочулянка Березнівського р-ну напала і під час двогодинного бою, за власними оцінками, завдала значні втрати супернику – 52 особи загинули [189, арк. 13].

Мотивацією радянських партизанів здійснювати терор проти населення Волині було також бажання помститися за вбивства бійців, полеглих від рук повстанців. У звіті про роботу Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У, обласного штабу та підпорядкованих йому з'єднань зазначалося: «Партизани часто до сіл Західної України підходили шаблонно – а, націоналісти, бульбаки, бандерівці – бий, криши. І били, і кришили, скотину, хліб забирали і т[ак] д[алі]. Це ще було тому, що націоналісти вбили багатьох диверсантів і злоба була, кипіла в кожному партизані до кожного западенця. Ну, як же ? Його товариш загинув не від руки німця, а від руки западенця. Були випадки, коли партизани спалювали села (с. Більчаки Людвипільського району, у липні 1943 року спалене з'єднанням т. Шитова). Звичайно, такі дії відштовхували народ від нас і наближали до націоналістів, до «своїх хлопців»» [148, арк. 94].

Варто згадати також, що партизани І. Скубка спалили с. Запруда Сарненського р-ну. Такі дії у звіті комісара Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Г. Жукова П. Миронова начальника обласного штабу партизанського руху С. Олексенку пояснювалися тим, що «у більшості партизанських загонів склалася така думка, що поголовно всі жителі Західної України – націоналісти, і з заходом у села вони проводили майже повальне вилучення худоби та майна націоналістів і вбивали чоловіче населення в порядку помсти за загіблених диверсантів» [304, с. 133]. Разом із тим, він розумів, що «все це відштовхувало населення Західної України від нас, воно ставало проти нас і переходило на

сторону націоналістів [...]. Ми ж своєю поведінкою давали їжу агітаторам націоналістів» [304, с. 134].

Наприклад, 9 липня 1943 р. партизани зі з'єднання С. Малікова в с. Дерть Рокитнівського р-ну після загибелі бійця від обстрілу бульбівців спалили 4 будинки [159, арк. 154 зв.]. За те, що на початку грудня у розвідку Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна хтось вистрілив за р. Горинь, вони знищили 48 мирних жителів [121, арк. 31–31 зв.; 304, с. 130–131].

Агресивне налаштування радянських партизанів вилилося в їх непрезентабельні дії проти місцевого населення, що підтримувало упівців. У випадку вбивства «народних месників» карою для мирних жителів могло стати спалення їх сіл. Відомо, що червоні партизани на Волині у відповідь на дії українських націоналістів і повстанців спалили с. Велика Мощаниця Мізоцького (зараз Острозького) [298, с. 63; 579, с. 112], с. Карпилівка Рокитнівського [277, с. 302], с. Любязь Любешівського [297, с. 368] та с. Фаренки Камінь-Каширського р-нів [190, арк. 7; 304, с. 127]. Жертвами ж «народних месників» стали в основному місцеві селяни.

Горіли волинські села від рук червоних партизанів також під час боїв з упівцями. Наприклад, 29 червня 1943 р. у с. Кобильня Корецького р-ну бійці загону ім. М. Хрущова Житомирської партизанської дивізії ім. Щорса під час бою з націоналістами почали стріляти запальними кулями, від чого згоріли 30 будинків і загинули дві особи [423, с. 221]. 14 серпня партизани С. Олексенка у с. Томашгруд Рокитнівського р-ну, ведучи бій із 300 повстанцями, відкрили вогонь такою ж зброєю по будинках, на горищах яких сиділи ворожі кулеметники [151, арк. 57]. У результаті обстрілу село згоріло [340, с. 115].

Розправами над симпатиками націоналістів не обмежувався терор радянських партизанів проти мирного населення, оскільки у своїй діяльності вони також практикували знищення господарств і будинків цивільних жителів, які, на їх думку, підтримували контакти з упівцями. Особливо у цьому влітку 1943 р. відзначилися бійці з'єднання партизанських загонів Рівненської області. Один із перших таких фактів був зафіксований 12 червня, коли партизанський

загін ім. К. Ворошилова спалив будівлю в с. Людинь Дубровицького р-ну, де збиралися націоналісти [76, арк. 324]. 12 липня бійці загону ім. В. Чапаєва спалили у с. Золоте того ж р-ну 3 будинки, а через тиждень у сс. Мочулище та Нівецьк – 18 будинків і господарських будівель, а також підірвали повстанський пам'ятник «Загиблим героям» [81, арк. 82 зв.–83]. Наприкінці липня загони ім. Г. Котовського, ім. Т. Шевченка та ім. Ф. Дзержинського провели військово-господарські операції на х. Гнійки та в с. Залужжя Дубровицького р-ну, щоб заволодіти майном «націоналістів», а «непід'ємне» знищити [92, арк. 61; 93, арк. 2–2 зв.]. У результаті згоріли 20 будинків. Ці ж партизани у с. Єльне та хуторах Єльнецьких, Чермень, Хворозбит Рокитнівського р-ну підпалили 70 будівель і реквізували 120 голів худоби [93, арк. 5 зв.; 199, арк. 61]. Згідно з документами оунівців, у липні на Рівненщині червоні партизани також спалили частково чи повністю сс. Вичівка, Грані, Іванчиці, Залішани, Серники, Орв'яниця, Трипутня та сс. Річиця, Бродець Столинського р-ну БРСР [275, с. 137–138; 423, с. 221–222].

Варто згадати про спільний напад бійців ЧВПЗ, бригади ГРУ ЧА А.Бринського та загону ім. І. Богуна з РПЗ № 2 у ніч з 13–14 жовтня 1943 р. на с. Стара Рафалівка Володимирецького р-ну, де дислокувалися упівці [287, с. 253–265; 322, с. 220]. Він увінчався «судом» над родинами, члени яких перебували у шуцманах, вбивством «усіх націоналістів» і спаленням їх хат [81, арк. 208–208 зв.; 384, с. 388–389].

Апогеєм жорстокості були дії загону ім. У. Кармелюка під командуванням О. Шитова, який 21 грудня 1943 р. наказав «за неодноразовий напад націоналістів із підтримкою громадян покарати жителів с. Новаки [Володимирецького р-ну], а їх майно конфіскувати». У результаті операції було убито 17 осіб, 3 поранено, 15 згоріли у приміщенні, ховаючись від партизанів. Загалом, того дня «народні месники» спалили 35 селянських хат [82, арк. 110].

Підставою для того, щоб знищити село, червоні партизани часто розглядали стрілянину по них. Така ситуація відбулася 6 лютого 1944 р. у с. Загорівка Маневицького р-ну, де розвідгрупа 3-го батальйону з'єднання

С.Малікова вступила в перестрілку з повстанцями. Останні, стріляючи, за підтримки 70 озброєних чоловіків, разом із жінками та дітьми (!), пішли в атаку з криком: «За неньку Україну, ура!». Під цим «натиском» червоні партизани змушені були відступити, втративши одного бійця та одного пораненого. Після цього випадку командир 2-го полку ім. Г. Котовського О. Гнучий просив дозволу у начальника штабу дивізії полковника І. Дубравіна «змести з лиця землі село, як село націоналістів, щоб надалі не кортіло стріляти по нашим людям» [70, арк. 45 та зв.].

Спалюючи села та вбиваючи їх жителів, радянські партизани знищували базу забезпечення та потенційного комплектування упівських відділів, що в сукупності варто вважати одним зі способів боротьби з повстанським рухом. Комісар РПЗ № 1 М. Корчев пропонував виробити конкретне ставлення до населення, яке співчувало українським націоналістам: «Ті, хто побував у націоналістів із гвинтівкою, нічого було переконувати, [їх] потрібно було розстрілювати, виключаючи ту масу, яка не мала гвинтівок, але була зарахована в списки націоналістів [...]. [Їм] потрібно було довести, що націоналісти – зрадники [...].» [173, арк. 19].

Неодноразово радянські партизани цілеспрямовано провокували німецьких окупантів на терор проти українських націоналістів і цивільного населення, яке ставало жертвою колективної відповідальності. Командир загону ім. К. Ворошилова П. Марков 31 липня 1943 р. радирував командуванню ЧВПЗ, що диверсії між Любомлем і Мацеївом завершилися тим, що «після вибухів ешелонів німці взяли за націоналістів, які кишать біля з[алізничної] д[ороги] та буквально не дають працювати» [54, арк. 91]. У зведенні до Т. Строкача командир з'єднання ім. Л. Берія А. Грабчак зазначав, що у результаті диверсії та спеціально випущеної листівки вдалося обдурити німців, які 13–14 серпня 1943 р. «глушили бульбівців, а я пішов на Курчиці [Городницького р-ну] без перешкод» [142, арк. 110; 614, с. 30].

Радянські партизани, знаючи, що гітлерівці встановили режим терору на Волині, часто використовували цю ситуацію для боротьби зі своїми військово-

політичними опонентами. Командир загону ім. Й. Сталіна Г. Балицький у листі від 28 серпня до О. Федорова писав: «Ми добилися зараз такого становища, що німці ведуть боротьбу менше з нами, а з націоналістами. Вони вважають, що диверсії на залізничній дорозі в даному районі роблять не радянські партизани, а націоналісти [...]. Німці після кожної нашої диверсії бомблять і спалюють села націоналістів [...]. Ми цього добилися дуже простим способом. Після кожної диверсії на залізничній дорозі ми залишали який-небудь документ, чи лист націоналістів».

У своєму арсеналі більшовики мали також інші підготовлені провокації. У вищезгаданому листі Г. Балицький зазначав, що, коли у полон потрапляли поляки, росіяни та німці, останніх страчували, а решту відпускали, кажучи: «Ви знаєте, що ми Українська повстанська армія, ми сини Бандери [...]. Відійдіть і скажіть німцям, що ми будемо знищувати потяги, за те, що вони знищують наші села» [43, арк. 177 зв.].

Компрометували українських повстанців схожим чином також 1-а УПД ім. С. Ковпака, бійці якої у другій половині січні 1944 р. на залізниці Луцьк – Ковель та автошляхах проводили диверсії під виглядом УПА, «чим завдавалася шкода і німцям, і «бульбашам» т[ак] я[к] після диверсії ми [партизани – С.А.] йшли далі, а німці будуть гнати націоналістів» [30, арк. 27].

Загалом, терор німецьких окупантів, який мав на меті створити атмосферу послууху, негативно впливав на український повстансько-підпільний та радянський партизанський рухи, оскільки позбавляв джерел поповнення та придушував їх розвиток. Водночас, радянські партизани усвідомлювали, що терор німецьких окупантів проти цивільного населення є дієвим способом мобілізації останнього у партизанські загони. Згаданий вище А. Грабчак у шифротелеграмі до УШПР від 28 липня 1943 р. зазначав: «Достатньо просто поговорити з населенням і особливо сіл, які прижилися до німців, як німці розстрілюють, несвідомо змушують населення відкрито піти до партизанів» [21, арк. 256].

На відміну від радянських партизанів, для яких першочерговим було беззаперечне виконання завдань ЦК КП(б)У та УШПР, українські повстанці, зважаючи на тривкі взаємини з місцевим населенням, захищали його від чинників, які своєю діяльністю могли завдавати йому економічних збитків і сприяти фізичному знищенню. Наприклад, під час переговорів із командиром Чехословацького загону ЖПЗ Я. Налєпкою представник УПА запевняв, що повстанці воюють з німцями, «але більше під видом партизанів із червоними стрічками, щоб вони не спалювали наші села» [279, с. 105].

Під час зазначеного протистояння українські повстанці та радянські партизани неодноразово проявляли девіантну поведінку по відношенні один до одного та місцевого населення, яке підтримувало ворожу сторону. У роки війни моральні принципи суспільства суттєво змінювалися під впливом поширеної жорстокості та небезпеки втрати життя, що у свідомості населення формували розуміння загрози та ворога. Девіації (соціальні відхилення) у діяльності упівців і радянських партизанів були результатом їх агресивного налаштування, реакцією на пережите та беззаперечним виконанням наказів, які мали ознаки неправомірного застосування сили.

Позасудові розправи як спосіб кари на основі особистих кривд були поширені серед більшовицьких партизанів на Волині. Наприклад, В. Бутко – начальник штабу бригади ГРУ ЧА А. Бринського, з дозволу останнього, у травні 1943 р. помстився селянину із с. Карасин, який у 1941 р. видав поліції червоноармійців. Перед тим як його вбити, В. Бутко зі своїми людьми представився упівцями, які відстали від своєї сотні. Повірівши їм, господар розповів, що бандерівці пішли у напрямку с. Городок Маневицького р-ну і сказав, що він може скерувати рух «відсталих». Під час спільного розпиття самогону на провокативну репліку В. Бутка, що власник будинку - «добра людина», але мало допомагає УПА та переховує військовополонених, останній почав запевняти, що «він за самостійну Україну життя віддасть» і пригадав випадок, коли в 1941 р. хотів видати трьох військовополонених, «але сусід

Василь відпустив їх, також зараз допомагає партизанам і його треба знищити». Після цього «зізнання» господаря вбили [185, арк. 60].

У зв'язку з тим, що цивільне населення Волині зазнавало значної шкоди у результаті терору та провокацій червоної партизанки, бандерівське підпілля розцінювало останню як головного ворога, адже вона знищувала свідомий елемент і завдавала значної шкоди повстанському запіллю, від функціонування якого залежала успішність діяльності упівських відділів. У середині березня 1944 р. господарчий контролер по відділах УПА та запіллю «Бескид» представив коменданту ВО «Заграва» Г. Рибаку («Юрко») інструкцію стосовно того як ставитися до більшовицької партизанки та зменшити терор її проти населення Волині. У ній він відзначав, що при нападі червоних партизанів потрібно повідомляти сусідні села, а саме населення й особливо «боездатний елемент» мусить ховатися у бункерах, аби не потрапити під насильницьку мобілізацію. Там же селянам варто було переховувати своє майно. Рекомендувалося у випадку нападу великого радянського партизанського загону уникати сутичок, а менші його частини роззброювати та ліквідувати «обережно та скрито, щоб опісля не стягнути на дане село відплати зі сторони інших загонів» [189, арк. 38–38 зв.].

Українські повстанці подібно до радянських партизанів також тероризували осіб, які підтримували зв'язки з їх ідеологічними ворогами. Оскільки більшовицькі чинники та «біла імперіалістична Москва», згідно з постанов III конференції і III Надзвичайного Великого Збору ОУН (б), вважалися головними ворогами «поневолених народів Сходу» й української самостійної держави, знищення осіб, які співпрацювали з ними, був дієвим способом боротьби з цим противником.

На відміну від радянських партизанів, вбивства здійснені українськими націоналістами, зазвичай, не мали тотального характеру, а були спрямовані на окремих осіб, які виявляли свою протиповстанську чи антиукраїнську позицію. Наприклад, за даними УШПР, повстанські боївки, зайнявши с. Залужжя

Дубровицького р-ну, з 1 по 5 липня знущалися з родин партизанів та осіб, пов'язаних із ними [601, с. 665].

У зв'язку з тим, що на Волині були представлені різні військово-політичні рухи й угруповання, консенсусу у суспільних настроях місцевого населення не існувало. Попри те, що жителі волинського краю переважно підтримували український повстансько-підпільний рух, у р-нах сталої дислокації радянських партизанських з'єднань і загонів останні могли розраховувати на певну підтримку місцевого населення. Особи, лояльні до більшовицьких чинників, які активно діяли в їх інтересах, були небезпечними для повстанського руху, адже суттєво могли йому нашкодити. Тому українські націоналісти здійснювали розправи над жителями так званих «партизанських сіл» чи осіб, які співпрацювали з червоною партизанкою [261, арк. 15 зв.]. Зокрема, 14 травня 1943 р. у с. Сварицевичі та х. Берма (Борва) Дубровицького р-ну 70 озброєних українських націоналістів «почали знущатися з сімей партизанів, знищивши декілька сімей активу». Напад вдалося відбити загону ім. К. Ворошилова [14, арк. 61; 114, арк. 57–58; 197, арк. 14–15]. У липні у с. Пузня Висоцького р-ну повстанці вбили 27 осіб, а також «присудили до смерті 70 осіб радянського активу» [114, арк. 65; 197, арк. 23; 282, с. 288; 635, с. 16]. Серед загиблих були депутат ВР УРСР К. Хомич, а також її родина [199, арк. 50; 322, с. 211; 709, с. 50]. Як згадував комісар РПЗ № 1 М. Корчев, у бійні, влаштованій бандерівцями, вдалося врятуватися старому, який вважав, що напад відбувся, бо «ми з партизанами розмовляли, і за те, що наші люди не йдуть до них (упівців – С. А.) служити» [225, арк. 53].

Після поховання загиблих вцілілі 60 селян зголосилися вступити до загону ім. К. Ворошилова, а їх родини «евакуювалися у райони дії партизанських загонів». Вищезгаданий М. Корчев дав характеристику підрозділу жителів с. Пузня, як «немилосердний», оскільки коли він «йшов на боротьбу з націоналістами, це були найстрашніші карателі, тому що це були люди, покарані націоналістами, вони мстили їм за своїх замучених рідних» [173, арк. 24; 225, арк. 54].

Наступного місяця РПЗ № 2 повідомляло секретаря ЦК КП(б)У М.Хрущова та начальника УШПР Т. Строкача: «22–24 серпня 1943 р. у сс.Хіночі, Андруга, Озеро Володимирецького району націоналісти сокирою зарубали 22 українці – радянських активістів, у т[ому] ч[ислі] вдову Шеляг Олександра і її дочку зарубали за те, що нагодували партизанів» [112, арк. 19 зв.]. На початку осені того ж року у с. Антопіль СБ ОУН вдалося виявити та ліквідувати А. Курешу – зв’язкову загону НКДБ СРСР Д. Медведєва, яка також очолювала відділ агітації та пропаганди Рівненської підпільної організації [269, арк. 53–56, 100; 328, с. 264–269; 718]. За наказом командира загону УПА ім. М.Колодзінського «Лайдаки», у результаті підготовленого нападу на с. Велюнь у ніч з 22–23 вересня, де перебував штаб місцевого більшовицького загону, було знищено 19 комуністів і спалено кілька будинків [283, с. 141, 163–164]. У листопаді повстанці за завданням курінного УПА «Кори» знищили кілька партизанських родин, у тому ж числі зв’язкового Н. Пупенка, які проживали у с. Лютинськ Висоцького р-ну [202, арк. 52–52 зв.; 259, арк. 4–5, 30, 46–47 зв.].

Досить часто жертвами українських націоналістів ставали партизанські розвідники, представники більшовицького підпілля та колишні партійні працівники, які також вважалися ворогами української державності. Наприклад, 10 березня 1943 р. у с. Гудель Березнівського р-ну бульбівці ліквідували 5 колишніх партпрацівників [156, арк. 10 зв.]. Заступник командира РПЗ № 1 по розвідці В. Тимофєєв відзначав, що у першій половині 1943 р. від рук бандерівців загинув «депутат сільської ради [...], учитель у Рафалівському районі, вбили пом[ічника] кер[івника] пошти у Дубровицькому районі, вбили двох українців, відправлених партизанським загonom у розвідку» [200, арк. 31–32]. Відомо також, що українські націоналісти розправилися з секретарем Серхівської підпільної організації П. Климом і його родиною, а також жорстоко вбили керівника Любешівського ПРК П. Олексюка [42, арк. 107 зв., 111; 178, арк. 55]. Крім того, літом 1943 р. націоналісти захопили та вбили секретаря обкому КП(б)У Дрогобицької області, який перебував тоді у загоні ім. В. Чапаєва ЧВПЗ [180, арк. 51].

Вибіркові вбивства українські націоналісти також здійснювали стосовно радянських партизанів. Останні слугували способом психологічного впливу на місцеве населення, яке під тиском страху за власне життя боялося співпрацювати з більшовицькими чинниками. Завдяки наведенню жаху, оунівці, як і червоні партизани, прагнули локально вплинути на мотивацію мирного населення контактувати з військово-політичними противниками та забезпечити відповідні настрої серед селянства.

Наприклад, ще у 1942 р. у с. Хіночі Володимирецького р-ну було вбито Н.Маринича – партизана-зв'язкового загону А. Шитова [268, арк. 33 зв.–34, 37]. У березні 1943 р. бандерівці в місцевості с. Бережки – х. Узлісся Дубровицького р-ну схопили в полон розвідника загону ім. В. Чапаєва ЖПЗ А.Пінчука, якому відрубали голову та ноги. Аби застрашити місцевих жителів, частини тіла розвісили на деревах сусіднього с. Мар'янівка, а також прикололи записку з написом, що зі всіма так буде зроблено, хто буде заважати будувати вільну Україну [61, арк. 44; 256, 12 зв.]. Подібна доля чекала також розвідника М. Марушкіна, який 21 квітня пораненим потрапив у полон до націоналістів [61, арк. 44; 296, с. 53]. У липні бандерівці вбили двох місцевих червоних партизанів із с. Стрільськ Сарненського р-ну, а також дружину одного з них [255, арк. 11–11 зв.; 256, арк. 23].

Українські повстанці також практикували знищення господарств осіб, лояльних до радянських партизанських загонів або ж тих, хто у них перебував. На хх. Узлісся, Хлівці бандерівці спалили 17 будинків і вбили 18 місцевих жителів, а в с. Любиковичі Сарненського р-ну згоріли кілька будинків родин, які мали зв'язок із червоною партизанкою [61, арк. 44; 256, арк. 19 зв.].

Зазвичай, націоналісти знищували господарства лише осіб, пов'язаних з радянськими партизанами, тому такі дії несли вибірковий характер, оскільки повстанці не розглядали доцільність знищувати населений пункт у р-нах свого потенційного чи прямого впливу.

Таким чином, терор радянських партизанів проти цивільного населення був достатньо поширеним явищем на Волині. Оскільки українські повстанці

володіли більшою підтримкою місцевого населення, щоб вплинути на його психологічний стан, а також націоналістичного підпілля, червоні партизани цілеспрямовано знищували осіб, пов'язаних з українським повстансько-підпільним рухом. Акти терору проти цивільного населення, вчинені радянськими партизанами, відбувалися у результаті розпоряджень ЦК КП(б)У та УШПР стосовно боротьби з українськими націоналістами, що партизанськими командирами на Волині розглядалося як дозвіл на криваві розправи проти населення, яке було на стороні противника.

Здійснюючи терор, «народні месники» намагалися створити атмосферу страху за власне життя, зломити волю до опору та вплинути на мотивацію мирних жителів сприяти українським націоналістам. Разом із тим, більшовицькі партизани використовували терор як жорстокий спосіб боротьби з оунівським підпіллям, діяльність якого заважала їм виконувати поставлені радянськими державно-партійними органами завдання. Тероризування цивільного населення засвідчило про нелюдське ставлення до нього зі сторони представників радянської влади, а також пріоритетність виконання військово-стратегічних завдань червоними партизанами над забезпеченням захисту та збереженням життя мешканців окупованих територій.

Українські повстанці переслідували подібні цілі, що й радянські партизани, проте, на відміну від них, не використовували колективної відповідальності у випадку співпраці кількох жителів населеного пункту з ворогом, а здійснювали вибіркові вбивства, намагаючись максимально очистити села від осіб, які могли зашкодити побудові самостійної держави та повстанському рухові. У зв'язку з тим, що упівці мали тісні зв'язки з волинським селянством, завдяки якому вирішували матеріально-харчове питання та поповнювали свою людську базу, вони не ставили за мету знищувати населені пункти, якщо її жителі, навіть, переважно надавали підтримку радянським партизанам.

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу наукової розробки теми дисертації встановлено, що на сучасному етапі особливості протистояння між радянськими партизанами та українським повстансько-підпільним рухом на Волині в роки німецької окупації вивчені не у повній мірі. Недостатньо розглянутими залишалися обставини ідеологічної боротьби, застосування розвідки, контррозвідки та агентури протиборчими сторонами, а також практично недослідженою виявилася боротьба за продовольство.

Основою роботи є репрезентативна джерельна база, що складається з численних справ і матеріалів із шістьох українських державних архівів, двох обласних управлінь СБУ та деяких установ, а також збірників опублікованих документів. Критичний і статистичний аналіз дав можливість дійти до аргументованих висновків, розкрити нові сюжети в історії радянського партизанського та українського повстансько-підпільного рухів, детально розглянути складові протистояння між ними.

Протистояння між радянськими партизанами й українськими націоналістами охопило практично всі сфери їх взаємодії та розпочалося з початку нападу Німеччини на СРСР. Тогочасні спроби організувати партизанський рух на Волині зазнали невдач, у тому ж числі через спротив самостійників і вороже ставлення місцевого населення.

Встановлено, що весною 1942 р. на Волині з'явилися перші стихійні прорадянські партизанські групи, джерелом формування яких стали, у першу чергу, оточенці та військовополонені солдати ЧА, а також колишні партійні працівники. Досить обмежені ресурси не давали можливості останнім серйозним чином проявити себе, доки вони переважно не увійшли до складу бригади ГРУ ЧА А. Бринського.

Із появою організованих партизанських загонів на Волині розпочалася поступова ескалація їхнього протистояння з українськими націоналістами, які, своєю чергою, сформувавши перші стаціонарні повстанські відділи, виступили

на захист населення та розпочали активну боротьбу з радянськими партизанами. Загалом, більшовики випередили ОУН (б) в організації та розгортанні партизанського руху в краї, для яких останній був стратегічним регіоном проведення розвідувально-диверсійної діяльності.

Чинником ескалації стали домовленості про нейтралітет, укладені між поліським отаманом Т. Бульбою-Боровцем і загоном НКВС СРСР «Переможці», а також 12-м батальйоном ЖПЗ, що допомогло останнім без проблем розгорнути діяльність на сході Рівненщини. У результаті того, що нейтралітет було порушено радянськими партизанами, бульбівці розпочали з ними збройну боротьбу. У той же час оунівське підпілля та повстанські відділи, реагуючи на ситуацію в регіоні, де червоні партизани розширювали вплив і терен діяльності, розпочали чинити їм спротив, завдаючи втрат. Це спонукало УШПР сформувати офіційну позицію стосовно українських націоналістів і боротьби з ними.

Настрої місцевих жителів Волині були на користь українського визвольного руху, оскільки націоналісти мали широкі зв'язки з ними, намагалися задовольнити їх інтереси та забезпечити захист від терору гітлерівських окупантів і радянських партизанів. Це в сукупності сприяло формуванню позитивної громадської думки серед населення. Допоміг націоналістам також високий рівень національної свідомості волинян та їх прихильне ставлення до побудови української самостійної держави.

Проте, радянські партизани на 1943 р. мали достатню підтримку населення в окремих р-нах краю. Завдяки статистичному аналізу списків особового складу трьох партизанських з'єднань, які діяли тут (РПЗ № 1, РПЗ № 2 і ЧВПЗ), нам вдалося з'ясувати, що рівень підтримки червоних партизанів суттєво відрізнявся в залежності від місцевості. Зокрема, вихідці зі ПЗУЗ у з'єднанні В.Бегми та І. Федорова становили майже половину українців особового складу, а у формуванні О. Федорова – лише приблизно 30 %.

Встановлено, що РПЗ № 1 і РПЗ № 2 переважно дислокувались у важкодоступних р-нах півночі Рівненщини та білорусько-українського

порубіжжя. Ця ж місцевість у господарсько-економічному плані була слаборозвинutoю, де проживало переважно незаможне населення, яке прихильно ставилося до радянських партизанів і вступало у їх формування. Підтримку більшовицьким партизанам суттєво також надавали жителі р-нів, де дислокувалися партизанські формування, а також місцеве польське населення Волині.

Підґрунтям протистояння між обома сторонами виступали їх ідеологічні позиції, сформовані, відповідно, на основі більшовизму та інтегрального націоналізму. Головною суперечністю між останніми поставало вирішення національного питання. Українські націоналісти, прагнучи створити власну соборну незалежну державу, розглядали націю найвищою цінністю, а радянські партизани, борючись за відновлення СРСР, стояли на позиціях більшовизму, згідно якого абсолютизація й ідеалізація національності вважалася підміною класових принципів.

Стратегічні цілі червоної партизанки, з одного боку, та ОУН (б) і УПА з іншого, кардинальним чином суперечили одна одній. Крім того, згідно постанов конференцій і III Надзвичайного Великого Збору ОУН (б), головним ворогом української державності вважався «московський імперіалізм» як віковичний поневолювач України. Відповідно, радянські партизани, виконуючи завдання державно-партійних органів, були авангардом більшовизму в тилу ворога.

Боротьба за ідейний вплив на населення, що розгорнулася між червоними партизанами й українськими націоналістами, відбувалася на полі зіткнення їх агітаційно-пропагандистського апарату, спрямованого на здобуття підтримки та лояльності місцевих жителів. Незважаючи на значні зусилля партизанів, краще матеріальне забезпечення для підготовки друкованої продукції, їм не вдалося суттєво вплинути на суспільно-політичні погляди волинян і перетягнути на свій бік, чи дискредитувати в їх очах УПА та ОУН. Своєю чергою, українські націоналісти зуміли не лише втримати прихильне налаштування місцевого населення до себе, а й зміцнити його.

Визначено, що форми політичної роботи, до яких вдавалися протиборчі сторони, були різноманітні: бесіди, збори, мітинги, поширення агітаційних, пропагандистських матеріалів і підпільної преси. Так, партизани активно брали на озброєння такі маніпулятивні методи пропаганди: навішування ярликів, демонізації ворога, поширення вигаданих фактів і даних, які компрометували українських націоналістів. Вони були спрямовані на те, щоб нав'язати класове сприйняття українських націоналістів, викликати до них ненависть місцевого населення, представити зрадниками народу і поплічниками окупантів. Загалом, друкована продукція червоних партизанів показувала, що самостійність України категорично суперечила більшовицькій ідеології та планам радянського керівництва.

Радянські партизани використовували також різноманітні специфічні методи: намагалися толерантно ставилися до селян під час господарських операцій, залучали до ідеологічної боротьби проти супротивника церковнослужителів, широко пропагували випадки переходу упівців на свій бік.

Пропагандивні та агітаційні зусилля українських націоналістів, які в основному також застосовувалися усним і друкованим чином, були набагато успішніші, ніж ідеологічних суперників, оскільки їм вдавалося зберігати значну підтримку місцевого населення Волині. Вони намагалися переконати його, що радянські партизани реалізують більшовицьку колоніальну політику в Україні та борються за цілі, які відмінні від цілей українського народу.

Доведено, що з другої половини 1943 р. між радянськими партизанами та українськими повстанцями розгортається боротьба за терени впливу, що була спрямована на те, аби витіснити чи знищити супротивника. Причиною активних сутичок нерідко виступала націленість перших на залізницю, дезорганізація яких була їх стратегічним завданням. Українські підпільники та повстанці, прагнучи захистити цивільне населення від репресій німецьких окупантів, навпаки, заважали здійснювати диверсії на залізницю, тим самим, перешкоджаючи партизанам виконати поставлені УШПР завдання.

На основі аналізу джерел і фахової літератури підраховано, що у волинському регіоні відбулося не менше 499 збройних зіткнень між зазначеними протиборчими сторонами з травня 1942 р. до кінця квітня 1944 р. На нашу думку, близькими до істини варто вважати середні дані втрат за оцінкою ворожої сторони. Відповідно до цього радянські партизани втратили загиблими приблизно 814 осіб, а націоналістичне підпілля та УПА – 2426.

Під час протистояння обидві сторони активно використовували розвідку, контррозвідку й агентуру як спеціальні заходи, спрямовані на попередження ворожих дій і підготовку чи здійснення власних заходів. Попри це, суттєвих розвідувальних даних вони не здобули, у той же час контррозвідувальне забезпечення сприяло радянським партизанам протидіяти розвідувальним і агентурним діям українських націоналістів. СБ ОУН також вдавалося виявляти та ліквідувати ворожих агентів, розвідників і представників більшовицького підпілля.

Агентурна діяльність партизанів проти повстансько-підпільного руху принесла досить скромні результати, за винятком підготовки розгрому бази «Січ» і кількох нападів на відділи УПА. У той же час конспірація та протидія СБ ОУН переважно забезпечувала захист підпілля останньої, за винятком кількох випадків. З іншого боку, ОУН і УПА не вдалося створити серйозних агентурних позицій у партизанських формуваннях, чому протидіяла добре організована контррозвідка.

З'ясовано, що особи, які були лояльними до українських націоналістів, або належали до ОУН (б), ставали жертвами терору радянських партизанів, котрі таким чином намагалися вплинути на їх мотивацію сприяти самостійникам, а також розглядали його як спосіб боротьби з оунівським підпіллям. На відміну від радянських партизанів, оунівці не використовували колективної відповідальності, а здійснювали вибіркові вбивства, намагаючись максимально очистити села від осіб, які могли зашкодити повстанському рухові.

Встановлено, що фактором взаємодії між повстанським рухом і радянськими партизанами виступала боротьба за продовольство. Останні, не

отримуючи продукти харчування з «Великої землі», заготовляли їх, у тому числі використовуючи ресурси українських націоналістів і населення, котре тих підтримувало, здійснюючи сплановані господарські операції чи здобуваючи продовольство у результаті боїв з упівськими відділами. Такі заходи часто спрямовувалися на те, щоб завдавали повстанському запіллю економічних втрат.

Українському повстансько-підпільному рухові не вдалося утримати Волинь від проникнення та розгортання активної діяльності червоної партизанки, яка, своєю чергою, протягом 1943 р. не зуміла заволодіти нею, контролюючи ситуацію лише в окремих р-нах, і лише у перші місяці 1944 р. спромоглася за рахунок більшої чисельності з'єднань перехопити ініціативу. Зазначена боротьба суттєво вплинула як на життя цивільного населення Волині у період німецької окупації, так і військово-політичну діяльність протиборчих сторін, ставши чинником, який завадив реалізувати власні цілі та завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ
УКРАЇНИ (ЦДАГО УКРАЇНИ)

Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України

Оп. 22. Организационно-инструкторский (документы о подпольно-партизанском движении на Украине в период Великой Отечественной войны)

1. Спр. 175. Отчет Волынского обкома КП(б)У о деятельности подпольных большевистских организаций, антифашистских групп и партизанских отрядов, действовавших в тылу противника в период Великой Отечественной войны на территории области (июль 1941 г. – июль 1944 г.), 1950 г., 179 арк.
2. Спр. 176. Отчет о деятельности Волынского подпольного обкома КП(б)У, комсомольских организаций, антифашистских групп, партизанских соединений и отрядов в области за время пребывания на Волыни, соединения партизанских отрядов под командованием А. Ф. Федорова с июня 1943 по апрель 1944 г., 1946 г., 433 арк.
3. Спр. 503. Отчет Ровенского подпольного обкома КП(б)У о подпольной работе на Ровенщине за период немецко-фашистской оккупации и приложение к нему (протоколы заседания подпольного обкома КП(б)У, списки подпольных работников по области, фотографии, автобиография секретаря подпольного обкома партии В. А. Бегмы), 20. 04. 1944 г. – 15. 07. 1948 г., 106 арк.
4. Спр. 508. Стенограмма доклада члена Ровенского обкома партии В.Г.Тимофеева о состоянии партийно-политической работы в области в период временной оккупации фашистскими захватчиками (1-й экз.), 4. 06. 1943 г., 25 арк.

Ф. 57. Колекція документів з історії Комуністичної партії України

Оп. 4. Документи періоду Великої Вітчизняної війни

5. Спр. 357. Отчеты, донесения и сообщения украинских националистов по земельному и другим вопросам, 1943 г., 89 арк.

6. Спр. 361. Списки, дневник и письма украинских буржуазных националистов, 1943 г., 101 арк.
7. Спр. 364. Приказы, распоряжения, отчеты, инструкции, сведения украинских националистов, 18. 03. 1943 г. – 6. 03. 1944 г., 28 арк.

Ф. 62. Український штаб партизанського руху

Оп. 1. Командування і відділи УШПР

8. Спр. 16. Докладная записка ЦК КП(б)У в ЦК ВКП (б) о состоянии партизанского движения на Украине за период с 1 октября 1942 года по 1 апреля 1943 года и плане мероприятий на весенне-летний период. Приложения: оперативный план боевых действий партизан Украины на весенне-летний период 1943 года, проект положения о поощрениях партизан за боевые подвиги, проект решения ГКО СССР об обеспечении мероприятий по развитию партизанского движения на Украине, копия постановления ЦК КП(б)У об утверждении оперативного плана действий партизанских отрядов на весенне-летний период 1943 года (1-й экз.), 26. 04. – 28. 04. 1943 г., 82 арк.
9. Спр. 35. Оперативные планы УШПД по развитию партизанского движения на временно оккупированной территории Украины, в границах Воронежского, Юго-Западного и Южного фронтов и приложения к ним. Календарные месячные планы работы УШПД; протоколы совещаний у начальника штаба, 01. 1943 г. – 30. 12. 1943 г., 134 арк.
10. Спр. 37. Письма в ЦК КП(б)У и УШПД секретаря ЦК КП(б)У Д.С.Коротченко, командиров и комиссаров партизанских соединений и отрядов Украины Г. В. Балицкого, В. А. Бегмы, В. Н. Дружинина, А. М. Грабчака, Л. Я. Иванова, С. Ф. Маликова, С. А. Олексенко, Г. Ф. Покровского, М. А. Рудича, А.Н. Сабурова, Н. М. Таранущенко, А. Ф. Федорова, В. П. Чепиги, В. М. Яремчука по служебным и личным вопросам, 12. 03. – 26. 12. 1943 г., 174 арк.
11. Спр. 220. Специальные сообщения УШПД в ЦК ВКП (б), ЦШПД, НКВД СССР, ЦК КП(б)У, НКВД УССР, начальника Ровенского областного штаба партизанского движения В. А. Бегмы, других партизанских соединений в ЦК

КП(б)У и УШПД о деятельности украинских националистов, их организациях и воинских формированиях. Сообщения ТАСС о положении в Галиции по немецким источникам, копия воззвания Людвипольской районной организации ОУН, списки буржуазных националистов, выявленных партизанским соединением И. И. Шитова и отрядом В. П. Чепиги, 12. 01. 1943 г. – 13. 05. 1944 г., 126 арк.

12. Спр. 239. Справка о постановке задач по разведке партизанским соединением под командованием В. С. Ушакова, И. И. Шитова и о полученных от них разведывательных сведениях. Разведывательные сводки партизанских соединений под командованием С. А. Олексенко, И. И. Шитова, 17. 04. 1943 г. – 29. 02. 1944 г., 173 арк.

13. Спр. 252. Отчеты и докладные записки партизанских соединений под командованием Ю. О. Збанацкого, М. И. Наумова, Н. Н. Попудренко – Ф. И. Короткова – Г. С. Артозеева, М. А. Рудича, А. Н. Сабурова, М. Г. Салая, Р. Я. Сатановського, Н. М. Таранущенко, А. Ф. Федорова, И. А. Хитриченко, С. Д. Чижова, И. И. Шитова, отдельных партизанских отрядов и групп о разведывательной и контрразведывательной деятельности. Списки командного состава партизанских соединений А. Н. Сабурова и А. Ф. Федорова, работников разведки партизанского соединения Я. И. Мельника, 25. 08. 1943 г. – 11. 09. 1944 г., 233 арк.

14. Спр. 254. Докладные записки и отчет областного штаба партизанского движения Ровенской области о положении оккупированных территорий и партийно-политической работе партизанского соединения под командованием В. А. Бегмы. Справка отдела о постановке задач по разведке партизанским соединениям под командованием В. А. Бегмы и И. Ф. Федорова и о полученных от них разведывательных сведениях, 10. 03. – 27. 03. 1943 г., 143 арк.

15. Спр. 258. Протоколы допросов, заявления, показания партизан и агентурных работников соединения под командованием А. Ф. Федорова по обвинению в принадлежности к украинским буржуазным националистам

заместителя по разведке командира одного из отрядов соединения А. П. Бринского С. Е. Борисюка-Дубова, 18. 09. 1943 г. – 21. 01. 1944 г., 60 арк.

16. Спр. 291. Отчеты и докладные записки партизанских соединений, отрядов и групп под командованием И. А. Артюхова, А. М. Грабчака, Ю. О. Збанацкого, Ф. С. Кота, Я. И. Мельника, М. И. Наумова, Д. К. Николайчика, А. З. Одухи, С. А. Олексенко, М. А. Рудича, И. В. Нырко, Ф. М. Кириченко о разведывательной и контрразведывательной деятельности, 15. 03. – 28. 07. 1944 г., 170 арк.

17. Спр. 1347. Входящие шифротелеграммы Ровенского подпольного обкома партии, областного штаба партизанского движения и партизанского соединения под командованием И. Ф. Федорова в ЦК КП(б)У, Президиум Верховного Совета УССР, УШПД и ЦК ЛКСМУ (В деле имеются радиограммы, пересланные УШПД для информации, в ЦК ВКП(б), ЦШПД, ГРУ ГШ КА и ЦК КП(б)У), 31. 01. – 30. 05. 1943 г., 256 арк.

18. Спр. 1348. Входящие шифротелеграммы Ровенского подпольного обкома партии, областного штаба партизанского движения, секретаря ЦК КП(б)У Д. С. Коротченко и начальника УШПД Т. А. Строкача, партизанского соединения И. Ф. Федорова в ЦК КП(б)У, УШПД и ЦК ЛКСМУ. (В деле имеются радиограммы, пересланные УШПД для информации, в ЦШПД, и ЦК КП(б)У), 1. 06. – 21. 08. 1943 г., 265 арк.

19. Спр. 1349. Входящие шифротелеграммы Ровенского подпольного обкома партии, областного штаба партизанского движения, партизанских соединений под командованием В. А. Бегмы и И. Ф. Федорова в ЦК КП(б)У и УШПД, 22. 08. – 7. 10. 1943 г., 208 арк.

20. Спр. 1351. Входящие шифротелеграммы Ровенского подпольного обкома партии, областного штаба партизанского движения, оперативной группы УШПД и партизанского соединения под командованием В. А. Бегмы Президиуму Верховного Совета СССР, ЦК КП(б)У и УШПД, 21. 11. – 31. 12. 1943 г., 160 арк.

21. Спр. 1354. Шифротелеграммы партизанского соединения под командованием А. М. Грабчака в ГРУ ГШ КА, ЦК КП(б)У и УШПД (В деле

имеются радиограммы, пересланные УШПД для информации, в ЦШПД, ЦК КП(б)У и шифрограммы командира соединения Н. В. Таратуто, переданные через радиостанцию Грабчака), 19. 01. – 9. 08. 1943 г., 264 арк.

22. Спр. 1379. Входящие шифротелеграммы партизанских соединений под командованием Н. В. Таратуто и И. Ф. Федорова, оперативной группы УШПД и партизанского отряда В. М. Яремчука в Генштаб Красной Армии, ГРУ ГШ КА, ЦК КП(б)У и УШПД (В деле имеются радиограммы, переданные УШПД для информации, в ЦШПД, НКВД и НКГБ СССР, ЦК КП(б)У и Белорусский ШПД), 3. 06. – 30. 12. 1943 г., 263 арк.

23. Спр. 1382. Входящие шифротелеграммы Волынского подпольного обкома партии, областного штаба партизанского движения, начальника УШПД Т. А. Строкача, партизанского соединения под командованием А. Ф. Федорова и командира отряда Г. В. Балицкого в Ставку ВГК, ЦК ВКП (б), ЦК ВЛКСМ, ЦК КП(б)У, УШПД и ЦК ЛКСМУ (В деле имеются радиограммы, пересланные УШПД для информации ЦШПД, командования АДД, ГРУ ГШ КА и ЦК КП(б)У), 1.07. – 16. 09. 1943 г., 273 арк.

24. Спр. 1387. Входящие шифротелеграммы Каменец-Подольского подпольного обкома партии, областного штаба партизанского движения и партизанского соединения И. И. Шитова в ЦК КП(б)У, СНК УССР, УШПД и ЦК ЛКСМУ (В деле имеются радиограммы, пересланные УШПД для информации, в Ставку ВГК, ЦК ВКП(б), ЦШПД, Генштаб Красной Армии и ЦК КП(б)У), 8.04. – 7. 08. 1943 г., 250 арк.

25. Спр. 1517. Входящие шифротелеграммы Ровенского подпольного обкома партии, областного штаба партизанского движения, партизанского соединения под командованием В. А. Бегмы в ЦК ВЛКСМ, ЦК КП(б)У, УШПД и ЦК ЛКСМУ (В деле имеются радиограммы, пересланные УШПД для информации НКГБ УССР, шифрограммы Ровенского обкома КП(б)У и облисполкома, переданные адресатам через радиоузел УШПД), 2. 01. – 23. 04. 1944 г., 175 арк.

26. Спр. 1546. Входящие шифротелеграммы партизанского соединения под командованием Н. В. Таратуто, командиров отрядов В. М. Козлова и

И.П.Яковлева в ЦК КП(б)У, УШПД, НКВД и НКГБ УРСР (В деле имеются радиogramмы, пересланные УШПД для информации ЦК КП(б)У, НКГБ УССР и Польскому ШПД), 2.01. – 31. 08. 1944 г., 257 арк.

27. Спр. 1556. Входящие шифротелеграммы партизанских соединений под командованием И. И. Шитова и Д. К. Николайчика в ЦК КП(б)У и УШПД (В деле имеются радиogramмы, пересланные УШПД для информации военным советам 1-го Украинского и 20-го Белорусского фронтов, 13-ой армии и ЦК КП(б)У, 1. 01. – 30. 04. 1944 г., 257 арк.

Оп. 4. Облікові справи партизанських з'єднань, загонів і груп України

28. Спр. 310. Учетное дело польского партизанского соединения им. Т. Костюшка под командованием Р. Я. Сатановского, 20. 02. 1943 г. – 3. 05. 1944 г., 53 арк.

Ф. 63. Перша Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу С. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання) (1941–1945 рр.)

Оп. 1.

29. Спр. 1. Отчет командования о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 6 сентября 1941 г. по 1 января 1944 г. и приложения к нему (1-й экз.), 1944 г., 91 арк.

30. Спр. 5. Отчет командования дивизии о боевой деятельности и партийно-политической работе подразделений дивизии за период со 2 января 1944 г. по 8 ноября 1944 г. (1-й экз.), 1944 г., 431 арк.

31. Спр. 14. Приказы по соединению, 15. 09. 1942 г. – 31. 05. 1943 г., 323 арк.

32. Спр. 52. Сведения, отчеты командования дивизии и командиров полков, батальонов в штаб дивизии об итогах боевых и диверсионных действий, 1. 01. – 8. 10. 1944 г., 156 арк.

33. Спр. 63. Разведдонесения командиров отрядов, групп в штаб соединения, 2. 01. – 30. 04. 1943 г., 167 арк.

34. Спр. 74. Рапорты, донесения командиров отрядов, групп в штаб соединения о проведенных боевых и диверсионных действиях, 2. 01. – 29. 02. 1943 г., 96 арк.

Ф. 64. Чернігівсько-Волинське партизанське з'єднання (1941–1945 рр.)

Оп. 1.

Отдел: штаб соединения

35. Спр. 1. Отчет командования соединения Черниговского и Волынского подпольных обкомов КП(б)У о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с сентября 1941 г. по апрель 1944 г. и приложение к нему (1-й экз.), 1944 г., 358 арк.

36. Спр. 6. Приказы по соединению (1-й экз.), 1. 06. 1943 г. – 10. 04. 1944 г., 152 арк.

37. Спр. 8. Боевые приказы по соединению и приложения к ним (схемы боевых действий), 11. 03. 1943 г. – 7. 04. 1944 г., 124 арк.

38. Спр. 11. Входящие радиogramмы отрядов в штаб соединения, 19. 07. – 8. 10. 1943 г., 230 арк.

39. Спр. 15. Исходящие радиogramмы штаба соединения в Украинский штаб партизанского движения (УШПД), 18. 01. – 31. 10. 1943 г., 268 арк.

40. Спр. 17. Исходящие радиogramмы штаба соединения командирам и комиссарам батальонов (отрядов), 4. 07. 1943 г. – 16. 03. 1944 г., 328 арк.

41. Спр. 18. Отчеты командиров отрядов, диверсионной роты о боевой и диверсионной деятельности за период с августа 1941 г. по апрель 1944 г. и приложения к ним (схемы), 19. 07. 1943 г. – 31. 03. 1944 г., 274 арк.

42. Спр. 21. Отчеты отдела пропаганды и агитации соединения, секретарей первичных парторганизаций вспомогательных рот и отрядов соединения секретарю Парткомиссии и комиссару соединения о массово-политической работе в отрядах и среди мирного населения, 05. 1943 г. – 10. 01. 1944 г., 175 арк.

43. Спр. 25. Разведсводки по штабу соединения. Донесения, рапорты, докладные записки командиров в штаб соединения о результатах разведки, боевых и диверсионных действий отрядов, передвижении вражеских войск, политико-воспитательной работе в отрядах и с местным населением, снабжении отрядов боеприпасами и продовольствием, 1. 04. – 30. 09. 1943 г., 289 арк.
44. Спр. 26. Донесения, рапорты, докладные записки командиров партизанских отрядов в штаб соединения о результатах разведки, боевых и диверсионных действиях отрядов, передвижения вражеских войск, о политико-воспитательной работе в отрядах и местным населением, снабжении отрядов боеприпасами и продовольствием, 4. 10. 1943 г. – 2. 04. 1944 г., 239 арк.
45. Спр. 27. Журнал учета проведенных отрядами и спецподразделениями соединения боевых и диверсионных действий за период с июля 1943 г. по 30 марта 1944 г., 8. 08. 1943 г. – 30. 03. 1944 г., 60 арк.
46. Спр. 32. Списки личного состава штабных подразделений, группы, подготовленной и переброшенной для работы в тылу противника свободного отряда соединения, партизан, направленных в тыл по ранению и болезни, погибших и пропавших без вести, 10. 11. 1942 г. – 10. 11. 1944 г., 124 арк.
47. Спр. 33. Списки личного состава отрядов им. К. Е. Ворошилова, В. И. Чапаева, 20. 07. 1943 г., 155 арк.
48. Спр. 34. Списки личного состава отрядов им. С. М. Кирова, Н. А. Щорса (I), Н. А. Щорса (II), 20. 07. 1943 г., 176 арк.
49. Спр. 35. Списки личного состава отрядов им. Богуна, В. Н. Боженко, М. И. Калинина, Г. И. Котовского, А. В. Суворова, Н. С. Хрущева, Т. Г. Шевченко, 20. 07. 1944 г., 156 арк.
50. Спр. 36. Списки личного состава отрядов им. Богуна, В. Н. Боженко, В. Василевской, Т. Г. Шевченко, членов и кандидатов в члены ВКП(б) отрядов им. Богуна, В. Н. Боженко (В деле имеется список на польском языке), 28. 08. 1943 г. – 10. 04. 1944 г., 87 арк.

51. Спр. 37. Списки личного состава отряда им. И. В. Сталина, 20. 07. 1944 г., 123 арк.

52. Спр. 47. Газеты «Радянська Україна» («Советская Украина»), «Коммунист» - органы ЦК КП(б)У и Верховного Совета УССР. Газета «Большевик» - орган Черниговского обкома КП(б)У и областного Совета депутатов трудящихся. Листовки, воззвания, издаваемые и распространяемые соединением. Сводки Совинформбюро, 25. 12. 1942 г. – 22. 01. 1944 г., 71 арк.

Отдел: 1-й батальон (отряд им. И. В. Сталина)

53. Спр. 56. Дневник боевой деятельности отряда за период с августа 1941 г. по 12 ноября 1943 г. (1-й экз.), 08. 1941 г. – 12. 11. 1943 г., 339 арк.

Отдел: 3-й батальон (отряд им. К. Е. Ворошилова)

54. Спр. 72. Входящие радиограммы УШПД, штаба соединения отряду. Исходящие радиограммы в УШПД, штабу соединения, 19. 03. 1942 г. – 24. 03. 1944 г., 157 арк.

55. Спр. 74. Акты, докладные записки о боевых и диверсионных действиях отряда за период с 23 августа 1941 г. по 21 января 1944 г. (в деле имеются списки подрывников), 23. 08. 1941 г. – 21. 01. 1944 г., 162 арк.

Отдел: 5-й батальон (отряд им. С. М. Кирова)

56. Спр. 83. Приказы и приказания (копии) по соединению. Приказы по отряду, 13. 06. 1943 г. – 20. 04. 1944 г., 66 арк.

57. Спр. 85. Дневник боевой и диверсионной деятельности отряда за период с 11 марта 1943 г. по 23 апреля 1944 г., 11. 03. 1943 г. – 23. 04. 1944 г., 74 арк.

Отдел: 9-й батальон (отряд им. В. И. Чапаева)

58. Спр. 92. Входящие радиограммы штаба соединения отряду. Схемы, описание действий отряда и журнал боевых действий. Сведения о боевом и численном составе отряда за период с 1 ноября 1943 г. по 10 апреля 1944 г., 8. 05. 1943 г. – 7. 04. 1944 г., 70 арк.

**Ф. 65. З'єднання партизанських загонів Житомирської області
(1941–1944 рр.)**

Оп. 1.

59. Спр. 1. Доклад командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 1 ноября 1941 г. по 1 марта 1944 г. и приложения к нему (1-й экз.), 1944 г., 300 арк.
60. Спр. 13. Входящие радиограммы ЦК КП(б)У, УШПД и отрядов соединения в штаб соединения, 27. 11. 1942 г. – 28. 11. 1943 г., 56 арк.
61. Спр. 17. Месячные отчеты штаба соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов (1-й экз.), 12. 1942 г. – 02. 1944 г., 149 арк.
62. Спр. 23. Отчет отрядов в УШПД, штаб соединения о их создании, боевой, диверсионной, разведывательной и партийно-политической деятельности, проведению операций по сбору продовольствия для отрядов, работе среди населения и по другим вопросам, 4. 06. 1943 г. – 30. 03. 1944 г., 137 арк.
63. Спр. 24. Отчеты, политдонесения, рапорты отрядов комиссару соединения и партийной комиссии о партийно-политической деятельности отрядов, работе первичных партийных и комсомольских организаций, их численности, агитационно-пропагандистской деятельности партизан среди населения, по разложению войск противника, о злодеяниях украинских буржуазных националистов и по другим вопросам, 8. 12. 1942 г. – 31. 05. 1943 г., 123 арк.
64. Спр. 26. Донесения, сведения и рапорты отрядов в штаб соединения о их создании, реорганизации, боевых, разведывательных и хозяйственных операциях, обеспеченности вооружением и боеприпасами, о количестве трофеев, захваченных в боях с противником, награждениях партизан и по другим вопросам, 16. 06. 1942 г. – 30. 04. 1943 г., 240 арк.
65. Спр. 57. Сводки Совинформбюро, информационные листки, воззвания, обращения, листовки, издаваемые и распространяемые соединением, 21. 02. 1942 г. – 5. 01. 1944 г., 201 арк.

**Ф. 66. З'єднання українських кавалерійських партизанських загонів
(1942–1945 рр.)**

Оп. 1.

66. Спр. 5. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 22 января по 22 марта 1944 г. и приложения к нему (1-й экз.), 30. 06. 1944 р., 163 арк.

67. Спр. 15. Отчеты командования и комиссаров партизанских отрядов Белоцерковского, 3-го Бородянского, Киевского, Киевского (местного), Коростышевского, Макаровского, им. А. И. Микояна в штаб соединения о боевых действиях и партийно-политической работе за период их деятельности, 22. 11. 1943 г. – 10. 02. 1945 г., 118 арк.

68. Спр. 16. Отчет командиров и комиссаров партизанских отрядов Радомышльского, «Смерть фашизму», им. Н. С. Хрущева, им. В. И. Чапаева, Чеповичского, Червоного, партизанского отряда особого назначения под командованием С. М. Ксензова в штаб соединения о боевых действиях и партийно-политической работе за период их деятельности. План проведения политбесед, 5. 05. 1943 г. – 15. 06. 1944 г., 126 арк.

69. Спр. 21. Журнал учета проведенных отрядами соединения боевых и диверсионных действий, 4. 02. 1943 г. – 20. 03. 1944 г., 87 арк.

Ф. 67. Житомирська партизанська дивізія ім. М. Щорса (1942–1944 рр.)

Оп. 1.

Отдел: штаб соединения

70. Спр. 20. Боевые и разведывательные донесения, разведсводки отрядов в штаб дивизии, 1. 01. – 31. 01. 1944 г., 154 арк.

71. Спр. 21. Боевые и разведывательные донесения, разведсводки отрядов в штаб дивизии, 1. 02. – 29. 02. 1944 г., 147 арк.

72. Спр. 22. Боевые и разведывательные донесения, разведсводки отрядов в штаб дивизии, 2. 03. – 9. 04. 1944 г., 211 арк.

Отдел: отряд им. Н. С. Хрущева (6-й батальон)

73. Спр. 91. Отчет (черновик) о боевой и партийно-политической работе батальона (отряда) за период с 9 марта 1943 г. по 10 апреля 1944 г. Сведения, строевые записки об итогах боевых и диверсионных действий отряда, численности личного состава, наличии вооружения и боеприпасов, 03. 1943 г. – 04. 1944 г., 58 арк.

74. Спр. 93. Журналы учета боевых и диверсионных действий отряда, 17. 03. 1943 г. – 9. 02. 1944 г., 81 арк.

Отдел: отряд им. В. И. Чапаева (5-й батальон)

75. Спр. 97. Рапорты, донесения командиров подрывных групп, взводов и рот в штаб отряда о проведенных боевых действиях. Журналы учета боевых и диверсионных действий отряда. Очерк истории отряда (автор боец Яков Стецюк) (рукописный текст), 13. 05. 1943 г. – 1944 г., 114 арк.

**Ф. 68. Рівненське партизанське з'єднання № 2 “За Батьківщину”
(1942–1944 рр.)**

Оп. 1.

76. Спр. 1. Доклад командования соединения о боевой и диверсионной деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 15 августа 1943 г. по 19 февраля 1944 г. и приказы к нему (схемы боев, хроника и итоги боевой и диверсионной деятельности, сведения о личном составе и вооружении отрядов, общие данные по разформированию соединения и представлению к правительственным наградам, автобиографии, списки личного состава, членов и кандидатов в члены ВКП(б), медработников, погибших и пропавших без вести партизан) (1-й экз.), 8. 08. 1944 г., 363 арк.

77. Спр. 3. Отчеты командования соединения о работе разведорганов за период с 1 октября по 15 декабря 1943 г. и санчасти за период с 1 ноября 1943 г. по 1 мая 1944 г. Отчеты начальника санслужбы, командиров артдивизиона, инициативной группы, типографии о проделанной работе за период их деятельности. План работы санитарной части на декабрь 1943 г. и протоколы

заседания комиссии по приему экзаменов на курсах санитарок. Журнал учета раненых и больных, 2. 10. 1943 г. – 05. 1944 г., 56 арк.

78. Спр. 7. Приказы, выписки из приказов, приказание по соединению (рукописный экземпляр), 15. 02. 1943 г. – 1. 06. 1944 г., 291 арк.

79. Спр. 8. Приказы по соединению (машинописный экз., неполный), 15. 02. – 28. 11. 1943 г., 68 арк.

80. Спр. 9. Боевые приказы по соединению, 19. 06. 1943 г. – 18. 02. 1944 г., 52 арк.

81. Спр. 10. Рапорты, донесения, сводки, разведывательные данные командиров отрядов в штаб соединения о боевых, диверсионных и разведывательных действиях, взятых трофеях, уничтожении живой силы и техники противника и другим вопросам, 28. 03. – 29. 10. 1943 г., 218 арк.

82. Спр. 11. Рапорты, донесения, сводки, разведывательные данные отрядов в штаб соединения о боевых, диверсионных и разведывательных действиях, взятых трофеях, уничтожении живой силы и техники противника и другим вопросам. Журнал учета разведывательных данных по соединению и схемы дислокации батальонов, 1. 10. 1943 г. – 11. 07. 1944 г., 267 арк.

83. Спр. 12. Книга учета проведенных отрядами соединения боевых действий и их итогов, 27. 04. 1942 г. – 11. 04. 1944 г., 44 арк.

84. Спр. 15. Списки личного состава штаба партизанского соединения и его подразделений (артдивизион, санслужба), партизанских отрядов имени: «За Родину», Кармелюка, М. И. Кутузова, В. М. Молотова, Б. Хмельницкого, В. И. Чапаева, Н. А. Щорса, 15. 02. – 25. 04. 1944 г., 180 арк.

85. Спр. 33. Журналы «Народный мститель» - орган подпольного обкома КП(б)У и партийной организации соединения (№ 1, 2, 3 за 1943 г. и № 1, 2, 3, 4, 5 за 1944 г.) (1-экз.), 10. 1943 г. – 03. 1944 г., 258 арк.

86. Спр. 35. Газеты «Сын Украины», бюллетень газеты «Червоний прапор», «Богунець», «Кармелюк», «Червона Зірка» - органы партийной организации соединения и отрядов имени: Богуна, Кармелюка, Б. Хмельницкого. Листовки, обращения, информационные листки, издаваемые и распространяемые

соединением. Боевые листки стенгазеты – органы первичных партийных и комсомольских организаций подразделений соединения, 07. 1942 г. – 5. 04. 1944 г., 97 арк.

Отдел им. Богуна

87. Спр. 39. Списки личного состава отряда, погибших и пропавших без вести партизан, 26. 04. 1943 г. – 15. 04. 1944 г., 27 арк.

Отдел: отряд «За Родину»

88. Спр. 43. Списки личного состава отряда, 31. 05. – 10. 08. 1943 г., 187 арк.

Отдел: отряд им. М. И. Кутузова

89. Спр. 51. Списки командного и личного состава отряда, партизан, направленных в распоряжение органов НКВД, погибших и пропавших без вести, 10. 1943 г. – 17. 08. 1944 г., 114 арк.

Отдел: отряд им. Б. Хмельницкого

90. Спр. 57. Отчет о боевой деятельности и партийно-политической работе отряда за период с августа 1943 г. по май 1944 г. и приложения к нему (схема выхода отряда из окружения). Приказы по отряду, 31. 08. 1943 г. – 1. 06. 1944 г., 26 арк.

Отдел: отряд им. Н. С. Хрущева

91. Спр. 60. Списки командного и личного состава отряда членов ВЛКСМ, погибших и пропавших без вести партизан, 1943–1944 гг., 79 арк.

Ф. 69. Рівненське партизанське з'єднання № 1 (1943–1944 рр.)

Оп. 1.

Отдел: штаб соединения

92. Спр. 1. Доклад командования соединения об боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 15 августа 1943 г. по 19 февраля 1944 г. и приложения к нему (сведения, итоги и дневники боевых и диверсионных действий, списки членов и кандидатов в члены ВКП(б), награжденных и представленных к правительственным наградам, погибших и

пропавших без вести партизан. Автобиографии, литературное творчество партизан (1-й экз.), 10. 04. 1944 г., 143 арк.

93. Спр. 5. Приказы, выписка из приказа по северо-восточному соединению партизанских отрядов Ровенской области. Отчет о боевой и диверсионной деятельности партизанской бригады западных районов области за период с 30 октября 1943 г. по 7 февраля 1944 г., 4. 07. 1943 г. – 8. 02. 1944 г., 23 арк.

94. Спр. 6. Сведения о боевой и диверсионной деятельности по соединению за июль 1943 г. – февраль 1944 г. Рапорты, донесения, докладные записки, сводки отрядов в штаб соединения о боевых диверсионных и разведывательных действиях, взятых трофеях, уничтожении живой силы и техники противника, обеспечении отрядов вооружением и боеприпасами и другим вопросам, 6. 08. 1943 г. – 7. 02. 1944 г., 145 арк.

95. Спр. 7. Рапорты, донесения, докладные записки, сводки отрядов в штаб соединения о боевых, диверсионных и разведывательных действиях, взятых трофеях, уничтожении живой силы и техники противника, политико-моральном состоянии личного состава и другим вопросам, 1.01. – 4. 11. 1944 г., 104 арк.

96. Спр. 15. Газеты «Червоний прапор» - орган подпольного обкома КП(б)У и штаба объединенных партизанских отрядов (на украинском и польском языках); «Більшовицька правда», «Ворошиловець», «Червоний шлях» - органы подпольных райкомов партии и партизанских отрядов имени: К. Е. Ворошилова, Ф. Э. Дзержинского, Г. И. Котовского. Листовки, обращения, воззвания, издаваемые и распространяемые соединением. Боевые листки, стенгазеты – органы первичных партийных и комсомольских организаций подразделений соединения, 30. 03. 1943 г. – 14. 04. 1944 г., 182 арк.

Отдел: Бригада северно-западных районов им. С. М. Кирова. Отряд им. С. М. Кирова

97. Спр. 20. Список личного состава отряда на получение оружия, партизан, представленных к правительственным наградам, направленных на советско-партийную работу, органы НКВД, райвоенкоматы, в советский тыл на

излечение, погибших и пропавших без вести партизан, 7. 09. 1943 г. – 6. 10. 1944 г., 59 арк.

Отдел: отряд им. А. Невского

98. Спр. 23. Списки командного и личного состава отряда, членов и кандидатов в члены ВКП(б), партизан, представленных к правительственным наградам, связных, скрытого резерва отряда, погибших, пропавших без вести, 1. 08. 1943 г. – 18. 02. 1944 г., 97 арк.

Отдел: отряд им. Л. П. Берия

99. Спр. 25. Списки командного и личного состава отряда, членов и кандидатов в члены ВКП(б), партизан, направленных в ряды Красной Армии, на советско-партийную работу, органы НКВД, погибших и пропавших без вести, 1944 г., 58. арк.

Отдел: отряд им. С. М. Буденного

100. Спр. 26. Справка о создании, боевой деятельности и партийно-политической работе отряда за период с 1 января 1944 г. по февраль 1944 г. и приложения к нему (сведения о численном составе и вооружении отряда, итоги боевых операций). Отчет командира отряда Д. И. Хвищука о проделанной им работе. Списки командного и личного состава отряда, членов и кандидатов в члены ВКП(б), направленных в органы НКВД после расформирования отряда, погибших и пропавших без вести партизан, 19. 02. – 29. 02. 1944 г., 50 арк.

Отдел: отряд им. К. Е. Ворошилова

101. Спр. 33. Списки командного и личного состава отряда, членов и кандидатов в члены ВКП(б), партизан, принявших присягу, представленных к правительственным наградам, погибших, раненых, пропавших без вести, 1943–1944 гг., 46 арк.

Отдел: отряд им. Ф. Э. Дзержинского

102. Спр. 36. Списки командного и личного состава отряда, членов и кандидатов в члены ВКП(б), партизан, представленных к правительственным наградам, погибших и пропавших без вести. Журнал учета партизан,

получивших поощрения и дисциплинарные взыскания, 1. 08. 1943 г. – 1944 г., 86 арк.

Отдел: отряд им. Г. И. Котовского

103. Спр. 39. Списки командного и личного состава отряда, членов и кандидатов в члены ВКП(б), погибших и пропавших без вести партизан, 1943 г. – 20. 02. 1944 г., 31 арк.

Отдел: отряд им. В. М. Молотова

104. Спр. 41. Приказы по отряду. Справка о создании, боевой деятельности партийно-политической работе за период с 20 июля 1943 г. по февраль 1944 г. и приложение к ней (Сведения о численном составе и наличии вооружения отряда, итоги и дневник боевых операций). Списки командного и личного состава, членов и кандидатов в члены ВКП(б), погибших и пропавших без вести партизан, 29. 06. 1943 г. – 4. 03. 1944 г., 52 арк.

Отдел: отряд «Смерть фашизму»

105. Спр. 44. Список командного и личного состава отрядов, членов и кандидатов в члены ВКП(б), на закрепление оружия, погибших и пропавших без вести партизан, 1. 08. 1943 г. – 27. 02. 1944 г., 24 арк.

Отдел: отряд им. А. В. Суворова

106. Спр. 48. Списки личного состава отряда, членов и кандидатов в члены ВКП(б) на закрепление оружия, направленных в органы НКВД после расформирования отряда, 14. 04. 1943 г. – 10. 09. 1944 г., 64 арк.

Отдел: отряд им. Т. Г. Шевченко

107. Спр. 52. Списки личного состава отряда, членов и кандидатов в члены ВКП(б), партизан, принявших присягу, представленных к правительственным наградам, направленных на советско-партийную работу, органы НКВД после расформирования отряда, больных и раненых, погибших и пропавших без вести, 1943–1944 гг., 234 арк.

Отдел: артдивизион и подрывная группа

108. Спр. 54. Списки личного состава артдивизиона и подрывной группы, членов и кандидатов в члены ВКП(б), партизан, принявших присягу,

направленных в другие отряды, органы НКВД после расформирования соединения. Журнал учета поощрений и дисциплинарных взысканий, наложенных на партизан, 10. 1943–1944 гг., 60 арк.

Ф. 70. Рівненський обласний штаб партизанського руху (1941–1944 рр.)

Оп. 1.

109. Спр. 1. Справки-заключения Украинского штаба партизанского движения (УШПД) по отчетам Ровенского подпольного обкома КП(б)У, областного штаба партизанского движения, партизанского соединения под командованием В. А. Бегмы. Доклад подпольного обкома КП(б)У и областного штаба по руководству партизанским движением на Ровенщине о боевой деятельности и партийно-политической работе за период с июня 1941 по февраль 1944 г. и приложения к нему (1-й экз.), 10. 04. – 13. 06. 1944 г., 193 арк.

110. Спр. 2. Доклад подпольного обкома КП(б)У и областного штаба по руководству партизанским движением на Ровенщине о боевой деятельности и партийно-политической работе за период с июля 1941 г. по февраль 1944 г. и приложения к нему (2-й экз., неполный), 10. 04. 1944 г., 193 арк.

111. Спр. 3. Месячные отчеты командования 1 и 2-го соединений о боевой и диверсионной деятельности отрядов соединений за период с марта 1943 г. по 15 апреля 1944 г. и приложения к ним (схемы, дневники, итоги боевых и диверсионных действий, сведения о боевом и численном составе соединения (1-й и 2-й экз.)), 26. 03. 1943 г. – 15. 04. 1944 г., 119 арк.

112. Спр. 4. Месячные отчеты комиссара 2-го соединения «За Родину» в ЦК КП(б)У и УШПД о партийно-политической работе отрядов за период с июня 1943 г. по январь 1944 г., 06. 1943 г. – 3. 01. 1944 г., 80 арк.

113. Спр. 6. Приказы Украинского штаба партизанского движения (УШПД). Приказы и распоряжения по областному штабу партизанского движения. Журнал учета распоряжений и поручений областного штаба. Схема доклада командира и комиссара отряда, соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе, 25. 01. 1943 г. – 4. 03. 1944 г., 175 арк.

114. Спр. 7. Журнал записей содержания, входящих радиogramм ЦК КП(б)У, Украинского штаба партизанского движения (УШПД) в областной штаб партизанского движения и исходящие радиogramмы областного штаба в ЦК КП(б)У, УШПД за период с 30 января 1943 г. по 6 февраля 1944 г., 11. 07. – 18. 09. 1944 г., арк. 139.
115. Спр. 9. Справка зам. начальника оперативного отдела Украинского штаба партизанского движения (УШПД), политдонесение командира командования областного штаба партизанского движения ЦК КП(б)У об организации боевой деятельности партизанских отрядов Ровенской области за февраль – октябрь 1943 г., о социально-экономическом положении районов, действия украинских буржуазных националистических банд, 15. 06. – 21. 10. 1943 г., 34 арк.
116. Спр. 10. Рапорты, донесения, докладные записки командования соединения № 2 в областной штаб о боевых, диверсионных и разведывательных действиях, взятых трофеях, уничтожении живой силы и техники противника. Справки, расписки, доверенности, выданные областным штабом, командиром воинской части, подтверждающие участие граждан в партизанском движении, передачу личного состава, имущества и другим вопросам, 10. 06. 1943 г. – 17. 04. 1944 г., 85 арк.
117. Спр. 11. Дневник боевых и диверсионных действий отряда под командованием Д. Н. Медведева, 1942 г. – 12. 1943 г., 28 арк.
118. Спр. 12. Журнал учета боевых и диверсионных действий партизанских отрядов, 17. 03. – 7. 12. 1943 г., 78 арк.

Ф. 73. Волинське партизанське з'єднання ім. В. Леніна (1941–1944 рр.)

Оп. 1.

119. Спр. 1. Доклад командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе партизанских отрядов соединения за период с 1 октября 1941 г. по 1 августа 1944 г. и приложения к нему (1-й экз.), 1944 г., 253 арк.

120. Спр. 3. Приказы (1-й и 2-й экз.) и приказания по соединению. Инструкции штаба соединения о ведении глубокой разведки, разложении националистических формирований, войск противника, по организации охраны партизанского соединения, отрядов на марше, на привале и при расположении на отдых. Схемы минных полей, 29. 08. 1943 г.– 25. 07. 1944 г., 192 арк.

121. Спр. 5. Входящие радиogramмы ЦК КП(б)У, Украинского штаба партизанского движения, командиров отрядов в штаб соединения. Радиogramмы (копии) спецгруппы и отрядов, посылаемых по заданию с рацией, в штаб соединения, 9. 09. 1943 г. – 22. 07. 1944 г., 65 арк.

122. Спр. 6. Иходящие радиogramмы уполномоченного ЦК КП(б)У и штаба соединения в ЦК КП(б)У, Украинский штаб партизанского движения, отрядам соединения, 4. 08. 1943 г. – 9. 05. 1944 г., 250 арк.

123. Спр. 8. Политинформация комиссара и секретаря партизанского комитета соединения в Украинский штаб партизанского движения, месячные отчеты отрядов комиссару соединения о проведенной партийно-политической работе, 28. 01. – 07. 1944 г., 82 арк.

Ф. 78. Партизанське з'єднання ім. М. Хрущова (1943–1944 рр.)

Оп. 1.

124. Спр. 1. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе батальонов соединения за период с 23 июня 1943 г. по 12 августа 1944 г. и приложения к нему (схемы боевых и диверсионных операций, списки членов и кандидатов в члены ВКП(б), награжденных правительственными наградами, населения, оказывающего помощь соединению, предателей и полицейских) 1-й экз., 1944 г., 180 арк.

125. Спр. 3. Отчет и копия отчета о партийно-политической работе соединения за период с 23 июня 1943 г. по 12 августа 1944 г. (Отчет передан в партархив Института бывшим начальником штаба и командиром соединения В. В. Транквилицким в 1972 г.), 1944 г., 58 арк.

126. Спр. 4. Приказание начальника штаба Волынского партизанского соединения им. В. И. Ленина. Приказы и приказания по соединению. Дисциплинарный устав диверсионного отряда. Временная инструкция и схема по приему грузов, 9. 07. 1943 г. – 12. 08. 1944 г., 57 арк.

127. Спр. 9. Дневник (копия) боевых и диверсионных действий соединения и приложения к нему (схемы, маршруты боевых действий, фотографии партизан). (Машинописная копия дневника передана в партархив Института бывшим начальником штаба соединения В. В. Транквилицким в 1972 г.), 1943–1944 гг., 180 арк.

Ф. 82. З'єднання партизанських загонів ім. С. Будьонного (1943–1944 рр.)

Оп. 1.

128. Спр. 1. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-массовой работе отрядов соединения за период с 9 января 1944 г. по 12 июля 1944 г. и приложение к нему (справка командира отряда о работе радиосвязи между Представительством УШПД при ВС Воронежского фронта и соединением, автобиографии командира и начальника штаба соединения), 24. 10. 1944 г., 57 арк.

129. Спр. 5. Статистические сведения за период с 1 января по 28 марта 1944 г. Справки отрядов соединения за период с 1 января по 28 марта 1944 г. Справки отрядов «За Киев», «За честь Родины», им. Кармелюка, И. В. Сталина в штаб соединения об итогах их боевых и диверсионных действий. Донесения, рапорты командиров отрядов в штаб соединения о выполнении боевых заданий, наличии и обеспечении вооружением, боеприпасами, продовольствием, медикаментами, численном составе отрядов и другим вопросам, 6. 03. – 1. 09. 1944 г., 56 арк.

Ф. 83. Партизанське з'єднання ім. С. Будьонного (1944 р.)

Оп. 1.

130. Спр. 1. Отчет о боевой деятельности и партийно-политической работе соединения за период с 26 февраля по 1 августа 1944 г. и приложения к нему (1-й экз.), 09. 1942 г. – 09. 1944 г., 179 арк.

131. Спр. 6. Отчеты, сведения, ведомости отрядов в штаб соединения о их боевой и диверсионной деятельности, численности личного состава, наличии вооружения и боеприпасов. Ведомость закрепления за партизанами оружия, 26. 02. – 1. 08. 1944 г., 117 арк.

Ф. 85. Рівненське партизанське з'єднання ім. М. Щорса (1941–1944 рр.)

Оп. 1.

132. Спр. 1. Отчет о организации, боевой и партийно-политической деятельности соединения за период с 2 октября 1941 г. по 20 февраля 1944 г. (1-й экз.), 04. 1944 г., 169 арк.

133. Спр. 3. Приказы по соединению. Приказы (копии) по отрядам им. А. В. Суворова и им. В. И. Чапаева, 27. 11. 1943 г. – 5. 04. 1944 г., 66 арк.

134. Спр. 6. Отчеты, донесения, рапорты, сведения отрядов в штаб соединения о их боевых, разведывательных и диверсионных действиях, численном составе, наличии вооружения и боеприпасов, о трофеях, захваченных в боях с противником, борьбе с украинскими буржуазно-националистическими бандами и другим вопросам, 5. 12. 1943 г. – 20. 02. 1944 г., 70 арк.

135. Спр. 18. Газета «Щорсовец» - орган соединения. Листовки, обращения, воззвания, издаваемые и распространяемые соединением. Боевые листки – органы партийных и комсомольских организаций отрядов, 12. 1943 г. – 02. 1944 г., 133 арк.

Ф. 86. З'єднання партизанських загонів ім. В. Боженка (1943–1944 рр.)

Оп. 1.

136. Спр. 1. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 22 марта 1943 г. по 12 апреля 1944 г. и приложения к нему (справки о боевых и диверсионных

операциях, проведенных соединением на железных дорогах и в населенных пунктах; именной список политического состава соединения), 1944 г., 129 арк.

137. Спр. 6. Отчет заместителя командира соединения по разведке в УШПД о разведывательно-агентурной работе соединения с 11 марта 1943 г. по 12 апреля 1944 г. на территории, временно оккупированной немецко-фашистскими захватчиками. Список связных соединения. Сведения и список лиц, прошедших подготовку в лагере РОА Вустрада и заброшенных в советский тыл, шпионов и дезертиров, 19. 10. 1943 г. – 04. 1944 г., 57 арк.

138. Спр. 7. Отчет помощника комиссара соединения по комсомолу о работе комсомольской организации соединения (1-й экз. и черновой вариант), 1944 г., 87 арк.

Ф. 88. Партизанське з'єднання ім. Л. Берії (1943–1944 рр.)

Оп. 1

139. Спр. 1. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения и приложения к нему (справка УШПД о боевых действиях отряда, сведения по расформированию соединения, списки членов и кандидатов в члены ВКП(б)), 29. 08. 1944 г., 385 арк.

140. Спр. 3. Приказы по соединению, 1. 02. – 29. 12. 1943 г., 275 арк.

141. Спр. 4. Приказы по соединению, 6. 01. – 15. 07. 1943 г., 129 арк.

142. Спр. 8. Журнал записей содержания входящих радиogramм ЦК КП(б)У, Украинского штаба партизанского движения (УШПД) и исходящие штаба соединения в УШПД, 9. 02. 1943 г. – 01. 1944 г., 266 арк.

143. Спр. 10. Переписка с Украинским штабом партизанского движения (УШПД), командирами других воинских частей Красной Армии, органами НКВД о проведении совместных операций, передислокации отрядов, результатах разведки, разоблачении украинских буржуазных националистических банд и борьбе с ними, 7. 04. 1943 г. – 2. 07. 1944 г., 82 арк.

Ф. 95. Полтавське партизанське з'єднання ім. В. Молотова (1941–1944 рр.)

Оп. 1.

144. Спр. 2. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 1 января 1944 г. по 1 мая 1944 г. и приложения к нему (1-й экз.), 14. 07. 1944 г., 120 арк.

145. Спр. 14. Дневник и журналы учета проведенных отрядами боевых, диверсионных и разведывательных действий, 15. 03. 1943 г. – 13. 05. 1944 г., 75 арк.

**Ф. 96. Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Ф. Михайлова
(1942–1944 рр.)**

Оп. 1.

146. Спр. 1. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с июля 1941 г. по 12 мая 1944 г. и приложения к нему, 1944 г., 509 арк.

147. Спр. 67. Приказы, приказания и распоряжения штабов соединений под командованием И. И. Шитова и А. З. Одухи, 17. 02. 1943 г. – 8. 05. 1944 г., 166 арк.

**Ф. 97. З'єднання партизанських загонів Кам'янець-Подільської області
(1943–1944 рр.)**

Оп. 1.

148. Спр. 1. Отчет о работе Каменец-Подольского обкома КП(б)У, областного штаба партизанского движения и соединений партизанских отрядов Каменец-Подольской области и приложения к нему (доклад комиссара соединения под командованием Скубко-Кот, описание боя за г. Изяславь, приказы областного штаба (копии), протоколы обкома (копии), издания подпольного обкома КП(б)У (1 экз.), 1944 г., 309 арк.

149. Спр. 4. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе соединения за период с 5 декабря 1943 г. по 20

апреля 1944 г. и приложения к нему (схемы организации управления подразделениями и партийно-политического руководства соединением, боевой маршрут отрядов соединения, приказы (копии) по соединению, разведсводки (копии), списки командиров, комиссаров и политруков рот соединения) (1 экз.), 15. 06. 1944 г., 287 арк.

150. Спр. 16. Отчет отрядов им. А. Я. Пархоменко, М. В. Фрунзе, Б.Хмельницкого в штаб соединения об их организации, боевой деятельности и партийно-политической работе и приложения к ним (автобиографии командного состава отрядов), 1944 г., 187 арк.

**Ф. 102. Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Г. Котовського
(1944 р.)**

Оп. 1.

151. Спр. 1. Отчет командования соединения о создании, боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 14 мая 1943 г. по 30 апреля 1944 г. и приложения к нему (Автобиография командира и комиссара соединения, схема политапарата соединения) (1-й экз.), 1944 г., 76 арк.

152. Спр. 5. Рапорты командиров отрядов в штаб соединения о проведении боевых, разведывательных и диверсионных действий, взаимоотношениях с частями Красной Армии, расходе боеприпасов и по другим вопросам, 17. 03 – 4. 06. 1944 г., 42 арк.

**Ф. 103. Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Героя
Радянського Союзу Г. Жукова (1943–1945 рр.)**

Оп. 1.

153. Спр. 1. Отчет командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 10 июля 1943 г. по 20 апреля 1944 г. и приложения к нему, 25. 12. 1944 г., 220 арк.

**Ф. 105. Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова.
(1942–1944 рр.)**

Оп. 1.

154. Спр. 1. Отчет о боевой работе соединения за период с февраля 1943 г. по февраль 1944 г. и приложения к нему, 15. 03. 1943 г. – 19. 06. 1944 г., 115 арк.
155. Спр. 8. Книги записей входящих радиogramм ЦК КП(б)У, ЦК ВЛКСМ, УШПД в штаб соединения, 5. 03. 1943 г. – 23. 02. 1944 г., 71 арк.
156. Спр. 9. Книги записей исходящих радиogramм штаба соединения в ГКО, ЦК КП(б)У, УШПД, 26. 12. 1942 г. – 9. 02. 1944 г., 165 арк.
157. Спр. 14. Месячные отчеты отрядов в штаб соединения о их боевой и диверсионной деятельности, 6. 03. – 1. 10. 1943 г., 104 арк.
158. Спр. 15. Месячные отчеты стрелковых полков и их батальонов в штаб соединения о боевой и диверсионной деятельности, 2. 12. 1943 г. – 23. 02. 1944 г., 140 арк.
159. Спр. 18. Рапорты командиров отрядов в штаб соединения о проведении боевых, разведывательных и диверсионных операций, создании и передислокации отрядов, обеспечении их вооружением, связях и работе среди мирного населения, случаях нарушения партизанами дисциплинарного устава и по другим вопросам, 23. 02. – 9. 07. 1943 г., 155 арк.
160. Спр. 19. Рапорты командиров отрядов в штаб соединения о проведении боевых, разведывательных и диверсионных операций, создании и передислокации отрядов, обеспечении их вооружением, связях и работе среди мирного населения, случаях нарушения партизанами дисциплинарного устава, о взаимоотношениях среди командного состава и по другим вопросам, 10. 08. – 31. 10. 1943 г., 149 арк.
161. Спр. 20. Рапорты командиров стрелковых полков, батальонов партизан в штаб соединения о проведении боевых, разведывательных и диверсионных операций, создании и передислокации отрядов, обеспечении их вооружением, связях и работе среди мирного населения, случаях нарушения партизанами дисциплинарного устава, о взаимоотношениях среди командного состава и по

другим вопросам. Отчеты и рапорты секретаря Житомирского подпольного комитета КП(б)У командиру соединения о проделанной работе подпольным областным комитетом партии, 2. 10. 1943 г. – 25. 02. 1944 г., 184 арк.

162. Спр. 21. Журнал учета боевых и хозяйственных операций, получения и распределения среди отрядов вооружения и боеприпасов. Программы занятий по подготовке партизан саперно-подрывному делу, краткосрочных медицинских курсов, 2. 12. 1943 г. – 5. 01. 1944 г., 53 арк.

163. Спр. 23. Разведывательные сводки и донесения отрядов в штаб соединения, 22. 02. – 30. 07. 1943 г., 117 арк.

164. Спр. 24. Разведывательные сводки и донесения отрядов в штаб соединения, 1. 07. – 3. 11. 1943 г., 127 арк.

165. Спр. 35. «Информационные листки» - специальные выпуски газеты «За Родину» («За Батьківщину»). Сводки Совинформбюро, листовки, обращения, воззвания, издаваемые в соединении. Боевые листки – орган партийных и комсомольских организаций подразделений отряда «За Родину». 5. 03. 1943 г. – 8. 03. 1944 г., 97 арк.

Ф. 130. Партизанські загони Радянської України періоду Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років (1941–1972 рр.)

Оп. 1.

Отряд им. В. И. Чапаева (командир В. И. Возбранный)

166. Спр. 73. Заключение Украинского штаба партизанского движения о боевой и политической деятельности отряда. Отчет командования отряда о его деятельности за период с июля по ноябрь 1941 г. и приложение к нему. (Справки об итогах боевых операций, количестве личного состава, вооружении, список партизан, отличившихся в боевых действиях, автобиография командира отряда). Расписка о передаче оружия военкомату Ставищенского района Киевской области при расформировании отряда, 24. 02. – 03. 11. 1944 г., 16 арк.

**Ф. 166. Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук УРСР
(1941–1950 рр.)**

**Оп. 2. Документи загальної частини комісії (стенограми бесід, спогади учасників війни, листи громадян з фашистського полону, копії актів про збитки та злочини, заповідяні окупантами, інші документи воєнного часу)
(1941–1950 рр.)**

167. Спр. 54. Копия стенограммы беседы с радистом соединения партизанских отрядов Бегмы – Бокальчук М. Б., 20. 05. 1944 г., 9 арк.

168. Спр. 62. Копия стенограммы беседы с командиром партизанского отряда им. Берия – Емельяновым И. А., 1. 09. 1944 г., 24 арк.

169. Спр. 87. Копия стенограммы беседы с командиром соединения партизанских отрядов тов. Сатановским, 29. 04. 1944 г., 29 арк.

170. Спр. 91. Копия стенограммы беседы с командиром соединения им. Щорса тов. Таратуто Н. В., 20. 03. 1944 г., 27 арк.

171. Спр. 93. Копия стенограммы с зам. нач. штаба партизанского движения Ровенской обл. Тимофеевым В. Г., 22. 05. 1944 г., 3 арк.

172. Спр. 95. Копия стенограммы с Ткачук П. Я. – секретарь подпольного райкома Владимирского р-на, Ровенской области, 19. 05. 1944 г., 12 арк.

173. Спр. 154. Копия стенограммы беседы с комиссаром партизанского соединения генерал-майора Бегмы – Корчевым М. С., 1945 г., 28 арк.

174. Спр. 378. Копия стенограммы беседы с Героем Советского Союза, командиром партизанского отряда «Победители» - Медведевым Дмитрием Николаевичем, 30. 04. 1948 г., 10 арк.

Оп. 3

175. Спр. 47. Стенограммы бесед с бойцами и командирами 1-й украинской дивизии им. дважды Героя Советского Союза генерал-майора Ковпака С.А. «Б» - «Я», 1944–1945 гг., 191 арк.

176. Спр. 51. Стенограмма информации военного корреспондента газеты «Правда» Коробова о пребывании его в партизанском отряде под командованием Ковпака С. А., 03. 1943 г., 46 арк.

177. Спр. 56. Стенограммы бесед с бойцами и командирами партизанских соединений под командованием Одухи, Олексенко, Шитова, 09. 1943 г. – 12. 1946 г., 241 арк.

178. Спр. 58. Стенограммы бесед с бойцами и командирами соединения партизанских отрядов под командованием дважды Героя Советского Союза Федорова А. Ф., 04. 1944 г. – 08. 1946 г., 104 арк.

179. Спр. 59. Стенограммы бесед с бойцами и командирами соединения партизанских отрядов под командованием дважды Героя Советского Союза Федорова А. Ф. «А» - «Ж», 07. 1943 г. – 10. 1946 г., 203 арк.

180. Спр. 60. Стенограммы бесед с бойцами и командирами соединения партизанских отрядов под командованием дважды Героя Советского Союза Федорова А. Ф. «М» - «Ф», 10. 1944 г. – 08. 1946 г., 218 арк.

181. Спр. 71. Стенограммы бесед с бойцами и командирами партизанских отрядов соединения под командованием Бегмы В. А., от «Б» по «Т», 10. 1943 г. – 05. 1944 г., 106 арк.

Ф. 262. З'єднання партизанських загонів особливого призначення

розвідувального управління Генерального штабу РСЧА (1942–1944 рр.)

Оп. 1.

182. Спр. 2. Приказы по соединению (отряду). Выписка из приказа по бригаде № 1 соединения. Рапорты (копии) командира отряда Высоцкого района Ровенской области командиру соединения о боевой и диверсионной деятельности отряда, его потребностях в вооружении и по другим вопросам, 4. 12. 1942 г. – 14. 1. 1944 г., 31 арк.

Ф. 326. Документи партизанської, державної та громадської діяльності

О. Ф. Федорова

Оп. 1.

183. Спр. 2. Схема описування історії виникнення, організації та бойової діяльності партизанських загонів і з'єднань України. Лист О. Федорова до

колишнього комісара Чернігівсько-Волинського з'єднання В. Дружиніна про необхідність доповнення розділу звіту про партійно-політичну роботу. Статистичні відомості про бойову та диверсійну діяльність з'єднання та повідомлення партизанської розвідки про суспільно-політичний стан на польській території, прилеглий до кордонів УРСР. Копії телеграми ЦК КП(б)У і УШПР про дозвіл на виїзд О. Федорова до Києва та необхідність виведення загонів з'єднання на територію Дрогобицької області та Польщі, наказу по з'єднанню від 24. 01. 1944 р., протоколи № 1 засідання Чернігівського підпільного обкому КП(б)У 21 жовтня 1941 р. та № 1 засідання Волинського підпільного обкому КП(б)У 14 вересня 1943 р., 1941–1944 рр., 49 арк.

184. Спр. 7. Матеріали про підготовку збірників статей і спогадів радянських, польських і чехословацьких партизанів, надіслані О. Федорову (листи редакторів видавництв, витяги з щоденника колишнього комісара польської партизанської бригади ім. В. Василевської В. Кременицького, машинопис нарису «Партизанські бої у лінських, яновських лісах та польській пущі, проект збірника спогадів до 15-ї річниці Словацького національного повстання», 1958–1959 рр., 90 арк.

185. Спр. 22. Листування О. Федорова з полковником І. Стариновим, командирами і бійцями з'єднання про дії на комунікаціях ворога, підготовку матеріалів з історії створення і діяльності Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання. Копії довідок на колишніх відповідальних партійних працівників Чернігівщини П. Рудька і В. Леоненка, виключених з партії. Схеми дислокації частини VII – го стрілецького корпусу Червоної армії у липні 1943 р. – травні 1944 р., 28. 09. 1943 р. – 14. 11. 1947 р., 191 арк.

186. Спр. 35. Листування О. Федорова з автором повісті «На кожному доларі сліди крові...» (Вітебськ, Білорусь) Г. Г. Шушкановим та колишнім партизаном Чернігівсько-Волинського з'єднання І. Самарченком про події, що стосуються Західної України. Маш. примірник повісті «На кожному доларі сліди крові...», 8. 03. – 26. 03. 1962 р., 77 арк.

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА
УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ (ЦДАВО України)**

**Ф. 3833. Красвий провід (Керівництво) Організації українських
націоналістів на Західно-українських землях (1929–1947 рр.)**

Оп. 1.

187. Спр. 234. Відомості Служби безпеки з території група «Заграва» (Рівненська область), 22. 12. 1943 р. – 15. 06. 1944 р., 20 арк.

**Ф. 3838. З'єднання північних груп Української повстанської армії «УПА-
Північ» (групи: «Турів», «Заграва», «Західна»; загони: ім. Богуна, «Січ»,
«Полтавський», «Фастівський», ім. Остапа, ім. Б. Хмельницького та
військова округа «Заграва») (1942–1945 рр.)**

Оп. 1.

188. Спр. 56. Звіти з діяльності Служби безпеки військових надрайонів «Долина» та «Конотоп», 10 – 12. 1943 р., 10 арк.

189. Спр. 57. Донесення Служби безпеки надрайону про наявність ворожих військ на території в / районів, 25. 10. 1943 р. – 24. 03. 1944 р., 14 арк.

190. Спр. 58. Суспільно-політичні звіти з надрайонів «Кодак», «Зелень», повіту «Самара» та інші, 27. 10. 1943 р. – 12. 1944 р., 66 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДАВО)

**Ф. П-597. Комуністична партія Радянського Союзу. Волинський обком
Компартії України**

Оп. 1.

191. Спр. 36. Отчет о боевой деятельности партизанского отряда № 1 соединения партизанских отрядов под командованием Бегмы на территории Волынской, Львовской областей и Люблинщины. С 17 февраля 1944 г. по 6 февраля 1945 г. (копия), 45 арк.

192. Спр. 68. Воспоминания командира партизанского отряда Героя Советского Союза Прокопюка Н. А. Справка о боевой деятельности отряда.

Текст виступлення Прокопюка на міжнародній конференції по історії руху опору в г. Варшава, 1959–1963 гг., 134 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДАЖО)

Ф. П-1376. Підпільні організації і партизанські загони, які діяли в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1943 рр. на території Житомирської області. 1941–1977 рр.

Оп. 1.

193. Спр. 16. Копія звіту Новоград-Волинського районного підпольного комітету і матеріали до нього, 30. 04. 1945 г. – 24. 02. 1961 г., 127 арк.

194. Спр. 140а. Звіт про бойову діяльність Олевського партизанського загону (командир Ефимчук В. П.), 6. 02. 1943 г. – 6. 01. 1944 г., 63 арк.

195. Спр. 141. Звіт про бойову діяльність партизанського загону ім. Чапаєва, діяв в Олевському районі, 1944–1945 гг., 17 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДАРО)

Ф. П. 1. Рівенський обласний підпільний комітет Комуністичної партії України та Обласний штаб партизанського руху на Рівненщині, м. Рівне

Оп. 1.

196. Спр. 1. Довідка і автобіографія тов. Бегму В. А. Довідка на керівний склад партизанських загонів. Звіт начальника спецслужби партизанського зв'язу тов. Прокофєва. Акції на проведення диверсій в г. Рівно підпольщиками. Звіти про партійно-політичну роботу партійних і комсомольських організацій, надіслані в ЦК КП(б)У і УШПД, 25. 05. 1943 г. – 2. 02. 1944 г., 52 арк.

197. Спр. 2. Радіограми обл. штабу, партизанських зв'язу генерал-майора Бегму по Рівненській області про діяльність партизанських загонів, 20. 02. 1943 г. – 6. 02. 1944 г., 97 арк.

198. Спр. 3. Материалы разведотдела партизанских отрядов Ровенской области. Акты, списки, постановления и другие материалы разведотдела, 13. 04. 1943 г. – 25. 03. 1944 г., 117 арк.
199. Спр. 4. Доклад командира и комиссара соединения № 1 п/о Ровенской области о боевой деятельности и партийно-политической работе, 10. 04. 1944 г., 122 арк.
200. Спр. 8. Копия: политинформации о работе подпольного обкома ЛКСМУ, стенограммы доклада Тимофеева, справки подпольной организации г. Ровно, отчет п/о «За Родину», докладные записки секретаря Гошанского РК КП(б)У, материалы о подпольных п/орг-ях и партизанских отрядах Ровенской области (I – экз), 1943 г., 82 арк.
201. Спр. 10. Отчет и материалы к ним партизанских отрядов им. Кутузова, им. Котовского, им. Ворошилова, им. Александра Невского и другие материалы, 14. 04. 1943 г. – 16. 03. 1944 г., 97 арк.
202. Спр. 11. Донесения, информации, сводки, акты и другие документы командиров подразделений о выполнении боевых заданий командования, 8. 10. 1942 г. – 12. 10. 1943 г., 96 арк.
203. Спр. 13. Приказы №№ 53, 58, 74 командования соединений партизанских отрядов № 1 Ровенской области, личные листки на командно-политический состав отдельных партизанских отрядов. Докладная записка бывшего командира партизанского отряда т. Нестерчука Г. П., копии справок на партизан и другие, 14. 12. 1943 г. – 22. 02. 1944 г., 75 арк.
204. Спр. 41. Копия отчета, посылаемого в ЦК КП(б)У и УШПД, о партийно-политической работе соединения партизанских отрядов Ровенской области за июнь – июль м-цы 1943 г. (I – экз.), 1943 г., 33 арк.
205. Спр. 47. Доклад подпольного обкома КП(б)У и областного штаба по руководству партизанским движением на Ровенщине и обкома комсомола, 10. 04. 1944 г., 177 арк.
206. Спр. 63. Копии партизанских листовок, издаваемых подпольной газетой «Червоний прапор» (I – экз.). Подленики листовок «К украинским

націоналістам», «Радянські жінки», текст песни А. Г. Гречки «Я партизан», 1943–1944 гг., 63 арк.

207. Спр. 183. Приказы № 1–7 бригады северно-восточных районов Ровенской области, № 1–25 соединения, отряда под руководством И. В. Нырко. Списки личного состава, донесения и накладные на боевое оружие, медикаменты, 22. 12. 1943 г. – 17. 05. 1944 г., 187 арк.

Ф. Р-30. Колекція матеріалів по ОУН-УПА, що діяли на території Рівненської області

Оп. 1. Організація українських націоналістів (ОУН)

208. Спр. 10. Ідея і чин № 1, № 2 і № 5 (Зі слова урядуючого провідника ОУН, Постанови III Надзвичайного Великого Збору ОУН), 1943 р., 95 арк.

209. Спр. 13. Обращение VII 1944 г. (Ідея і чин № 2, 1943 р.), 23 арк.

210. Спр. 16. Листовки, обращения и воззвания, 1943–1944 рр., 83 арк.

211. Спр. 18. Воззвания и листовки (В деле имеется «Постанови III-го Надзвичайного з'їзду ОУН», 21–25. 08. 1943), 1942–1943 рр., 56 арк.

212. Спр. 19. Листовки ОУН-УПА (Український народе !; Народ України !; Комунікат до українського населення; За тверді основи громадської моралі; За що бореться УПА і інші), 1941–1944 рр., 52 арк.

Оп. 2. Українська повстанська армія (УПА)

213. Спр. 15. История агентурной разведки и контрразведки. Структура и методы работы органов НКВД, правила полевой жандармерии при УПА. Приказы о правах СБ, 1943 г., 252 арк.

214. Спр. 16. Новый тип борца-революционера, распоряжение об установлении административной власти, конспиративная инструкция, 1. 1942 г. – 4. 1944 г., 285 арк.

215. Спр. 43. Инструкция по пропаганде, информации о ходе военных действий. «Что такое партизанка ?». «За Самостійність» (брошюра), 116 арк.

216. Спр. 45. «Інформатор» №№ 10, 12, 13, 14, 16, 18, 19 і 20 за 1943 р. №№ 1 і 2 за 1944 р., 32 арк.
217. Спр. 63., 64 арк.
218. Спр. 89. Дневник командира из отряда им. Колодзинского (Книга звітів загону ім. Колодзінського (Корсунського загону) за 1943–1944 рр.), 19. 09. 1943 р. – 24. 12. 1944 р., 57 арк.
219. Спр. 92. Листівки, відозви, присяга вояка УПА, гасла ОУН-УПА, 1944 р., 34 арк.
220. Спр. 95. Листівки, відозви, 1943 р., 8 арк.

Ф. П. 4054. Партархів Ровенського обкому Компартії України

Оп. 1.

221. Спр. 158. Отчеты о боевой деятельности и партийно-политической работе соединений № 1 и № 2 партизанских отрядов Ровенской области, 26. 03. 1943 г. – 15. 04. 1944 г., 161 арк.
222. Спр. 159. Отчет о создании и боевой деятельности соединения № 2 партизанских отрядов Ровенской области под командованием т. Федорова И. Ф. и т. Кизи Л. Е., 25. 02. 1942 г. – 20. 05. 1944 г., 310 арк.
223. Спр. 161. Краткие истории организации и сведения о боевой деятельности партизанских отрядов, действовавших на территории Ровенской области, 1942–1944 гг., 161 арк.
224. Спр. 162. Приказы по объединенным партизанским отрядам Ровенской области, по соединениям № 1 партизанских отрядов Ровенской области, 15. 02. 1943 г. – 1. 07. 1944 г., 226 арк.
225. Спр. 163. Переписка Ровенского областного штаба партизанского движения с ЦК КП(б)У и УШПД. Стенограммы бесед участников партизанского движения Ровенской области, 11. 03. 1943 г. – 12. 01. 1944 г., 99 арк.
226. Спр. 164. Приказы и другие сведения Центрального и Украинского штабов партизанского движения. Заключение Украинского штаба

партизанського руху о бойовій діяльності партизанських формувань, діяючих на території Рівенської області, 7. 09. 1942 г. – 27. 04. 1945 г., 161 арк.

227. Спр. 165. Прикази Рівенського обласного штабу партизанського руху. Прикази по бригаді північно-західних районів, по партизанським отрядам «За Родину» і «Дяди Петі» (Бринського), 4. 12. 1942 г. – 4. 03. 1944 г., 176 арк.

РІВНЕНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ (РОКМ)

Фонди Рівненського краєзнавчого музею

С-III, П-5, Я-1. Папка № 1. Спецотряд Уздьонова Д. П.

228. Док. 13220/ 2

С-III, П-3, Я-1. Папка № 18. Бугорська Лениза Алексеевна.

229. Док. 18693/ 3

230. Док. 18694/ 2

ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ ЦЕНТРУ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

231. Вісті УПА ч.1. р.1. звіт про бойові дії УПА за лютий-травень 1943 р. *ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 69. Арк. 35–37 зв.* URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/5032/> (Дата звернення: 11. 08. 2018 р.)

232. Звіт про становище на Ковельщині у березні 1944 р. *ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 75. Арк. 59–60.* URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/8090/> (Дата звернення: 11. 08. 2018 р.)

233. Розповідь Степана, агента НКВД, про перебування в ОУН, легіоні та в УПА. *ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 56. Арк. 43–48.* URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/6877/> (Дата звернення: 21. 08. 2018 р.)

234. Тактична інструкція про ведення бойових дій з німцями, радянськими партизанами та у прифронтовій полосі. *ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 60. Арк. 219.* URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/7507/> (Дата звернення: 11. 08. 2018 р.)

**ГАЛУЗЕВИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
(ГДА СБУ)**

Ф. 6. Кримінальні справи на реабілітованих осіб

235. Спр. 76455 фп. Дело № 15 по обвинению Вивчарук Тимофея Моисеевича и др., 22–24. 04. 1944 г., 60 арк.

Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР

236. Спр. 657. Андрианов В. Борьба советских партизан в годы Великой Отечественной войны. Москва, 1971. 167 с.

237. Спр. 703. Боярский В. Партизанская борьба в годы Великой Отечественной войны и участие в ней органов и войск государственной безопасности. Монография. Ч. I. Москва, 1991. 291 с.

Ф. 60. Особові та робочі справи агентів КГБ УРСР

Спр. 28442. Матеріал спецгрупи «Волынцы»

238. Т. 25. Дело с материалами разведывательного характера опергруппы 4-го управления НКГБ УССР «Волынцы», 236 арк.

239. Т. 31. Дело с агентурными материалами опергруппы НКГБ УССР «Волынцы», 106 арк.

240. Т. 70. Партизанский отряд «Волынцы», 340 арк.

Спр. 28443. Опергруппа НКГБ УССР «Унитарцы»

241. Т. 20. Личное дело оперативной группы НКГБ УССР «Унитарцы», 395 арк.

Спр. 28478. Опергруппа НКГБ УССР «Дружба»

242. Т. 1. Агентурное дело «Дружба», 122 арк.

243. Т. 2. Материалы разведывательного характера оперативной группы 4-го управления НКГБ УССР «Дружба», 283 арк.

Спр. 28479. Опергруппа НКГБ УССР «Разгром»

244. Т. 1. 179 арк.

245. Т. 5. Личное дело секретного агента (осведомителя). Псевдоним «Остап», 19 арк.

Спр. 83501. Отчетность перед НКВД СССР и ЦК КП(б)У за 1941 год.

246. Т. 1. 305 арк.

247. Т. 2. 56 арк.

**АРХІВ УПРАВЛІННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ВОЛИНСЬКІЙ
ОБЛАСТІ (АУ СБУ ВО)**

Фонд основних справ

248. Спр. 7199. Дело № 3099 по обвинению Прадуна Николая Андреевича, 28. 05. 1948 г. – 8. 12. 1994 г., 157 арк.

249. Спр. 20061. Дело № 5 по обвинению Белогруд Петра Ивановича, Лапчук Василя Алексеевича и других, 9. 05. 1944 г. – 13. 09. 1997 г., 349 арк.

Фонд припинених справ

250. Спр. 9135 фп. Дело по обвинению Павлючик Якова Андреевича, 1944, 136 арк.

251. Спр. 9753 фп. Дело № 1116 по обвинению Москаленко Александра Федоровича, 53 арк.

**АРХІВ УПРАВЛІННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У РІВНЕНСЬКІЙ
ОБЛАСТІ (АУ СБУ РО)**

Фонд основних справ

252. Спр. 277. Дело № 26 по обвинению Кашперук Надежды Фадеевны, 15. 04. – 18. 05. 1944 г., 46 арк.

253. Спр. 745. Дело № 728 по обвинению Селых Акима Мартыновича, 10. 07. – 10. 09. 1944 г., 38 арк.

254. Спр. 936. Дело № 20 по обвинению Власюка П. В., Мельничука А. П., Зозули Г. Р. и Пархомея А. А., 7. 05. – 3. 06. 1944 г., 237 арк.

255. Спр. 1619. Дело № 981 по обвинению Власика Гаврила Андреевича, 8. 09. – 8. 11. 1947, 111 арк.
256. Спр. 2571. Дело № 125 по обвинению Цаковского Николая Маритьяновича, 12. 02. – 26. 04. 1944 г., 51 арк.
257. Спр. 3526. Дело № 1244 по обвинению Козачка Евгения Захаровича, 1944 г., 47 арк.
258. Спр. 5780. Дело № 1236 по обвинению Деркача Филиппа Яковлевича, 21 – 31. 07. 1944 г., 49 арк.
259. Спр. 6697. Дело № 6470 по обвинению Волошина Адама Григорьевича, 3. 04. – 1. 08. 1948 г., 334 арк.
260. Спр. 7609. Дело № 895 по обвинению Орловского Николая Пантилеевича, 18. 12. 1944 г. – 19. 02. 1945 г., 78 арк.
261. Спр. 10068. Дело № 40 по обвинению Жабчика Филарета Ульяновича, 29. 03. – 6. 06. 1946 г., 89 арк.
262. Спр. 10236. Дело № 118 по обвинению Тимощука Агафона Яковлевича и др., всего 6 человек, 8 – 18. 02. 1944 г., 154 арк.
263. Спр. 11837. Дело по обвинению Остапчука Василия Ильича и других, 1. 03. 1944 г. – 23. 09. 1959 г., Т. 1., 412 арк.
264. Спр. 11837. Вещественные доказательства по делу обвинения Остапчука В. И. и др., Т. 2., 349 арк.
265. Спр. 18133. Дело № 3121 по обвинению Лепа Алексея Максимовича и Лепа Кирилла Алексеевича, 7. 06. – 22. 07. 1944 г., 118 арк.
266. Спр. 18763. Дело № 5434 по обвинению Прадунца Николая Никитовича, 8. 08. – 22. 08. 1944 г., 70 арк.
267. Спр. 18921. Дело № 35 по обвинению Михаревича Трофима Федосеевича, 2. 04. – 7. 05. 1946 г., 132 арк.
268. Спр. 18979. Дело № 128 по обвинению Корольчука Емельяна Григорьевича и Коржа Петра Леонтьевича, 6. 09. 1944 г. – 31. 05. 1945 г., 118 арк.

269. Спр. 19080. Дело № 31 по обвинению Ткачука Василя Артемовича, 20. 02. 1969 г. Т. 8. 228 арк.

ПЕРІОДИКА

270. Оборона України. 1 серпня 1943. № 1.

271. Земля і Влада. Червень 1943. № 1.

ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

272. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. Кн. 2. Київ: Либідь; Військо України, 1994. 688 с.

273. Від Полісся до Карпат. Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (червень – вересень 1943 р.): очима учасників, мовою документів / Упоряд.: А. Кентій, В. Лозицький. Київ: Парламентське вид-во, 2005. 304 с.

274. Джерела до історії партизанського з'єднання ім. Ф. М. Михайлова. Збірник документів / Упоряд., передмова та коментарі В. Берковського. Київ; Хмельницький, 2015. 440 с.

275. Літопис УПА. Т. 2: Волинь та Полісся. Німецька окупація. Торонто: Літопис УПА, 1985. 256 с.

276. Літопис УПА. Нова серія. Т. 1: Видання Головного Командування УПА / Упоряд.: О. Вовк, В. Галаса, В. Кук, Ю. Черченко. Київ; Торонто: Літопис УПА, 1995. 482 с.

277. Літопис УПА. Нова серія. Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944: Документи та матеріали. / Упоряд.: О. Вовк, І. Павленко. Київ; Торонто: Літопис УПА, 1999. 724 с.

278. Літопис УПА. Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України / Упоряд.: О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2001. 652 с.

279. Літопис УПА. Нова серія. Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943–1959. Книга перша: 1943–1945 / Упоряд.: А. Кентій, В.Лозицький, В. Павленко. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2002. 597 с.
280. Літопис УПА. Нова серія. Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля. 1944–1946. Документи і матеріали / Упоряд.: О. Вовк, С. Кокін. Київ; Торонто, 2006. 1448 с.
281. Літопис УПА. Нова серія. Т. 9: Боротьба проти повстанського руху та націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945 / Упоряд.: О.Іщук, С. Кокін. Київ; Торонто, 2007. 912 с.
282. Літопис УПА. Нова серія. Т. 11: Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 – грудень 1943 рр.) / Упоряд.: В. Ковальчук. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2007. 848 с.
283. Літопис УПА. Нова серія. Т. 14: УПА і запілля на ПЗУЗ. 1943–1945. Нові документи / Упоряд.: В. Ковальчук, І. Марчук. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2010. 640 с.
284. Літопис УПА. Нова серія. Т. 15: Боротьба проти повстанського руху та націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1945–1954. кн. 2 / Упоряд.: С. Власенко, С. Кокін, В. Лозицький. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2011. 840 с.
285. Наумов М. И. От границы до границы (стенограмма 1946 г.). Приложение: сб. док. / Сост. Г. М. Наумова, А. В. Бибики / Электронная версия. Киев, 2017. 197 с.
286. Націоналістичний рух Опору на півночі Хмельниччини (1943–1948). Збірник документів / Упоряд., передмова та коментарі В. Г. Берковського та В.М. Ковальчука. Київ; Хмельницький: ПП Цюпак А. А., 2016. 260 с.
287. Неконвенциональная война. ГРУ и НКВД в тылу Вермахта / Сост. А.Гогун. Киев: К.І.С., 2014. 597 с.

288. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Т. 3. Кн. 2: От обороны к наступлению (1 июля – 31 декабря 1942 г.). Сборник документов / Авт.-сост.: В. Ямпольский, В. Антонов, И. Белик и др. Москва: Русь, 2003. 700 с.
289. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Т. 4. Кн. 2: Великий перелом: 1 июля – 31 декабря 1943 года. Сборник документов / Авт.-сост.: В. Ямпольский, В. Антонов, И. Белик и др. Москва: Русь, 2008. 809 с.
290. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Т. 5. Кн. 1: Вперед на запад. 1 января – 30 июня 1944 года. Сборник документов / Авт.-сост.: В. Ямпольский, В. Антонов, И. Белик и др. Москва: Русь, 2007. 726 с.
291. ОУН в 1942 році: Документи / Упоряд.: О. Веселова, О. Лисенко, І.Патриляк, В. Сергійчук. Відпов. ред. С. Кульчицький. Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. 243 с.
292. ОУН і УПА в 1943 році: Документи / Упоряд.: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук. Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. 347 с.
293. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны. 1941–1945: Документы и материалы. Русский архив. Т. 20 (9). Москва: ТЕРРА, 1999. 670 с.
294. Радянська Ровенщина 1939–1959. Документи і матеріали / Упоряд.: П. Волкова та ін. Львів: Книжково-журн. вид-во, 1962. 431 с.
295. Ровенщина в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. 1941–1945: Документи і матеріали / Редкол.: О. Г. Мартинова й ін.; упоряд. Т. М. Павлова, Г. В. Сербіна, Н. Г. Скворцова та ін. Львів: Каменяр, 1989. 223 с.
296. Сергійчук В. І. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1996. 496 с.

297. Сергійчук В. І. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації. Київ: Українська видавнича спілка, 2003. 576 с.
298. Сергійчук В. І. Радянські партизани проти ОУН-УПА. Київ: Українська видавнича спілка, 2000. 201 с.
299. Сергійчук В. І. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА. Київ, 2006. 184 с.
300. Сергійчук В. І. Український здвиг: Волинь 1939–1955. Київ: Українська видавнича спілка, 2005. 840 с.
301. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Документы и материалы: в 3 т. / 2-е изд., доп. Т. 1: Украинская ССР в первый период Великой Отечественной войны (22 июня 1941 г. – 18 ноября 1942 г.) / АН УССР. Ин-т истории. Киев: Наукова думка, 1985. 518 с.
302. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Документы и материалы: в 3 т. / 2-е изд., доп. Т. 2: Украинская ССР в период коренного перелома в ходе Великой Отечественной войны (19 ноября 1942 г. – конец 1943 г.) / АН УССР. Ин-т истории. Киев: Наукова думка, 1985. 511 с.
303. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Документы и материалы: в 3 т. / 2-е изд., доп. Т. 3: Украинская ССР в завершающий период Великой Отечественной войны (1944–1945 гг.) / АН УССР. Ин-т истории. Киев: Наукова думка, 1985. 510 с.
304. «...Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...». Красные партизаны Украины, 1941–1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / Авт.-сост.: Гогун А., Кентий А. Киев: Украинский издательский союз, 2006. 430 с.
305. Тарас Бульба Боровець. Документи. Статті. Листи / За заг. ред.: В.Сергійчука. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2011. 816 с.
306. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. / под. ред. А. Артизова. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. Т. 1.: 1939–1943. 878 с.

307. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. / под. ред. А. Артизова. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. Т. 2.: 1944–1945. 1167 с.
308. Україна у Другій світовій війні у документах: у 4 т. Т. 2: зб. нім. архівних матеріалів (1941–1942) / Упоряд. В. Косик. Львів: Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича НАН України, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. Грушевського НАН України, 1998. 383 с.
309. Україна у Другій світовій війні у документах: у 4 т. Т. 3: зб. нім. архівних матеріалів (1942–1943) / Упоряд. В. Косик. Львів: Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича НАН України, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. Грушевського НАН України, 1999. 384 с.
310. Україна у Другій світовій війні у документах: у 4 т. Т. 4: зб. нім. архівних матеріалів (1944–1945) / упоряд. В. Косик. Львів: Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича НАН України, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. Грушевського НАН України, 2000. 368 с.
311. Українські повстанці в документах радянських молдавських партизанських з'єднань / Упоряд. В. Ковальчук. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2014. 134 с. («Події і люди», Кн. 29)
312. УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942–1950 рр. Бойові дії УПА за 1943–1950 рр. Ч. 2. [Б.м.]: Закордонні Частини ОУН, 1960. 451 с.
313. УПА: спогади, документи / Гол. упоряд.: Ю. Мицик. Київ, 2018. 539 с.
314. Федун Петро - «Полтава». Концепція Самостійної України. Т. 1. Твори / Упоряд. і відп. ред. М. Романюк; НАН України. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича; Галузевий державний архів Служби безпеки України. Львів, 2008. 720 с.

МЕМУАРИ, ЩОДЕННИКИ, СПОГАДИ

315. Андрощук М. «Вороний». Записки повстанця / ред. І. Марчук. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2011. 128 с. («Події і люди», Кн. 13)

316. Базима Г. Я. Слідами великого рейду. Київ: Політвидав України, 1988. 350 с.
317. Бегма В. А. Злочини німців і народна боротьба на Рівненщині. Київ; Харків: Українське державне видавництво, 1945. 35 с.
318. Бегма В. А., Кизя Л. Є. Шляхи нескорених / Літ. запис П. Автономова. Київ: Політвидав України, 1977. 480 с.
319. Бережной И. И. Два рейда. Воспоминания партизанского командира. Второе изд., испр. и доп. Горький: Волго-Вятское книжное издательство, 1976. 416 с.
320. Бережной И. И. Записки разведчика. Горький: Горьковское книжное издательство, 1962. 508 с.
321. Бринский А. П. По ту сторону фронта. Воспоминания партизана Кн. 1 / Лит. запись: Б. Е. Пильника. Горький: Волго-Вятское книжное издательство, 1966. 423 с.
322. Бринський А. П. По той бік фронту. Спогади партизана. Книга друга / Літ. запис Б. Є. Пильника; Пер з рос. А. В. Кудрицького. Київ: Політвидав України, 1978. 374 с.
323. Вершигора П. П. Люди з чистою совістю. Київ: Політвидав України, 1974. 568 с.
324. Войцехович В. О. Фронт на Поліссі. Партизанські зшитки. Київ: Політвидав України, 1975. 431 с.
325. Гордієнко М. З волинських і поліських рейдів (Із дій УПА-Північ, 1943–44). Торонто: Накладом Товариств колишніх Вояків УПА в Канаді і США, 1959. 160 с.
326. Данилюк М. Повстанський записник. Нью-Йорк; Джерсі Сіті: Свобода, 1968. 288 с.
327. Дем'янчук Г. С. Дума Червоного бору: Краєзнавчі нариси. Худож. В. В. Ковальчук. Львів: Каменяр, 1990. 120 с.
328. Кизя Л. Є. Вирушали в похід партизани. Документальна повість. Київ: Політвидав України, 1972. 282 с.

329. Кизя Л. Е. Доверие (О секретаре Ровенского подпольного обкома партии В. А. Бегме). Москва: Политиздат, 1977. 80 с
330. Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат. Київ: Політвидав України, 1979. 286 с.
331. Кондрат Ф. Ми стали волі на сторожі. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 112 с.
332. Корчев М. С. Битва в лісах. Документальна повість. Київ: Політвидав України, 1973. 216 с.
333. Корчев М. С. Годы огневые / Лит. запись Б. Н. Попова. Київ: Политиздат Украины, 1989. 301 с.
334. Коханська Г. З Україною у серці. Спомини. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2008. 400 с. («Літопис УПА – Бібліотека», Т. 9)
335. Кременицький В. О. Імені Ванди Василевської / Літ. запис І. Ломачука. Київ: Політвидав України, 1986. 204 с.
336. Лебедь В. Отряд имени Богдана Хмельницкого. *Динамоцы в боях за Родину: сборник. Кн. 1.* / Сост. А. Андреев. Москва: Физкультура и спорт, 1975. С. 145–154.
337. Линьков Г. Война в тылу врага. Москва: Советский писатель, 1947. 230 с.
338. Мазурець С. П. Повстанськими стежками. Розповіді очевидця. Луцьк: Надстир'я, 2002. 236 с.
339. Медведев Д. Н. Сильные духом. Київ: Политиздат Украины, 1981. 467 с.
340. Мельник Я. И. 554 дня партизанской войны: дневник, документы / ред. А. М. Добровольский. Москва, ОАО «Московская типография № 6», 2006. 240 с.
341. Морохов Г. П. Шуміли Цуманьські ліси. Записки партизана. Львів: Каменярь, 1984. 104 с.
342. Отаман Тарас Бульба Боровець. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади. Вінніпег: Накладом товариства «Волинь», 1981. 327 с.

343. Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944. / Колл. составителей: О. Бажан, С. Власенко, А. Кентий. Москва: Центрполиграф, 2010. 670 с.
344. Петренко Р. За Україну, за її волю (спогади). *Літопис Української Повстанської Армії*. Торонто; Львів: Літопис УПА, 1997. Т. 27. 279 с.
345. Сабуров О. М. Відвойована весна. Київ: Видавництво політ. літ. України, 1975. 719 с.
346. Санников Г. Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. 512 с. («Досье»)
347. Скорупський М. Туди, де бій за волю (Спогади курінного УПА Максима Скорупського – Макса). Київ; Лондон; Париж; Торонто; Нью-Йорк.; Сідней: Вид-во ім. О. Теліги, 1992. 351 с.
348. Скорупський М. У наступах і відступах (спогади). Чикаго: Українсько-американська видавнича спілка, 1961. 256 с.
349. Собесьяк Ю., Егоров Р. Земля горит. Москва: Военное издательство обороны СРСР, 1965. 404 с.
350. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини / Ред. П. Й. Потічний, В. М. В'ятрович. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2003. 438 с. («Літопис УПА – Бібліотека», Т. 3).
351. Стехов С. Т. Загін особливого призначення / Літ. запис щоденника та «Слово про Стехова» Г. Ляшука. Київ, 1979. 157 с.
352. Строкач Т. А. Наш позивний – свобода. Київ: Радянський письменник, 1966. 495 с.
353. Ступницький Ю. Спогади про пережите / За ред. О. Вовка. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2000. 128 с. («Літопис УПА – Бібліотека», Т. 1.)
354. Федоров И. Ф. Партизанские версты: (Воспоминания командира соединения) / Лит. запись А. Дугинца, К. Закалюка. Киев: Политиздат Украины, 1990. 223 с.

355. Федоров О. Ф. Война народная – война священная: к 40-летию Победы советского народа в Великой Отечественной войне. Киев: о-во «Знание» УССР, 1984. 48 с.
356. Федоров О. Ф. Остання зима / Літ. запис Є. Шатрова. Пер. з рос. А.Шияна. Київ: Політвидав України, 1982. 328 с.
357. Федоров О. Ф. Підпільний обком діє / Літ. запис Є. Босняцького; пер. з рос. А. Шияна. Київ: Політвидав України, 1981. 831 с.
358. Шумук Д. Пережите і передумане. Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Детройт: Українські вісті, 1983. 536 с.
359. Юркин И. Я. У нас особое задание. Москва: Советская Россия, 1973. 208 с.
360. Kunicki M. Pamiętnik «Muchy». Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1959. 439 s.

ЛІТЕРАТУРА

Монографії, брошури, статті

361. Азяский Н. Ф., Князьков А. С. Вооруженная борьба советских патриотов на оккупированной территории СССР в годы Великой Отечественной войны (Историографический обзор). *Историография Великой Отечественной войны. Сб. статей*. Москва: Наука, 1980. С. 142–153.
362. Азяский Н. Ф., Тюшкевич А. С. Историография и некоторые вопросы методологии исследования темы. *Партия во главе народной борьбы в тылу врага 1941–1944 гг.* Москва, 1976. С. 3–45.
363. Андрианов В. Н. Некоторые вопросы управления партизанскими формированиями. *Военно-исторический журнал*. Москва, 1976. № 5. С. 39–46.
364. Андрианов В. Н. Оперативное использование партизанских сил. *Военно-исторический журнал*. Москва, 1969. № 7. С. 22–34.
365. Андрианов В. Н. Организационная структура партизанских формирований в годы войны. *Военно-исторический журнал*. Москва, 1984. № 1. С. 38–46.

366. Андрианов В. Н. Организация и боевая деятельность партизанских сил. *Война в тылу врага: О некоторых проблемах истории советского партизанского движения в годы Великой Отечественной войны*. Москва, 1974. Вып. 1. С. 98–166.
367. Андрианов В. Н. Партизанская война и военная стратегия. *Военно-исторический журнал*. Москва, 1975. № 4. С. 29–38.
368. Андрианов В. Н. Разведывательная деятельность партизан. *Военно-исторический журнал*. Москва, 1971. № 8. С. 20–28.
369. Антонюк Я. М. Діяльність СБ ОУН на Волині. Історико-краєзнавче видання. Луцьк: Волинська книга, 2007. 176 с.
370. Антонюк Я. М. Життєпис одного із засновників УПА: Микола Колтонюк-Якимчук. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. Київ, 2017. Вип. 1 (47). С. 391–423.
371. Афанасьев А. В помощь партизану. Москва: Военное издательство Народного Комиссариата Обороны Союза СРСР, 1942. 140 с.
372. Бартушка М. Партизанская война ў Беларусі ў 1941–1944 гг. / пер. з нямец. А. Талапілы; навук. рэд.: А. Пашкевіч. Вільня: Ін-т беларусістыкі; Беласток: Беларус. гіст. тав., 2011. 187 с.
373. Бажан О. Діяльність органів держбезпеки по організації партизанського руху в Україні в початковий період Великої Вітчизняної війни (за документами Галузевого державного архіву СБУ). *Краєзнавство: науковий журнал*. Київ, 2011. № 4 (77). С. 106–115.
374. Беркгоф К. Жнива розпачу: Життя і смерть в Україні під нацистською владою. Київ: Критика, 2011. 456 с.
375. Берковський В. Г. Радянський рух Опору на теренах Славутського району (1941–1944): нове бачення. *Історія України. Маловідомі імена. Події, факти: зб. статей*. Київ, etc, 2004. Вип. 28. С. 55–64.
376. Бігун І. Розгром повстанської республіки «Січ» радянським Сумським партизанським з'єднанням у січні 1944 р. *Міжнародна наукова конференція «Український визвольний рух 20–50-х років ХХ ст.: ідея державності та її реалізація» (до 75-річчя Акта відновлення української державності 30 червня*

1941 р. та 25-ї річниці Незалежності України). *Доповіді і повідомлення*. 29–30 червня 2016 р., м. Київ. Київ, 2016. С. 15–23.

377. Білоус О. П. Бойові листки як джерело вивчення діяльності спецзагону НКДБ СРСР «Переможці». *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць*. Рівне, 2011. Вип. 22. С. 91–93.

378. Білоус О. П. Бойові листки як джерело вивчення партизанської діяльності. *Сумський історико-архівний журнал*. Суми, 2013. № XX. С. 25–33.

379. Білоус О. П. До історії діяльності 1-го партизанського полку НКВС. *Архіви України*. Вип. 6 (288). Київ, 2013. С. 105–114.

380. Білоус О. П. Радянський партизанський рух на завершальному етапі визволення України. *Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство*. Збірник наукових праць. Київ, 2014. С. 418–425.

381. Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу / ред. кол. М. В. Брик, Ю. В. Примеров, В. П. Чугайов. Київ: Наукова думка, 1984. 238 с.

382. Боярский В. И. Партизанская война: история утерянных возможностей / под общ. ред. А. Е. Тараса. Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2001. 304 с.

383. Боярский В. И. Партизанство вчера, сегодня, завтра. Москва: Издательский дом «Граница», 2003. 448 с.

384. Боярчук П. О. Дорогами болю. Луцьк: Надстир'я, 2003. 454 с.

385. Бречак І. М. Бойові побратими: з історії участі польських антифашистів у радянському партизанському русі на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. Львів: Каменярь, 1974. 191 с.

386. Бречак І. М., Клоков В. І., Русак А. В. Під прапором інтернаціоналізму. Зарубіжні антифашисти в партизанській боротьбі на Україні 1941–1944 рр. Київ: Політвидав України, 1970. 198 с.

387. Бугорський С. Безстрашся. *Зміна* (Ровно). № 2 (2589). 3 січня 1984. С. 2.

388. Буцик А. К. Всенародный характер партизанского движения на Украине в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. *Научные записки*

Киевского государственного университета. Киев, 1952. Т. II. Вып. 2. Ист. сб. № 3. С. 89–102.

389. Быстров В. Е., Кульков Е. Н. Партизанское движение в период Великой Отечественной войны в современной буржуазной историографии. *История СССР*. Москва, 1985. № 3. С. 168–177.

390. Бычков Л. Н. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945: (Краткий очерк). Москва: Мысль, 1965. 454 с.

391. Варецький В. Л. Українські буржуазні націоналісти – найлютіші вороги українського народу: стенограма публікації лекції. Київ: [Б.в.], 1952. 44 с.

392. Вершигора П. П., Зеболов В. А. Партизанські рейди. Кишинев: Штиинца, 1962. 138 с.

393. Вершинин В. Г. Коммунистическое подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны. Киев: Политиздат Украины, 1957. 148 с.

394. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. Розвідка та контррозвідка українських націоналістів та УПА (1920–1945): монографія. Київ: Генеза, 2006. 408 с.

395. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950-ті роки: монографія. Київ: К.І.С., 2006. 568 с.

396. Веденєєв Д. В. Диверсійна діяльність українського повстансько-підпільного руху (1940–1950-і рр.). *Труди Академії: збірник наукових праць Національної академії оборони України*. Київ, 2004. № 52. С. 351–358.

397. Веденєєв Д. В. Зафронтана діяльність радянських спецслужб з позицій партизанських формувань. *Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни: матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Корюківка, 14 грудня 2011 р.* / Чернігівська обласна державна адміністрація, Український інститут національної пам'яті; упоряд.: С. В. Бутко, Р. І. Пилявець. Чернігів, 2012. С. 31–38.

398. Веденєєв Д. В. Контррозвідувальне забезпечення в Українській повстанській армії. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. праць* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2000. Вип. 4. С. 166–170.
399. Веденєєв Д. В., Лісов О. С. Новітня вітчизняна історіографія діяльності розвідки та контррозвідки руху українських націоналістів і Української повстанської армії у 1920–1950-х рр. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2016. Вип. 26. С. 81–94.
400. Веденєєв Д. В. Розвідувальна діяльність Української повстанської армії (1943–1945 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. праць*. Вип. 10 / НАН України, Інститут історії України. Київ, 2003. С. 381–414.
401. Веденєєв Д. В. Розвідувально-диверсійна та контррозвідувальна діяльність органів державної безпеки за лінією фронту в 1941–1945 рр. (за документами НКВС-НКДБ Української РСР). *З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ*. Київ, Харків, 2014. № 2 (43). С. 291–352.
402. Веденєєв Д. В. Таємний фронт Другої світової війни: розвідувальна та контррозвідувальна діяльність радянських органів державної безпеки в Україні (1939–1945 рр.). *Нариси воєнно-політичної історії України*. Острог, 2014. С. 318–340.
403. Веденєєв Д. В., Трофимович В. В. Радянські органи державної безпеки на Волині в період німецької окупації. *Історія органів державної безпеки на Волині: документально-публіцистичне видання*. Луцьк, 2012. С. 63–69.
404. Веденєєв Д. В. Украинский фронт у войнах спецслужб: исторические очерки. Киев: К.И.С., 2008. 432 с.
405. Высшее партизанское командование Белоруссии 1941–1944: справочник / под общ. ред. Э. Г. Иоффе. Минск: Беларусь, 2009. 270 с.
406. Власенко С. І. Документальні свідчення про С. В. Руднева – видатного діяча партизанського руху в період Великої Вітчизняної війни (до 115 річниці від дня народження). *Архіви України*. Київ, 2014. № 1 (289). С. 112–120.

407. Вовк О. В. Диверсійна група УПА «Схід». *Український визвольний рух* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2012. Збірник 17. С. 336–374.
408. Вовк О. В. Червоний партизанський рух в Україні і органи НКВС-НКДБ (1941–1944 рр.). *Сумський історико-архівний журнал*. Суми, 2010. № X–XI. С. 42–55.
409. Военные грозы над Полесьем: Житомирщина в годы Великой Отечественной войны / Авт. кол.: Д. Романов (руководитель), И. Павлов, И.Хирный и др. Киев: Политиздат Украины, 1985. 229 с.
410. Войтко В. Найманці і прислужники імперіалізму. Киев: Молодь, 1955. 80 с.
411. Вронська Т. В., Лисенко О. Є. Специфічні форми і методи боротьби радянських партизанів на території окупованої України. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2010. Вип. 13. С. 185–201.
412. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. / Друге вид., доповнене. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 368 с.
413. В'ятрович В. М. За лаштунками «Волині – 43». Невідома польсько-українська війна. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 304 с.
414. Гальчинський В. Л. Бойова та диверсійна діяльність Чернігівського об'єднаного партизанського з'єднання на Поліссі та Волині (березень – червень 1943 р.). *Вісник аграрної історії*. Київ, 2018. Вип. 23–24. С. 111–118.
415. Гальчинський В. Л. Диверсійна та військова діяльність Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання під керівництвом О. Ф. Федорова на території Правобережної України та Білорусі (1943–1944 рр.). *Записки історичного факультету* / Одеський національний університет імені І.І.Мечникова. Одеса, 2011. Вип. 22. С. 75–85.

416. Гальчинський В. Л. О. Ф. Федоров – організатор підпільно-диверсійної діяльності Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання проти нацистських окупантів на території Волині та Полісся у 1943 році. *Сумська старовина*. Суми, 2013. № XL. С. 49–56.
417. Гика В. М. Волинь в період німецької окупації. *Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги): матеріали Міжнародної наукової конференції*. Київ, 2011. С. 370–376.
418. Гика В. М. Партизанська боротьба на Волині як складова народного опору у роки Великої Вітчизняної війни. *Архіви України*. Київ, 2010. № 2 (268). С. 66–76.
419. Гогун О. С. Маловідомі сторінки історії радянського партизанського руху України в документах польського підпілля (1942–1944). *Український історичний журнал*. Київ, 2006. № 3. С. 151–158.
420. Гогун О. С. Як «народні месники» мстилися народу: комуністичний партизанський терор в роки радянсько-німецької війни. *Український визвольний рух. Збірник 4: Боротьба народів Центрально-Східної Європи з тоталітарними режимами в ХХ столітті*. Львів, 2005. С. 61–70.
421. Гогун А. С. «Двоногі сталінські шакали»? (Musial В. Sowjetische Partisanen. Mythos und Wirklichkeit. Paderborn Ferdinand Schoning, 2009. – 570 s.). *Україна модерна (Безмежне село)*. Ч. 17(6). Київ, 2010. С. 261–270.
422. Гогун А. С. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы / изд. 3-е, испр. и доп. Киев: К. І. С., 2014. 422 с.
423. Гогун А. С. Сталинские коммандос. Украинские партизанские формирования, 1941–1944 / 2-е изд., испр. и доп. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. 527 с.
424. Гончаров А. А. Первая Витебская партизанская бригада (1941–1943 гг.). Витебск: Витебская областная типография, 2012. 319 с.
425. Григорович Д. П., Замлинский В. А., Немятый В. Н. Коммунистическая партия Украины в годы Великой Отечественной войны. Киев: Политиздат Украины, 1980. 335 с.

426. Григорович Д. П. Коммунистическое подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны. Киев: Политиздат Украины, 1976. 223 с.
427. Гриднев В. М. Борьба советских крестьян с оккупационным режимом (1941–1944 гг.) и буржуазная историография. *Вопросы истории*. Москва, 1978. № 7. С. 18–29.
428. Гриднев В. М. Историография борьбы советского крестьянства против немецко-фашистских захватчиков на временно оккупированной территории СССР в 1941–1944 гг. *Историография Великой Отечественной войны. Сборник статей*. Москва: Наука, 1980. С. 153–162.
429. Гриневич В. А. Суспільно-політичні настрої населення України у роки Другої світової війни (1939–1945 рр.). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2007. 520 с.
430. Грицюк В. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України / Інститут історії України НАН України. Київ: Інститут історії НАН України, 2010. 150 с.
431. Гуз А., Штоквиш О. Організація партизанського руху органами держбезпеки на території України (1941–1942 рр.). *Історія в школі*. 2001. № 11–12. С. 14–19.
432. Гула Р. В. Витоки та роль радянського патріотизму у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. (на матеріалах України). Дніпропетровськ: Герда, 2013. 516 с.
433. Данілова А. О. Вирішення продовольчого питання учасниками радянського руху Опору під час Великої Вітчизняної війни. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. Дніпропетровськ, 2013. № 5 (97). С. 27–32.
434. Данілова А. О. Істориографія радянського партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни. *Схід – інформаційно-аналітичний журнал*. Донецьк, 2014. №1 (127). С. 129–135.

435. Дахненко М. В. Історіографія створення та бойової діяльності партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (1941–1943 рр.). *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2011. № 44. С. 225–232.
436. Дем'янчук І. Л. Зброєю слова. Преса партійного підпілля і партизанських формувань періоду Великої Вітчизняної війни. 1941–1945 рр. Київ: Видавництво Київського університету, 1966. 239 с.
437. Дем'янчук І. Л. Партизанська преса України. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1956. 130 с.
438. Дем'янчук О. Діяльність підрозділів Воєнної округи «Турів» на терені Волині восени 1943 року. *Український визвольний рух* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2012. Збірник 17. С. 246–258.
439. Дерев'яний І. Проникнення та діяльність в ОУН агента ОГПУ-НКВД Павла Судоплатова. *Український визвольний рух* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2006. № 8. С. 102–117.
440. Дерейко І. Локальний вимір партизансько-поліційного протистояння в Райхскомісаріаті «Україна»: історія однієї роти. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2013. Вип. 16. С. 57–68.
441. Дзьобак В. В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941–1944 рр.). Київ: Інститут історії України, НАН України, 2002. 260 с.
442. Дмитрук К. Безбатченки. Львів: Каменяр, 1974. 239 с.
443. Дмитрук К. В одній імперіалістичній упряжці: антинародна суть так званого «союзу» українського буржуазного націоналізму і уніатства. Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1982. 49 с. («Науково-атеїстична», № 9)
444. Дмитрук К. Жовто-блакитні банкроти: документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті. Київ: Дніпро, 1982. 399 с.
445. Дмитрук К. С крестом и трезубцем. Москва: Политиздат, 1979. 224 с.

446. Доморад К. И. Партийное подполье и партизанское движение в Минской области 1941–1944 / Акад. наук Беларуси, Ин-т истории. Минск: Навука і тэхніка, 1992. 412 с.
447. Доморад К. И. Разведка и контрразведка в партизанском движении Белоруссии 1941–1944 гг. Минск: Навука і тэхніка, 1995. 254 с.
448. Дудикевич Б., Вітошинський Я. Українські буржуазні націоналісти – найманці міжнародного імперіалізму. Львів: [б.в.] 1952. 59 с.
449. Дудко І. П. Бойова взаємодія українських, російських і білоруських партизанів в роки Великої Вітчизняної війни. *Український історичний журнал*. Київ, 1972. № 9. С. 28–33.
450. Дюков А. Р. Кто командовал советскими партизанами. Организованный хаос. Москва: Вече, 2012. 304 с. («1418 дней великой войны»).
451. Євдокименко В. Ю. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму / Вид. 2-ге, виправлене та доповнене. Київ: Наукова думка, 1968. 292 с.
452. Єзерський М. П., Печенюк І. С. Особливості підготовки спецмінерів у навчальних закладах Українського штабу партизанського руху в 1943–1944 роках. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2016. Вип. 25. С. 13–32.
453. Жив'юк А. А. За московським часом: контрверсії радянзації Рівненщини (кінець 1930-х – кінець 1950-х років). Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2011. 186 с.
454. Жив'юк А. А. «Інструменталізована церква»: використання компартійною номенклатурою представників релігійних конфесій у збройній боротьбі на Західній Волині й Поліссі у 1940-х рр. *З архівів ВЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. Київ; Харків, 2009. № 2 (33). С. 7–21.
455. Жилюк В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині 1941–1955 рр. Монографія. Рівне: Волинські обереги, 2008. 308 с.
456. Жученко И., Савчук П. Поднимая партизан в атаку: партийное руководство деятельностью партизанских формирований Украины в годы Великой Отечественной войны. Київ: Политиздат Украины, 1984. 220 с.

457. Забілий Р. В. Створення УПА в 1942 р.: від теорії до практики. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2012. Вип. 22. С. 269–279.
458. Залесский А. И. В партизанских краях и зонах. Патриотический подвиг советского крестьянства в тылу врага (1941–1944 гг.). Москва: Соцэкгиз, 1962. 397 с.
459. Залесский А. И. Героический подвиг миллионов в тылу врага. Помощь населения партизанских зон народным мстителям. Минск: Беларусь, 1970. 185 с.
460. Залесский А. И. Партийное руководство политической и хозяйственной жизнью в партизанских краях и зонах. *Партия во главе народной борьбы в тылу врага 1941–1944 гг.* Москва: Мысль, 1976. С. 297–324.
461. Замлинский В. А. По велению интернационального долга: выполнение Коммунистической партией Советского Союза, советским народом своего интернационального долга в борьбе против германского фашизма во Второй мировой войне 1939–1945 гг. Киев: Вища школа, 1980. 303 с.
462. Замлинский В. А., Немятыи В. Н. Партийное подполье. Деятельность подпольных партийных органов и организаций на оккупированной советской территории в годы Великой Отечественной войны. Киев: Политиздат Украины, 1983. 352 с.
463. Замлинський В. О. Боротьба проти німецько-фашистських загарбників на Волині. *Український історичний журнал*. Київ, 1964. № 5. С. 74–83.
464. Замлинський В. О. З вірою у перемогу: комуністична партія на чолі партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників у західних областях України 1941–1945 рр. Київ: Вища школа, 1976. 430 с.
465. Замлинський В. О. Караюча земля: про комуністичне підпілля і партизанський Рух на Волині в роки Великої Вітчизняної війни. Львів: Каменярь, 1965. 259 с.
466. Замлинський В. О. ОУН: історія запроданства. Київ: Україна, 1978. 48 с.

467. Замлинський В. О. Тавровані презирством народу. Київ: Політвидав України, 1974. 96 с.
468. Замлинський В. О. Українська радянська історіографія про партизанський рух на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. *Український історичний журнал*. Київ, 1971. № 1. С. 129–134.
469. Замлинський В. О. Шлях чорної зради. Львів: Каменяр, 1969. 167 с.
470. Захаревич С. С. Партизаны СССР: от мифов к реальности. Вильня: Наша будучыня, 2012. 360 с. («Неизвестная история»)
471. Зашкільняк Л. О. Невідома війна: українсько-польські стосунки на Волині та у Східній Галичині в 1939–1944 роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16. С. 486–491.
472. Зеболов В. А. Деятельность КПСС по организации и проведению партизанских рейдов в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Москва: МГУ, 1964. 129 с.
473. Зевелев А. И., Курлат Ф. Л., Казицкий А. С. Ненависть, спрессованная в тол. Москва: Мысль, 1991. 331 с.
474. Земсков В. Н. Ведущая сила всенародной борьбы: борьба советского рабочего класса на временно оккупированной фашистами территории СССР (1941–1944 гг.). Москва: Мысль, 1986. 271 с.
475. Іваненко В., Якунін В. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології. Дніпропетровськ: Арт-прес, 2006. 424 с.
476. Іванов С. С. Радянський рух Опору на території Острозчини в роки німецької окупації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2012. Вип. XXXIII. С. 125–130.
477. Ільющин І. І. Волинська трагедія 1943–1944. Київ: Інститут історії України НАН України, Київський славістичний університет, 2003. 313 с.
478. Ільющин І. І. Протистояння УПА та АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. Київ: Інститут історії України НАН України, 2001. 289 с.

479. Ільющин І. І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2009. 399 с.
480. Иоффе Э. Г. Белорусский штаб партизанского движения. Минск: РИВШ, 2009. 51 с.
481. История 4-й Белорусской партизанской бригады / Деп. по арх. и делопр-ву М-ва юстиции Респ. Беларусь, Нац. архив Респ. Беларусь, Гос. архив Витеб. обл.; [сост.: Н. В. Воронова [и др.] ; редкол.: В. А. Космач и др.]. Минск: НАРБ, 2010. 159 с.
482. Каліщук О. М. Радянський чинник ескалації українсько–польського протистояння у роки Другої світової війни. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2013. № 72. С. 142–146.
483. Капась І. А. Радянський рух Опору в Україні: організація, легітимація, меморіалізація (1941–1953 рр.) / НАН України, Інститут історії України, Центр. держ. кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного. Київ: К.І.С, 2016. 205 с.
484. Кеворкян К. Е. Пропаганда: генезис і визначення в контексті сучасних комунікацій. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Питання соціології*. Харків, 2012. № 1013. Вип. 21. С. 123–128.
485. Кентій А. В. «Двофронтова» боротьба УПА (1943 – перша половина 1944 рр.). *Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси*. Київ: Наукова думка, 2005. С. 160–221.
486. Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів 1920–1956: історико-архівні нариси. Київ: ДЦЗД НАФ України, 2005. Т. 1: Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів 1920–1942. 332 с.
487. Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів 1920–1956: історико-архівні нариси. Київ: ДЦЗД НАФ України, 2008. Т. 2: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів 1942–1956. 415 с.

488. Кентій А. В. Партизанський рух Опору на завершальному етапі визволення території України від фашистських загарбників (січень–серпень 1944 р.). *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2005. Вип. 9. С. 379–388.
489. Кентій А. В. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. Київ: Інститут історії України, НАН України, 1999. 287 с.
490. Кентій А. В. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 219 с.
491. Кентій А. В., Лозицький В. С. Війна без пощади і милосердя. Партизанський фронт у тилу Вермахту (1941–1944). Київ: Генеза, 2005. 408 с.
492. Кентій А. В., Лозицький В. С. Боротьба в тилу нацистських окупантів в Україні: радянські партизани у 1941–1944 рр. *Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси у двох книгах. Книга перша*. Київ: Наукова думка, 2010. С. 512–541.
493. Кентій А. В., Лозицький В. С. Радянські партизани 1941–1944: світло та тіні. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 80 с.
494. Кентій А. В., Лозицький В. С., Слободянюк М. А. Радянський рух Опору на окупованій території України. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 97 с.
495. Кизя Л. Є. Народні месники: з історії партизанського руху на Ровенщині. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1960. 172 с.
496. Киричук Ю. А. Тарас Бульба-Боровець: його друзі і вороги. Львів, 1997. 87 с.
497. Киричук Ю. А. Український національний рух 40–50-х рр. XX століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.
498. Киселев В. К. Особый фронт партизан Белоруссии июнь 1941 – июль 1944. Минск: Белорусская наука, 2011. 292 с.
499. Клоков В. И. Борьба народов славянских стран против фашистских поработителей (1939–1945). Киев: АН УРСР, 1961. 430 с.

500. Клоков В. И. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине. Киев: Наукова думка, 1978. 121 с.
501. Клоков В. И. Действия партизан Украины на железнодорожных коммуникациях в тылу фашистских войск 1941–1944. Киев: Наукова думка, 1984. 167 с.
502. Клоков В., Кулик І., Слинсько І. Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. Київ: АН УРСР, 1957. 220 с.
503. Коваль М. В. Друга світова війна і Велика Вітчизняна війни та сьогодення. Роздуми історика. *Український історичний журнал*. Київ, 1995. № 3. С. 3–22.
504. Коваль М. В. Друга світова війна і Україна (1939–1945 рр.): Історіософські нотатки / НАН України, Інститут історії України. Київ: Інститут історії України. 1999. 76 с.
505. Коваль М. В. Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны. Киев: Наукова думка, 1977. 264 с.
506. Коваль М. В. ОУН–УПА: між «третім рейхом» і сталінським тоталітаризмом. *Український історичний журнал*. Київ, 1994. № 2. С. 94–102.
507. Коваль М. В. Плечом к плечу в борьбе против фашизма: ратное и трудовое содружество украинского народа с братскими народами СССР. Киев: Знание, 1980. 48 с.
508. Коваль М. В. У горнилі війни. Співдружність українського народу з братніми народами СРСР у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Київ: Наукова думка, 1970. 155 с.
509. Коваль М. В. Україна: 1939–1945: маловідомі і непрочитані сторінки історії. Київ: Вища школа, 1995. 194 с.
510. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ: Вид. дім «Альтернативи», 1999. 336 с.

511. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): спроба сучасного концептуального бачення. Київ: Інститут історії України НАН України, 1994. 57 с.
512. Ковальська Л. А. Джерела та історіографія радянського Руху Опору в роки Великої Вітчизняної війни. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць*. Київ, 2011. Вип. 54 (№ 11). С. 29–32.
513. Ковальська Л. А. Джерелознавчий дискурс історії радянського Руху Опору (1941–1945 рр.). Донецьк-Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2015. 462 с.
514. Ковальська Л. А. Історіографія радянського Руху Опору в роки Великої Вітчизняної війни: становлення регіональних наукових шкіл. *Нові сторінки історії Донбасу*. Донецьк, 2011. Вип. 20. С. 38–49.
515. Ковальська Л. А. Проблеми періодизації історіографії радянського Руху Опору в роки Великої Вітчизняної війни. *Наука. Релігія. Суспільство*. Донецьк, 2011. № 4. С. 42–46.
516. Ковальчук В. М. Бої та сутички між українськими повстанцями та радянськими «молдавськими» партизанськими з'єднаннями у Південній Волині (кінець 1943 – поч. 1944 р.). *Український визвольний рух* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2015. Збірник 20. С. 149–162.
517. Ковальчук В. М. Діяльність ОУН (б) та Запілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941–1944 рр.). Торонто; Львів: Літопис УПА, 2006. 512 с. («Літопис УПА – Бібліотека», Т. 7)
518. Ковальчук В. М. ОУН і УПА проти Москви за незалежність України. 1941 – середина 1950-х рр. «Братня навала». *Війни Росії проти України XII–XXI ст.* / За заг. редакцією В. Брехуненка. Київ, 2016. С. 165–220.
519. Ковальчук В. М. Члени ОУН (б) та радянські партизани у світлі взаємних оцінок. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць*. Рівне, 2006. Вип. 10. С. 255–259.

520. Ковальчук І. В. Діяльність УПА на території Житомирської області в 1943 р. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць*. Рівне, 2009. Вип. 16. С. 199–202.
521. Ковальчук І. В. До питання про діяльність рейдуючих і місцевих боївків УПА на території Житомирської області в 1943 році. *Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції*. Київ, 2011. С. 580–587.
522. Ковальчук І. В. Окреслення перебігу протистояння українського націоналістичного та радянського руху Опору на Житомирщині у 1941–1943 роках. *Матеріали X Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (16–17 листопада 2018 р., м. Житомир)*. Житомир, 2018. С. 100–103.
523. Ковальчук І. В. Рейди групи „Тютюнник” і діяльність місцевих боївків УПА на території Житомирської області в 1943 році. *Південний архів. Історичні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2010. Вип. 31–32. С. 327–336.
524. Козенюк В. О. Формування органами держбезпеки України перших партизанських полків. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. праць / Інститут історії України НАН України*. Київ, 2000. Вип. 4. С. 23–27.
525. Кондратюк К. К. Радянський партизанський рух на Волині. *Волинь у Другій світовій війні. Збірник наукових та публіцистичних статей / Гол. ред. та упоряд. М. Кучерепа*. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. С. 36–52.
526. Кондратюк К. К. Українці і поляки в радянському партизанському русі в роки Другої світової війни. *Україна-Польща: важкі питання. Т. 9. Матеріали ІХ і Х міжнар. наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» (Варшава, 6–10 листопада 2001 р.) / Наук. ред. М. М. Кучерепа*. Луцьк: ВМА «Терен», 2004. С. 206–220.
527. Косик В. Спецоперації НКВД-КГБ проти ОУН. Боротьба Москви проти українського націоналізму 1933–1943. Дослідження методів боротьби. Львів: Галицька видавнича спілка, 2009. 160 с.

528. Кравченко В. О. Прокляті народом: українські буржуазні націоналісти – прислужники світової реакції. Харків: Прапор, 1979. 77 с.
529. Кравченко О. О. Життя та діяльність партизанського командира М.І.Шукаєва (за документами ЦДАГО України). *Архіви України*. Київ, 2012. № 5. С. 103–114.
530. Кравчук Д. В. Відновлення та поширення радянського партизанського руху на Рівненщині в другій половині 1942 – першій половині 1943 рр. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України*. Т. 24. Київ, 2012. С. 584–596.
531. Кравчук Д. В. Мемуари як джерело до вивчення радянського партизанського руху на Рівненщині у 1941–1944 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць*. Рівне: РДГУ, 2011. Вип. 22. С. 241–244.
532. Кравчук Д. В. Партизанський рух на Рівненщині у 1941–1944 рр.: передумови, етапи розгортання. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць*. Рівне, 2010. Вип. 20. С. 222–225.
533. Кравчук Д. В. Польські формування у радянському партизанському русі на території Західної України (середина 1942 р. – перша половина 1944 р.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2014. Вип. 40. С. 145–151.
534. Кравчук Д. В. Радянське підпілля на Рівненщині під час німецько-радянської війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2015. Вип. 24. С. 76–83.
535. Кравчук Д. В. Становлення радянського партизанського руху на Рівненщині в другій половині 1941-го – першій половині 1942 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. Луцьк, 2012. № 10 (235). С. 41–43.

536. Красюк А. Страницы героической летописи: вопросы историографии партизанского движения в годы Великой Отечественной войны. Киев, Одесса: Вища школа, 1984. 159 с.
537. Криштальський А. ОУН і УПА на Горохівщині. Історико-краєзнавче дослідження. Луцьк: Терен, 2014. 348 с.
538. Курас И. Ф., Кентий А. В. Штаб непокоренных: Украинский штаб партизанского движения в годы Великой Отечественной войны. Киев: Политиздат Украины, 1988. 330 с.
539. Кучер В. І., Білоус В. Д. Дії партизанів і підпільників по зриву політики пограбування сільського господарства. *Український історичний журнал*. Київ, 1974. № 10. С. 35–40.
540. Кучер В. І. Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні. 1941–1944. Київ: Наукова думка, 1983. 238 с.
541. Кучер В. І. Допомога підпільників і населення партизанам України в їх розвідувальній діяльності (1941–1945 рр.). *Український історичний журнал*. Київ, 1979. № 5. С. 43–50.
542. Кучер В. І., Клоков В. І. Партизанські краї і зони на тимчасово окупованій території СРСР в 1941–1944 рр. *Український історичний журнал*. Київ, 1970. № 7. С. 3–10.
543. Кучер В. І. Національно-визвольна боротьба за незалежну українську державу: наукове видання. Київ: ІПіЕНД, 2009. 196 с.
544. Кучер В. І. Партизанські краї і зони в захисті населення в роки Великої Вітчизняної війни. *Український історичний журнал*. Київ, 1972. № 3. С. 50–57.
545. Кучер В. І. Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. Київ: Наукова думка, 1974. 141 с.
546. Кучер В. І., Патильчак О. В. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом священної війни: монографія. Київ; Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2011. 368 с.

547. Кучер В. І. Пламя народного гнева: (Из истории борьбы в тылу фашистских захватчиков на Украине в 1941–1944 гг.). Киев: о-во «Знание» УССР, 1980. 48 с.
548. Кучер В. І. Роль партизанських країв і зон в розвитку народної боротьби на Україні. *Український історичний журнал*. Київ, 1973. № 5. С. 15–21.
549. Кучер В. І. Створення партизанських резервів на Україні. *Український історичний журнал*. Київ, 1976. № 5. С. 50–57.
550. Кучер В. І., Чернега П. М. Україна у Другій світовій війні (1939–1945). Київ: Генеза, 2004. 272 с.
551. Лаврищук В. І. Українська повстанська армія та радянські партизани. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. праць* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2000. Вип. 4. С. 95–100.
552. Лагунова Т. А. Советская историография народной борьбы в тылу немецко-фашистских войск 1941–1945. Москва: Изд-во МГУ, 1985. 126 с.
553. Лебедь М. УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Дрогобич: Відродження, 1993. 208 с. Ч.1: Німецька окупація.
554. Ленартович О. Ю. Збройна боротьба УПА: волинсько-поліський період (березень-грудень 1943 р.). *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. Вип. 3. С. 98–106.
555. Ленартович О. Ю. Збройна боротьба УПА-Північ у період переходу німецько-радянського фронту (січень – жовтень 1944 р.). *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 89–99.
556. Ленартович О. Ю. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни: монографія. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. 412 с.
557. Лисенко О. Є. Дослідження історії Другої світової війни у сучасній Україні: основні тенденції та перспективи. *Український історичний журнал*. Київ, 2011. № 4. С. 7–18.

558. Лисенко О. Є. Джерелознавчі аспекти дослідження історії партизанського руху в Україні 1941–1944 рр. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 2001. № 7. С. 79–93.
559. Лозицький В. С. До питання про загальну чисельність партизанів УРСР у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.). *Український історичний журнал*. Київ, 2011. № 6. С. 152–171.
560. Лозицький В. С. Легендарний за життя (до 110-ї річниці від дня народження двічі Героя Радянського Союзу Олексія Федорова). *Архіви України*. Київ, 2011. №. 2–3. С. 167–175.
561. Лозицький В. С. Стан і проблеми забезпечення бойової діяльності українських партизанів (1941–1944 рр.). *Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги): матеріали Міжнародної наукової конференції*. Київ, 2011. С. 518–533.
562. Маєвська Н. К. Медична служба в партизанських загонах / 2-е вид. Київ: Здоров'я, 1985. 168 с.
563. Мазур Г. Роль Німеччини і Радянського Союзу в міжнаціональному польсько–українському конфлікті у 1942–1945 рр. *Україна – Польща: важкі питання. Т. 5. Матеріали V міжнар. семінару істориків «Українсько–польські відносини під час Другої світової війни»*. Луцьк, 27–29 квітня 1999 р. Варшава: Tyrsa, 2001. С. 208–220.
564. Мазурок В. П. Рух Опору на Волині у 1943–1944 рр. *Архів окупації. 1941–1944* / Упоряд. Н. Маковська. Київ, 2006. С. 804–811.
565. Маланчук В. Ю. Історія однієї зради. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1958. 70 с.
566. Маланчук В. Ю. Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв'язання національного питання в західних областях УРСР). Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1963. 696 с.
567. Маланчук Ф. І. Їх ремесло – зрада: публіцистичні нариси, памфлети, фейлетони. Львів: Каменярь, 1978. 127 с.

568. Мануїльський Д. З. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини: доповідь на нараді учителів західних областей України 6-го січня 1945 р. Київ: [б. в.], 1946. 23 с.
569. Марчук І. В. Боротьба групи УПА «Заграва» проти червоних партизанів (1943–1944). *Визвольний шлях*. 2001. № 8. С. 48–53.
570. Марчук І. В. Епізоди повстанського руху на Березнівщині. *Літопис Березнівщини. Наукові записки Березнівського краєзнавчого музею. Випуск I*. Рівне: О. Зень, 2011. С. 97–118.
571. Марчук І. В. Командир УПА-Північ Дмитро Клячківський – «Клим Савур». Монографія. Рівне: видавець Олег Зень, 2009. 168 с.
572. Марчук І. В., Марчук Н. В. Поліська Січ. Рівне: О. Зень, 2016. 56 с.
573. Марчук І. В. Сотник УПА Петро Гудзоватий – «Очеретенко». Львів: Афіша, 2011. 120 с.
574. Милусь В. І. Організація і склад партизанських формувань. Форми партизанської боротьби в Україні (1941–1942 рр.). *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2005. Вип. 9. С. 388–399.
575. Милусь В. І. Рух опору фашистській окупації на Рівненщині. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць*. Рівне, 2006. Вип. 8. С. 89–96.
576. Мицик Л. М. Сучасна англо-американська історична література про партизанський рух на Україні (1941–1945 рр.). *Український історичний журнал*. Київ, 1990. № 5. С. 72–78.
577. Мищенко Г. П., Мигрин Г. П. Задача особливої важности (Партизанская разведка 1941–1945 гг.). Киев: Вища школа, 1985. 206 с.
578. Мірчук П. Ю. Українська повстанська армія. 1942–1952. Мюнхен: Сісеро, 1953. 319 с.
579. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2013. 360 с.

580. Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине 1941–1944: в двух книгах. Кн. 2: Партизанская борьба / Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (пред.) и др. Киев: Наукова думка, 1985. 431 с.
581. Нем'ятий В. Н. Комуністична партія – організатор всенародної боротьби проти загарбницької політики німецького імперіалізму на окупованій території України. Київ: Політвидав України, 1982. 48 с.
582. Нефьодов Д. В. Історіографія руху Опору в Південній Україні (1941–1944 рр.): стан наукової розробки проблеми. *Мандрівець*. Тернопіль, 2012. № 1. С. 29–37.
583. Олійник І. Зв'язкова Леніза Бугорська. *Зоря (Лохвиця)*. № 30 (7208). 13 березня 1982. С. 3.
584. Олійник Ю. В. До питання про становлення та бойову діяльності радянського партизанського руху в генеральній окрузі «Волинь-Поділля». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 6: на пошану професора А. Г. Філінюка. С. 365–376.
585. Ольховський І. А. Засновник УПА (1941–1943). Сторінки непрочитаного життєпису Тараса Бульби-Боровця. Київ: Гарт, 2015. 336 с.
586. Пальський З. Українці в радянському партизанському русі в роки Другої світової війни. *Україна-Польща: важкі питання. Т. 9. Матеріали ІХ і Х міжнар. наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» (Варшава, 6-10 листопада 2001 р.)* / наук. ред. М. М. Кучерепа. Луцьк: ВМА «Терен», 2004. С. 174–183.
587. Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна у роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин: Видавець ПП Лисенко, 2010. 590 с.
588. Патриляк І. К. Військова діяльність ОУН(Б) у 1940–1942 роках. Київ: Інститут історії НАН України, 2004. 598 с.

589. Патриляк І. К. «Встань і борись ! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): монографія / Центр дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 592 с.
590. Патриляк І. К. Радянські партизани та українські повстанці (порівняльна характеристика за віком, освітою, соціальним походженням і національністю). *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2003. Вип. 7. С. 19–27.
591. Патриляк І. К. 1943 рік в історії ОУН і УПА. *Український визвольний рух* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2009. Збірник 13. С. 133–194.
592. Патриляк І. К. Створення Української повстанської армії під проводом ОУН (б): малодосліджені аспекти проблеми. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2010. Вип. 16. С. 111–122.
593. Патриляк І. К., Трофимович В. В. Український визвольний рух у роки Другої світової війни. *Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси удвох книгах. Книга друга*. Київ: Наукова думка, 2011. С. 386–429.
594. Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище. Монографія / НАН України, Інститут історії України. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. 668 с.
595. Печенюк І. С., Єзерський М. Р. Заходи українського штабу партизанського руху з організації диверсійної діяльності на комунікаціях противника в 1943 році. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2015. Вип. 24. С. 47–59.
596. Печенюк І. С., Ткаченко С. М. Форми і способи партизанської боротьби на тилкових комунікаціях противника (1942–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2014. Вип. 22. С. 191–200.
597. Полетаєв Г. В. Євреї у радянському русі Опору на Житомирщині. *XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових*

праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Житомир, 22–23 жовтня 2010 р. Дніпропетровськ, 2011. С. 390–397.

598. Полетаєв Г. В. Національні меншини у радянському русі Опору: польські та єврейські партизани Житомирщини (1941–1944 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ, 2011. Вип. 50 (№ 8). С. 162–166.

599. Полетаєв Г. В. Органи держбезпеки в партизанському русі на Житомирщині (1941–1944 рр.). *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2011. № 23. С. 100–103.

600. Полетаєв Г. В. Рух Опору на території Житомирської області. Радянсько-німецька ідеологічна боротьба за вплив на місцеве населення (1941–1944). *Сторінки історії: збірник наукових праць*. Київ, 2012. Вип. 33. С. 189–198.

601. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси / В.Архієрейський, О. Бажан, Т. Бикова; Відпов. ред. В. Смолій. Київ: Наукова думка, 2002. 952 с.

602. Полторацький О. Українські буржуазні націоналісти – найлютіші вороги українського народу. Київ: Держполітвидав УРСР, 1953. 68 с.

603. Пономаренко П. К. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских захватчиков 1941–1944. Москва: Наука, 1986. 439 с.

604. Попов А. Ю. Диверсанты Сталина. Деятельность органов Госбезопасности СССР на оккупированной советской территории в годы Великой Отечественной войны. Москва: Яуза, Эксмо, 2004. 512 с.

605. Попов А. Ю. НКВД и партизанское движение. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. 383 с.

606. Ревегук В. Я. Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941–1945). Полтава: Дивосвіт, 2010. 292 с.

607. Римаренко Ю. И. Антисоциалистический альянс (Критика идеологических и социально-политических доктрин международного сионизма и украинского буржуазного национализма). Киев: Наукова думка, 1981. 214 с.

608. Римаренко Ю. І. Буржуазний націоналізм та його «теорія» нації. Київ: Наукова думка, 1974. 384 с.

609. Римаренко Ю. І. З ким і проти кого: документально-публіцистичні нариси й статті. Київ: Дніпро, 1983. 348 с.
610. Руденко Н. М. Партизанський командир (до 100-річчя від дня народження О. Ф. Федорова). *Український історичний журнал*. Київ, 2001. № 3. С. 143–148.
611. Русначенко А. М. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–1950-х рр. Київ: Університетське вид-во «Пульсари», 2002. 519 с.
612. Рябенко С. Малий дощ із великої хмари. Рецензія на: Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. – Т. 1.: 1939–1943 / под. ред. А. Н. Артизова. – Москва: РОССПЭН, 2012. – 878 с. ; Т. 2: 1944–1945 / под. ред. А. Н. Артизова. – Москва: Росспэн, 2012. – 1167 с. *Український визвольний рух* / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Центр дослідження визвольного руху. Львів, 2015. Збірник. 20. С. 307–327.
613. Свиначенко Н. О. Висвітлення партизанського руху на українських землях у роки Великої Вітчизняної війни: сучасна історіографія. *Історичний архів*. Миколаїв, 2013. Вип. 11. С. 40–47.
614. Сергійчук В. І. Скільки було радянських партизанів ? *Український журнал*. 2009. Вип. 5 (46). С. 28–31.
615. Сергійчук В. І. Трагедія Волині. Причини та перебіг українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2009. 200 с.
616. Скрипниченко Д. Ф. Медицинское обеспечение партизанских рейдов. Киев: Здоров'я, 1985. 96 с.
617. Слинько І. І. Підпілля і партизанський рух на Україні. На завершальному етапі визволення. 1944 р. Київ: Наукова думка, 1970. 174 с.
618. Слободянюк М. А. Антифашистський рух Опору в Україні (1939–1944 рр.): історіографія проблеми: монографія / Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. Дніпро: Герда, 2017. 460 с.

619. Слободянюк М. А. Нагальні проблеми вивчення руху Опору в Україні. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2010. Вип. 13. С. 175–184.
620. Слободянюк М. А. Тематика дисертаційних досліджень з історії руху Опору в Україні 1949–2009 рр. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2011. Вип. 14. С. 56–64.
621. Смірнова В. І. Колекція підпільно-партизанської преси України 1941–1944 рр. *Архіви України*. Київ, 2010. № 5. С. 118–133.
622. Советские партизаны. Из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной войны / 2-е испр. и доп. изд. Москва: Госполитиздат, 1963. 799 с.
623. Сорока Ю. Радянський партизанський рух на західноукраїнських землях (1941–1944). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. Київ, 2006. Вип. 82/84. С. 130–133.
624. Старка В. Рух Опору на території Східної Галичини в роки Другої світової війни: вибрані проблеми історіографії. *Україна–Європа–Світ: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2012. Вип. 9. С. 296–305.
625. Стародубець В. О., Стародубець Г. М. Українське село як основа повстанського запілля. *Мандрівець*. Тернопіль, 2008. Т. 77. Вип. 6. С. 33–37.
626. Стародубець Г. М. Генеза українського повстанського запілля. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 464 с.
627. Стародубець Г. М. ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941–1943 рр.). Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 144 с.
628. Стародубець Г. М. Становлення та функціонування повстанського запілля на Волині в умовах німецької окупації (друга половина 1943 р.). *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей* / Інститут історії України НАН України. Київ, 2009. Вип. 12. С. 239–248.

629. Стародубець Г. М. Суб'єкти українського національного руху Опору у 1942 р. Дилема вибору. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2012. Вип. 22. С. 128–140.
630. Стародубець Г. М. Українське повстанське запілля (друга пол. 1943 – поч. 1946). Монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 527 с.
631. Стародубець Г. М. Українське повстанське запілля як об'єкт інтересів військово-політичних чинників кінця 1943–1944 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя, 2005. Вип. XIX. С. 288–294.
632. Старожилов Н. В. Партизанские соединения Украины в Великой Отечественной войне. Киев: Вища школа, 1983. 234 с.
633. Стельникович С. В. Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.) / 2 вид. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2016. 592 с.
634. Стельникович С. В. Український національний рух Опору Тараса Бульби-Боровця: історичний нарис / Вид. друге випр. і доп. Житомир: Полісся, 2010. 390 с.
635. Степанов Л. С. До історії антифашистської боротьби на Ровенщині (1941–1944). Львів: Каменяр, 1966. 109 с.
636. Стецишин О. Л. Бандерівський інтернаціонал. Грузини, росіяни, євреї.../ Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2015. 328 с.
637. Стецкевич В. Радянська історіографія Другої світової війни. *Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси у двох книгах. Кн. 1*. Київ, 2010. С. 43–82.
638. Супруненко Н. И. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945). Киев: Госполитиздат УССР, 1956. 472 с.
639. Сухих А. Ю. Взаємини між поляками та Тернопільським партизанським з'єднанням ім. М. Хрущова в контексті протистоянні з УПА. *Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми дослідження українського*

визвольного руху ХХ століття (до 75-річчя Поліської Січі та 95-річчя Другого зимового походу)». Житомир, 2016. С. 84–88.

640. Сухих А. Ю. Виявлення та реквізиції радянськими партизанами упівських продовольчих складів на Волині (січень – березень 1944 р.). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії. Науковий збірник. Випуск 63. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 24–25 жовтня 2017 року, м. Любомль.* Луцьк, 2017. С. 454–457.

641. Сухих А. Ю. Командир Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова І. І. Шитов: морально-психологічний портрет. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки».* Острог, 2016. Вип. 25. С. 105–113.

642. Сухих А. Ю. Організація проведення радянськими партизанами господарських операцій на Волині під час німецької окупації. *Матеріали Х Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 16–17 листопада 2018 р.): Збірник наукових праць.* Житомир, 2018. С. 247–249.

643. Сухих А. Ю. Початок ескалації протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки».* Острог, 2018. Вип. 27: На пошану Володимира Трофимовича. С. 117–125.

644. Сухих А. Ю. Розвідувальна, контррозвідувальна й агентурна діяльність рівненських радянських партизанських з'єднань у боротьбі з ОУН (б) і УПА (1943–1944 рр.). *Військово-науковий вісник.* Львів, 2017. Вип. 28. С. 46–59.

645. Сухих А. Ю. «Союз за розрахунком»: взаємини між радянськими партизанами та церковнослужителями на Рівненщині у роки німецької окупації. *Матеріали ІХ Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 3–4 листопада 2017 р.): Збірник наукових праць.* Житомир, 2017. С. 55–58.

646. Тецька О. Їй судилося безсмертя. *Ленінським шляхом* (Ківерці). № 84 (6224). 13 липня 1985. С. 3.
647. Тронько П. Т. Бессмертие подвига. Из истории борьбы комсомольцев и молодежи Советской Украины против немецко-фашистских захватчиков в период Великой Отечественной войны. 1941–1945. Киев: Молодь, 1985. 240 с.
648. Трофимович В. В. Москва і українсько–польський конфлікт у роки Другої світової війни. *Історія в школі*. 2002. № 5–6. С. 28–31.
649. Трофимович В. В. Радянський Союз і українсько-польська війна. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 червня 2013 року*. Луцьк, 2013. С. 59–69.
650. Трофимович В. В. Радянський Союз і українсько–польський конфлікт (1942–1944). *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка: зб. наук. праць*. Львів, 2000. Вип. 3. С. 230–234.
651. Трофимович В. В. Роль Німеччини і СРСР в українсько–польському конфлікті 1939–1945. *Україна – Польща: важкі питання. Т. 5. Матеріали V міжнар. семінару істориків «Українсько–польські відносини під час Другої світової війни», Луцьк, 27–29 квіт. 1999 р.* Варшава: Turgsa, 2001. С. 181–207.
652. Трофимович В. В. Створення Української повстанської армії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2013. Вип. 20. С. 12–21.
653. Трофимович В. В., Сухих А. Ю. Боротьба за терени впливу між рівненськими радянськими партизанськими з'єднаннями й УПА (1943–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 27. С. 135–150.
654. Филимонов А. А. Партизанский фронт в годы Великой Отечественной войны / под ред. Д. П. Жмуровского; Акад. наук Беларуси, Ин-т истории. Минск: Навука і тэхніка, 1993. 112 с.
655. Филимонов А. А., Титов А. Д., Эполетов Н. И. В едином боевом строю: (о совместных действиях русских, белорусских, украинских, литовских,

латышских, молдавских партизан) / Ин-т истории Нац. акад. наук Беларуси. Минск: Ин-т истории НАН Беларуси, 2005. 125 с.

656. Чайковський А. С. Невідома війна (Партизанський рух в Україні 1941–1944 рр., мовою документів, очима історика). Київ: Україна, 1994. 255 с.

657. Чередниченко В. П. Анатомия предательства: украинские буржуазные националисты – орудие антисоветской политики империализма. Киев: Политиздат Украины, 1983. 326 с.

658. Чередниченко В. П. Націоналізм проти нації. Київ: Політвидав України, 1970. 190 с.

659. Шайкан В. О. Ідеологічні аспекти підготовки до Другої світової війни. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2010. 67 с.

660. Шайкан В. О. Ідеологічна боротьба в Україні періоду Другої світової війни. Кривий Ріг: [б. в.], 2010. 436 с.

661. Шайкан В. О., Шайкан В. О. Ідеологічна боротьба в Україні періоду Другої світової війни. *Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси удвох книгах. Книга перша*. Київ: Наукова думка, 2010. С. 659–681.

662. Шанковський Л. Історія УПА. [Б.м.: б.в.], 1953. 195 с.

663. Шанковський Л. Українська повстанча армія. *Історія українського війська (1917–1995)* / Упоряд. Я. Дашкевич. Львів, 1996. С. 482–695.

664. Шевцов В. Д. Український буржуазний націоналізм у коричневій уніформі. Київ: Наукова думка, 1981. 150 с. («Науково-популярна література»)

665. Щеров И. П. Партизаны: организация, методы и последствия борьбы (1941–1945). Смоленск: Универсум, 2006. 456 с.

666. Юденков А. Ф. Политическая работа партии среди населения оккупированной советской территории (1941–1944). Москва: Мысль, 1971. 357 с.

667. Ющенко М. Д. Агітація і пропаганда комуністів України в умовах німецько-фашистської окупації. Київ: КДУ, 1962. 175 с.

668. Якунін В. К., Гула Р. В. Патріотизм і націоналізм: досвід і уроки історії. Монографія. Київ: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2015. 175 с.
669. Ясяк М. Поляки в радянському партизанському русі в роки Другої світової війни. *Україна-Польща: важкі питання. Т. 9. Матеріали ІХ і Х міжнар. наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» (Варшава, 6–10 листопада 2001 р.)* / наук. ред. М. М. Кучерепа. Луцьк ВМА «Терен», 2004. С. 184–205.
670. Armstrong J. Ukrainian nationalism. Second edition. Littleton: Ukrainian Academic Press, 1980. 361 p.
671. Cornish N. Soviet partisan. 1941–44. Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2014. 64 p.
672. Dallin A. Deutsche Herrschaft in Russland 1941–1945. Eine Studie ьber Besatzungspolitik. Dьsseldorf, 1958. 727 s.
673. Gogun A. Stalinowska wojna partyzancka na Ukrainie. Cz. 1. *Pamięć i Sprawiedliwość*. Warszawa, 2006. Nr. 2 (10). S. 293–314.
674. Gogun A. Stalinowska wojna partyzancka na Ukrainie. Cz. 2. *Pamięć i Sprawiedliwość*. Warszawa, 2007. Nr 6/1 (11). S. 119–143.
675. Gogun A. Stalin's Commandos: Ukrainian Partisan Forces on the Eastern Front. London; New York: I. B. Tauris & Co.Ltd, 2016. 336 p.
676. Grinkevich L. The Soviet Partisan Movement, 1941–1944: a critical historiographical analysis. London: Routlege, 2006. 368 p.
677. Gyra W., Juchniewicz M., Tobiasz J. Udział Polakow w radzieckim ruchu oporu. Warszawa, 1972. 129 s.
678. Heaton C. German anti-partisan warfare in Europe, 1939–1945. Atglen, PA: Schiffer Publishing, 2001. 444 p.
679. Hesse Erich. Der sowjetrussische Partisanenkrieg 1941 bis 1944 im Spiegel deutscher Kampfanweisungen und Befehle. Gьttingen-Zьrich-Frankfurt, 1969. 330 s.
680. Howell E. The Soviet Partisan Movement: 1941–1944. Washington, DC: Department of the Army, 1956. 217 p.

681. Juchniewicz M. Na Wschód od Bugu. Polacy w walce antyhitlerowskiej na ziemiach ZSRR 1941–1945. Warszawa, 1985. 268 s.
682. Juchniewicz M. Polacy w europejskim ruchu oporu 1939–1945. Warszawa: Wydawnictwo Interpress, 1972. 177 s.
683. Juchniewicz M. Polacy w radzieckim ruchu podziemnym i partyzanckim 1941–1944. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973. 475 s.
684. Mazur G. Rola Niemiec i Związku Sowieckiego w polsko-ukraińskim konflikcie narodowościowym w latach 1942–1945. *Polska–Ukraina: trudne pytania: mater. V Międzynarod. seminarium historycznego “Stosunki polsko-ukraińskie w II wojny światowej”*. Łuck, 27–29 kwietnia 1999 r. / *Opracowanie redakcyjne: Romuald Niedzielko. T. 5*. Warszawa, 1999. S. 221–234.
685. Motyka G. Ukraińska partyzanka. 1942–1960. Warszawa: Rytm, 2006. 723 s.
686. Musiał B. Sowieccy partyzanci 1941–1944. Mity i rzeczywistość. Poznań: Zysk i S-ka, 2014. 653 s.
687. Puławski A. Sowiecki partyzant – polski problem. *Pamięć i Sprawiedliwość*. Warszawa, 2006. Nr. 5/1 (9). S. 217–254.
688. Redelis V. Partisanenkrieg. Entstehung und Bekämpfung der Partisanen – und Untergrund bewegung im Mittelabschnitt der Ostfront, 1941 bis 1943. Heidelberg: Kurt Vowinckel Verlag, 1958. 152 s.
689. Redelis V. Partisanenkrieg. Entstehung und Bekämpfung in Mittelabschnitt der Ostfront 1941 – bis 1943. Heidelberg, 1958. 89 s.
690. Romanowski W. ZWZ–AK na Wołyniu 1939–1944. Lublin: KUL, 1993. 408 s.
691. Slepyan K. Stalin’s Guerrillas. Soviet Partisans in World War II. Lawrence: University Press of Kansas, 2006. 424 p.

ДИСЕРТАЦІЇ ТА АВТОРЕФЕРАТИ

692. Білоус О. П. Діяльність радянських партизанів на території Північно-Східної України в 1941–1943 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2014. 18 с.

693. Вакуленко Г. С. Партия Ленина-Сталина – организатор и вдохновитель народной борьбы трудящихся Львовщины против немецко-фашистских оккупантов (1941–1944 гг.): автореф. дис... канд. ист. наук. Львов, 1949. 20 с.
694. Данілова А. О. Повсякденне життя радянських партизанів на території України в роки Великої Вітчизняної війни: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2014. 20 с.
695. Кизя Л. Е. Партизанское движение на Ровенщине в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): дисс... канд. ист. наук. Киев, 1949. 357 с.
696. Клоков В. И. Действия украинских партизан по нарушению работы железнодорожных коммуникаций в тылу немецко-фашистских захватчиков: дисс.... канд. ист. наук. Киев, 1948. 204 с.
697. Кравчук Д. В. Радянський партизанський та підпільний рух на Рівненщині: дис... канд. іст. наук.: 07. 00. 01. Рівне, 2015. 309 с.
698. Кроник О. Л. Буковина в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): дисс... канд. ист. наук. Киев, 1950. 329 с.
699. Кузовков И. В. Партизанское движение в Каменец-Подольской области в период Великой Отечественной войны: дисс... канд. ист. наук. Киев, 1949. 285 с.
700. Кучер В. И. Боевая деятельность антифашистского подполья на Украине в годы Великой Отечественной войны. 1941–1944: автореф. дисс... канд. ист. наук. Киев, 1986. 32 с.
701. Лизогуб М. Д. Станиславщина в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг): дисс... канд. ист. наук. Киев, 1951. 224 с.
702. Мазурок В. П. Самостійницький рух на Волині в 40-х – на початку 50-х років ХХ століття: автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 01. Івано-Франківськ, 2006. 23 с.
703. Македон Е. В. Большевики Житомирской области – организаторы и руководители народной партизанской борьбы против немецко-фашистских захватчиков (По материалам соединения партизанских отрядов Житомирской области им. Щорса): дисс... канд. ист. наук. Киев, 1950. 221 с.

704. Полянський Ф. І. Німецький окупаційний режим і рух Опору на Тернопіллі (1941–1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 01. Львів, 2009. 22 с.
705. Стрельцов О. А. Житомирская область во время немецко-фашистской оккупации в 1941–1943 гг.: дисс... канд. ист. наук. Киев, 1947. 134 с.
706. Федченко П. М. Партизанское движение на Львовщине в период Великой Отечественной войны (июнь 1941 – июль 1944 г.): автореф. дисс... канд. ист. наук / М-во культуры СССР. Львовский гос. ун-т им. Ивана Франко. Киев, 1953. 14 с.
707. Хлякин А. А. История рейдового соединения партизанских отрядов Сумской области под командованием Я. И. Мельника (1941–1944): автореф. дисс... канд. ист. наук. Киев, 1952. 20 с.

НАУКОВО-ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

708. Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955). Торонто; Львів: Літопис УПА, 2014. 1072 с. («Літопис УПА. Бібліотека», Т. 13)
709. Історія міст і сіл Української РСР у 26 томах. Т. 18: Ровенська область / Гол. ред. колегія: П. Тронько, М. Бажан, М. Білогуров і ін. Київ: Інститут історії Академії наук УРСР, 1973. 655 с.
710. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук. – довід. видання / Авт.-упоряд.: О. Бажан, А.Кентій, В. Лозицький та ін. Київ: Парламентське вид-во, 2001. 319 с.
711. Україна: хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Роки 1941–1943. Київ: Інститут історії НАН України, 2005. 533 с.

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС

712. Армстронг Дж. Советские партизаны. Легенда и действительность. 1941–1944 / пер. с англ. О. А. Федяева. Москва: Центрполиграф, 2007. URL:

http://propagandahistory.ru/books/Dzhon-Armstrong_Sovetskie-partizany--Legenda-i-deystvitelnost--1941-1944/ (Дата звернення: 25. 05. 2018 р.)

713. Берковський В. Г. Славутські партизани – погляд збоку. URL : [http://www.slavuta.km.ua/index.php3?context%20=info&lang=U&cont=k&id_s=10&id_w=616&m\[403\]=1](http://www.slavuta.km.ua/index.php3?context%20=info&lang=U&cont=k&id_s=10&id_w=616&m[403]=1) (Дата звернення: 24. 11. 2017 р.)

714. Бігун І. Гордій Вротновський — «Гордієнко», «Варвар». Нарис воєнної біографії. URL.: <http://www.academia.edu/10681587> (Дата звернення: 10. 10. 2018 р.)

715. Бігун І. Зоряний рейд. Як Сидір Ковпак на Буковель мандрував. *Історична правда*. 29. 10. 2018 <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/10/29/153170/> (Дата звернення: 3. 11. 2018 р.)

716. Білоус О. П. Створення і діяльність радянських партизанських формувань України на початковому етапі німецько-радянської війни [Електронний ресурс]. *Військово-історичний меридіан*. 2016. № 4 (14). С. 56–74.

717. Білоус О. П. Партизанські побут та дозвілля на території України (1941–1944 рр.): короткий дискурс джерел [Електронний ресурс]. *Військово-історичний меридіан*. 2016. № 2 (12). С. 14–25.

718. Бірчак В. Останні самураї УПА. *Тиждень.ua*. 13. 10. 2016. URL: <http://tyzhden.ua/History/176096> (Дата звернення: 6. 04. 2018 р.)

719. Бірчак В. Убийство полковника Коновальца. Можна ли верить киллеру Судоплатову ? *Гордон*. URL: <https://m.gordonua.com/specprojects/konovalets.html> (Дата звернення: 23. 11. 2018 р.)

720. Вершигора П. П. Рейд на Сан и Вислу. Москва: Воениздат, 1960. URL: http://militera.lib.ru/memo/russian/vershigora_pp2/index.html (Дата звернення: 11. 08. 2018 р.)

721. В. И. Срыбник. Воспоминания. Рейд в Западную Украину. URL: <https://dima75.livejournal.com/95685.html> (Дата звернення: 11. 08. 2018 р.)

722. Волинь. URL: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4a/Ukraine-Volhyn.png> (Дата звернення: 15. 04. 2019 р.)
723. Дутко П. Героїчний бій під Мочулянкою. *Рівненський обласний тижневик «Волинь»*. № 945. URL: <http://volyn.rivne.com/ua/309> (Дата звернення: 7. 11. 2018 р.)
724. 707-й день війни. *Весна 43-го (01.04.1943–31.05.1943)*. Москва: Астеріон, 2015. URL: <https://i.rutlib4.com/book/4870/p/59> (Дата звернення: 23. 01. 2018 р.)
725. Марчук І. В. Брати по зброї. Як бандерівці та петлюрівці «Костопільську Січ» створювали. *Історична правда*. 2. 06. 2017. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2017/06/2/149852/> (Дата звернення: 28. 12. 2017 р.)
726. Марчук І. В. Отаман Тарас Бульба-Боровець: pro et contra. *Історична правда*. 14. 08. 2018. URL: http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/08/14/152779/?fbclid=IwAR2yfh8XprPIZdPzU8s8_YOMQrAWnoRwJ4S91pfEF3-r13vszz1rfuiMjoM (Дата звернення: 20. 08. 2018 р.)
727. Марчук В. С. Створення мережі загонів радянських партизан у Ровенській області в роки німецько-радянської війни. *Інновації та традиції в сучасній науковій думці* (17–19. 08. 2015 р.). URL: <http://int-konf.org/ru/2015/innovatsiji-ta-traditsiji-v-suchasnij-naukovij-dumtsi-17-19-08-2015-r/1122-kandidat-istorichnikh-nauk-marchuk-v-s-stvorennya-merezhi-zagoniv-radyanskikh-partizan-u-rovenskij-oblasti-v-roki-nimetsko-radyanskoji-vijni> (Дата звернення: 10. 11. 2018 р.)
728. Ольховський І. А. Операція УПА «Поліська Січ» зі взяття Олевська. URL: <http://poliskasich.org.ua/?p=859> (Дата звернення: 20. 12. 2017 р.)
729. Патриляк І. К. УПА була більш «робітничо-селянською», ніж радянські партизани. *Історична правда*. 14. 10. 2011. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/10/14/59049/> (Дата звернення: 25. 12. 2017 р.)

730. Сергієнко П. Таємниця одного теракту. Про деякі обставини загибелі Євгена Коновальця. *День*. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/tayemniczya-odnogo-teraktu.html> (Дата звернення: 08. 01. 2017 р.)
731. Трофимович В. В. Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939–1945. *І. № 28. 2003.* URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/trofymovych.htm> (Дата звернення: 1. 11. 2018 р.)

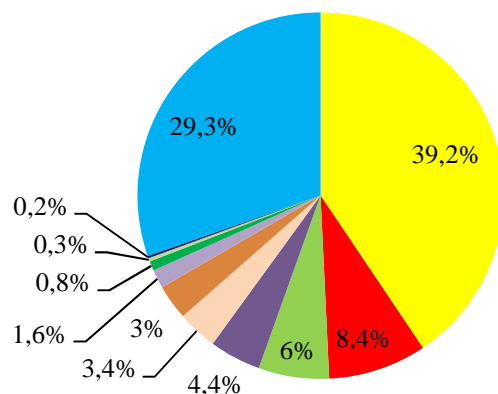
ДОДАТКИ

Додаток А

Особовий склад Ровенського партизанського з'єднання № 1 (РПЗ № 1)

Кількість партизанів на час розформування (1 лютого 1944 р.)	Українці	Росіяни	Білоруси	Інші							
2076	902	188	534	452							
100 %	43,5 %	9 %	25,7 %	21,8 %							
Кількість українських партизанів	Місце народження чи проживання на час початку радянсько-німецької війни										
902	Ровенська область	Житомирська область	Волинська область	Слобожанщина (Сумська, Харківська області)	Надніпрянська Україна (Дніпропетровська, Кіровоградська, Київська, Полтавська, Черкаська області)	БРСР	Поділля (Вінницька, Кам'янець-Подільська, Тернопільська області)	Південна Україна (Крим, Миколаївська, Одеська, Запорізька області)	Донбас (Стагінська, Ворошиловградська області)	Західна Україна (Хотинська, Закарпатська області)	Невстановлені
	354	76	54	40	31	27	14	7	3	2	264
100 %	39,2 %	8,4 %	6 %	4,4 %	3,4 %	3 %	1,6 %	0,8 %	0,3 %	0,2 %	29,3 %

Місце походження (проживання) українських партизанів РПЗ №1

- Ровенська область
- Житомирська область
- Волинська область
- Слобожанщина (Сумська, Харківська області)
- Наддніпрянська Україна (Дніпропетровська, Кіровоградська, Київська, Полтавська, Черкаська області)
- БРСР
- Поділля (Вінницька, Кам'янець-Подільська, Тернопільська області)
- Південна Україна (Крим, Миколаївська, Одеська, Запорізька області)
- Донбас (Сталінська, Ворошиловградська області)
- Західна Україна (Хотинська, Закарпатська області)
- Невстановлені

Джерела: [97, арк. 3–12, 23 зв.; 98, арк. 26–40; 99, арк. 31–49; 100, арк. 26–29; 101, арк. 4–9; 102, арк. 65–77; 103, арк. 3–26; 104, арк. 26 зв.–49; 105, арк. 11–16.; 106, арк. 35, 38–48; 107, арк. 3–63; 108, арк. 30–35; 710, с. 98]

Додаток Б

Динаміка вступу, освітній рівень і партійний склад партизанів із ПЗУЗ, які перебували у Ровенському партизанському з'єднанні № 1 (РПЗ № 1) (за списками партизанських загонів)

Область, де народжений чи проживав на час вступу	Кількість	Час вступу в партизанський загін													Освіта			Партійність					
		1942 р.	Січень 1943 р.	Лютий 1943 р.	Березень 1943 р.	Квітень 1943 р.	Травень 1943 р.	Червень 1943 р.	Липень 1943 р.	Серпень 1943 р.	Вересень 1943 р.	Жовтень 1943 р.	Листопад 1943 р.	Грудень 1943 р.	1944 р.	Без освіти	Неповна середня (1 – 6 кл)	Середня (7 – 8 кл)	Вища / профільна	Члени ВКП (6)	Кандидати ВКП (6)	Безпартійні	Члени ВЛКСМ
Волинська область	54	5		3	5	6	12	2	6	2	5	3	2	1	4	6	42	6	-	-	-	42	12
Ровенська область	354	12	8	8	13	15	28	32	35	24	34	48	14	14	69	96	241	16	1	9	17	288	40

Джерела: [97, арк. 3–12, 23 зв.; 98, арк. 26–40; 99, арк. 31–49; 100, арк. 26–29; 101, арк. 4–9; 102, арк. 65–77; 103, арк. 3–26; 104, арк. 26 зв.–49; 105, арк. 11–16.; 106, арк. 35, 38–48; 107, арк. 3–63; 108, арк. 30–35]

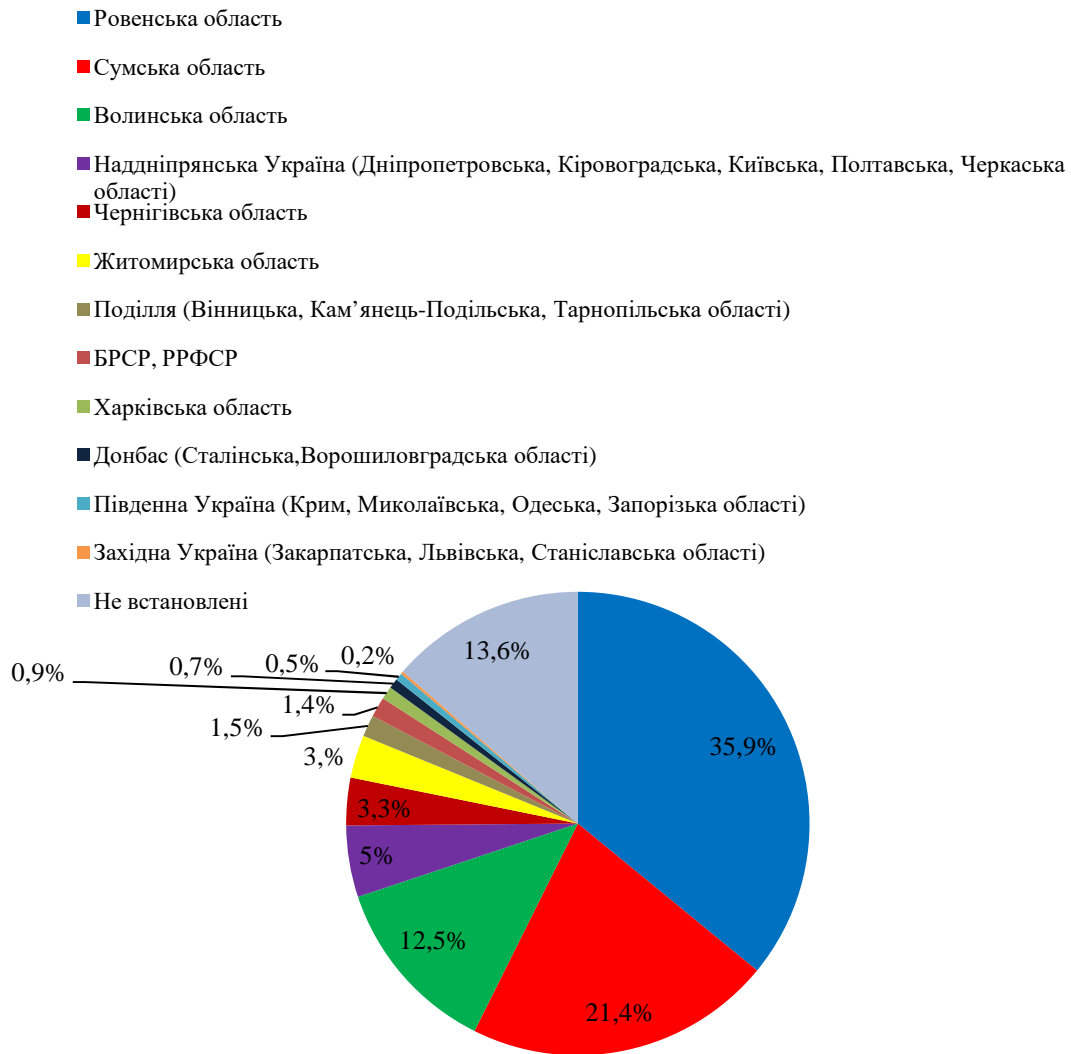
Додаток В

Особовий склад Ровенського партизанського з'єднання № 2 («За Батьківщину») (РПЗ № 2)

Кількість партизанів на 1 лютого 1944 р.	Українці	Росіяни	Білоруси	Поляки	Євреї	Інші
1461	841	200	265	38	85	32
100 %	57,6 %	13,7 %	18,1 %	2,6 %	5,8 %	2,2 %

Кількість українських партизанів	Місце народження (проживання)	
	Кількість	Відсоток
841	302	35,9 %
	180	21,4 %
	105	12,5 %
	42	5 %
	28	3,3 %
	25	3 %
	13	1,5 %
	12	1,4 %
	8	0,9 %
	6	0,7 %
	4	0,5 %
	2	0,2 %
	114	13,6 %

Місце походження (проживання) українських партизанів у РПЗ № 2 на початок німецько-радянської війни

Джерела: [84, арк. 2–22 зв., 59–81, 98–113 зв., 114–179 зв.; 87, арк. 15–25 зв.; 88, арк. 19–47 зв.; 89, арк. 29–53 зв.; 91, арк. 48–64 зв.; 697, с. 284]

Додаток Г

Динаміка вступу, освітній рівень і партійний склад партизанів із ПЗУЗ, які перебували у Ровенському партизанському з'єднанні № 2 («За Батьківщину») (РПЗ № 2) (за списками партизанських загонів)

Область, де народжені	Кількість	Час вступу в партизанський загін													Освіта				Партійність				
		1942 р.	Січень 1943 р.	Лютий 1943 р.	Березень 1943 р.	Квітень 1943 р.	Травень 1943 р.	Червень 1943 р.	Липень 1943 р.	Серпень 1943 р.	Вересень 1943 р.	Жовтень 1943 р.	Листопад 1943 р.	Грудень 1943 р.	1944 р.	Без освіти	Неповна середня (1–6 кл)	Середня (7–8 кл)	Вища / профільна	Член ВКП (б)	Кандидат ВКП (б)	безпартійний	Член ВЛКСМ
Волинська область	105	15	-	1	1	3	5	6	3	3	2	1	7	15	43	15	90	-	-	-	3	87	15
Ровенська область	302	5	4	7	38	29	24	23	92	43	7	1	11	3	15	58	217	26	1	7	7	209	79

Джерела: [84, арк. 2–22 зв., 59–81, 98–113 зв., 114–179 зв.; 87, арк. 15–25 зв.; 88, арк. 19–47 зв.; 89, арк. 29–53 зв.; 91, арк. 48–64зв.]

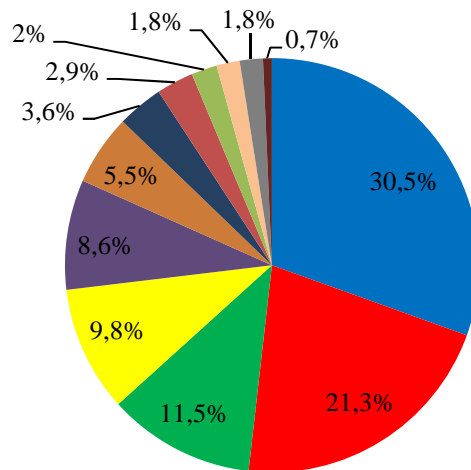
Додаток Г

Особовий склад Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання (ЧВПЗ)

Кількість партизанів на час розформування на квітень 1944 р.	Українці	Росіяни	Білоруси	Поляки	Інші							
3373	1068	1401	562	28	314							
100 %	31,7 %	41,5 %	16,7 %	0,8 %	9,3 %							
Кількість українських партизанів (за наявними списками партизанських загонів на 2938 осіб)	Місце народження чи проживання на час початку радянсько-німецької війни											
	558	Чернігівська область	Волинська область	Наддніпрянська Україна (Дніпропетровська, Кіровоградська, Київська, Полтавська, Черкаська області)	Житомирська область	Ровенська область	РРСФР	Слобожанщина (Сумська, Харківська області)	Поділля (Вінницька, Кам'янець-Подільська, Тарнопільська області)	БРСР	Південна Україна (Крим, Миколаївська, Одеська, Запорізька області)	Донбас (Стагінська, Ворошиловградська області)
	170	119	64	55	48	31	20	16	11	10	10	4
100 %	30,5 %	21,3 %	11,5 %	9,8 %	8,6 %	5,5 %	3,6 %	2,9 %	2 %	1,8 %	1,8 %	0,7 %

Місце походження (проживання) українських партизанів ЧВПЗ на початок німецько-радянської війни (на 558 осіб)

- Чернігівська область
- Волинська область
- Наддніпрянська Україна (Дніпропетровська, Кіровоградська, Київська, Полтавська, Черкаська області)
- Житомирська область
- Ровенська область
- РРСФР
- Слобожанщина (Сумська, Харківська області)
- Поділля (Вінницька, Кам'янець-Подільська, Тарнопільська області)
- БРСР
- Південна Україна (Крим, Миколаївська, Одеська, Запорізька області)
- Донбас (Сталінська, Ворошиловградська області)
- Західна Україна (Закарпатська, Львівська, Станіславська області)

Джерела: [46, арк. 89–96 зв.; 47, арк.1–126 зв., 134–155 зв.; 48, арк. 1–176 зв.; 49, арк. 16–156 зв.; 50, арк. 2–29 зв., 35–80 зв.; 51, арк. 1–123 зв.; 590, с. 26]

Додаток Д

Динаміка вступу, освітній рівень і партійний склад партизанів із ПЗУЗ, які перебували у Чернігівсько-Волинському партизанському з'єднанні (ЧВПЗ) (за списками партизанських загонів)

Область, де проживав чи народився	Кількість	Час вступу в партизанський загін													Освіта			Партійність					
		1942 р.	Січень 1943 р.	Лютий 1943 р.	Березень 1943 р.	Квітень 1943 р.	Травень 1943 р.	Червень 1943 р.	Липень 1943 р.	Серпень 1943 р.	Вересень 1943 р.	Жовтень 1943 р.	Листопад 1943 р.	Грудень 1943 р.	1944 р.	Без освіти	Неповна середня (1 – 6 кл)	Середня (7 – 8 профільна)	Вища / профільна	Члени ВКП (б)	Кандидати ВКП (б)	Безпартійні	Члени ВЛКСМ
Волинська область	119	10	-	3	1	-	2	2	-	37	18	19	2	13	12	4	96	19	1	1	-	90	28
Ровенська область	48	9	-	1	-	-	1	2	-	28	-	3	-	1	-	5	43	-	-	5	-	41	2

Джерела: [46, арк. 89–96 зв.; 47, арк.1–126 зв., 134–155 зв.; 48, арк. 1–176 зв.; 49, арк. 16–156 зв.; 50, арк. 2–29 зв., 35–80 зв.; 51, арк. 1–123 зв.]

Додаток Е

Загальна таблиця боїв і сутичок між радянським партизанами й українськими націоналістами, повстанцями на Волині у роки німецької окупації

№	Дата сутички	Місце сутички (кількість)	Ідентифікація сторін		Кількість вбитих за даними націоналістів		Кількість вбитих за даними радянських партизанів		Кількість поранених за даними націоналістів		Кількість поранених за даними радянських партизанів		Джерело
			радянські партизани	Упівці (націоналісти)	радянські партизани	Націоналісти (упівці)	радянські партизани	Націоналісти (упівці)	радянські партизани	Націоналісти (упівці)			
1	Травень 1942 р.	Околиці сс. Комарівка – Тинне Сарненського р-ну	Загін Шматова	Курсанти військово-ідеологічного вишколу на чолі з «Дубовим»	6	-	-	-	-	-	-	-	[344, с. 67–69]
2	1942 р.	с. Більчаки Людвипільського р-ну	-	-	-	¹²	-	-	-	-	-	-	[263, арк. 76]
3	Грудень 1942 р.	с. Карасин на Рівненщині	-	Дві повстанські боївки	-	-	-	-	-	-	-	-	[344, с. 86]

¹² Червоні партизани завдали поразки невеликому відділу повстанців

4	Кінець 1942 – початок 1943 рр.	Житомирщина	-	Рейдовий відділ «Верещаки»	3	-	-	-	-	-	-	-	[344, с. 87–88]
5	9. 02. 1943 р.	х. Сухи Дубровицького р-ну	Диверсійна група рівненських партизанів	-	-	-	10	-	-	-	-	-	[17, арк. 18; 306, с. 608]
6	20. 02. 1943 р.	с. Заморечення, с. Озерськ Дубровицького р-ну (два бої)	-	Сотня «Коробки»	15	-	-	-	-	-	-	-	[231, арк. 36; 312, с. 5]
7	21. 02. 1943 р.	с. Золоте Висоцького р-ну	Бійці об'єднання партизанських загонів Ровенської області	-	-	-	4	-	-	-	-	-	[17, арк. 18; 306, с. 608]
8	Приблизно лютий 1943 р.	с. Бовиш [Богуші] Березнівського р-ну	-	Упівська сотня	-	- ¹³	-	-	-	-	-	-	[263, арк. 66]
9	Кінець лютого чи березень 1943 р.	с. Вичівка Висоцького р-ну	Загін М. Місюри	Відділ «Ворона»	12	1	-	-	-	1	-	-	[312, с. 5–6; 331, с. 20–24]
10	27. 02. 1943 р.	х. Помири Березнівського р-ну	Розвідка 2-го стрілецького батальйону Сумського партизанського з'єднання	-	-	-	1	-	-	-	-	-	[33, арк. 41., 45 та зв]
11	5. 03. 1943 р.	с. Хотин Березнівського р-ну	Група бійців загону спецпризначення НКВС СРСР «Переможці» на чолі з М. Кузнецовим («Грачовим»)	Бульбівці	-	-	-	9	-	-	-	-	[117, арк. 8; 223, арк. 140]
12	3 6 на 7. 03. 1943 р.	Околиці с. Богуші Березнівського р-ну	Взвод бійців загону спецпризначення НКВС СРСР «Переможці» на чолі з В. Фроловим	Боївка «Стрибайла»	16	2	4	26	8	4	1	-	[163, арк. 7 зв.; 231, арк. 36]

¹³ Упівська сотня була розбита, залишилося лише 12 осіб живими

													зв.; 287, с. 410; 312, с. 6; 570, с. 99]
13	9. 03. 1943 р.	с. Богуші Березнівського р-ну	Бійці загону спецпризначення НКВС СРСР «Переможці» на чолі з О. Базановим	Боївка «Стрибайла»	-	-	1	40 (більше 100)	-	-	2	50 (30)	[163, арк. 8–8 зв.; 223, арк. 141; 231, арк. 36 зв.; 312, с. 6; 570, с. 99]
14	16. 03. 1943 р.	х. Тухово	Партизанський загін ім. 24 річниці ЧА ЖПЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[61, арк. 31]
15	16. 03. 1943 р.	-	Загін ім. Й. Сталіна з групи об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов)	-	-	1	6	-	-	1	9		[159, арк. 10–10 зв.]
16	25. 03. 1943 р.	Дорога Борове – Карпилівка	Група бійців загону спецпризначення НКВС СРСР «Переможці»	-	-	-	-	-	-	-	-	¹⁴	[163, арк. 16 зв.]
17	Весна 1943 р. (приблизно березень)	с. Яблонне (х. Полиці) Березнівського р-ну	-	Боївка «Стрибайла»	-	1	-	-	-	-	-	-	[571, с. 37, 39]
18	31. 03. 1943 р.	с. Майдан Костполільського р-ну	Група чекістів-кіннотників на чолі з В. Семеновим	-	-	-	6 ¹⁵	-	-	-	-	-	[223, арк. 141]
19	1. 04. 1943 р.	с. Гаївка Цуманського р-ну	Бійці загону спецпризначення НКДБ СРСР «Переможці» на	-	-	-	35	-	-	2	-	-	[205, арк. 49; 223, арк.

¹⁴ Мали поранених

¹⁵ Взяті в полон і розстріляні

			чолі з А. Базановим										142; 287, с. 410– 411]
20	1. 04. 1943 р.	Млинськ	Загін НКДБ СРСР «Мисливці»	Загін «Луцького проводу ОУН»	-	-	-	80	-	-	-	-	[192, арк. 93]
21	1. 04. 1943 р.	Хугори Знамирівки	Бійці загону спецпризначення НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з Струтинським	-	-	-	6 ¹⁶	-	-	-	-	-	[223, арк. 142]
22	6. 04. 1943 р.	Дубнівські ліси	Група Санкова – Белякова із об'єднання партизанських загонів Рівненської області	-	-	1	-	-	-	-	-	-	[222, арк. 304]
23	Квітень 1943 р.	с. Грані Дубровицького р-ну	Партизанський загін об'єднання партизанських загонів Рівненської області	-	-	-	8	-	-	1	15	-	[14, акр. 48; 279, с. 76]
24	Квітень 1943 р.	с. Трипутня Дубровицького р-ну	Партизани об'єднання партизанських загонів Рівненської області	-	-	-	5	-	-	-	3	-	[279, с. 76]
25	10(7). 04. 1943 р.	с. Бутейки Степанського р-ну	Поляки і радянські партизани на чолі з Санковим	Дві чоти «Вороного» та відділ «Карпа»	40 (50)	8	-	100 ¹⁷	-	3	-	-	[231, арк. 37; 272, с. 390; 312, с. 9–10; 350, с. 19]
26	09. 04. 1943 р.	с. Воронки Володимирецького р-ну	Партизанська група на чолі з Маслоком із загону ім. Т. Шевченко об'єднання партизанських загонів Рівненської області	-	-	-	-	-	-	-	1	-	[222, арк. 155]

¹⁶ Взято в полон і знищено

¹⁷ Убито і поранено

27	14. 04. 1943 р.	с. Ельне Рокитнівського р-ну	Загін ім. Т. Костюшко ЖПЗ	-	-	-	-	12	-	-	-	-	[28, арк. 8]
28	14. 04. 1943 р.	с. Ельне Рокитнівського р-ну	Загін ім. 24 річниці ЧА ЖПЗ	-	-	-	-	83	-	-	-	-	[64, акр. 233]
29	14. 04. 1943 р.	с. Остки, Сновидовичі Рокитнівського р-ну	Олевський партизанський загін із Сумського партизанського з'єднання	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[194, арк. 44– 45]
30	15. 04. 1943 р.	с. Софіївка Млинівського р-ну	Партизанська група Санкова – Копача ЗПЗРО	-	-	-	6	-	-	-	2	-	[222, арк. 304]
31	15. 04. 1943 р.	с. Вілька Котівська	-	-	¹⁸	-	-	-	-	-	-	-	[589, с. 440]
32	16. 04. 1943 р.	-	Загін ім. К. Ворошилова ЗПЗРО	-	-	-	4	5	-	-	-	-	[81, акр. 36–37 зв.]
33	17. 04. 1943 р.	с. Суцани Олевського р- ну	Група під командуванням комісара Будзиловського Олевського партизанського загону Сумського партизанського з'єднання	-	-	-	-	5	-	-	-	-	[194, арк. 46]
34	17. 04. 1943 р.	Р-н залізниці Клесово - Томашград	Польський партизанський загін ЖПЗ	-	-	-	-	13	-	-	-	-	[61, акр. 36]
35	18. 04. 1943 р.	с. Ямпольоть Костопільськог о р-ну	Диверсійна група із ЗПЗРО	Відділ УПА	-	-	3	-	-	1	-	-	[118, арк. 11; 231, арк. 37; 312, с. 10]

¹⁸ Радянські партизани зазнали втрат вбитими і пораненими

36	19. 04. 1943 р.	-	Партизанський загін ім. В. Чапаєва ЖПЗ	-	-	-	3	-	-	-	2	-	[61, акр. 38]
37	20. 04. 1943 р.	с. Томашгород Рокитнівського р-ну	Партизанський загін ім. 24 річниці ЧА ЖПЗ	-	-	-	-	16	-	-	-	-	[64, акр. 233]
38	21. 04. 1943 р.	Під х. Пісочний	Розвідка загону ім. В. Чапаєва ЖПЗ	-	-	-	1	-	-	-	-	-	[64, акр. 228]
39	21–22. 04. 1943 р.	сс. Бережки Дубровицького р-ну і Любиковичі Сарненського р-ну	Взвод загону ім. В. Чапаєва, 8-й батальйон (загони ім. 24 річниці ЧА, Й. Сталіна ЖПЗ) і місцеві загони	-	-	-	6	84	-	-	-	-	[64, 228–229, 233 зв.]
40	24. 04. 1943 р.	с. Заморочення Дубровицького р-ну	Загін ім. Т. Шевченка ЗПЗРО	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[114, арк. 10; 118, арк. 11]
41	24. 04. 1943 р.	-	Група партизанів на чолі з капітаном Кочемазовим	Повстанець «Залізник» із відділу «Чорноморця»	1	-	-	-	-	-	-	-	[283 с. 49]
42	25 і 27. 04. 1943 р.	Р-н сс. Микитів і Журавичі Ківерцівського р-ну	-	-	¹⁹	-	-	-	-	-	-	-	[589, с. 440]
43	Кінець квітня 1943 р.	с. Мельниця на Степанщині	Група А. Бринського (майбутній загін ім. С. Будьонного)	-	-	-	-	3	-	-	2	-	[223, арк. 105]
44	28. 04. 1943 р.	с. Журавичі Ківерцівського р-ну	Група І. Соколова та Г. Шашкова із загону спецпризначення НКДБ СРСР «Переможці»	-	-	-	2	7	-	-	-	5	[118, арк. 11; 223, арк. 142; 231, арк. 37 зв.; 312,

¹⁹ Партизани зазнали значних втрат

													с. 13]
45	Кінець квітня 1943 р.	Неподалік Славутського лісового масиву	Парашутисти-чекісти	-	18	-	-	-	-	-	-	-	[589, с. 440–441]
46	Травень 1943	-	Олевський партизанський загін ЖПЗ	-	-	-	-	4	-	-	1	-	[61, акр. 53]
47	4. 05. 1943 р.	х. Берва (Борва)	Загін ім. К. Ворошилова ЗПЗРО	-	-	-	-	4 (14)	-	-	-	-	[76, арк. 323 зв.; 279, с. 76]
48	5. 05. 1943 р.	с. Більчаки Людвипільського р-ну	Партизанський загін ім. К. Ворошилова ЗПЗРО	Відділ «Шавули»	16	-	-	11	-	-	-	-	[61, акр. 52; 277, с. 171; 283, с. 59–60]
49	6. 05. 1943 р.	с. Гурня	Розвідка загону ім. Леніна ЖПЗ	-	-	-	-	-	-	-	1	-	[296, с. 55]
50	8. 05. 1943 р.	с. Будки Рокитнівського р-ну	Загін ім. М. Хруцова із групи об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[159, арк. 37]
51	10. 05. 1943 р.	с. Карпилівка Рокитнівського р-ну	Партизанський загін ім. Леніна ЖПЗ	Бульбівці	-	-	-	3 (34)	-	-	-	-	[62, акр. 15; 119, арк. 55]
52	10–11. 05. 1943 р.	с. Карпилівка Рокитнівського р-ну	Загін ім. М. Хруцова із групи об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов)	-	-	-	-	25	-	-	-	-	[162, арк. 15 зв.]
53	12. 05. 1943 р.	-	Партизанська група Санкова зі ЗПЗРО	Повстанці «Орла»	-	-	-	-	-	-	-	-	[198, арк. 43]

54	14. 05. 1943 р.	с. Радовель Олевського р-ну	Група Т. Талаха Олевського партизанського загону Сумського партизанського з'єднання	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[194, арк. 46]
55	15. 05. 1943 р.	с. Галіковка	Партизанська група Санкова зі ЗПЗРО	-	-	-	-	2	-	-	-	-	[198, арк. 43]
56	25. 05. 1943 р.	Польська колонія Вілька Котівська	-	-	12	-	-	-	16	-	-	-	[589, с. 441]
57	29. 05. 1943 р.	Біля с. Старинки	Більшовицька група	Відділ «Яреми»	- ²⁰	-	-	-	-	-	-	-	[277, с. 171]
58	30. 05. 1943 р.	х. Гнійне	Група під командуванням комісара Будзиловського Олевського загону Сумського партизанського з'єднання	-	-	-	-	6	-	-	-	1	[194, арк. 46]
59	Початок червня 1943 р.	с. Очеретянка Червоноармійс ького р-ну Житомирської області (2 бої)	Партизани із Житомирської партизанської дивізії ім. Щорса	Місцева боївка	8	-	-	-	-	-	-	-	[153, арк. 110]
60	1. 06. 1943 р.	Р-н с. Сухи – Томашгруд Рокитнівського р-ну	Олевський партизанський загін ЖПЗ	-	-	-	-	4	-	-	-	2	[61, акр. 66]
61	2. 06. 1943 р.	-	-	Повстанці із сотні «Ярка»	7	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 50–51]
62	5. 06. 1943 р.	с. Котів Оликського р-ну	Бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з А. Базановим	-	-	-	-	15	-	-	1	25	[223, арк. 142;

²⁰ Упівці розпорошили силу у кількості 16 осіб

													589, с. 441]
63	8. 06. 1943 р.	-	-	Відділ «Яреми»	2	-	-	-	1	-	-	-	[277, с. 172]
64	9. 06. 1943 р.	-	-	Відділ «Яреми»	10	-	-	-	10	-	-	-	[277, с. 172]
65	9. 06. 1943 р.	м. Дубровиця, Рівненської обл.	Загін ім. Т. Шевченка ЗПЗРО	-	-	-	-	2	-	-	-	-	[76, арк. 332; 81, акр. 19; 118, арк. 11]
66	9. 06. 1943 р.	с. Більчаки Людвипільського р-ну	Загін ім. М. Хруцова із групи об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов)	-	-	-	-	40	-	-	-	-	[157, арк. 32; 162, арк. 21 зв.]
67	10. 06. 1943 р.	с. Озеро Володимирецького р-ну	Партизанська група на чолі з П. Бабченко із загону ім. У. Кармелюка ЗПЗРО	-	-	-	-	6	-	-	-	10	[76, арк. 307]
68	10. 06. 1943 р.	с. Карпилівка Березнівського р-ну	Загін ім. М. Хруцова із групи об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов)	-	-	-	-	29	-	-	-	-	[157, арк. 32; 162, арк. 21 зв.]
69	14. 06. 1943 р.	Між селами Борове – Карпилівка – Лінчин Березнівського р-ну	Загін «більшовицьких партизанів-парашутистів»	Відділ «Яреми»	30 (60)	-	-	-	25 (36)	-	-	-	[267, арк. 25–25 зв., 35; 277, с. 172; 312, с. 13]
70	15. 06. 1943 р.	с. Грані, Яцуни, Кривиця	Загін ім. У. Кармелюка ЗПЗРО	-	-	-	-	21	-	-	-	-	[76, арк. 307]

71	16. 06. 1943 р.	-	-	Відділ «Крука»	80	-	-	-	-	1	-	-	[277, с. 173]
72	18. 06. 1943 р.	Гурницькі хутори Ратненського р-ну	Загін ім. М. Щорса ЗПЗРО	-	-	-	7	-	-	-	1	2	[81, акр. 147]
73	20. 06. 1943 р.	-	Сумське партизанське з'єднання (?)	Відділ «Шавули»	3	-	-	-	-	-	-	-	[277, с. 173]
74	20. 06. 1943 р.	с. Замори Ратнівського р-ну	Диверсійна група зі ЗПЗРО	-	-	-	7	-	-	-	-	13	[118, арк. 22]
75	21. 06. 1943 р.	с. Більчаки Людвипільського р-ну	Сумське партизанське з'єднання	Відділ «Шавули»	7	2 (23)	-	-	-	-	-	-	[263, арк. 66–66 зв. ; 277, с. 173; 343, с. 47; 715]
76	22. 06. 1943 р.	с. Велика Клецька Людвипільського р-ну	Розвідка Сумського партизанського з'єднання	Бульбівці	-	-	-	-	-	-	-	-	[277, с. 173]
77	22. 06. 1943 р.	с. Губків Людвипільського р-ну	Польська та більшовицька банди	Відділ «Шавули»	-	-	-	-	-	-	-	-	[277, с. 173]
78	22. 06. 1943 р.	с. Майдан Костопільського р-ну	Партизанський загін ім. Т. Костюшко ЗПЗРО	-	-	-	22	-	-	-	-	50	[118, арк. 25]
79	24. 06. 1943 р.	с. Корчин Костопільського р-ну	Сумське партизанське з'єднання	-	-	-	15	-	-	-	-	3	[296, с. 79]
80	25. 06. 1943 р.	с. Берстовці Костопільського р-ну	Сумське партизанське з'єднання	Рій II розвідувального відділу «Оса»	-	1	-	-	-	-	-	-	[277, с. 177]
81	25. 06. 1943 р.	с. Звіздівка Костопільського р-ну	Сумське партизанське з'єднання	Відділ на чолі з «Гонтою»	-	-	-	-	-	-	-	-	[343, с. 48; 715]

82	Червень 1943 р.	Два бої під Степанем при переході річки Горинь.	Сумське партизанське з'єднання	Сотня «Босоги», чота «Дружинників»	93	11	-	-	-	-	-	-	[353, с. 59–64]
83	Друга половина червня 1943 р.	с. Пузня (зараз Партизанське) Дубровицького р-ну	Бійці з'єднання ГРУ ГШ ЧА А. Бринського	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[322, с. 170]
84	28. 06. 1943 р.	с. Сильне Ківерцівського р-ну	Сумське партизанське з'єднання	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[343, с. 51, 108]
85	29. 06. 1943 р.	с. Кобильня Корецького р-ну	Група Салоненка із загону ім. М. Хрущова Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[73, арк. 4]
86	30. 06. 1943 р.	с. Обгів Дубенського р-ну	Сумське партизанське з'єднання	-	-	-	1	-	-	1	-	-	[343, с. 54–55; 715]
87	Початок липня 1943 р. (У документі помилково зазначено 9. 06. 1943 р.)	с. Стара Гута Головненського р-ну	Загін ім. С. Кірова ЧВПЗ	-	-	-	12	-	-	-	-	-	[180, арк. 41–42]
88	4. 07. 1943 р.	х. Рибино Ратнівського р-ну	Партизанський загін ім. М. Щорса ЗПЗРО	-	-	-	4	-	-	-	8	-	[76, арк. 310; 81, арк. 147–147 зв.]
89	Приблизно 4. 07. 1943 р. (два бої)	Крем'яниччина	Сумське партизанське з'єднання	Мельниківці на чолі з «Блакитним»	-	-	-	-	-	4	-	-	[326, с. 242]
90	5. 07. 1943 р.	с. Борщівка Лановецького р-ну	Сумське партизанське з'єднання	Відділ «Хріна»	-	3	-	-	-	2	-	-	[326, с. 243; 347, с. 115–118]

91	5. 07. 1943 р.	Борощовецький ліс	Сумське партизанське з'єднання	Відділ «Хріна»	-	-	-	-	-	-	-	-	[347, с. 120]
92	7. 07. 1943 р.	с. Острівці Дубровицького чи Володимирецького р-ну	Загін ім. Т. Шевченка ЗПЗРО	-	-	-	7	-	-	-	4	-	[76, арк. 332 зв.]
93	7. 07. 1943	Куліковицькі хутори Маневицького р-ну	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	Відділ УПА	43	-	1	26 (12)	-	-	-	-	[43, арк. 88 зв.; 53, арк. 277; 179, арк. 98–99; 282, с. 70; 343, с. 496–498, 516]
94	7. 07. 1943 р.	с. Головниця Корецького р-ну	Диверсійна група Н. Сичьова та А. Іванова із групи об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов)	-	-	-	6	-	-	-	1	-	[160, арк. 4]
95	9. 07. 1943 р.	с. Озеро Володимирецького р-ну	Загін ім. У. Кармелюка ЗПЗРО	-	-	-	6	-	-	-	10	-	[81, арк. 58, 136 та зв.]
96	9. 07. 1943 р.	с. Гараймівка Маневицького р-ну	Диверсійна група на чолі з Селескеріди із загону НКДБ СРСР «Переможці»	Відділ УПА	-	-	-	3	-	-	1	-	[223, арк. 145; 282, с. 70]
97	10. 07. 1943 р.	х. Любохінські Заболотського р-ну	Загін ім. С. Кірова ЧВПЗ	Сотня «Байди»	-	-	-	9 (39)	-	-	-	-	[45, арк. 13, 41; 57, арк. 12 зв.]
98	10. 07. 1943 р.	с. Гуца Головненського р-ну	-	Відділ УПА	140	5	-	-	-	2	-	-	[282, с. 257]

99	11. 07. 1943 р.	-	Загін ім. К. Ворошилова ЧВПЗ	-	-	-	-	9	-	-	-	-	[45, арк. 7]
100	11. 07. 1943 р.	с. Голядин Шацького р-ну	-	Відділ УПА	30	-	-	-	-	-	-	-	[282, с. 257]
101	12. 07. 1943 р.	с. Річиця	Загін ім. В. Чапаєва ЗПЗРО	-	-	-	-	3	-	-	-	-	[81, арк. 64]
102	13. 07. 1943 р.	Ліс біля р. Стохід Камінь-Каширського р-ну	Бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з В. Фроловим	-	-	-	-	7	-	-	-	8	[223, арк. 145]
103	Середина липня 1943 р. (за протязі 3 днів)	Велимецькі ліса	Загін «Дяді Петі»	Відділ на чолі з «Рудим»	- ²¹	-	-	-	-	-	-	-	[281, с. 441]
104	15. 07. 1943 р.	с. Олександрія Рівненський р-ну	Диверсійна група загону ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[43, арк. 89; 343, с. 504]
105	17. 07. 1943 р.	с. Кам'янка Ярунського р-ну (2 бої)	Диверсійні групи загонів ім. М. Хруцова та «За Батьківщину» Кам'янець-Подільського з'єднання (?)	Сотня «Гордієнка»	28 (66)	-	11	-	2	-	1	-	[275, с. 134; 277, 642, 645; 292, с. 199; 312, 15, 17; 553, с. 54; 578, с. 43]
106	17. 07. 1943 р.	с. Токарів Ярунського р-ну	Диверсійна група із групи об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов)	-	-	-	4	-	-	-	-	-	[160, арк. 45]

²¹ З обох сторін були жертви

107	17. 07. 1943 р.	с. Журавичі Ківерцівського р-ну	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	Сотня «Богдана»	5	4	-	29	-	2	6	-	[23, арк. 107; 38, арк. 19; 39, арк. 27; 43, арк. 89; 282, с. 70; 284, с. 606, 620, 629, 674, 696, 698; 343, с. 505– 506]
108	17. 07. 1943	с. Нудуже Головненськог о р-ну (2 бої)	Загін ім. К. Ворошилова ЧВПЗ	Загін «Озеро»	-	9	4	70	-	12	6	-	[185, арк. 6–8 зв.; 281, с. 442]
109	19. 07. 1943	-	Диверсійна група з'єднання ім. Л. Берія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[142, арк. 87]
110	19. 07. 1943	с. Дерть Рокитнівського р-ну	Загін ім. С. Лазо 1-го Молдавського партизанського з'єднання	Бульбівці	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 27]
111	16–20. 07. 1943 р.	Рейд, Боїв р-ні сс. Грані, Тристин (Трипутня) Дубровицького р-ну	5 загонів ЗПЗРО	Відділ «Лайдаки»	-	-	-	28	-	-	-	-	[113, арк. 70; 222, арк. 69– 170]
112	21. 07. 1943 р.	с. Ставки Турійського р- ну	Рота Москвітїна з загону ім. С. Кірова ЧВПЗ	Загін «Озеро»	-	18	1	10	-	Біл ьше 20	4	40	[38, арк. 12–12 зв.; 43, арк. 108; 57, арк. 14; 281, с. 442]

113	Липень 1943 р.	-	Підризна група Падуха із ЗПЗРО	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[115, арк. 22]
114	Літом 1943 р.	с. Яцуни (Ясинець ?) Дубровицького р-ну	-	Відділ «Ярка» («Яреми»)	-	8	-	-	-	3	-	-	[268, арк. 28]
115	Липень 1943 р. (?)	с. Черемошне Ковельського р-ну	Сапери із загону ім. Б. Хмельницького ЗПЗРО	-	-	-	-	?	-	-	-	-	[116, арк. 23–24]
116	23. 07. 1943 р.	Володимирецький р-н	Група Маслюка із загону ім. О. Суворова ЗПЗРО	-	-	-	-	35	-	-	-	-	[76, арк. 322 зв.]
117	25. 07. 1943 р.	с. Н[ова] Заболотня (можливо с. Заболоття Головненського р-ну)	Загін ім. К. Ворошилова ЧВПЗ	-	-	6	50	-	-	-	7	-	[38, арк. 13; 39, арк. 65; 43, арк. 93; 45, арк. 7, 40; 54, арк. 87; 55, арк. 86]
118	25–27. 07. 1943 р.	Під с. Теремне Острозького р-ну	Загін ім. Ф. Михайлова	Сотня «Острога», Дубенський курінь, Крем'янецький курінь УПА	54	19	8	250 ²²	-	По над 15	4	550	[146, арк. 156–166; 283, с. 54, 56, 74, 77; 286, с. 9–10, 36–39; 304, с. 394–398; 312, с. 13–14,

²² Втрати упівців непомірно завищені

													16–17; 347, с. 134– 140; 708, с. 275]
119	26. 07. 1943 р.	-	Загін ім. М. Хрущова ЗПЗРО	-	-	-	-	7	-	-	-	7	[81, акр. 105]
120	26. 07. 1943р.	Дорога між Цуманню та с. Берестяне, озеро Радзивіла Ківерцівського р-ну	Застава та 2-й взвод загону ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[53, арк. 303]
121	27. 07. 1943 р.	Неподалік с. Городок Маневицького р-ну	Диверсійна група В. Бахрова ЗПЗРО	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[81, акр. 114]
122	27. 07. 1943 р.	Села Морочненськог о р-ну	Партизанська група на чолі з Н. Зайцевим із загону ім. Б. Хмельницького ЗПЗРО	-	-	-	-	6	-	-	-	-	[76, арк. 301 зв.]
123	Близько 27. 07. 1943 р.	Сураж	Партизани Сумського партизанського з'єднання	Курінь «Осипа» і «Крука»	-	-	²³	-	-	-	-	-	[326 , с. 246– 247]
124	28. 07. 1943 р.	Р-н залізниці Ківерці – Вишнів (с. Липне)	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	ВОП	-	4 (8 цивіл ьних)	-	15 (33; 38)	-	-	-	-	[38, арк. 24; 39, арк. 39; 41, арк. 164; 43, арк. 90; 53, арк. 305; 277, с. 595; 343, с.

²³ «червоних розбили і їх базу зліквідували»

													513–514]
125	31. 07. 1943 р.	х. Гнійне	Північно-східна група ЗПЗРО на чолі з Г. Коваленко (загін ім. Г. Котовського, ім. Т. Шевченка, ім. Ф. Дзержинського)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	[81, акр. 206; 92, арк. 61; 93, арк. 3 зв.–4 зв.]
126	31. 07. 1943 р.	Р-н с. Франкопіль Корецького р-ну	Опергрупа на чолі з Островським з'єднання ім. Л. Берія	-	-	-	5	8	-	-	-	11	[139, арк. 205–206; 142, арк. 100]
127	31. 07. 1943 р.	с. Рудка Красна Клеванського р-ну	Бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі зі Стеховим	Відділ «Садиби»	-	16	1	13	-	-	2	-	[223, арк. 147; 266, арк. 25]
128	Кінець липня 1943 р.	с. Затишшя Деражненського р-ну	Бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з А. Базановим	-	-	-	-	10	-	-	-	15	[223, арк. 144]
129	1. 08. 1943 р.	с. Доротичі Сарненського р-ну	Партизанська група загону ім. Т. Шевченка ЗПЗРО	-	-	-	1	-	-	-	1	-	[18, арк. 242]
130	1. 08. 1943 р.	с. Східники	-	Відділ УПА	-	-	-	-	-	-	-	-	[282, с. 75]
131	2. 08. 1943 р.	с. Деревок Любешівського р-ну	Групи Криницького та Яшина із загону ім. Й. Сталіна та загін ім. М. Щорса ЧВПЗ	-	-	-	1	29	-	-	1	-	[23, арк. 115, 121; 38, арк. 27; 39, арк. 34, 37; 53, арк. 305]

132	3. 08. 1943 р.	Біля с. Берестяне Ківерцівського р-ну	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	Відділ УПА	-	-	2	22	-	-	-	-	[38, арк. 27; 282, с. 97; 343, с. 522–523, 524]
133	3. 08. 1943 р.	с. Єльне, Єльненські хутори Рокитнівського р-ну	Північно-східна група партизанських загонів Рівненської області на чолі з Дем'яненком (загони ім. Котовського, ім. Шевченка та ім. Дзержинського)	-	-	-	5	-	-	-	-	-	[81, арк. 206; 93, арк. 5 зв.; 199, арк. 61]
134	5. 08. 1943 р.	-	Партизанська розвідка загону ім. Б. Хмельницького ЗПЗРО	-	-	-	3	-	-	-	-	-	[198, арк. 56]
135	5. 08. 1944 р.	х. Кобиляче (Кобилле)	Група партизанів із загону ім. М. Фрунзе 1-го Молдавського партизанського з'єднання	Бульбівці	-	-	-	25	-	-	-	-	[311, с. 24]
136	5–6. 08. 1943 р.	Ліс 7 км південніше с. Берестяне Ківерцівського р-ну, східніше табору загону ім. Й. Сталіна	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	Загін УПА «Котловина»	-	-	-	-	-	-	-	-	[282, с. 97; 343, с. 526, 527]
137	6. 08. 1943 р.	с. Смородськ Дубровицького р-ну	Партизанська група із ЗПЗРО	-	-	-	-	-	-	-	-	1	[202, арк. 41]
138	7. 08. 1943 р.	с. Черемушне Маневицького р-ну	Загін ім. Б. Хмельницького ЗПЗРО	-	-	-	5	-	-	-	-	-	[81, арк. 146–146 зв.]
139	7. 08. 1943 р.	с. Суховоля (Кіровка) Городницького р-ну	Група партизанів з'єднання ім. Л. Берії	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[139, арк. 208; 142, арк. 105]

140	7–8. 08. 1943 р.	Південніше с. Берестяне Ківерцівського р-ну, неподалік табору загону ім. Й. Сталіна	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ, загін спецпризначення НКДБ СРСР «Мисливці»	Сотні «Богдана», «Мельника» (?), «Рибака» (Загін УПА «Котловина»)	20	6	-	5	-	1	-	-	[282, с. 97; 343, с. 528–529]
141	7–10. 08. 1943 р.	рейд Володимирецьким, Сарненським і Дубровицьким р-нами, бій південніше с. Заморочення	сім партизанських загонів на чолі з І. Федоровим		-	-	3	35–50	-	-	3	-	[110 арк. 85; 205, арк. 84]
142	8. 08. 1943 р.	с. Доротичі Сарненського р-ну	Диверсійна група ЗПЗРО	-	-	-	-	-	-	-	1	-	[198, арк. 55]
143	9–11. 08. 1943	Большак с. Сильно – Журавичі Ківерцівського р-ну	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[38, арк. 93; 343, с. 533]
144	12. 08. 1943 р.	с. Вулька Галузійська (зараз с. Березина Володимирецького р-ну)	Розвідка загону ім. Т. Костюшко ЗПЗРО	-	-	3	-	-	-	-	-	-	[198, арк. 57]
145	13. 08. 1943 р.	с. Селець Дубровицького р-ну	Партизанський загін ім. Г. Котовського ЗПЗРО	-	-	-	3	-	-	-	-	-	[202, арк. 42]
146	13. 08. 1943 р.	-	2-га рота загону ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	-	-	1	5	-	-	-	-	-	[343, с. 535]
147	14. 08. 1943 р.	с. Томашгруд Рокитнівського р-ну	Група об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов), загін спецпризначення	-	-	-	40	-	-	-	-	150	[148, арк. 77, 83; 151, арк. 57]

			НКДБ СРСР «Переможці»										
148	Серпень 1943 р.	с. Майдан	Польське партизанське з'єднання	-	-	-	50	-	-	-	-		[222, арк. 306]
149	Серпень 1943 р.	с. Домашево Колківського р-ну	Бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з Норковичем	-	-	-	6	-	-	-	-		[223, арк. 146]
150	Серпень 1943 р.	с. Красноволя Маневицького р-ну	Польські «пляшувки» та загін спецпризначення НКДБ СРСР «Переможці»	Курінь «Олега», відділ «Рубашенка», сотня «Назара», «Чорноти», «Кубіка»	-	56	-	-	47	-	-		[338, с. 91–99]
151	17. 08. 1943 р.	-	-	Відділ «Цигана»	-	-	-	-	-	-	-		[277, с. 182]
152	17. 08. 1943 р.	с. Новаки Володимирецького р-ну	Партизанська група із загону ім. У. Кармелюка на чолі із Бабченко РПЗ № 2	-	-	-	10	-	-	-	5		[85, арк. 27]
153	20. 08. 1943 р.	с. Бережниця, Грані Дубровицького р-ну	РПЗ № 1	-	-	-	28	-	-	-	-		[222, арк. 170]
154	22. 08. 1943 р.	с. Новаки Володимирецького р-ну	Загін ім. У. Кармелюка РПЗ № 2	-	-	-	32	-	-	-	3		[83, арк. 51 зв.–52; 85, арк. 28; 111, арк. 92]
155	22. 08. 1943 р.	Сс. Нова Грубка, Городок, Градецьк Волинської області	Група Гаплигіна із загону ім. Б. Хмельницького РПЗ № 2	-	-	-	-	-	-	-	-		[81, арк. 153]
156	22. 08. 1943 р.	(?)	Загін ім. Б. Хмельницького РПЗ № 2	-	-	-	6	-	-	-	-		[197, арк. 35]

157	26. 08. 1943 р.	с. Самари Ратнівського р-ну	Підризна група Орлова із загону «За Батьківщину» РПЗ № 2	-	-	-	2	7	-	-	-	13	[76, арк. 320 зв.; 81, 167, 169 зв.; 83, арк. 51 зв.–52]
158	26. 08. 1943 р.	Р-н сс. Хіночі та Грані Дубровицького р-ну	Загін ім. У. Кармелюка, ім. К. Ворошилова, ім. О. Суворова, «За Батьківщину», а також РПЗ № 3	Відділ «Лиса»	-	-	-	-	-	-	-	-	[653, с. 144–145]
159	27. 08. 1943 р.	с. Степангород Володимирецького р-ну	Загін ім. У. Кармелюка РПЗ № 2	-	-	-	-	6	-	-	-	-	[81, акр. 158; 83, арк. 51 зв.–52; 85, арк. 28 зв ; 111, арк. 92]
160	28. 08. 1943 р.	-	Загін ім. Б. Хмельницького РПЗ № 2	-	-	-	-	20	-	-	-	-	[76, арк. 302; 83, арк. 52 зв.–53; 85, арк. 28 зв.; 111, арк. 92]
161	29. 08. 1943 р.	Курчицький ліс Городницького р-ну	-	Відділ «Лева»	3	-	-	-	1	2	-	-	[277, с. 648]
162	29. 08. 1943 р.	с. Зосимівка Ємільчинського р-ну	-	Відділ «Лева»	-	-	-	-	-	-	-	-	[277, с. 648]
163	29. 08. 1943 р.	с. Зелений Гай Баранівського р-ну	Група партизанів на чолі з Майоровим загону ім. М. Хрущова Житомирської партизанської дивізії ім.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[74, арк. 16 зв.]

			М. Щорса										
164	29. 08. 1943 р.	с. Половлі Володимирець кого р-ну	Партизанський загін ім. І. Богуна РПЗ № 2	-	-	-	5	-	-	-	-	-	[76, арк. 317 зв.]
165	30. 08. 1943 р.	с. Пшебраже Ківерцівського р-ну	Поляки разом із загонами ім. Й. Сталіна ЧВПЗ, спецпризначення НКДБ СРСР «Мисливці»	Сотні «Рибак», «Богдана», «Мороза» (Загін УПА «Котловина»)	-	²⁴	-	130 (140)	-	-	2	-	[23, арк. 241; 38, арк. 126; 39, арк. 149; 284, с. 583, 606, 630, 666, 678– 679; 343, с. 549, 550; 304, с. 375; 370, с. 405– 406]
166	30. 08. 1943 р.	Між сс. Михіївка та Луковець Городницького р-ну	Партизани загону ім. М. Хрущова Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	2	1	-	-	2	3	[73, арк. 33–33 зв.; 74, арк. 15]	
167	31. 08. 1943 р.	с. Храпин, Новосілля Морочненськог о р-ну	Рота автоматників на чолі з Трояновим із РПЗ № 2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[76, арк. 295 зв.]

²⁴ Сотні «Богдана», «Галайди» (можливо «Мороза» ?) втратили приблизно половину складу

168	Кінець серпня 1943 р.	Деражне Костопільськог о р-ну	Рота бійців загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з А. Базановим	-	-	-	-	8	-	-	-	7	[223, арк. 147]
169	1. 09. 1943 р.	с. Біле Володимирецького р-ну	?	-	-	-	7	-	-	-	-	-	[222, арк. 306]
170	2. 09. 1943 р.	-	Підризна група Орлова із РПЗ № 2	-	-	-	1	7	-	-	-	13	[197, арк. 52]
171	Вересень 1943 р.	с. Костюківка Сарненського р-ну	?	-	-	-	7	-	-	-	-	-	[222, арк. 307]
172	4. 09. 1943 р.	с. Рудча (Рубче ? Рівненського р-ну)	Загін ім. О. Невського РПЗ № 1	-	-	-	-	4	-	-	-	-	[199, арк. 63]
173	4 (6). 09. 1943 р.	с. Вілія Людвипільського р-ну	Загін ім. Ф. Держинського Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова та поляки із с. Стара Гута на чолі з поручиком АК Л. Осецьким	Штабна група УПА Б-Б	53 (40)	8	16	39	-	15	-	-	[157, арк. 76; 161, арк. 126; 282, с. 343; 342, с. 268–269; 477, с. 213]
174	5. 09. 1943 р.	с. Біле, Гута Степанська Костопільськог о р-ну	Загін «Смерть фашизму» РПЗ № 3	-	-	-	-	16	-	-	-	-	[92, акр. 63; 199, арк. 63]
175	5. 09. 1943 р.	Р-н колонії Гута-Степангород Володимирецький р-н	Загін ім. У. Кармелюка РПЗ № 2	-	-	-	2	6	-	-	-	11	[81, акр. 173]
176	5. 09. 1943 р.	Ліс у с. Волошки Рівненського р-	Рота бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з Семеновим	-	-	-	-	5	-	-	-	-	[223, арк. 148]

		ну											
177	6. 09. 1943 р.	с. Жобрин Рівненського р-ну	-	Оунівська боївка	-	-	-	-	-	-	-	-	[282, с. 342]
178	7. 09. 1943 р.	с. Хотин	Загін ім. У. Кармелюка РПЗ № 2	-	-	-	-	2	-	-	-	-	[111, арк. 92 зв.]
179	8. 09. 1943 р.	Гурницькі хутори і х. Рибино Рокитнівського р-ну	Загін ім. М. Щорса РПЗ № 2	-	-	-	-	18	-	-	-	13	[197, арк. 45]
180	8. 09. 1943 р.	с. Кисоричи Рокитнівського р-ну	Партизанський загін ім. С. Будьонного ЖПЗ	бульбівці	-	-	-	2	-	-	1	-	[62, арк. 56]
181	8. 09. 1943 р.	сс. Литвиця, Кривиця Дубровицького р-ну	Загін ім. В. Чапаєва, ім. М. Щорса РПЗ № 2	Бойова група командира «Бористена» під командуванням «Вороного»	-	3-4	-	8	-	12 – 15	-	10	[76, акр. 298; 81, арк. 180; 85, арк. 29 зв.; 111, арк. 92 зв.; 281, с. 780]
182	9. 09. 1943 р.	с. Заморочення Дубровицького р-ну	Загін ім. В. Чапаєва РПЗ № 2	-	-	-	-	42	-	-	-	24	[78, арк. 140 зв.; 81, акр. 181; 83, арк. 53 зв.-54; 85, арк. 29 зв.]
183	9. 09. 1943 р.	с. Хіночі Володимирецького р-ну	Загін ім. У. Кармелюка РПЗ № 2	-	-	-	-	12	-	-	2	14	[81, акр. 173 зв.]
184	10. 09. 1943 р.	с. Хіночі, Заморочення	РПЗ № 1, РПЗ № 2 (загін ім. В. Чапаєва, ім. М. Кутузова, ім. У.	-	-	-	-	47	-	-	-	72	[19, арк. 106; 76, арк. 307]

			Кармелюка)										зв.; 111, арк. 7–8]
185	12(16). 09. 1943 р.	Р-н с. Красилівка (Катеринівка) Городницького р-ну	Партизанський загін під командуванням Рахманова і Задорожнього з'єднання ім. Л. Берія	-	-	-	9	-	-	-	11		[139, арк. 228; 140, арк. 167]
186	13. 09. 1943 р.	с. Уховецьк Ковельського р-ну	-	Оунівська боївка	7	-	-	-	-	-	-		[282, с. 169]
187	16. 09. 1943 р.	Любешівська Воля Любешівського р-ну	Взвод Камінського із загону ім. С. Кірова ЧВПЗ	-	-	-	-	-	-	-	-		[57, арк. 21 зв.]
188	Приблизно 17. 09. 1943 р. (2 бої)	Біля с. Катеринівка Ємільчинського о р-ну	-	Об'єднанні сотні «Верещаки» та «Гордієнка»	3	1	-	-	-	-	-		[193, арк. 63; 277, с. 641; 714, с. 12]
189	18. 09. 1943 р.	с. Красилівка Ярунського р-ну	Загін ім. В. Чапаєва Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	Об'єднанні сотні «Верещаки» та «Гордієнка»	15	1	10	25	-	3	3	6	[75, арк. 27 зв., 50; 277, с. 641–642; 714, с. 12]
190	21. 09. 1943 р.	с. Лелікава	-	Боївка з с. Самари	-	1	-	-	-	-	-		[6, арк. 68]
191	21. 09. 1943 р.	с. Гредьки Ковельського р-ну	-	-	10	-	-	-	-	-	-		[312, с. 20]
192	22. 09. 1943 р.	с. Велюнь Висоцького р-ну	Місцевий більшовицький загін	Дві чоти «Ярка» та дві чоти «Гука» (Загін УПА ім. М. Колодзінського)	19	-	-	-	-	-	-		[283, с. 163–164]

193	22. 09. 1943 р.	с. [Великий, Малий ?] Стидин Костопільського р-ну	Рота бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з Семеновим і загін ім. Сталіна ЧВПЗ	Оунівці	17	-	2	25	²⁵	-	3	-	[223, арк. 149; 277, с. 287]
194	26–27. 09. 1943 р.	Околиці сс. Пнівне, Деревок Лисівно, Березичі, Марянівка, Фаринки	Взвод Соколова із загону ім. С. Кірова ЧВПЗ, бригади Герасимова (150 осіб), Первишка (200 осіб), Шебукідзе (100 осіб).	Чота та відділ УПА	80	2	-	30	-	4	-	-	[37, арк. 68–70; 57, арк. 22 зв.; 190, арк. 7]
195	2. 10. 1943 р.	с. Деражне Костопільського р-н	2-га рота бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з А. Базановим	Відділ «Цигана»	-	8	1	15	-	-	3	-	[223, арк. 148; 277, с. 270; 312, с. 21]
196	3. 10. 1943 р.	с. Острів Пінський р-н	ЧВПЗ (?)	Загін ім. М. Колодзінського	87	-	-	-	-	2	-	-	[283, с. 166–168]
197	3. 10. 1943 р.	с. Малий Стидин Костопільського р-ну	-	Відділ УПА	5	-	-	-	3	-	-	-	[282, с. 282]
198	4. 10. 1943 р.	с. Видерта Камінь-Каширського р-ну	Загін ім. К. Ворошилова ЧВПЗ	Загін «Озеро»	-	-	1	-	-	-	-	-	[38, арк. 216; 45, арк. 7; 281, с. 443]
199	Початок жовтня (приблизно 4. 10. 1943 р.)	с. Набруска Маневицького р-ну	Застава червоних партизанів ЧВПЗ	Курінь «Голобенка»	-	-	-	-	-	-	-	-	[325, с. 139]

²⁵ Багато поранених

200	Приблизно 4. 10. 1943 р.	Біля с. Лишнівка Маневецького р-ну	Партизани ЧВПЗ	Курінь «Голобенка»	-	-	-	-	-	-	-	-	[325, с. 140; 284, с. 75]
201	Приблизно 5. 10. 1943 р.	с. Грива Камінь-Каширського р-ну	Партизани ЧВПЗ	Курінь «Голобенка»	-	-	-	-	-	-	-	-	[325, с. 141–142]
202	5. 10. 1943 р.	Ліс біля с. Степанівка Ємільчинського р-ну (2 бої)	-	Відділ «Лева»	Понад 15	-	-	-	-	2	-	-	[312, с. 22; 277, с. 650]
203	6. 10. 1943 р.	Переправа через р. Случ	-	Відділ «Лева»	1	-	-	-	-	-	-	-	[277, с. 650]
204	7. 10. 1943 р.	Жобринські хутори Рівненського р-ну	Рота бійці загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з Семеновим	-	-	-	-	-	-	-	-	1	[223, арк. 147]
205	7. 10. 1943 р.	с. Любешівська Воля Любешівського р-ну	Загін ім. С. Кірова ЧВПЗ	Курінь «Лисого» (?)	-	-	7	70	-	-	-	-	[57, арк. 23; 284, с. 75]
206	Жовтень 1943 р.	с. Березичі Любешівського р-ну	Партизани ЧВПЗ (?)	Сотня «Мазепи»	9	-	-	-	-	-	-	-	[325, с. 80]
207	8. 10. 1943 р.	с. Грушеця, Стрільськ Дубровицького р-ну	-	Повстанська самооборона	-	-	-	-	-	-	-	-	[312, с. 23]
208	10–11. 10. 1943 р.	с. Нові Черевича Камінь-Каширського р-ну	Загін ім. Г. Котовського, загін ім. С. Кірова ЧВПЗ (?)	Курінь «Голобенка»	-	-	-	-	-	-	-	-	[180, арк. 66; 184, арк. 5; 284, с. 75]
209	12. 10. 1943 р.	с. Іванчиці Морочненського р-ну	Розвідка радянських партизанів	Повстанці загону УПА ім. М. Колодзінського	-	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 168]

210	13. 10. 1943 р.	Стара Рафалівка Рафалівського р-ну	Партизанський загін ім. Богуна, бригада Бринського, кінний батальйон Карпуши з ЧВПЗ	Оунівці р-ну «Роса»	-	60 (8 з районного активу)	-	47	-	-	1	-	[81, акр. 208–209; 85, арк. 98 зв.; 111, арк. 59; 221, арк. 102; 277, с. 272; 322, с. 220]
211	13–14. 10. 1943 р.	с. Олика Цуманського р-ну	-	-	Понад 100	-	-	-	-	1	-	-	[312, с. 24]
212	14. 10. 1943 р.	с. Неньковичі Морочненського р-ну	-	Загін ім. М. Колодзінського	1	1	-	-	-	-	-	-	[283, с. 169]
213	14. 10. 1943 р.	с. Устя Корецького р-ну	-	Оунівська боївка	3	-	-	-	1	-	-	-	[277, с. 272]
214	15. 10. 1943 р.	с. Бутове Висоцького р-ну	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[312, с. 24]
215	15. 10. 1943 р.	10 км. південно-західніше від партизанського табору	Взвод Тищенка загону ім. С. Кірова ЧВПЗ	-	-	-	1	²⁶	-	-	4	-	[57, арк. 24]
216	16. 10. 1943 р.	Морочне, Локниці Морочненського р-ну	-	Загін ім. М. Колодзінського, загін ім. І. Богуна	-	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 170]
217	16–17. 10. 1943	Урочище Лопатень, під с. Богуславка	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	Дві сотні загону УПА ім. Дорошенка, чотири сотні загону «Котловина»,	Понад 30	-	-	20	-	10	-	-	[282, с. 183; 312, с. 25; 343,

²⁶ «багато вбитих»

		Ківерцівського р-ну		вихованці підстаршинської школи загону «Рубашенка» на чолі з «Вовком»									с. 584–585; 518, с. 184–185]
218	17. 10. 1943 р.	с. Устя Корецького р-ну	-	Повстанська самооборона	4 (2 в полон)	-	-	-	-	-	-	-	[312, с. 25]
219	17. 10. 1943 р.	х. Крушин	Загін ім. В. Молотова РПЗ № 1	-	-	-	2	-	-	-	1	-	[104, арк. 21]
220	17. 10. 1943 р.	с. Серхів Маневицького р-ну	Партизани загону ім. С. Кірова під керівництвом комісара І. Караваєва, кавескадрон ЧВПЗ	Курінь «Голобенка», сотня «Чутки»	-	-	40 (73)	-	-	-	-	-	[57, арк. 24; 180, арк. 66–67; 325, с. 143–144]
221	Приблизно 18. 10. 1943 р.	с. Карасин Маневицького р-ну	Розвідка ЧВПЗ	Курінь «Голобенка»	-	-	-	-	-	-	-	-	[325, с. 145]
222	19. 10. 1943 р.	с. Берестяне Ківерцівського р-ну	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ, взвод загону НКДБ СРСР «Мисливці», загін НКДБ СРСР «Переможці»	Курінь «Рибак» (ім. Коновальця), курінь «Орла» (ім. Хмельницького), сотні «Лева», «Босоти»	150	17	3	52	-	20	8	-	[223, арк. 149; 254, арк. 64 зв. ; 260, арк. 19–18; 282, с. 183; 306, с. 726–727; 312, с. 25–26; 343, с. 586–587, 589]

223	20. 10. 1943 р.	с. Журавичі Ківерцівського р-ну	Загін ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	Загін УПА «Котловина»	3	-	-	-	-	-	-	-	[312, с. 26; 343, с. 587]
224	21. 10. 1943 р.	Р-н р. Стир неподалік с. Млинок Володимирець кого р-ну	Партизани ЧВПЗ	Загін УПА ім. М. Колодзінського	-	-	4	-	-	-	-	-	[57, арк. 25; 184, арк. 9; 335, с. 21]
225	21. 10. 1943 р.	-	Партизан загону ім. Й. Сталіна ЧВПЗ	-	-	-	3	7	-	-	5	-	[42, арк. 126 зв.]
226	21. 10. 1943 р.	Мочулище Дубровицького р-ну	-	Курінь «Кори», «Лайдака», «Яреми»	50	4	-	-	-	-	-	-	[283, с. 171]
227	21. 10. 1943 р.	с. Симонів [Симони] Ємільчинськог о р-ну	Диверсіона група Єгорушкіна із групи об'єднаних партизанських загонів (командир І. Шитов)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	[161, арк. 19]
228	Друга половина жовтня 1943 р.	Містечко Любешів	Партизани ЧВПЗ	Сотня «Мазепи»	-	-	-	-	-	-	-	-	[325, с. 80–81]
229	24. 10. 1943 р.	с. Велюнь Дубровицького р-ну	Партизанський загін Болгіри	-	-	-	10	-	-	-	-	-	[202, арк. 83– 83 зв.]
230	25. 10. 1943 р.	с. Черче	-	Окружний провід у склад 7 осіб	1	-	-	-	1	-	-	-	[5, арк. 69 зв.]
231	26. 10. 1943 р.	Саморівські хутори Ратнівського р- ну	-	Боївка з с. Самари	-	-	-	-	-	-	-	-	[5, арк. 69 зв.]
232	26–27. 10. 1943 р.	с. Заравеньки	Група партизанів з'єднання ім. Л. Берія	-	-	-	1	12	-	-	2	4	[142, арк. 222]

233	27. 10. 1943 р.	сс. Рудня, Людинь, Речиця, Лютинськ, Бутове, х.Деревок,	Партизанський загін ім. У. Кармелюка, ім. Б. Хмельницького, ім. М. Хрущова РПЗ № 2	-	-	-	-	38	-	-	-	7	[78, арк. 154–154 зв.; 81, арк. 215–216; 221, арк. 103]
234	27. 10. 1943 р.	-	Партизанський загін ім. Б. Хмельницького РПЗ № 2	-	-	-	-	11	-	-	-	-	[221, арк. 103]
235	27. 10. 1943 р.	с. Миронівка	Розвідувальна група на чолі з Панчуком Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[160, арк. 132 зв.]
236	28. 10. 1943 р.	с. Балашівка Березнівського р-ну	Загін ім. М. Хрущова із Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[157, арк. 90]
237	31. 10. 1943 р.	с. Борове Рівненської області	-	Місцева самооборона	1	-	-	-	-	-	-	-	[277, с. 302]
238	31. 10. 1943 р.	с. Самари Ратнівського р-ну	-	Боївка з с. Самари на чолі з окружним проводом	3	-	-	-	-	-	-	-	[6, арк. 70]
239	Листопад 1943 р.	с. Куснища Любомльського р-ну	«Місцева комуністична банда»	Місцева боївка ОУН	-	-	-	-	-	-	-	-	[282, с. 142]
240	Листопад 1943 р.	с. Кідри Володимирецького р-ну	-	Курінь «Кори»	30	-	-	-	-	-	-	-	[258, арк. 9 зв.–10]
241	Осінь 1943 р.	с. Карпилівка Камінь-Каширського р-ну	-	Сотня «Кубіка»	4	-	-	-	-	-	-	-	[249, арк. 23]

242	Близько 2. 11. 1943 р.	Р-н Баранівки – Шепетівщини	-	Чота «Кропиви», «Бульби»	-	1	-	-	-	1	-	-	[286, с. 46]
243	2. 11. 1943 р.	с. Ляхавічи	Польські червоні партизани	Оунівська боївка	2	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 454]
244	Ніч з 2 на 3. 11. 1943 р.	с. Вичавки Демидівського р-ну	Невстановлений радянський партизанський загін	Боївки «Тараса», «Байди», «Гонти», відділ самооборони та три вишкільні сотні	20	3	-	-	-	-	-	-	[644, с. 56]
245	3. 11. 1943 р.	с. Гірки Любешівського р-ну	-	Боївка с. Самари	3	-	-	-	3	-	-	-	[6, арк. 73]
246	4. 11. 1943 р.	с. Острівок Камінь-Каширського р-ну	-	Боївка с. Самари	-	2	-	-	-	-	-	-	[5, арк. 70–70 зв.; 283, с. 452]
247	4. 11. 1943 р.	Самарський хутор Ратнівського р-ну	-	Боївка с. Самари та «частина від Яреми»	3	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 451]
248	6. 11. 1943 р.	с. Річиця Рівненської області	Загін ім. М. Хрущова РПЗ № 2	-	-	-	-	12	-	-	-	8	[82, арк. 7]
249	6. 11. 1943 р.	Городницький р-н	-	Оунівці р-ну «Пекло»	1	-	-	-	-	1	-	-	[5, арк. 37–37 зв.]
250	9. 11. 1943 р. (2 бої)	Шлях з аеродрому Дубрава до Городницького р-ну	Загін ЖПЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[296, с. 114]
251	11. 11. 1943 р.	м. Морочне	Загін ім. Б. Хмельницького РПЗ № 2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[82, арк. 17; 90, арк. 13]
252	14. 11. 1943 р.	с. Берестя Дубровицького р-ну	Підривна група П. Онищенка із загону ім. Т. Шевченка РПЗ № 1	-	-	-	-	4	-	-	1	-	[94, арк. 66–66 зв.]

253	14. 11. 1943 р.	-	Партизанська розвідка	Оунівська боївка	1	-	-	-	3	-	-	-	[283, с. 453]
254	15.11.1943 р.	(?)	Підризна група П. Онищенка із загону ім. Т. Шевченка (РПЗ № 1)	-	-	-	-	13	-	-	-	-	[20, арк. 88; 197, арк. 78]
255	16. 11. 1943 р.	с. Мочулянка Березнівського р-ну	Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрушова, місцеві польські загони	Шість сотень (курені «Крука» і «Макса», сотні «Шавули» та «Буревія») під тактичним командуванням А. Рудики («Шавула»)	-	56	2	72	-	По над 40	3	40	[154, арк. 38.; 156, арк. 128]
256	18. 11. 1943 р.	с. Глушниця Сарненського р-ну	Загін ім. Т. Шевченка РПЗ № 1	-	-	-	-	4	-	-	-	2	[94, 69–69 зв.]
257	19. 11. 1943 р.	сс. Липне - Андруга	-	Сотня «Гука»	84	15	-	-	100	-	-	-	[283, с. 175]
258	20. 11. 1943 р.	с. Озеро Висоцького р-ну	Партизани В. Бегми	-	-	-	-	6	-	-	-	-	[199, арк. 30]
259	20. 11. 1943 р.	м. Морочне	Загін ім. Б. Хмельницького РПЗ № 2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[221, арк. 110]
260	Листопад 1943 р.	Р-н с. Хотин Радивилівського р-ну	-	Сотня «Берези»	-	-	-	-	-	-	-	-	[253, арк. 14, 25–25 зв.]
261	20. 11. 1943 р.	1 км півночно-західніше с. Липно Ківерцівського р-ну	2 рота із загону НКДБ СРСР «Переможці» на чолі з Семеновим	-	-	-	-	40	-	-	-	-	[223, арк. 157–159]
262	21. 11. 1943 р.	с. Вичівка Висоцького р-ну	-	Оунівська боївка	-	-	-	-	-	-	-	-	[282, с. 303]

263	23 (24). 11. 1943 р.	с. Селець Дубровицького р-ну	Група на чолі з комісаром загону ім. О. Невського В. Васіним Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	Місцева самооборона	-	-	-	50	-	-	-	-	[119, арк. 94; 120, арк. 16; 277, с. 258]
264	23. 11. 1943 р.	с. Томашгород Рокитнівського р-ну	Загін ім. В. Леніна Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	28	-	-	-	-	[119, арк. 82– 83]
265	25. 11. 1943 р.	с. Заморочення Дубровицького р-ну	-	Розвідка відділу «Ярка»	-	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 175]
266	3. 12. 1943 р.	с. Нові Черевича Камінь- Каширського р-ну	-	Сотні «Медведя» і «Мазепи»	8	-	-	-	-	1	-	-	[277, с. 523– 524]
267	7. 12. 1943 р.	с. Колодії Маневицького р-ну	Загін «За Батьківщину» РПЗ № 2	-	-	-	-	7	-	-	-	-	[85, арк. 147 зв.]
268	7. 12. 1943 р.	с. Лелікава Корбринського р-н Брестської області	-	Упівські боївки	-	-	-	-	1	-	-	-	[6, арк. 79]
269	7. 12. 1943 р.	с. Золоте Дубровицького р-ну	-	Загін УПА ім. М. Колодзінського	3	-	-	-	-	-	-	-	[282, с. 306; 283, с. 151]
270	7. 12. 1943 р.	с. Угриничі Любешівського р-ну	Партизани загону ім. Г. Котовського ЧВПЗ	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[57, арк. 29 зв.– 30]
271	9. 12. 1943 р.	с. Золоте Дубровицького р-ну	Загін ім. О. Невського РПЗ № 1	-	-	-	4	-	-	-	-	-	[201, арк. 80– 80 зв.]
272	9. 12. 1943 р.	х. Колодинець	Загін «За Батьківщину» РПЗ № 2	-	-	-	-	7	-	-	-	-	[82, арк. 90; 221, арк. 122]

273	10. 12. 1943 р.	с. Цир Любешівського р-ну	-	Відділ УПА	7	-	-	-	-	-	-	-	[6, арк. 80 зв.]
274	14. 12. 1943 р.	с. Золоте Дубровицького р-ну	Загони НКДБ СРСР «Переможці», «Олімп»	Загін УПА ім. М. Колодзінського	10 ²⁷	3	-	-	-	2	-	-	[282, с. 308; 283, с. 151–152]
275	15. 12. 1943 р.	с. Люхча Сарненського р-ну	Загін ім. К. Ворошилова	-	-	-	-	3	-	-	-	-	[94, арк. 104–104 зв.]
276	15. 12. 1943 р.	с. Устя Корецького р-ну	Група партизанів загону «За звільнення Радянської Молдавії» під командуванням начальника штабу Каменєва із 1-го Молдавського партизанського з'єднання	Гарнізон українських націоналістів	-	-	-	- ²⁸	-	-	-	-	[311, с. 26]
277	17. 12. 1943 р.	с. Новаки Володимирецького р-ну	Партизанська група на чолі з П. Бабченко із загону ім. У. Кармелюка РПЗ № 2	-	-	-	-	10	-	-	-	5	[76, арк. 307 зв.; 82, арк. 96–96 зв., 130; 111, арк. 91 зв.]
278	17. 12. 1943 р.	с. Селець Дубровицького р-ну	Загін ім. Г. Котовського РПЗ № 1	-	-	-	-	17	-	-	2	-	[94, арк. 127; 201, арк. 41 зв.]
279	18. 12. 1943 р.	с. Бутове Висоцького р-ну	-	Місцеві оунівців	-	-	-	-	-	-	-	-	[282, с. 310]

²⁷ Загальне число вбитих і ранених

²⁸ Втратили декілька осіб

280	Ніч на 18–19. 12. 1943	Р-н залізничної станції Жолудськ Володимирецького р-ну	Рота загону НКДБ СРСР «Переможці»	Курінь «Кори»	-	-	-	²⁹	-	-	-	-	[44, арк. 99]
281	18. 12. 1943 р.	с. Кам'яне-Случанське (Надр. «Конотоп»)	Більшовицька розвідка	Загін УПА ім. І. Богуна	Більше 40	-	-	-	³⁰	3	-	-	[188, арк. 10; 283, с. 301–302]
282	18. 12. 1943 р.	с. Ляхавічі	-	Оунівська боївка	2	1	-	-	-	-	-	-	[283, с. 460]
283	19. 12. 1943 р.	с. Велюнь, в рні р. Горинь Дубровицького р-ну	Волинське партизанське з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[119, арк. 75]
284	19. 12. 1943 р.	-	Загін ім. М. Хрущова Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова	-	-	-	-	40	-	-	-	-	[158, арк. 60]
285	19. 12. 1943	с. Ромейки Володимирецького р-ну	-	Відділ «Корбана»	-	-	-	-	-	-	-	-	[187, арк. 8–9]
286	20. 12. 1943 р.	с. Острівськ Морочненського р-ну	Підризна група загону ім. В. Молотова і загін ім. О. Пархоменка	-	-	-	-	-	-	-	2	-	[82, арк. 106; 221, арк. 141]
287	20.12.1943 р.	Стик доріг сс. Озеро, Новаки, Андруга Волидимирецького р-ну	Партизанська група на чолі з П. Бабченко із загону ім. У. Кармелюка РПЗ № 2	-	-	-	1	4	-	-	3	2	[82, акр. 130 зв.–131]

²⁹ «У результаті бою націоналісти були розгромлені».

³⁰ Маса поранених

288	20. 12. 1943 р.	Під с. Седлище Любешівського р-ну	Більшовицький загін	Відділ УПА	-	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 459]
289	20. 12. 1943 р.	Біля с. Вілька Пнівненська Камінь-Каширського р-ну	Більшовицький загін	Упівська розвідка	-	1	-	-	-	5	-	-	[283, с. 460]
290	20. 12. 1943 р.	с. Устя Корецького р-ну	Група партизанів загону «За звільнення Радянської Молдавії» та загін ім. М. Фрунзе під командуванням начальника штабу Камсєва із 1-го Молдавського партизанського з'єднання	Гарнізон українських націоналістів	-	-	-	13	-	-	-	- ³¹	[311, с. 26]
291	20. 12. 1943 р.	с. Ласицьк Пінського р-ну Берестейської області	Загін ім. М. Кутузова РПЗ № 2	-	-	-	-	2	-	-	-	-	[85, арк. 151]
292	20. 12. 1943 р.	с. Велюнь Дубровицького р-ну	Загін ім. О. Пархоменка РПЗ № 2 (?)	Відділ «Лайдаки»	-	-	-	2	-	-	1	-	[82, арк. 109–109 зв.]
293	20. 12. 1943 р.	-	Загін ім. Г. Котовського ЧВПЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[42, арк. 118–118 зв.]
294	21. 12. 1943 р.	с. Острівськ Морочненського р-ну	Загін ім. О. Пархоменка, ім. В. Молотова РПЗ № 2	-	-	-	2	-	-	-	2	-	[221, арк. 121]
295	22. 12. 1943 р.	с. Воронки Володимирецького р-ну (?)	Загін спеціального призначення НКВС «Переможці»	Відділ «Кори»	-	3	4	-	-	3	5	-	[44, арк. 100; 187, арк. 9; 198,

³¹ Декілька осіб поранено

													арк. 72; 223, арк. 160– 161]
296	22. 12. 1943 р.	с. Ясинець Дубровицького р-ну	Загін ім. О. Суворова РПЗ № 1	-	-	-	-	20	-	-	1	10	[94, арк. 123]
297	22. 12. 1943 р.	-	Група Горбачевського РПЗ № 1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[94, арк. 130]
298	22. 12. 1943 р.	с. Седлище Любешівського р-ну	Загін ім. Г. Котовського ЧВПЗ	-	-	-	1	9	-	-	3	-	[57, арк. 31]
299	23. 12. 1943 р.	с. Заморочення Дубровицького р-ну	Загін «Смерть фашизму» РПЗ № 1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[92, арк. 71]
300	24–25. 12. 1943 р.	с. Залішани, Храцке, Озеро, Мости Дубровицького р-ну (3 бої)	Загін «Смерть фашизму», ім. К. Ворошилова РПЗ № 1, РПЗ ім. М. Щорса (всі 4 загони) під загальним керівництвом Л. Світельського	-	-	-	-	16	-	-	-	-	[92, арк. 71– 71 зв.; 132, арк. 65; 187, арк. 9]
301	23–25. 12. 1943 р.	рейд селами Заморочення – Островці (с. Червоне) – Мочулище – Крупове – Працюки – Бережниця – Осова – Карчемка – Озеро	Загони ім. К. Ворошилова, ім. Т. Шевченка, ім. Г. Котовського та «Смерть фашизму» (РПЗ № 1) взаємодіючи із загонами ім. М. Хрущова, ім. В. Чапаєва (РПЗ ім. М. Щорса)	-	-	-	-	Біль ше 90	-	-	-	-	[653, с. 146]
302	24. 12. 1943 р.	Любешів	-	Відділ УПА	4	2	-	-	4	1	-	-	[6, арк. 81 зв.]

303	24. 12. 1943 р.	с. Устя Корецького р-ну	Група загону ім. М. Фрунзе під командуванням начальника штабу Луцака із 1-го Молдавського партизанського з'єднання	Гарнізон українських націоналістів	-	-	-	1	-	-	-	-	[311, с. 114]
304	25. 12. 1943 р.	с. Переросле Плужненського р-ну	6-й батальйон Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання ім. Ф. Михайлова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[286, с. 14]
305	28. 12. 1943 р.	с. Золоте Дубровицького р-ну	Партизанська група із загін ім. О. Невського РПЗ № 1	-	-	-	20	-	-	-	-	-	[94, арк. 137-137 зв.; 199, арк. 71]
306	28. 12. 1943 р.	с. Борове Рокитнівського р-ну	Загін ім. К. Ворошилова 1-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	16	-	-	-	-	-	[311, с. 27]
307	29. 12. 1943 р.	х. Хріцки (Холці) та с. Озеро Володимирецького р-ну	Загін ім. К. Ворошилова, ім. Т. Шевченка, ім. Й. Сталіна РПЗ № 1, РПЗ ім. М. Щорса	-	-	-	29	-	-	-	-	-	[134, арк. 29; 199, арк. 71]
308	29. 12. 1943 р.	с. Якушів Ратнівського р-ну	-	4 оунівські боївки	-	1	-	-	-	-	-	-	[6, арк. 81]
309	Кінець грудня 1943 р.	с. Великий Скнит Славутського р-ну	Рота 1-го батальйону Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання ім. Ф. Михайлова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[286, с. 14]
310	1. 01. 1944 р.	с. Улашанівка Славутського р-ну	6-й батальйон Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання ім. Ф. Михайлова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[286, с. 14]

311	5.01.1944 р.	Два бої сс. Ведмедівка (Совпа), Голубне Березнівського р-ну	Загін ім. М. Хрущова Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова	Відділ «Чорноти», Сотня «Лиса»	- ³²	-	2	75 (350)	-	-	8	-	[158, арк. 91; 161, арк. 113 зв.; 257, арк. 13; 283, с. 227]
312	5, 7. 01. 1944 р.	с. Осова Дубровицького р-ну	Загін ім. О. Суворова РПЗ № 1	Загін УПА ім. М. Колодзінського	15	1	4	41	-	-	2	13	[94, арк. 11; 133, арк. 23 зв.-24 зв.; 223, арк. 66; 283, с. 177-178]
313	6. 01. 1944 р.	с. Нівецьк Дубровицького р-ну	Загін ім. М. Хрущова РПЗ ім. М. Щорса	Загін УПА ім. М. Колодзінського	-	-	-	12	-	-	-	-	[134, арк. 37]
314	7. 01. 1944 р.	с. Погорілівка	5-й батальйон Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[70, арк. 10]
315	Ніч на 7. 01. 1944 р.	с. Грушівська Гута Березнівського р-ну	1-е Воронежське партизанське з'єднання	Загін УПА ім. Остапа	1	-	1	27	-	1	-	-	[70, арк. 15; 343, с. 368; 283, с. 227, 251]
316	8.01.1944 р.	с. Совпа Корецького р-ну	Розвідка 8-го батальйону Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	Загін УПА ім. Остапа	-	-	-	-	-	-	-	-	[70, арк. 19; 283, с. 228]
317	8.01.1944	с. Друхів Березнівського р-ну	Застава 2-го батальйону Житомирської партизанської дивізії ім.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[70, арк. 20]

³² Більшовики були «цілком розбиті»

			М. Щорса										
318	5–9. 01. 1944 р. (3 бої)	Р-н с. Кідри Володимирець кого р-ну	РПЗ № 1, РПЗ ім. Щорса, під загальним керівництвом Л. Світельського	Курені «Лайдаки», «Кори»	-	-	-	198	-	-	-	-	[92, арк. 72; 94, арк. 11– 11 зв.; 132, арк. 65]
319	9. 01. 1944 р.	с. Франкополь Корецького р- ну	Група під командуванням Хмельницького	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[151, арк. 27]
320	10. 01. 1944 р.	с. Крупове Дубровицького р-ну	Загін ім. К. Ворошилова 2-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[311, с. 75, 82]
321	10. 01. 1944 р.	с. Великий Скнит Славуцького р-ну	Партизанський загін ім. Михайлова Кам'янець- Подільського партизанського з'єднання ім. Ф. Михайлова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[286, с. 71]
322	12. 01. 1944 р.	с. Крупове Дубровицького р-ну	3-є Молдавське партизанське з'єднання (?)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 78]
323	12. 01. 1944 р.	с. Великий Стидень Костопільськог о р-ну	Партизанське з'єднання ім. Й. Сталіна	-	-	1	73	-	-	-	-	-	[343, с. 370]
324	14. 01. 1944 р.	Дорога Селище – Тинне Сарненського р-ну	Розвідка з'єднання ім. Л. Берія	-	-	1	-	-	-	-	-	-	[141, арк. 15]
325	15. 01. 1944 р.	с. Половлі Володимирець кого р-ну	РПЗ № 2	Курінь «Кори»	-	-	-	8	-	-	-	-	[78, арк. 188 зв.– 189]
326	15. 01. 1944 р.	с. Великий Обзир Камінь- Каширського р-ну	1-а УПД ім. С. Ковпака	-	-	-	10	-	-	-	-	-	[30, арк. 15]

327	16. 01. 1944 р.	с. Великий Обзир Камінь-Каширського р-ну	Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	8	-	-	-	3	[122, арк. 112; 298, с. 46]
328	16. 01. 1944 р.	м. Острог	Кам'янець-Подільське з'єднання партизанських загонів	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[149, арк. 34–35]
329	17. 01. 1944 р.	с. Сошичне Камінь-Каширського р-ну	Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	4	-	-	-	-	[122, арк. 113; 298, с. 47]
330	17. 01. 1944 р.	с. Синове Старовижівського р-ну	Кавескадрон, 5-та рота під командуванням Ленкіна 1-ї УПД ім. С. Ковпака	-	-	-	-	10 – 15	-	-	-	-	[30, арк. 18]
331	18. 01. 1944 р.	Чеська колонія Красільне Млинівського р-ну	2-ге Молдавське партизанське з'єднання	Курінь та сотня УПА	-	-	-	17–27	-	-	-	-	[311, с. 15, 63, 69]
332	18–19. 01. 1944 р.	сс. Любохини, Сильне Головненського р-ну	Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	6	-	-	-	-	[122, арк. 114; 298, с. 48]
333	18–19. 01. 1944 р. (2 суточки)	с. Майдан-Липненський Маневиського р-ну	Розвідка 2-го та 3-го (?) Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	-	1	-	-	-	5	[311, с. 63, 78]
334	19. 01. 1944 р.	с. Кримне, Рудня, Кукуріки Старовижівського р-ну	3 роти 1-го стрілецького батальйону, кавескадрон на чолі з Ленкіним, розвідрота, артбатарея 1-ї УПД ім. С. Ковпака	Курінь «Лисого»	-	-	-	30	-	-	2	-	[30, арк. 19–20. 32, арк. 68, 154 – 154; 319, с. 29]
335	19. 01. 1944 р. (два бої)	с. Сошичне Камінь-Каширського	Розвідка Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[145, арк. 18]

		р-ну, с. Комарове Старовижівського р-ну											
336	19. 01. 1944 р.	с. Грабове Старовижівського р-ну	Диверсійна група загону ім. М. Щорса на чолі з Плоским та група загону ім. Й. Сталіна під командуванням Ребіна Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	2	-	-	-	-		[145, арк. 18]
337	20. 01. 1944 р.	с. Омелько	Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова	-	-	-	-	-	-	-	-		[156, арк. 161]
338	20. 01. 1944 р.	с. Постійне Костопільського р-ну	Загін ім. У. Кармелюка, ім. В. Чапаєва, ім. Б. Хмельницького РПЗ № 2	-	-	-	23	-	-	1	-		[82, арк. 169–171; 111, арк. 78 зв.]
339	20. 01. 1944	с. Обгів Дубенського р-ну	Загін ім. М. Кутузова Партизанського з'єднання ім. Й. Сталіна	-	-	-	3	-	-	-	-		[343, с. 372]
340	20. 01. 1944 р.	м. Камінь-Каширський	Партизани ЧВПЗ	-	-	-	-	-	-	-	-		[185, арк. 54 зв.]
341	21. 01. 1944 р.	-	Загін ім. Й. Сталіна, ім. М. Щорса Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	5	-	-	-	-		[145, арк. 18 зв.]
342	21. 01. 1944 р.	с. Полиці Камінь-Каширського р-ну	ЧВПЗ	Відділи УПА під командуванням «Рудого»	-	-	-	-	-	-	-		[281, с. 444]
343	21–22. 01. 1944 р.	с. Туричани Турійського р-ну	Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	2	-	-	-	-		[298, с. 48]

344	22. 01. 1944 р.	х. Миляшев	Партизанський загін ім. Г. Жукова ЖПЗ	-	-	-	-	5	-	-	-	-	[61, акр. 141; 62, акр. 117 зв.]
345	22. 01. 1944 р.	Чеська колонія Красильно Млинівського р-ну	2-ге Молдавське партизанське з'єднання	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[311, с. 79]
346	22. 01. 1944 р.	с. Мосур Любомльського р-ну	5-й стрілецький батальйон 1-ї УПД ім. С. Ковпака	-	-	-	-	-	-	-	3	-	[30, арк. 30]
347	24. 01. 1944 р.	с. Мокрець Турійського р-ну	Загін ім. О. Невського із Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	3	-	-	-	-	[120, арк. 31 зв.]
348	24. 01. 1944 р.	с. Кримне Старовижівського р-ну	Розвідка Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	-	-	-	-	1	-	[145, арк. 20]
349	24 чи 25. 01. 1944 р.	х. Коханка	2-ге Молдавське партизанське з'єднання	Курінь УПА «Грішного» (?)	-	-	-	30	-	-	-	-	[311, с. 16, 79–78, 87–88]
350	25. 01. 1944 р.	с. Бережниця Дубровицького р-ну	Партизанський загін ім. Г. Котовського ЖПЗ	-	-	-	-	2	-	-	-	-	[61, акр. 141 зв.]
351	25. 01. 1944 р.	с. [Великий, Малий ?] Мидськ Костопільського р-ну	Партизани з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[127, арк. 41]
352	25. 01. 1944 р.	с. Піски Річицькі Ратнівського р-ну	Загін НКДБ СРСР «Мисливці»	Відділ УПА та оунівці Брестського окружного проводу	-	-	3	70	-	-	3	-	[192, арк. 10 зв.–11; 341, с. 67; 369, с. 45; 708, с. 305, 582–

														583]
353	26. 01. 1944 р.	х. Коханка	2-ге Молдавське партизанське з'єднання	Окружний штаб бандерівців	-	-	-	17	-	-	-	-	-	[311, с. 65, 66]
354	26 – 27.01.1944 р.	Р-н сс. Оса, Буда-Осовська, Домінополь, Ревушки, Вовчак, Вербичне Турійського р-ну	1-й стрілецький батальйон Д. Бакрадзе, 2-й стрілецький батальйон П. Кульбаки, 3-й стрілецький батальйон П. Брайка, кавескадрон О. Левкіна 1-ї УПД ім. С. Ковпака	Загін УПА ім. Богуна	-	-	-	14	-	-	-	-	-	[30, арк. 43–46; 376, с. 16–18]
355	27. 01. 1944 р.	с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну	Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	26	-	-	-	11	-	[122, арк. 166; 298, с. 56, 59]
356	27. 01. 1944 р.	-	2-ге Молдавське партизанське з'єднання	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 16]
357	28. 01. 1944 р.	Р-н с. Оскова	3-ге Молдавське партизанське з'єднання (?)	-	-	-	-	16 в поло н	-	-	-	-	-	[311, с. 80]
358	28. 01. 1944 р.	с. Вовчак Турійського р-ну	4-та рота 1-го стрілецького батальйону Д. Бакрадзе (?) 1-ї УПД С. Ковпака	Упівці загону ім. І. Богуна	-	-	-	3	-	-	-	-	-	[32, арк. 68; 376, с. 19]
359	28. 01. 1944 р.	Дві сутички й сс. Бобли, Осекров, Мочулки	2-й стрілецький батальйон П. Кульбаки 1-ї УПД ім. С. Ковпака	Дві упівські сотні загону ім. І. Богуна	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[376, с. 19]
360	30. 01. 1944 р.	Сс. Бискупичі-Руськи Володимир-Волинського р-ну, Старий Загорів	2-й стрілецький батальйон П. Кульбаки, кавескадрон 1-ї УПД ім. С. Ковпака	Загін УПА ім. І. Богуна	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[30, арк. 51–52; 376, с. 19]

		Локачинського р-ну, Завидів Іваничівського р-ну											
361	30. 01. 1944 р.		2-га рота 3-го стрілецького батальйону П. Брайка 1-ї УПД ім. С. Ковпака	-	-	-	-	9	-	-	-	-	[376, с. 19–20]
362	Кінець січня 1944 р.	с. Вертхів	4-й стрілецький батальйон 1-ї УПД ім. С. Ковпака	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[30, арк. 55]
363	Січень чи лютий 1944 р.	Біля хуторів Осіни Мацеївського р-ну	-	Відділ «Вовчака»	-	3	-	-	-	2	-	-	[249, арк. 23–24]
364	Лютий 1944 р.	с. Почапи Любомльського р-ну	-	Відділ «Вовчака»	5	-	-	-	-	-	-	-	[249, арк. 24]
365	Лютий 1944 р.	х. Кашарський Ковельського р-ну	-	Сотня «Кубіка»	14	-	-	-	-	-	-	-	[249, арк. 24, 36]
366	Лютий 1944 р.	с. Требухівці Чемерівського р-ну Кам'янець-Подільської області	Партизани Кам'янець-Подільського з'єднання партизанських загонів	-	-	-	-	21	-	-	-	-	[149, арк. 107]
367	1–2. 02. 1944 р.	с. Соловичі Турійського р-ну	Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	7	-	-	-	-	[122, арк. 140]
368	1–2. 02. 1944 р.	с. Піски Ратнівського р-ну	ЧВПЗ	Відділи УПА під командуванням «Рудого»	-	- ³³	-	-	-	-	-	-	[281, с. 444]
369	2. 02. 1944 р.	Поблизу с. Буглова Лановецького	2-ге та 3-тє (? група Мухіна) Молдавське партизанське з'єднання	Два відділи повстанців з Огризковець і стільки ж з Люлинців	-	-	3	49	-	-	12	-	[311, с. 17, 70, 76, 80,

³³ Повстанці із значними втратами відступили

		р-ну											94–95]
370	2. 02. 1944 р.	с. П'янке Млинівського р-ну	Загін ім. М. Хрущова з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів	-	-	-	4	-	-	-	-	-	[68, арк. 76]
371	2. 02. 1944 р.	сс. Качин, Лічини Камінь- Каширського р-ну (2 бої)	Розвідка Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	8	-	-	-	-	-	[144, арк. 41]
372	3. 02. 1944 р.	Лановецький р- н	Розвідувальні групи 2-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	1	5	-	-	4	-	-	[311, с. 95]
373	3. 02. 1944 р.	Біля р. Турія	Загін ім. В. Чапаєва Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[144, арк. 41]
374	3. 02. 1944 р.	м. Торговиця Млинівського р-ну	Київський партизанський загін з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів	-	-	-	8 (10)	-	-	-	-	-	[67, арк. 33; 69, арк. 70]
375	4. 02. 1944 р.	с. Несухойжі Ковельського р-ну	Розвідка загону ім. В. Чапаєва Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	2	-	-	-	-	-	-	[75, арк. 61 зв.]
376	4. 02. 1944 р.	с. Лесняки Маневицького р-ну	Полтавське партизанське з'єднання ім. В. Молотова	Сотні «Кубіка» і «Богдана» куреня «Лисого»	-	-	-	5	-	-	-	-	[144, арк. 42; 145, арк. 21]
377	Ніч з 4 на 5. 02. 1944 р.	с. Семаки Маневицького р-ну	Розвідка політрука Грязлова загону ім. М. Щорса, артилерійський розрахунок під командуванням командира артбатареї	Сотні «Кубіка» і «Богдана» куреня «Лисого»	-	-	2	32	-	-	-	-	[144, арк. 42– 43; 304, с. 389]

			загону ім. В. Чапаса Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова під загальним командуванням начальника штабу з'єднання О. Алексеєва										
378	6. 02. 1944 р.	с. Мощаниця Острозького р-ну	1-е Молдавське партизанське з'єднання	Відділ УПА	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 17]
379	6. 02. 1944 р.	с. Будераж Дубенського р- ну	Розвідгрупа 2-ї стрілецької бригади 1-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	- ³⁴	-	-	-	-	-	[311, с. 29]
380	6. 02. 1944 р. (два бої)	Р-н Горохова ; с. Матів	Кавескадрон під командуванням Ленкіна 1-ї УПД ім. С. Ковпака	Залишки загону УПА ім. І. Богуна	-	-	-	-	-	-	-	-	[30, арк. 84– 85.; 304, с. 389]
381	6. 02. 1944 р.	с. Кукуріки Старовижівськ ого р-ну	Розвідувальна група на чолі з П. Ведерниковим із з'єднання партизанських загонів ім. В. Боженка	Курінь «Лисого» (?)	-	-	-	7	-	-	-	6	[137, арк. 11]
382	6. 02. 1944 р.	с. Скрипиця Головненськог о р-ну	ЧВПЗ	Відділи УПА під командуванням «Рудого»	-	- ³⁵	-	-	-	-	-	-	[281, с. 444]
383	7. 02. 1944 р.	с. Велика [Нова] Мощаниця Здолбунівськог о р-ну	Розвідка 1-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 37]

³⁴ Група бандерівців більше 30 осіб повністю розгромлена

³⁵ Повстанці із значними втратами відступили

384	7. 02. 1944 р.	с. Рудня Старовижівського р-ну	Розвідка на чолі з Грязловим Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	-	4	-	-	-	-	[145, 22 зв.-23]
385	8. 02. 1944 р.	- (два бої)	1-е Молдавське партизанське з'єднання	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 29]
386	8. 02. 1944 р.	с. Малі Садки Шумського р-ну	Розвідка на чолі з Бобковим 3-ї бригади ім. М. Фрунзе 1-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	3	3	-	-	-	-	[311, с. 40]
387	Ніч з 8 на 9. 02. 1944 р.	Гута Палона південно-західніше м. Луцьк	Група підричників на чолі з капітаном М. Жуковським із з'єднання партизанських загонів ім. М. Будьонного представництва УШПР при військовій раді 2-го Українського фронту	-	-	-	-	1	-	-	-	1	[128, арк. 29]
388	9. 02. 1944 р.	с. Загорівка Маневицького р-ну	Розвідка 3-го полку ім. В. Боженка Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[70, арк. 52]
389	Ніч з 9-10. 02. 1944 р.	Р-н сс. Кримне, Соснівка, Винімок, Пнівне, Фаринки, Плешево (?) Камінь-Каширського р-ну	1-й батальйон з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга), загін ім. Й. Сталіна із з'єднання партизанських загонів ім. В. Боженка, 4-й батальйон ЧВПЗ під загальним командуванням М. Рудича	Відділ «Величка» (?)	-	-	1	40 (49)	-	-	5	100	[124, арк. 111; 126, арк. 3-4 зв.; 127, арк. 41; 136, арк. 71-76; 137, арк. 12; 138, арк. 25-29]

390	12. 02. 1944 р.	х. Несупша	Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	7	-	-	-	-	[122, арк. 163]
391	12. 02. 1944 р.	с. Любешівська Воля Любешівського р-ну	Головна розвідка з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[124, арк. 111]
392	12. 02. 1944 р.	Західніше с. Стобихівка Камінь-Каширського р-ну	Розвідка 1-го полку ім. М. Щорса Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[70, арк. 92]
393	13. 02. 1944 р.	Сс. Шопінка, Соснівка, Шумбар, Залізці Шумського р-ну	1-е Молдавське партизанське з'єднання	-	-	-	-	15	-	-	-	-	[311, с. 31, 37]
394	13. 02. 1944 р.	с. Несухойжі Ковельського р-ну	Розвідка 1-го полку ім. М. Щорса Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	1	-	-	-	1	-	[70, арк. 92]
395	13. 02. 1944 р.	с. Висівки	Розвідка спецзагону ім. В. Чапаєва, який тимчасово підпорядковується з'єднанню Українських кавалерійських партизанських загонів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[69, арк. 45 зв.-46, 77]
396	13. 02. 1944 р.	с. Ростокі	Партизанське з'єднання ім. Й. Сталіна	-	-	-	-	3	-	-	-	-	[343, с. 377]
397	14. 02. 1944 р.	с. Великі Загайці Шумського р-ну	Кінний загін окремого розвідувального ескадрону, 7-й стрілецький батальйон і два взводи бригади ім. Г. Котовського 1-го	Відділи УПА	-	-	3	15	-	-	4	-	[311, с. 17, 30, 37]

			Молдавського партизанського з'єднання										
398	У ніч на 15. 02. 1944 р.	Сс. Ванжулів, Карначівка і Борсуки Лановецького р-ну	3-я бригада 1-го Молдавського партизанського з'єднання	Відділи УПА	-	-	-	20	-	-	-	-	[311, с. 17, 33, 51]
399	15. 02. 1944 р.	Неподалік с. Буглів Лановецького р-ну	Розвідка загону ім. К. Ворошилова 2-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	4	-	-	-	-	-	[311, с. 77]
400	15. 02. 1944 р.	с. Великі Вікнини (Окніни-дуже) Збаразького р-ну	Окремий розвідувальний ескадрон 1-го Молдавського партизанського з'єднання	Відділ УПА	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 17–18]
401	15. 02. 1944 р.	Р-н урочища Донбасо (Домбово ?)	Партизанський загін ім. Г. Жукова ЖПЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[61, арк. 142 зв.]
402	15. 02. 1944 р.	м. Камінь-Каширський	Розвідка 5-го батальйону 1-го полку ім. М. Щорса Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[70, арк. 92]
403	16. 02. 1944 р.	Південно-західні околиці с. Борщівки Лановецького р-ну	Кінно-розвідувальна група 2-ї стрілецької бригади, 5-й стрілецький батальйон 1-го Молдавського партизанського з'єднання	120–200 повстанців із трьох сотень УПА	-	-	1	5	-	-	-	-	[311, с. 18, 32, 51, 57]
404	16, 21, 24. 02. 1944 р. (3 бої)	Сс. Невер, Щетинь Камінь-Каширського р-ну	Група розвідників під командуванням Мищука із з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга)	-	-	-	2	-	-	-	-	3	[124, арк. 111; 127, арк. 49, 51]

405	17. 02. 1944 р.	с. Лопушне Лановецького р-ну	1-е Молдавське партизанське з'єднання	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 32, 38, 52]
406	17. 02. 1944 р.	с. Воєгоща Камінь- Каширського р-ну	Розвідка на чолі з командиром роти Браковим 2-го батальйону 1-го полку ім. М. Щорса Житомирської партизанського дивізії ім. М. Щорса	-	-	2	-	-	-	2	-	-	[70, арк. 99]
407	18. 02. 1944 р.	с. Великі Вікнини, околиця с. Передмірка Збаражського р-ну	1-е Молдавське партизанське з'єднання	Дві бандерівські боївки	-	-	-	12	-	-	-	3	[311, с. 31–32]
408	19. 02. 1944 р.	Хутори північне- східніше с. Карпилівка Камінь- Каширського р-ну	Розвідка 3-го полку ім. В. Боженка Житомирської партизанського дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	5	-	-	1	-	-	[70, арк. 104]
409	19. 02. 1944 р.	с. Острівок і Мельники Мостище (2 бої) Камінь- Каширського р-ну	Розвідка 1-го полку ім. М. Щорса Житомирської партизанського дивізії ім. М. Щорса	-	-	2	20	-	-	1	-	-	[70, арк. 110]
410	20. 02. 1944 р.	с. Добромірка Збаражського р-ну	1-а стрілецька бригада 1-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[311, с. 33]
411	20. 02. 1944 р.	с. Оришківці Лановецького р-ну	3-я бригада ім. М. Фрунзе 1-го Молдавського партизанського з'єднання	Відділ УПА	-	-	-	2	-	-	1	-	[311, с. 40]

412	20. 02. 1944 р.	х. Смидань Мацеївського р-ну (?)	Група партизанів 1-го полку ім. М. Щорса Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[72, арк. 59; 73, арк. 42]
413	21(22). 02. 1944 р.	с. Раків ліс Камінь- Каширського р-ну	Розвідка та 3 рота загону ім. В. Чапаєва (5-й батальйон) Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	2	7	-	-	5	-	[70, арк. 109; 75, арк. 63– 63 зв.]
414	22. 02. 1944 р.	Р-н с. Карпилівка - Несухоїжі	Розвідувальна група загону ім. М. Щорса ЧВПЗ	-	-	-	7	-	-	-	2	-	[41, арк. 248]
415	22. 02. 1944 р.	Скулинські ліси Ковельського р-ну	Загін ім. М. Щорса № 2 ЧВПЗ	-	-	-	-	22	-	-	-	-	[44, арк. 211]
416	22. 02. 1944 р.	Р-н с. Цевків	Партизанський загін «Червоний» з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів	-	-	-	-	15	-	-	-	-	[69, арк. 68]
417	23. 02. 1944 р.	с. Якимівці Лановецького р-ну	Кінно-розвідувальна група під командуванням Герщенко 1-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	-	7	-	-	-	-	[311, с. 41]
418	23. 02. 1944 р.	-	Загін ім. М. Щорса Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[145, арк. 27]
419	24. 02. 1944 р.	м. Ратно	Загін ім. М. Попудренка з'єднання ім. В. Боженка	-	-	-	-	20	-	-	-	-	[136 арк. 80; 138, арк. 32]

420	24. 02. 1944 р.	Р-н с. Скулин Ковельського р-ну	Загін ім. І. Богуна ЧВПЗ	-	-	-	-	56	-	-	-	-	[44, арк. 210; 185, арк. 55]
421	24. 02. 1944 р.	с. Облапи Ковельського р-ну	Розвідка загону ім. В. Чапаєва Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	3	-	-	-	-	-	[75, арк. 63 зв.-64]
422	25. 02. 1944 р.	с. Малі Садки Шумського р-ну	Група під командуванням Ібраїмова 3-ї бригади ім. М. Фрунзе 1-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	1	7	-	-	-	-	[311, с. 40]
423	25. 02. 1944	Північна частина с. Черемошно («Велике Болото»)	Застава 10 батальйону 3-го полку ім. В. Боженка Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	6	34	-	-	2	-	[70, арк. 128, 141]
424	26. 02. 1944 р.	с. Облапи Ковельського р-ну	Розвідка загону ім. В. Чапаєва Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	5	-	-	-	-	[75, арк. 64-64 зв.]
425	26. 02. 1944 р.	с. Щедровище	80 бійців на чолі з командиром роти Бенціоновим із з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга)	-	-	-	-	7	-	-	-	16	[124, арк. 111]
426	26. 02. 1944 р.	х. Ростовські	1-й полк ім. М. Щорса Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	10	-	-	-	-	[74, арк. 42 зв.]
427	27. 02. 1944 р.	-	12-й батальйон з'єднання ім. Л. Берія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[139, арк. 322]

428	28. 02. 1944 р.	с. Васьківці Шумського р-ну	Група партизанів 3-ї бригади ім. М. Фрунзе 1-го Молдавського партизанського з'єднання	-	-	-	1	-	-	-	1	-	[311, с. 40]
429	28. 02. 1944 р.	Ліс в р-ні с. Скулин Ковельського р-ну	4, 6 і 11 батальйони під командуванням Тарасенко ЧВПЗ	-	-	-	-	7	-	-	2	-	[37, арк. 90; 44, арк. 208]
430	28. 02. 1944 р.	м. Мацеїв	Диверсійна група загону ім. М. Хрущова Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	3	-	-	-	-	[74, арк. 43]
431	29. 02. 1944 р.	-	Розвідка загону ім. В. Чапаєва Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[145, арк. 30]
432	Березень 1944 р.	с. Новосілки Горохівського р-ну	З'єднання партизанських загонів ім. М. Будьонного представництва УШПР при військовій раді 2-го Українського фронту	-	-	-	-	30	-	-	-	-	[128, арк. 29]
433	3. 03. 1944 р.	с. Мале Морочне Морочненського р-ну	Загін Шпатова (Іпатова Берестейського партизанського з'єднання ?)	Загін УПА ім. М. Колодзінського	-	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 181]
434	4. 03. 1944 р.	х. Моковища, с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну	-	Оунівська боївка (?)	-	-	-	-	-	1	-	-	[7, арк. 11]
435	4(6). 03. 1944 р.	с. Кукуріки Старовижівського р-ну	12-й батальйон з'єднання ім. Л. Берія	-	-	-	1	10	-	-	1	1	[139, арк. 322; 168, арк. 17]

436	5. 03. 1944 р.	х. Підріччя Ратнівського р-ну	Загін ім. Д. Фурманова Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[298, с. 64]
437	5. 03. 1944 р.	х. Херми (Ферми) біля с. Острівок Камінь- Каширського р-ну	-	Оунівська боївка (?)	-	-	-	-	-	-	-	-	[7, арк. 11–11 зв.]
438	5. 03. 1944 р.	с. Котуш Камінь- Каширського р-ну	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 462]
439	5. 03. 1944 р.	х. Растів, с. Щитинь Любешівського р-ну	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 462]
440	5. 03. 1944 р.	х. Великий Ліс с. Хотешів Камінь- Каширського р-ну	Група партизанів на чолі з Є. Чекановим загону ім. М. Хрущова Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	Оунівська застава	-	-	-	1	-	-	-	-	[7, арк. 11–11 зв.; 74, арк. 41]
441	6. 03. 1944 р.	с. Деревок Любешівського р-ну	Диверсійна група Єгорова ЧВПЗ	-	-	-	-	1	-	-	-	6	[44, арк. 218]
442	6–7. 03. 1944 р.	с. Гуцисько	Київський партизанський загін Українських кавалерійських партизанських загонів	-	-	-	-	9	-	-	-	-	[67, арк. 35]
443	7. 03. 1944 р.	с. Борки Камінь- Каширського р-ну	Група партизанів на чолі з Є. Чекановим загону ім. М. Хрущова Жимириської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	3	-	-	-	1	[74, арк. 41]

444	7. 03. 1944 р.	с. Заріччя	1-й полк ім. М. Щорса Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	3	-	-	-	-	[72, арк. 59; 74, арк. 43]
445	8. 03. 1944 р.	с. Рудня Волинської області	Група партизанів із загону ім. М. Щорса та ескадрон на чолі з Титовим Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[145, арк. 31 зв.]
446	8. 03. 1944 р.	х. Краснелівка біля оз. Сирче ; с. Самари Ратнівського р-ну	Загін ім. Й. Сталіна (командир М. Куницький)	Сотня «Мазепи»	-	-	1	-	-	-	-	-	[191, арк. 4]
447	9. 03. 1944 р.	Біля с. Річиця Морочненського р-ну	Розвідники 3-го батальйону ЧВПЗ	Загін УПА ім. М. Колодзінського	2	-	-	-	-	-	-	-	[283, с. 181]
448	9. 03. 1944 р.	с. Борки, Хотешів, х. Звірськ Ратнівського р-ну	Загін ім. Д. Фурманова Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	3	-	-	-	³⁶	[298, с. 65]
449	9. 03. 1944 р.	с. Річиця Ратнівського р-ну	Загін ім. В. Леніна Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	1	23	-	-	5	-	[298, с. 58]
450	9. 03. 1944 р.	Північ м. Ратно	26 кіннотників на чолі з Тютмінім з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга)	-	-	-	-	7	-	-	-	-	[124, арк. 112]
451	9. 03. 1944 р.	с. Ражнів Бродівського р-ну	Київський партизанський загін Українських кавалерійських	-	-	-	-	5	-	-	-	-	[67, арк. 35 зв.]

³⁶ Декілька поранено

			партизанських загонів										
452	10. 03. 1944 р.	х. Точище Ратнівського р-ну	Загін ім. Д. Фурманова Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[298, с. 65]
453	10. 03. 1944 р.	Залізнична дорога біля с. Чевель – Кримне Старовижівськ ого р-ну	Кам'янець-Подільське партизанське з'єднання ім. Г. Котовського	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[151, арк. 27]
454	10. 03. 1944 р.	с. Почище Камінь- Каширського р-ну	Група партизанів на чолі з Є. Чекановим загону ім. М. Хрущова Жимириської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	1	-	-	-	-	-	[74, арк. 41]
455	10. 03. 1944 р.	Любохінські хутори Старовижівськ ого р-ну	1-й полк ім. М. Щорса Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[72, арк. 59; 74, арк. 43]
456	11. 03. 1944 р.	с. Мельники- Річицькі Ратнівського р- ну	Група Ліманова під командуванням комісара загону Богданова Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	1	-	-	-	-	-	[122, арк. 117; 298, с. 58]
457	12. 03. 1944 р.	с. Плоске Головненськог о р-ну	Група розвідників на чолі з І. Трофимчуком Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Г. Котовського	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[152, арк. 2 зв.]
458	13(14). 03. 1944 р.	с. Перешпа Головненськог о р-ну	Група розвідників на чолі з Гончаренко Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[151, арк. 28; 152, арк. 2 зв.–3]

			ім. Г. Котовського										
459	13. 03. 1944 р.	с. Обенижі Турійського р-ну	Партизанська з'єднання ім. М. Хрущова (командир Д. Ніколайчик)	-	-	-	3	11	-	-	-	-	[27, арк. 97]
460	14. 03. 1944 р.	с. Гупали Головненського р-ну	Група розвідників на чолі з І. Трофимчуком Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Г. Котовського	-	-	-	-	2	-	-	-	-	[152, арк. 3]
461	16. 03. 1944 р.	с. Смідин Мацеївського р-ну	-	Відділ «Вовчака»	-	-	-	-	-	-	-	-	[232, арк. 59]
462	17. 03. 1944 р.	с. Кримне Старовижівського р-ну	Батальйон № 2 (загін ім. Кутузова) РПЗ № 2	-	-	-	-	3	-	-	-	-	[82, арк. 207]
463	17. 03. 1944 р.	Ліс в р-ні Сьомаки – Рудня Старовижівського р-ну	10 батальйон 3-го полку ім. В. Боженка Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	40	-	-	-	-	[72, арк. 94]
464	17. 03. 1944 р.	с. Берлін Бродівського р-ну	Загін ім. В. Чапаєва з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів	-	-	-	-	5	-	-	-	-	[69, арк. 79]
465	17. 03. 1944 р.	с. Войтовичі	Загін «Смерть фашизму» з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[69, арк. 82]
466	18. 03. 1944 р.	х. Парабуди	4 батальйон 3-го полку ім. В. Боженка Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	13	-	-	-	-	[72, арк. 94]

467	18. 03. 1944 р.	с. Полапи Головненського р-ну	Розвідка загону «За Батьківщину» Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Г. Котовського	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[152, арк. 4]
468	18. 03. 1944 р.	Р-н сс. Лісняки, Рудня, Кукуріки, Стара Гута Старовижівського р-ну	-	Чота «Нерозлучного»	-	- ³⁷	-	-	-	-	-	-	[250, арк. 18]
469	19. 03. 1944 р.	2 км західніше станції Мизове Старовижівського р-ну	Загін ім. М. Щорса РПЗ № 2	-	-	4	7	-	-	12	5	-	[76, арк. 312; 78, арк. 233; 82, арк. 186–187 зв.]
470	19. 03. 1944 р.	с. Озютичі Локачинського р-ну	Партизанська з'єднання ім. М. Хрущова (командир Д. Ніколайчик)	-	-	-	21	-	-	-	27	-	[27, арк. 99]
471	20 (17). 03. 1944 р.	с. Рогові Смоляри Любомльського р-ну	Загін ім. М. Хрущова, ім. Г. Котовського Кам'янець-Подільського партизанського з'єднання ім. Г. Котовського	-	-	-	22	-	-	-	12	-	[151, арк. 28, 57]
472	20. 03. 1944 р.	Р-н Озютичі – Рогузно – Смолярня	Розвідка партизанського з'єднання ім. М. Будьонного	-	-	1	-	-	-	-	-	-	[130, арк. 18]
473	21. 03. 1944 р.	с. Велика Мощаниця Острозького р- ну	Кам'янець-Подільське з'єднання ім. Ф. Михайлова	-	-	-	224	-	-	-	-	-	[274, с. 288; 286, с. 16–17; 298, с.

³⁷ Чота була розбита радянськими партизанами

														63]
474	21. 03. 1944 р.	х. Подгороди	Розвідка загону ім. м. Щорса Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	2	3	-	-	-	-	-	[145, арк. 37 зв., 39 зв.]
475	21. 03. 1944 р.	Р-н сс. Загора – Глинськ Здолбунівського р-ну	Партизанський загін ім. В. Молотова Кам'янець-Подільського з'єднання партизанських загонів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[148, арк. 120]
476	22. 03. 1944 р.	Р-н м. Здолбунів	Розвідка загону ім. М. Фрунзе на чолі з Юровим Кам'янець-Подільського з'єднання партизанських загонів спільно з винищувальним загonom НКДБ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[148, арк. 121]
477	22. 03. 1944 р.	с. Левашів Горохівського р-ну	Партизани з'єднання ім. М. Хрущова (командир Д. Ніколайчик)	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	[27, арк. 119]
478	23. 03. 1944 р.	с. Будники Головненського р-ну	Загін ім. Д. Фурманова Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	[298, с. 66]
479	23. 03. 1944 р.	с. Озютичі Локачинського р-ну	Партизанський загін Ковальова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[279, с. 237]
480	23. 03. 1944 р.	с. Теремне Острозького р-ну	Розвідка загону «Смерть фашизму» Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Г. Жукова	-	-	-	-	23	-	-	-	-	-	[153, арк. 14–15, 67]
481	23(24). 03. 1944 р.	с. Смоляри-Світязькі Шацького р-ну	Партизани з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга)	Відділ «Чумака»,	-	-	-	5	-	-	1	7	-	[124, арк. 117;

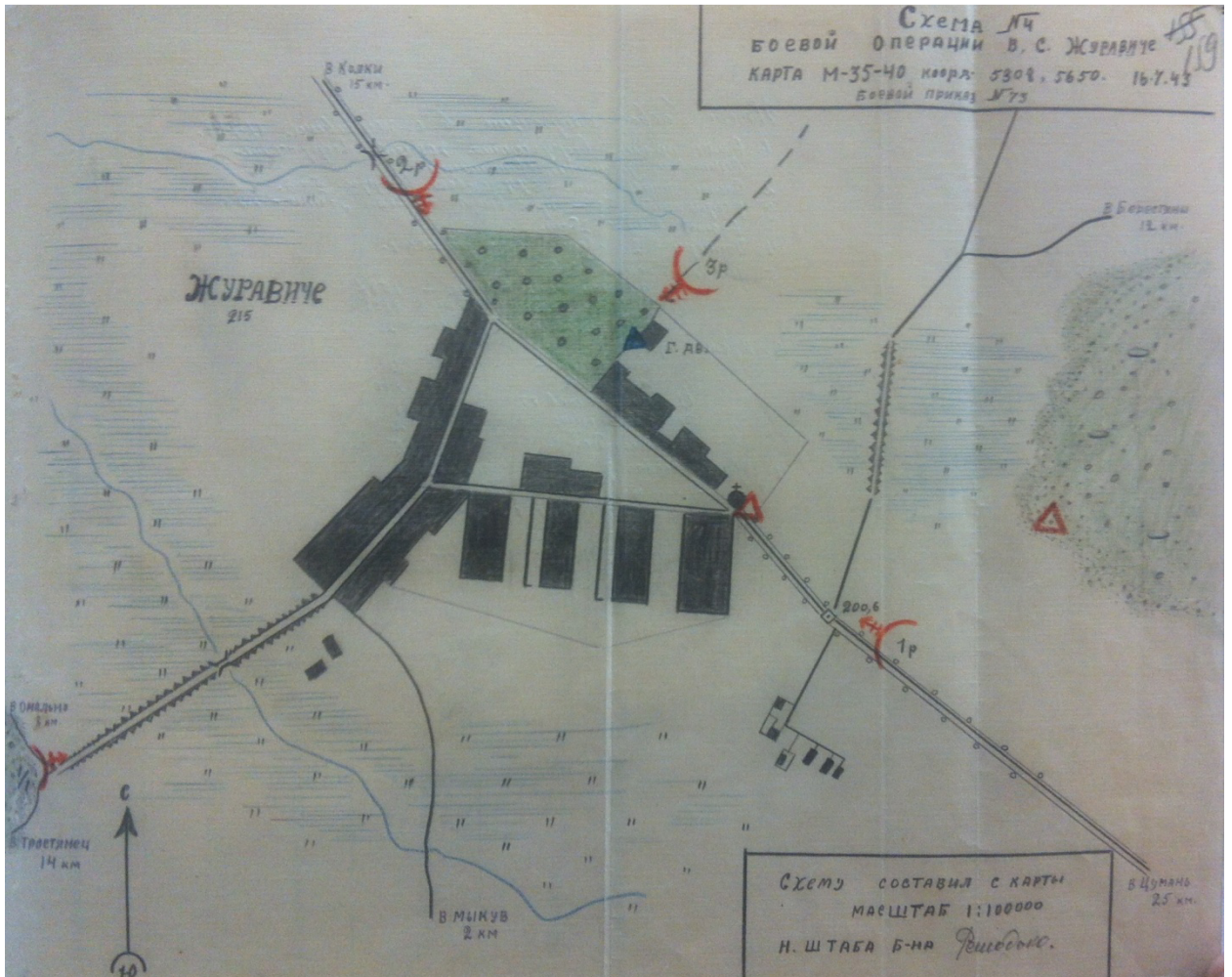
													127, арк. 65]
482	24. 03. 1944 р.	с. Адамчуки Шацького р-ну	Група партизанів В. Левченка з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга)	Відділ «Хмари»	-	-	-	3	-	-	-	6	[124, арк. 117]
483	24. 03. 1944 р.	-	Група головної розвідки з'єднання ім. М. Хрущова (командир В. Чепіга)	Відділ «Наливайка»	-	-	-	1	-	-	-	3	[124, арк. 117]
484	24. 03. 1944 р.	с. Новий Загорів Локачинського р-ну	Загін ім. К. Ворошилова з'єднання ім. М. Будьонного	-	-	-	-	2	-	-	-	-	[131, арк. 41 зв.]
485	25. 03. 1944 р.	с. Нудиже Любомльськог о р-ну	Розвідка Полтавського партизанського з'єднання ім. В. Молотова	-	-	-	-	-	-	-	1	-	[145, арк. 40 зв.]
486	26. 03. 1944 р.	х. Смоляри	Розвідка загону ім. В. Чапаєва Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[75, арк. 70 зв.]
487	27. 03. 1944 р.	с. Оржіїв Клеванського р-ну	Група розвідників на чолі з Масловим Кам'янець-Подільського з'єднання партизанських загонів	-	-	-	-	7	-	-	1	-	[148, арк. 121]
488	Кінець березня 1944 р.	х. Верхи біля оз. Світязь Шацького р-ну	Загін ім. Й. Сталіна (командир М. Куницький)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[191, арк. 6- 7]
489	31. 03. 1944 р.	Любомль	Загін ім. В. Леніна Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	1	-	-	-	-	[122, арк. 197]
490	2. 04. 1944 р.	с. Синове Старовижівськ ого р-ну	Батальйон № 2 (загін ім. М. Кутузова) РПЗ № 2	-	-	-	-	1	-	-	-	2	[82, акр. 207-207 зв.]

491	6. 04. 1944 р.	Ліс біля с. Залаззя Любешівського р-ну	Партизанський загін ім. Л. Берія з'єднання ім. Л. Берія	-	-	-	2	14	-	-	4	-	[143, арк. 55; 279, с. 237]
492	10. 04. 1944 р.	Р-н Ворокомських хуторів Камінь-Каширського р-ну (лісиста місцевість між сс. Ворокомле – Залаззя)	З'єднання ім. Л. Берія, бійці прикордонного батальйону	-	-	-	2	19	-	-	4	-	[139, арк. 310–312; 143, арк. 60–60 зв.]
493	14. 04. 1944 р.	Дорога Луцьк – Володимир-Волинський	Загін ім. 26-ї річниці ЧА партизанського з'єднання ім. С. Будьонного	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[131, арк. 12]
494	19(25). 04. 1944 р.	с. Завидів Іваничівського р-ну	Загін ім. К. Ворошилова, ім. М. Хрущова партизанського з'єднання ім. М. Будьонного	-	-	-	-	-	-	-	-	3	[130, арк. 136–137; 131, арк. 56; 279, с. 237]
495	19. 04. 1944 р.	Сс. Гуща, Будники Головненського р-ну	Загін ім. Д. Фурманова Волинського партизанського з'єднання ім. В. Леніна	-	-	-	-	8	-	-	-	-	[122, арк. 218]
496	21. 04. 1944 р.	х. Зарицьк	Партизанський загін ім. В. Молотова Кам'янець-Подільського з'єднання партизанських загонів	-	-	-	8	13	-	-	-	-	[148, арк. 121]
497	21. 04. 1944 р.	-	Загін ім. О. Кочеткова партизанського з'єднання ім. 24-ї річниці ЧА	-	-	-	-	13	-	-	-	-	[279, с. 237, 238–239]
498	Друга половина квітня 1944 р.	Р-н с. Кукуріки Старовижівського р-ну	-	Почет «Вовчака» (О. Шума)	-	-	-	-	-	-	-	-	[284, с. 99]

499	Друга половина квітня 1944 р.	Р-н х. Щапо Турійського р-ну	-	Дві чоти повстанців на чолі з «Яворенком» (М. Павловичем)	-	-	-	-	-	-	-	-	[284, с. 99]
					1628	372 – 373	277	4852 – 4882	179	250 – 253	207	1512	

Додаток Є.

Рис. 3. 2. Схема бою у с. Журавичі Ківерцівського р-ну між загonom ім. Й. Сталіна ЧВПЗ і сотнею «Богдана» (17 липня 1943 р.)*

Джерело: [41, арк. 159]

*- на схемі помилково зазначено «16. 7. [19]43»

Додаток Ж.

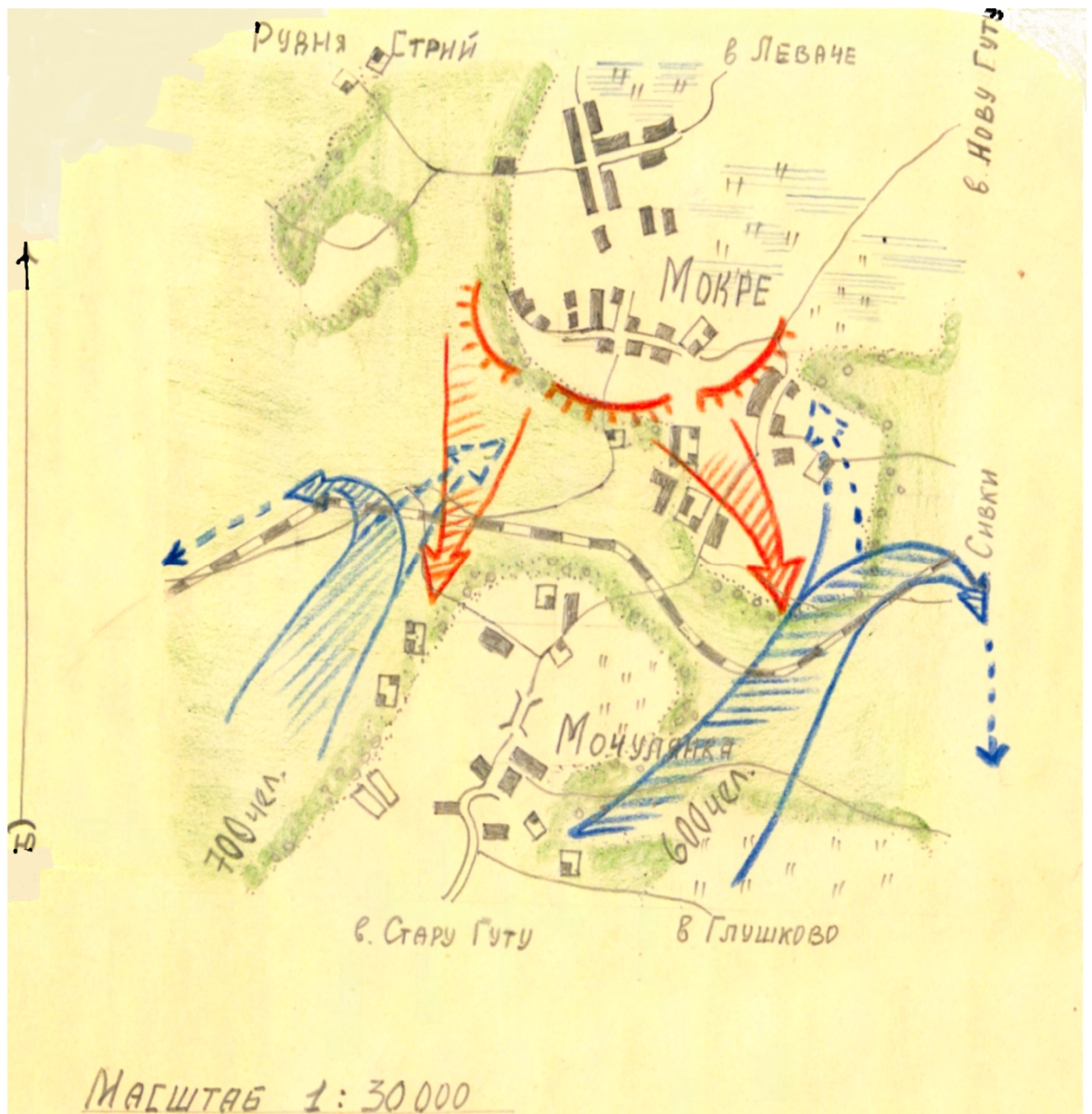
Рис. 3. 3. Схема бою у с. Деревок Любешівського р-ну між партизанами загону ім. Й. Сталіна, ім. М. Щорса ЧВПЗ та українськими повстанцями (2 серпня 1943 р.)

Джерело: [37, арк. 65]

Додаток 3.

Рис. 3. 4. Схема бою у с. Мочулянка Березнівського р-ну між Тернопільським партизанським з'єднанням ім. М. Хрущова та шістьма упівськими сотнями під тактичним командуванням «Шавули» (16 листопада 1943 р.)

Джерело: [154, арк. 37]

Додаток И.

Карта Волині

Джерело: [722]

Додаток І.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті в наукометричних виданнях

1. Сухих А. Ю. Командир Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова І. І. Шитов: морально-психологічний портрет. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2016. Вип. 25. С. 105–113.

2. Сухих А. Ю. Початок ескалації протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2018. Вип. 27. С. 117–125.

3. Сухих А. Ю. Суспільно-політичні настрої місцевого населення Волині в контексті протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом під час німецької окупації. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2019. Вип. 146. С. 108–112.

Статті у фахових виданнях

4. Сухих А. Ю. Боротьба Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова проти військової округи УПА «Заграва» (1943–1944 рр.) *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2014. Вип. XXXIX. С. 149–155.

5. Сухих А. Ю. Боротьба за продовольство як форма протистояння між українськими повстанцями та радянськими партизанами у 1943 – на початку 1944 рр. (на прикладі військової округи УПА «Заграва»). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2015. Вип. 24. С. 60–73.

6. Трофимович В. В., Сухих А. Ю. Боротьба за терени впливу між рівненськими радянськими партизанськими з'єднаннями й УПА (1943–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 27. С. 135–150.

7. Сухих А. Ю. Розвідувальна, контррозвідувальна й агентурна діяльність рівненських радянських партизанських з'єднань у боротьбі з ОУН

(б) і УПА (1943–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 28. С. 46–59.

Публікації, які додатково відображають матеріали дисертації

8. Сухих А. Ю. Особливості стилю партизанської війни Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова у другій половині 1943 р. *Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-технічної конференції (Львів, 14–15 травня 2015 року)*. Львів, 2015. С. 286.

9. Сухих А. Ю. Ескалація протистояння між українськими націоналістами та радянськими партизанами на Рівненщині (перша половина 1943 р.). *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть» (Житомир, 22 травня 2015 року)*. Житомир, 2015. С. 127–129.

10. Сухих А. Ю. Українське село – об'єкт тиску радянських партизанів та УПА на Волині. *Актуальні питання гуманітарних наук: матеріали I Всеукраїнської наукової конференції (Острого, 18 травня 2016 р.)*. Острого, 2016. Вип. 6. С. 80–85.

11. Сухих А. Ю. Взаємини між поляками та Тернопільським партизанським з'єднанням ім. М. С. Хрущова в контексті протистояння з УПА. *Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху ХХ століття (до 75-річчя Поліської Січі та 95-річчя Другого зимового походу)»*. Житомир, 2016. С. 84–88.

12. Трофимович В. В., Сухих А. Ю. Мудраченко М. Друга партизанська бригада 1942–1944: від партизанщини до партизанства. Вінниця, 2015. 568 с. [Рецензія] *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острого, 2017. Вип. 26. С. 143–146.

13. Сухих А. Ю. Виявлення та реквізиції радянськими партизанами упівських продовольчих складів на Волині (січень – березень 1944 р.).

Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії. Науковий збірник. Випуск 63. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 24–25 жовтня 2017 року, м.Любомль. Луцьк, 2017. С. 454–457.

14. Сухих А. Ю. «Союз за розрахунком»: взаємини між радянськими партизанами та церковнослужителями на Рівненщині у роки німецької окупації. *Матеріали ІХ Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 3–4 листопада 2017 р.): Збірник наукових праць. Житомир, 2017. С. 55–58.*

15. Сухих А. Ю. Діяльність СБ ОУН на Новоград-Волинщині у роки німецько-радянської війни. *Возв'язь – Зв'язель – Новоград-Волинський у часовому зрізі тисячоліть. Харків, Київ, 2017. С. 327–331.*

16. Сухих А. Ю. Терор радянських партизанів проти цивільного населення у контексті протистояння з українським повстансько-підпільним рухом на Волині (1943–1944 рр.). *Великий терор і масові репресії в Україні (1920–1950 рр.). Всеукраїнська наукова конференція (Львів, 8 червня 2018 р.). Львів, 2018. С. 51–53.*

17. Сухих А. Ю. Організація проведення радянськими партизанами господарських операцій на Волині під час німецької окупації. *Матеріали Х Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 16–17 листопада 2018 р.): Збірник наукових праць. Житомир, 2018. С. 247–249.*